

POLITIEK JAARBOEK

1988

ANNEE POLITIQUE

Nieuwe reeks nr 13   Nouvelle série n° 13

Uitgegeven door **RES PUBLICA**
Tijdschrift voor politologie
1989, bundel XXXI, nr 3

Editée par **RES PUBLICA**
Revue de science politique
1989, volume XXXI, n° 3

INHOUD - SOMMAIRE - CONTENT

Overzicht van het Belgische politiek gebeuren in 1988 door M. DEWEERDT	236-301
Belgian politics in 1988 by I. COUTTENIER	302-328
Concise List of Sources Concerning the Constitutional Reforms of 1988-1989 in Belgium	329-333
Statistisch overzicht van het politieke jaar 1988 door M. VERMINCK	335-357
De gemeenteraadsverkiezingen van 9 oktober 1988 door J. ACKAERT	359-384
Morfologie van de Vlaamse politieke partijen in 1987 en 1988 door M. VERMINCK	385-440
Bibliographie de l'année politique 1988 par W. S. PLAVSIC	445-475
De politieke opiniepeilingen in België in 1988 door E. DAS	477-495

OVERZICHT VAN HET BELGISCHE POLITIEK GEBEUREN

Gedetailleerde inhoudsopgave

I. De moeizame vorming van de regering-Martens VIII	237
A. Executievevorming weegt op formatieberaad	237
B. De informatie-opdracht van Jean-Luc Dehaene	241
C. De formatie-opdracht van Jean-Luc Dehaene	244
D. Martens VIII krijgt het vertrouwen van het parlement	250
II. De eerste fase van de staatshervorming	252
A. Zeven grondwetsartikelen herzien	252
B. De bijzondere wet van 8 augustus 1988	255
C. De faciliteiten- of pacificatiewet	259
III. De tweede fase van de staatshervorming	264
A. Het statuut van Brussel	265
B. Het Arbitragehof	267
C. De financieringswet	268
D. Overleg en samenwerking	271
IV. Gemeenteraadsverkiezingen, regeringsherschikking en schuldenlast van de grote steden	272
A. Gemeenteraadsverkiezingen - Voeren en de randgemeenten	272
B. Regeringsherschikking.	275
C. Schulden van de grote steden	276
V. Het begrotings-, fiscaal en sociaal-economisch beleid van Martens VIII	277
A. De begrotingen-1988 en -1989	277
B. De fiscale hervorming	282
C. Sociaal overleg - ambtenarenacties - concurrentiekracht	283
VI. Buitenlands- en defensiebeleid	287
A. Buitenlandse betrekkingen	287
B. Landsverdediging	290
VII. Overige gebeurtenissen	292
VIII. De evolutie in de partijen	295
Bijlage I. Samenstelling van de regering-Martens VIII (9 mei 1988)	299
Bijlage II. Samenstelling van de Executieven	300

Overzicht van het Belgische politiek gebeuren in 1988

door Mark DEWEERDT,

Licentiaat politieke en sociale wetenschappen.

Journalist bij *De Standaard*.

*

De eerste vier maanden van het verslagjaar werden beheerst door de afwikkeling van de langste regeringscrisis uit de politieke geschiedenis van het land. In oktober 1987 leidde een kortsluiting in het rooms-blauwe kabinet-Martens VI tot de vorming van de overgangsregering-Martens VII en de vervroegde verkiezingen van 13 december. Daags nadien bood premier Martens, zoals gebruikelijk, het ontslag van de regering aan. Pas op 9 mei, op de 147ste dag van de crisis - het vorige "record" (107 dagen) dateerde van 1978-1979 - kreeg België een nieuwe regering.

Het vijfledige kabinet-Martens VIII maakte tijdens de overige acht maanden van het jaar vooral werk van de derde grondwetsherziening en staats hervorming sinds 1970. Daardoor bleef er maar weinig tijd en ruimte over voor de aangekondigde voortzetting van het herstelbeleid.

I. De moeizame vorming van de regering-Martens VIII

A. Executievorming weegt op formatieberaad

PS-voorzitter Guy Spitaels, die op 18 december 1987 tot informateur was aangesteld en op 28 december aan de Koning tussentijds verslag had uitgebracht,¹ overhandigde op 4 januari 1988 het eindverslag over zijn informatieopdracht aan het staatshoofd en werd op eigen verzoek van die opdracht ontlast.

Aan de pers zei Spitaels twee uitwegen voor de politieke crisis te zien: de vorming van een christendemocratisch-socialistische coalitie, die zijn voorkeur wegdroeg omdat ze "rekening houdt met de verkiezingsuitslag en kan steunen op een meerderheid in de twee gemeenschappen en de drie gewesten", of de voortzetting van de christendemocratisch-liberale coalitie, waarvan hij zei dat die maar over een krappe parlementaire meerderheid beschikte en niet bij alle partijen van de ontslagnemende regering bijval vond. Zijn gesprekspartners hadden zgn. asymmetrische formules, een socialistisch-liberale regering en een "tripartite" of zespartijenregering uitgesloten.

Nog op 4 januari belastte de Koning minister van Staat Willy Claes (SP) met een onderhandelingsopdracht. Claes kreeg de taak verslag uit te brengen over de inhoud van een regeringsprogramma en over de regeringsformules die zo'n pro-

(1) M. DEWEERDT, Overzicht van het Belgische politiek gebeuren in 1987. In: *Res Publica*, 1988, nr. 2-3, blz. 183-184.

gramma kunnen verwezenlijken. Volgens de mededeling van het Paleis diende het programma twee elementen te omvatten: "Een overeenkomst die de oplossing van bepaalde onmiddellijke communautaire problemen [de Happart-kwestie] en de voorbereiding van de staats hervorming moet mogelijk maken" en "een beleid dat beantwoordt aan de eisen van het ogenblik, onder meer wat betreft de begroting, de strijd tegen de werkloosheid en tegen de armoede, en de voorbereiding van een grote Europese gemeenschappelijke markt."

Op een persconferentie (5 januari) zei Claes dat hij voorstander was van de coalitieformules die Spitaels had gesuggereerd: de christendemocratisch-socialistische en de christendemocratisch-liberale. Hij kantte zich fel tegen de vorming van "niet-parallele" gewest- en gemeenschapsexecutieven, d.w.z. executieven waarvan de samenstelling volledig zou verschillen van die van de nationale regering, en deed een oproep om met de vorming van de executieven te wachten tot na het aantreden van de nationale regering.

Die oproep vond geen gehoor. Op 7 januari besliste het PS-bureau onderhandelingen te beginnen met het FDF en met Ecolo over de vorming van de Waalse gewest- en de Franse gemeenschapsregering. Diezelfde dag wisselden CVP en PVV, die al op 24 december 1987 inleidende gesprekken over de voortzetting van de Vlaamse christendemocratisch-liberale regering waren begonnen, onderhandelingsnota's uit.

Zowel aan Vlaamse als aan Franstalige kant begonnen op 11 januari de eigenlijke onderhandelingen over de executievorming.

"Koninklijk onderhandelaar" Claes trachtte intussen christendemocraten en socialisten nader tot mekaar te brengen. Naast de twee socialistische partijen leek ook de PSC voorstander te zijn van de vorming van een centrum-links kabinet. Al vóór de verkiezingen was gezegd dat de PSC de kabinetscrisis over Voeren had uitgelokt om een coalitiewissel mogelijk te maken. Op 7 januari meldde *De Standaard* dat PSC-voorzitter Gérard Deprez aan informateur Spitaels had laten weten, dat hij onder geen beding met de PRL wilde scheep gaan in een nieuwe regering. Deprez ontkende dat, maar zijn mededeling bereid te zijn "deel te nemen aan een regering waarvan de formule een tripartite zou kunnen zijn", bevestigde impliciet zijn veto tegen de liberalen, omdat de socialisten en vooral de PVV die formule verwierpen.

Hoewel de weerstand bij de Vlaamse christendemocraten tegen een christendemocratisch-socialistische regering groot bleef, zei Claes op 8 januari dat men niet kon beweren "dat er niets beweegt bij de CVP"². 's Anderendaags zei SP-voorzitter Karel van Miert op de bijeenkomst van de Algemene Raad van zijn partij, dat de tendens om een christendemocratisch-socialistisch kabinet te vormen, toenam. Het CVP-bureau drukte op 11 januari die vaststellingen "eensgezind" de kop in en zei te wachten op concrete voorstellen van Claes.

Op 14 januari bracht Claes christendemocraten en socialisten in "duo-gesprekken" bij elkaar. Eerst praatte hij met delegaties van de SP en de PSC, nadien met

(2) In de pers werd erop gewezen, dat Claes die uitspraak deed na een onderhoud met Willy Peirens, de voorzitter van de christelijke vakbond ACV. Bij de SP werd gezegd dat ook andere christendemocratische gesprekspartners over een gewijzigde CVP-houding hadden gesproken.

afvaardigingen van de CVP en de PS. De gesprekken werden nuttig en verhelderend genoemd. CVP-voorzitter Frank Swaelen beklemtoonde dat het bilaterale overleg "in geen geval een voorafbeelding van enige regeringsformule" was. Hij zei dat zijn partij voorstander bleef van het voortzetten "van het huidige beleid met de huidige coalitie", maar dat de PSC een christendemocratisch-socialistische coalitie als enige mogelijkheid zag.

Dat laatste bleek uit de mededeling die het *Comité directeur* en de parlementsfractions van de PSC diezelfde dag verspreidden. Zij zeiden bereid te zijn te onderhandelen over de vorming van de "enig mogelijke" coalitie die, hoewel ze niet met name werd genoemd, door andere formules uit te sluiten, de christendemocratisch-socialistische bleek te zijn. Een week later werd in een nieuwe mededeling expliciet over een christendemocratisch-socialistische regering gesproken.

Willy Claes nodigde op 18 januari de voorzitters van CVP, SP, PS en PSC uit onderhandelingen te beginnen over de krachtlijnen van een regeringsprogramma. Op een persconferentie zei Claes dat hij tot het besluit was gekomen, dat het voortzetten van de aftredende coalitie zo goed als uitgesloten was en dat een zespartijregering (de zgn. tripartite) geen enkele kans maakte omdat PS, PVV, SP en PSC er bezwaren tegen hadden.

Na de coöptatie in de Senaat (14 januari) bleek dat de voortzetting van de christendemocratisch-liberale regeringsformule ook mathematisch zo goed als onmogelijk was. De vier aftredende meerderheidspartijen - CVP, PVV, PRL en PSC - hadden samen nog maar 94 van de 183 zetels (exclusief de zetel van prins Albert die van rechtswege Senator is)³. In de Kamer was de christendemocratisch-liberale meerderheid intussen geslonken tot 109 (van de 212) zetels, nadat Robert Hendrick, de RAD-UDRT-voorzitter die op de Brusselse PSC-lijst verkozen was, de banden met de PSC verbroken had en als onafhankelijke zitting nam.

In de voorstelling, op 15 januari, van de zgn. *Groenendaal-verklaring*, een gemeenschappelijk memorandum van de christelijke vakbond ACV en de socialistische vakbond ABVV aan de toekomstige regering, zagen politieke waarnemers een uiting van de voorkeur van beide bonden voor de vorming van een christendemocratisch-socialistische regering. Ook de verkiezing, op 19 januari, van de CVP'er Rik Vankeirsbilck tot voorzitter van de Kamer werd als een voorafbeelding van de "nieuwe meerderheid" gezien. Vankeirsbilck, die de steun kreeg van

(3) Voor de coöptatie van 26 Senatoren waren er 27 kandidaten. CVP (6 mandaten) en PSC (2) hadden een gemeenschappelijke lijst ingediend, net als de SP (4), de PS (5), Agalev (1) en Ecolo (1). De VU diende een eenmanslijst in. De liberale partijen hadden een gemeenschappelijke lijst ingediend, waarop vier PVV'ers en drie PRL'ers stonden. De PVV rekende op de reststemmen van de VU, overeenkomstig een akkoord dat ook inhield dat de PVV bij de verkiezing van de provinciale Senatoren in Brabant de VU'er De Belder zou steunen. Hoewel de VU voor de coöptatie van haar Senator maar zes stemmen nodig had, brachten zeven VU'ers een stem op de eenmanslijst uit. Daardoor werd de vierde PVV'er, Vautmans, niet gecoöpteerd. De VU noemde die zevende stem een "veiligheidsstem", maar de PVV sprak van "politiek onfatsoen". In de pers was er sprake van een "geheim" akkoord tussen CVP en VU. Uit computersimulaties zou zijn gebleken dat de VU, door maar vijf in plaats van zes stemmen over te dragen aan de PVV, de coöptatie van de zesde CVP-kandidaat kon mogelijk maken. In ruil daarvoor zou de CVP de VU in de Kamer aan een bestuursmandaat helpen. Op 19 januari werd VU-Kamerlid Nelly Maes met CVP-steun tot secretaris van de Kamer verkozen.

de CVP, SP, PS, VU en een deel van de PSC, haalde het, met 140 stemmen tegen 57, van de aftredende Kamervoorzitter, de PRL'er Jean Defraigne.⁴

De "allergie" bij de Vlaamse christendemocraten voor onderhandelingen met de socialisten bleef groot. Het CVP-partijbestuur zei erg kritisch te staan tegenover de uitnodiging van Claes om te onderhandelen. Het gaf partijvoorzitter Swaelen alleen maar de toestemming "nader contact te nemen" met Claes ten einde "kennis te nemen van diens voorstellen en te zoeken naar een aanvaardbare werkwijze voor eventuele verdere gesprekken".

Op 20 januari ontmoette Claes de voorzitters van CVP, SP, PS en PSC. SP-voorzitter Van Miert en zijn PSC-collega Deprez zeiden alleen maar te willen voortpraten als hun partij onmiddellijk betrokken werd bij de onderhandelingen over de vorming van de executieven.

's Anderendaags wees het CVP-bureau de eis van de Vlaamse socialisten af. Het zei dat de eis geen verband hield met de opdracht van Claes en de oplossing van de crisis en de vorming van een stabiele nationale regering nog bemoeilijkte. De Franstalige socialisten gingen wel op het verzoek van de PSC in.

Willy Claes werd op 22 januari op zijn vraag door de Koning van zijn onderhandelingsopdracht ontlast. Op een persconferentie legde hij de oorzaak van zijn mislukking bij het "brutale neen" van de CVP. Hij zei dat hij tijdens zijn opdracht "een soort van dooi" had vastgesteld, maar dat de houding van de CVP plots veranderd was. Aan de pers overhandigde hij het 56 bladzijden tellende ontwerp-regeerprogramma dat hij aan de vier partijen had willen voorleggen, behalve een driepuntenplan voor Voeren.

In de avond van 22 januari belastte het staatshoofd ontslagnemend minister Jean-Luc Dehaene (CVP) van Sociale Zaken met een informatieopdracht. Dehaene, de vertrouwensman van het ACW in de regering en een politieke vriend van Wilfried Martens, aanvaardde de opdracht. Aan de pers zei hij op 25 januari dat hij van het staatshoofd ruim de tijd had gekregen om de weg naar grondige onderhandelingen te effenen, en dat hij uiterst discreet zou te werk gaan.

Terwijl Dehaene aan zijn opdracht begon, werden de onderhandelingen over de vorming van de executieven afgerond.

In de vroege ochtend van 26 januari vonden de onderhandelaars van CVP en PVV overeenstemming over een ontwerp-regeerprogramma, dat de partijvoorzitters Swaelen (CVP) en Annemie Neyts (PVV) twee dagen later op een persconferentie toelichtten. Beiden spraken van een harmonieus vergelijk. Swaelen gaf toe dat het vormen van de Vlaamse Executieve er het werk van informateur Dehaene niet gemakkelijker op zou maken, maar hij zei dat het uit de logica van de staats-hervorming volgde.

---

(4) Algemeen werd de vrij onbekende Vankeirsbilck, die tijdens de vorige zitting ondervoorzitter van de Kamer was, beschouwd als een overgangsfiguur die ontslag zou nemen als bij de regeringsvorming het mandaat van Kamervoorzitter aan een van de regeringspartijen werd toegewezen. In dat verband werd de naam van Wilfried Martens genoemd, die herhaaldelijk had gezegd dat hij niet bereid was een rooms-rode regering te leiden. In de Senaat, waar men weigerde een "plaatsbekleder" te verkiezen, werd na lange discussies pas op 10 maart een voorzitter verkozen. De Franstalige socialist Roger Lallemand haalde het van PRL-fractie leider Janine Delruelle-Ghobert.

De partijraad van de CVP keurde op 30 januari het ontwerp-regeerakkoord goed, met 159 stemmen voor, één tegen en zeven onthoudingen. Op de bijeenkomst in Sint-Niklaas werd kritiek geformuleerd op een aantal punten van de tekst en werd gewaarschuwd voor een "te liberaal cultuurbeleid". Verschillende congresafgevaardigden waarschuwden de partijleiding, dat zij het niet zouden nemen over een paar maanden een nieuw akkoord voorgelegd te krijgen. Zij kantten zich daarmee tegen een mogelijke vorming van een andere Vlaamse regering, met de SP.

In Antwerpen keurde, eveneens op 30 januari, het PVV-congres unaniem het ontwerp-regeerakkoord goed.

Aan Franstalige zijde was op 22 januari ook de PSC bij de onderhandelingen betrokken. Binnen Ecolo heerste onvrede over het verloop van de gesprekken. De Groenen legden op 28 oktober vijf vragen aan de partners voor. Toen daarop geen bevredigd antwoord kwam, verliet Ecolo op 28 januari het overleg. PS, PSC en FDF sloten 's anderendaags een akkoord om samen de Franse Gemeenschap en het Waalse Gewest te besturen.

Het PS-congres keurde op 31 januari het ontwerp-akkoord goed; er waren 534 stemmen voor, één tegen en één onthouding. Op 1 februari deden de partijraad van de PSC (unaniem, op één onthouding na) en de Algemene Raad van het FDF (154 ja-stemmen, zeven onthoudingen) hetzelfde.

Op 2 februari werden de leden van de Franse gemeenschapsregering verkozen en beëdigd. Antoinette Spaak (FDF) werd tot voorzitter van de Franse Gemeenschapsraad verkozen. De leden van de Vlaamse regering en van de Waalse gewestregering werden op 3 februari verkozen en beëdigd. Jean Pede (PVV) bleef voorzitter van de Vlaamse Raad. Valmy Féaux (PS) werd tot voorzitter van de Waalse Gewestraad verkozen⁵.

Guy Lutgen, die lid werd van de Waalse gewestregering, nam op 3 februari ontslag als staatssecretaris voor Modernisering en Informatisering van de Openbare Diensten. Bij KB van 5 februari nam eerste-minister Wilfried Martens zijn bevoegdheden over.

De vorming van de Vlaamse CVP-PVV-regering zette kwaad bloed bij de Vlaamse socialisten. Op 7 februari zei de Algemene Raad van de SP bereid te zijn onmiddellijk onderhandelingen te beginnen over de vorming van een nationaal centrum-links kabinet, op voorwaarde dat de partij in de Vlaamse regering werd opgenomen. De SP vroeg daarvoor een schriftelijke waarborg van de CVP. Eerder (26 januari) had SP-voorzitter Van Miert een brief in die zin naar informateur Dehaene gestuurd, maar het CVP-bureau had op 1 februari de eis van de SP afgewezen.

B. De informatie-opdracht van Jean-Luc Dehaene

Informateur Dehaene had inmiddels op een persconferentie (1 februari) herhaald dat een voortzetting van de centrum-rechtse meerderheid en de vorming van een zespartijenregering uitgesloten waren. Op 8 februari deelde zijn woordvoerder

(5) Voor de samenstelling van de executieven, zie bijlage II.

mee, dat de informateur zou trachten de christendemocratische en socialistische partijen rond de onderhandelingstafel te brengen.

In de daaropvolgende dagen kreeg het informatieberaad een andere wending. Na een onderhoud met de Koning (11 februari) nodigde Dehaene op 12 februari CVP, SP, PS, PSC en ook de Volksunie uit voor "informele preliminaire gesprekken om na te gaan of er een voldoende gemeenschappelijke basis kan worden gevonden om onderhandelingen te beginnen". De "gemeenschappelijke basis" diende volgens Dehaene betrekking te hebben op de algemene doelstellingen van het sociaal-economische beleid, op de krachtlijnen van de staatshervorming en op de moeilijkheden rond de vorming van de Vlaamse Executieve.

Door de VU bij de gesprekken te betrekken, hoopte Dehaene op meer dan één vlak vooruitgang te boeken. Hij zag daarin een middel om de allergie van de CVP voor een christendemocratisch-socialistisch kabinet te overwinnen. De vorming van een evenredig samengestelde Vlaamse Executieve, waarvoor de VU pleitte, kon de problemen die rond de executievorming waren gerezen, oplossen. Tenslotte beschikte de voorgestelde regeringsformule over een twee-derdemeerderheid die noodzakelijk was om de staatshervorming te verwezenlijken. Dehaene zou luidens persberichten tot de conclusie zijn gekomen dat politieke stabiliteit niet mogelijk was zonder een verdere staatshervorming die de gewesten en de gemeenschappen meer bevoegdheden gaf en die het zgn. dubbel mandaat afschafte.

De vijf partijen gingen op de uitnodiging in. De "informele preliminaire" gesprekken begonnen op 16 februari. Informateur Dehaene overhandigde de voorzitters van de vijf partijen een nota *Prioritaire doelstellingen voor een sociaal-economisch beleid*, waarover vanaf 's anderendaags van gedachten werd gewisseld. Op 18 februari kregen de partijvoorzitters ook een nota *Hervorming der Instellingen - Krachtlijnen*.

Op 19 februari spraken de informateur en de partijvoorzitters af, de informatiesprekken voort te zetten in een aantal "informele werkgroepen", die zich zouden buigen over een aantal deel-dossiers. De verslagen van de werkgroepen zouden besproken worden in de zgn. centrale werkgroep, waarin de voorzitters en twee andere afgevaardigden van elke partij zitting hadden. Intussen zou Dehaene met de voorzitters van de drie Vlaamse partijen een antwoord zoeken op de vraag van de SP naar deelneming aan de Vlaamse Executieve.

Aanvankelijk werden er vijf werkgroepen opgericht over resp. tewerkstelling, begroting, belastinghervorming, minder controversiële aspecten van de staatshervorming en grondwettelijke onderwijswaarborgen. Later kwamen er daar nog twee bij over de bestaanszekerheid en de Belgische economie in 1992 (het jaar van de voltooiing van de Europese interne markt).

Informateur Dehaene kondigde op 7 maart aan, dat er een akkoord was bereikt over de samenstelling van de Vlaamse Executieve. Er werd overeengekomen voor een periode van vier jaar, te beginnen op 18 oktober 1988, de Vlaamse Executieve evenredig samen te stellen, zoals dat in 1981-1985 het geval was. Een soortgelijke regeling zou gelden voor de Franse gemeenschapsregering vanaf het ogenblik dat die de bevoegdheden van de Waalse gewestregering zou uitoefenen. Aangezien PS en PSC niet van plan waren tijdens deze regeerperiode tot de fusie van de gewesten gemeenschapsorganen over te gaan, zou dat een louter theoretische mogelijk-

heid blijven. Om die evenredige samenstelling mogelijk te maken, zou aan het Parlement worden gevraagd om vóór eind juli de bijzondere wet van 8 augustus 1980 op de staatshervorming te wijzigen.

Er werd ook overeengekomen om tijdens de "preliminaire gesprekken" een nieuwe tekst van de grondwetsartikelen 17 (onderwijswaarborgen), 59bis (onderwijsfederalisering) en 107ter (Arbitragehof) te schrijven. Die artikelen zouden vóór het reces worden gewijzigd. Vóór het einde van het jaar zouden de uitvoeringswetten over het Arbitragehof en de financiering van de gewesten en gemeenschappen worden goedgekeurd. De Vlaamse Raad zou bij decreet een Autonome raad voor het Rijksonderwijs oprichten.

Het tweede deel van het akkoord was een afspraak tussen de drie Vlaamse partijen alleen. Het bepaalde dat de proportioneel samengestelde Vlaamse regering in principe bij consensus zal beslissen. CVP, SP en VU zouden in dat kader aan de PVV voorstellen een regeerakkoord te sluiten voor het volledige bevoegdheidsdomein van de Vlaamse Executieve. Bij ontstentenis van zo'n akkoord zouden CVP, SP en VU een akkoord sluiten voor de nieuw over te dragen bevoegdheden. SP en VU namen akte van het akkoord dat CVP en PVV hadden gesloten voor de materies die al tot de bevoegdheid van de Vlaamse Executieve behoorden.

Ten slotte werden maatregelen aangekondigd om tot 18 oktober 1988 de SP en de VU bij de werking van de Executieve te betrekken.

De PVV reageerde scherp afwijzend op het akkoord en beschuldigde de CVP van woordbreuk. De CVP zei dat de verruiming en de evenredige samenstelling van de Vlaamse Executieve verantwoord waren omwille van de aanzienlijke bevoegdheidsuitbreiding. Partijvoorzitter Swaelen zei dat zijn partij trouw bleef aan het regeerakkoord dat met de PVV was gesloten.

Informateur Dehaene zei op een persconferentie dat na het akkoord het zwaarste werk kon beginnen en dat ten gronde kon worden gepraat over het sociaal-economische beleid en de krachtlijnen van de staatshervorming. "De stabiliteit van de komende regering is afhankelijk van de bereidheid van alle partijen om zich vóór [de gemeenteraadsverkiezingen van] oktober te verbranden opdat iedereen gedwongen zou zijn de vierjarige regeerperiode uit te doen", liet de informateur zich ontvallen.

Vanaf 8 maart besprak de zgn. centrale werkgroep, waarin de informateur en de partijvoorzitters een vaste plaats hadden, de eerste verslagen van de technische werkgroepen, die overigens aan de slag bleven en van de onderhandelaars nieuwe opdrachten kregen. Informateur Dehaene testte ondertussen in bilaterale gesprekken formules uit om het Voerprobleem op te lossen.

De onderhandelaars raakten het in de daaropvolgende weken eens over het sociaal-economische beleid dat zij wensten te voeren, maar op het communautaire vlak bleven de tegenstellingen zeer groot. In het besef dat de gesprekken niet konden blijven duren, gaf koning Boudewijn op 21 maart aan de informateur de opdracht "in de komende dagen een eindverslag uit te brengen".

Dehaene bracht dat eindverslag op 24 maart uit en werd, enigszins verrassend, door de Koning van zijn opdracht ontheven. "De heer Dehaene heeft het eindverslag uitgebracht over zijn informatie-opdracht, die zodoende beëindigd is. De

Koning zal vanaf deze namiddag raadplegingen beginnen", aldus het officiële communiqué van het Paleis.

Op een persconferentie zei Dehaene dat zijn opdracht niet mislukt, maar ook niet volledig geslaagd was. Hij sprak van een "onmiskerbare toenadering" tussen de vijf partijen en noemde dat een positief resultaat. Dehaene wees op het akkoord over de samenstelling van de Vlaamse Executieve en zei dat er een doorbraak was gekomen op het vlak van de prioriteiten van het sociaal-economische beleid. Hij gaf toe, dat er nog zeer grote moeilijkheden waren op het vlak van de staatshervorming en dat hij nog geen onmiddellijke oplossing voor de Voerkwestie zag.

C. De formatie-opdracht van Jean-Luc Dehaene

Nog op 24 maart begon koning Boudewijn met zijn raadplegingen. Dat het staatshoofd niet alleen de partijvoorzitters maar ook een aantal ministers van Staat (Spitaels, Claes, Harmel, De Clercq, Henrion, Van der Elst en Spaak) en twee staatsrechtdeskundigen (de professoren Alen en Vélou) ontving, gaf aanleiding tot geruchten dat de Koning een ongewoon initiatief zou nemen, maar dat bleek uiteindelijk niet het geval te zijn.

Op 27 maart belastte het staatshoofd Jean-Luc Dehaene met de vorming van een regering. Dehaene aanvaardde de opdracht. De benoeming gebeurde op verzoek van de partijen die aan het informatieberaad hadden deelgenomen en die wilden vermijden dat de inspanningen die Dehaene de voorgaande weken had geleverd, zouden verloren gaan.

Dehaene vatte op 28 maart zijn opdracht aan met gesprekken met de voorzitters van de vijf partijen waarmee hij informatie-onderhandelingen had gevoerd. Uit de gesprekken bleek dat de vijf bereid waren voort te werken op basis van de resultaten van de informatieronde.

Tijdens het paasweekeinde schreef Dehaene een ontwerp van regeerakkoord, dat hij op 5 april aan de vijf partijvoorzitters overhandigde. Het ontwerp hernam enerzijds de rapporten van het informatieberaad, o.m. over het sociaal-economische beleid en de staatshervorming, en bevatte anderzijds nieuwe teksten over o.m. de kwaliteit van het leven en het buitenlands en defensiebeleid. Het sociaal-economische beleid, met vooraan de strijd tegen de werkloosheid en de aanzuivering van het begrotingstekort, en de staatshervorming werden de twee prioriteiten van de te vormen regering genoemd.

Het ontwerp vertoonde drie "witte vlekken": over Brussel, Voeren en de financiering van de gemeenschappen en de gewesten stond niets in de tekst. Dehaene zou daarover in de daaropvolgende dagen voorstellen doen.

Afgesproken werd om, zoals tijdens het informatieberaad, de teksten in een aantal technische werkgroepen te onderzoeken. Knelpunten zouden worden doorverwezen naar de centrale onderhandelaarsgroep. Er werden werkgroepen opgericht voor het economische beleid, het onderwijs, de kwaliteit van het leven, buitenlands en defensiebeleid, institutionele hervormingen en "1992".

Al op 6 april legde de formateur een voorstel voor "een volwaardig statuut voor het hoofdstedelijk gewest Brussel" ter tafel. Hij stelde daarin de oprichting voor van een hoofdstedelijke raad en een hoofdstedelijke executieve, die de gewest- en

de agglomeratiebevoegdheden zouden uitoefenen. Het voorstel werd door de vijf gesprekspartners gunstig onthaald. Alleen over het aantal leden van de executieve (drie of vijf) en de waarborgen voor de Vlaamse aanwezigheid in de schepencolleges, waren er meningsverschillen tussen Vlamingen en Franstaligen.

Op 7 april begon het debat over de financiering van de gewesten en de gemeenschappen, dat met Voeren het moeilijkste van het formatieberaad zou worden en grotendeels gevoerd werd met behulp van computermodellen.

Op 8 april raakten de onderhandelaars het eens over de nieuwe tekst voor grondwetsartikel 17, waarin de waarborgen van het Schoolpact zouden worden ingeschreven. De discussie draaide rond de vraag of het onderscheid tussen de onderwijsnetten in de Grondwet zou worden opgenomen (stelling van de socialisten) dan wel of in de *Memorie van Toelichting* bij het herzieningsvoorstel zou worden vermeld dat objectieve verschillen tot een verschillende behandeling van de scholen kunnen leiden (stelling van de christendemocraten en de VU). Uiteindelijk raakte men het erover eens de gelijkheidsbepaling "Alle leerlingen of studenten, ouders, personeelsleden en onderwijsinstellingen zijn gelijk voor de wet of het decreet" aan te vullen met: "De wet en het decreet houden rekening met objectieve verschillen, waaronder de eigen karakteristieken van elke inrichtende macht, die een aangepaste behandeling verantwoordt". In de *Memorie* zou die bepaling meer expliciet worden omschreven.

Een week later, op 15 april, kwam er een belangrijke doorbraak in het formatieberaad. De onderhandelaars bereikten toen een virtueel akkoord over de financiering van de gewesten en de gemeenschappen en over de bijkomende bevoegdheden van de gewesten en de gemeenschappen.

De gewesten zouden, bovenop de bestaande restorno's, een deel van de opbrengst van de personenbelasting krijgen. Na een overgangsfase van tien jaar zou de toedeling daarvan gebeuren op basis van de opbrengst van de personenbelasting in elk gewest. Er zou een solidariteitsmechanisme tussen de gewesten worden ingebouwd, gebaseerd op het belastbaar inkomen per capita, en er werd een regeling uitgewerkt om de gewesten te betrekken bij de aflossing van de rijks-schuld.

Voor de gemeenschappen zou de personenbelasting eveneens de "verdeelsleutel" voor de kredieten worden, behalve voor de onderwijskredieten die zouden verdeeld worden op basis van het aantal leerlingen. Ook hiervoor werd een overgangperiode van tien jaar afgesproken.

De gemeenschappen zouden onderwijs, perssteun en omroepreclame als bijkomende bevoegdheid krijgen. Nieuwe bevoegdheden voor de gewesten zouden zijn: het Gemeente- en het Provinciefonds, de infrastructuur, de zgn. opslorplingsprogramma's (BTK, DAC, gesubsidieerde contractuelen) en de zgn. nationale economische sectoren. Bestaande gewestbevoegdheden zouden worden verruimd.

De aankondiging kwam er op de vooravond van wat voordien een politiek belangrijk weekeinde was genoemd, maar uiteindelijk geen gevolgen had voor het formatieberaad. Op 16 april had in Charleroi het eerste congres plaats van *Wallonie, région d'Europe*, een politieke beweging die José Happart in september 1986 had opgericht en ijvert voor een Europa dat niet uit staten maar uit regio's - waaronder een autonoom Wallonië - bestaat. In de pers waren er heel wat spe-

culaties over dat een "harde" opstelling van Happart een invloed zou kunnen hebben op de houding van de Parti Socialiste (PS), de partij die Happart "binnenhaalde" en tot Europees parlamentslid liet verkiezen. De dagen vóór het congres kwamen er echter steeds meer aanduidingen dat de PS-top afstand begon te nemen van Happart.

De VU hield op 17 april in Oostende een lang voordien gepland congres over "Een nieuwe politieke cultuur". VU-voorzitter Gabriëls verdedigde de deelneming van zijn partij aan de formatiegesprekken, maar voor het overige kwam de politieke actualiteit tijdens het congres niet aan bod.

Onmiddellijk na het VU-congres sneden de onderhandelaars ten gronde "la Chose" - zoals de delicate Voer-kwestie in de Franstalige pers werd genoemd - aan. *De Standaard* maakte op 18 april melding van een zespuntenplan van formateur Dehaene, met volgende inhoud:

- de voogdij over de Vlaamse faciliteitengemeenten gaat naar de Vlaamse regering;
- de faciliteiten worden bestendig;
- de burgemeesters en de schepenen van de faciliteitengemeenten worden rechtstreeks verkozen, en zouden aldus een "onweerlegbaar vermoeden" verwerven dat zij de taal van het taalgebied waarin hun gemeente ligt, kennen;
- de schepencolleges in die gemeenten worden evenredig samengesteld;
- splitsing van de provincie Brabant in drieën, met behoud van het kiesarrondissement Brussel-Halle-Vilvoorde;
- voor de nationale en de Europese verkiezingen kunnen de inwoners van Voeren en Komen in een andere provincie kiezen.

De woordvoerder van de formateur ontkende het bestaan van het plan en zei dat de zes punten niet de enige waren die ter tafel lagen. In de zes Vlaamse randgemeenten rond Brussel en ook elders in Vlaanderen werd negatief gereageerd. De VU wees de idee van de rechtstreekse verkiezing van de burgemeesters en schepenen in de faciliteitengemeenten af.

Gazet van Antwerpen schreef op 19 april dat de rechtstreekse verkiezing niet werd aangehouden en in de plaats daarvan overwogen werd de faciliteiten af te schaffen in acht gemeenten: Moeskroen, Spiere-Helkijn, Ronse, Bever, Vloesberg, Edingen, Herstappe en Mesen. Ook dat voorstel lokte een storm van protest los, zodat dat het meteen werd opgeborgen.

Het formatieberaad was intussen in een stroomversnelling gekomen. Op 18 april was een volledig akkoord bereikt over de financiering van de gewesten en de gemeenschappen en over de federalisering van het onderwijs.

Op 20 april brachten de zgn. CVP-bevriende kranten het bericht dat Wilfried Martens kandidaat was om de nieuwe regering te leiden. Martens had sinds de verkiezingen geen enkele publieke verklaring afgelegd. Het nieuws was des te verrassender omdat Martens vóór de verkiezingen had gezegd dat hij niet bereid was een regering met socialisten te leiden. Volgens de kranten verbond Martens wel drie voorwaarden aan zijn terugkeer: het herstelbeleid van de ontslagnemende regering moet worden voortgezet; het akkoord over de staatshervorming moet

worden uitgevoerd; hij moet kunnen instemmen met het akkoord over Voeren. De pers maakte gewag van druk van "hogere kringen", waarmee het Paleis zou zijn bedoeld.

's Anderendaags bleek dat het "lek" te vroeg was georganiseerd. De CVP-leiding, die het bericht had laten verspreiden, was ervan uitgegaan dat in de avond van 19 april een akkoord over Voeren zou worden gevonden en dat Martens de volgende ochtend mee zou plaats nemen aan de onderhandelingstafel.

Op 19 april echter was het formatieberaad op de Voer-kwestie vastgelopen. Vooral de voogdijregeling was een twistpunt. Aan Franstalige zijde wilde men de voogdij van de Vlaamse regering en de provincie Limburg over Voeren getemperd zien, maar aan Vlaamse kant werd dat niet aanvaard.

Op 21 april zette de PS haar Luikse Senator Jean-Maurice Dehousse uit de onderhandelingsdelegatie; hij werd vervangen door André Cools. Dat gebeurde na een vergadering van het partijbureau waarop de Voervoorstellen van Dehaene werden besproken en ter stemming gelegd. Van de 35 leden stemden er twee tegen, onder wie Dehousse.

Op 22 april, na een "communautaire rustdag", werd voort onderhandeld, op basis van een achtpuntenplan van Dehaene, dat in lichte mate afweek van zijn zespuntenplan:

- de taalgrens en de taalwet worden niet gewijzigd;
- de taalregeling in de faciliteitengemeenten kan maar met een bijzondere meerderheid worden gewijzigd;
- de gewesten krijgen de voogdij over alle gemeenten, ook die met faciliteiten;
- voor Voeren en Komen komt er een bijzondere voogdijregeling: de bevoegdheden van de bestendige deputatie worden uitgeoefend door de gouverneur, en de gouverneurs van Henegouwen en Limburg moeten beiden hun handtekening plaatsen onder voogdijbeslissingen (behalve de gewone voogdij die verband houdt met de eerbiediging van de taalwetgeving).

- in Voeren, Komen en de zes randgemeenten worden de schepenen rechtstreeks verkozen en worden de schepencolleges proportioneel samengesteld. Het schepencollege beslist bij consensus. Als er geen consensus is, gaat de zaak naar de gemeenteraad.

- een soortgelijke regeling geldt voor de leden van de OCMW-raad en het vast bureau van die raad. De OCMW-voorzitter wordt benoemd door de gemeenschapsregering.

- van alle mandatarissen in de taalgrens- en randgemeenten wordt verondersteld dat zij de taal van het taalgebied waarin hun gemeente ligt, kennen. Dat vermoeden kan alleen worden weerlegd voor de burgemeester en de OCMW-voorzitter, of voor diegenen die dat ambt waarnemen, behalve voor diegenen die het ambt tussen 1 januari 1983 en 1 januari 1989 gedurende een ononderbroken periode van drie jaar hebben uitgeoefend⁶. Als de Raad van State, binnen de zestig dagen

(6) Die bepaling houdt een "taalamnestie" in voor de burgemeesters de Grunne (Wezembeek-Opem) en Thiery (Linkebeek), tegen wie na de gemeenteraadsverkiezingen van 1982 klacht was inge-

na een klacht, hun benoeming vernietigt, kunnen zij tot aan de volgende verkiezingen niet opnieuw worden benoemd en het ambt ook niet waarnemen. Miskennning van die bepalingen wordt als een grove nalatigheid beschouwd, die aanleiding kan geven tot schorsing of afzetting.

- kiezers van Voeren en van Komen kunnen voor de Kamerverkiezingen en de Europese verkiezingen hun stem uitbrengen in het arrondissement Verviers resp. Ieper.

Tegen de "koppeling" van Komen aan Voeren was intussen fel protest gerezen bij het (homogeen) PSC-gemeentebestuur van Komen, dat steun kreeg van partijgenoten uit Moeskroen⁷. De PSC-mandatarissen dreigden ermee te partij te verlaten. Een en ander veroorzaakte een verstrakking van de houding van de PSC op het formatieberaad. Dat PSC-voorzitter Deprez had toegezegd op 25 april een PSC-delegatie uit Komen en Moeskroen te ontvangen, wekte ongenoegen bij de PS-delegatie. In een vrij pessimistisch klimaat gingen de onderhandelaars op zaterdag 23 april zonder nieuwe afspraak uiteen.

Na het weekeinde bracht formateur Dehaene bij de Koning verslag uit over zijn opdracht. Het staatshoofd verzocht hem die opdracht voort te zetten; Dehaene zou tijd gekregen hebben tot woensdagavond 27 april.

Nog steeds op 25 april voerde Dehaene afzonderlijke gesprekken met de vijf partijvoorzitters om na te gaan hoe alsnog een oplossing voor het Voer-knelpunt kon worden gevonden. Later op de dag legde Dehaene hen "alternatieve voorstellen" voor, waarover op 26 april onderhandeld werd. Daarbij viel een toenaadering in de standpunten te noteren.

Op 27 april viel als een complete verrassing het bericht dat PS-voorzitter Guy Spitaels ontslag nam als onderhandelaar van zijn partij en dat hij tijdelijk het partijbureau niet zou voorzitten. Spitaels verdween in het "maquis".

In de pers werd het spectaculaire ontslag in verband gebracht met de situatie binnen de PS. José Happart, die ervan op de hoogte was dat de onderhandelaars op een akkoord afstevenden, reageerde in de avond van 26 april via het persbureau Belga scherp afwijzend op de verplichte taalkennis voor mandatarissen die volgens hem in de teksten van Dehaene stond ingeschreven. Diezelfde avond werd Spitaels op de hoogte gebracht van een motie van de PS van de stad Luik, waarin de PS-delegatie aangemaand werd een hardere houding aan te nemen. In Henegouwen heerste er bij de PS-basis ongenoegen over de terugkeer van Wilfried Martens.

Met zijn ontslag, zo speculeerde de pers, plaatste Spitaels de leden van het partijbureau voor de keuze (Spitaels of Happart) en voor hun verantwoordelijkheid, en trachtte hij zijn gezag aan de top van de partij te versterken.

Op 27 april werden de onderhandelaars - Spitaels was vervangen door Philippe Moureaux - het eens over een regeling voor de Voer-kwestie. Het akkoord hernam woordelijk het hoger vermelde achtpuntenplan van Dehaene, behalve wat de

diend bij de Raad van State. Die klacht werd echter verworpen omdat er onvoldoende bewijzen waren dat zij geen Nederlands zouden kennen.

(7) Komen en Moeskroen werden in 1963, bij de vastlegging van de taalgrens, overgeheveld van de provincie West-Vlaanderen naar de provincie Henegouwen. Gelijkijdig werd Voeren losgemaakt van de provincie Luik en bij Limburg gevoegd.

voogdij over Voeren en Komen betreft. De gouverneurs van Limburg en Henegouwen zouden de bevoegdheden die normaal aan de deputatie zijn voorbehouden niet samen uitoefenen, zoals in het achtpuntenplan, maar na voorafgaand advies van een college van tien gouverneurs (de negen provinciegouverneurs en de vice-gouverneur van Brabant). De gouverneur is verplicht het advies van de meerderheid te volgen; is er geen meerderheid, dan wordt het advies als negatief beschouwd. Er is steeds beroep mogelijk bij de Vlaamse resp. Waalse Executieve.

Nieuw in de tekst was ook de bepaling dat de organisatie van het gewoon administratief toezicht nationaal geregeld blijft voor de gemeenten Komen, Voeren en de zes randgemeenten, terwijl de uitoefening ervan naar de gewesten gaat.

Het PS-bureau keurde nog diezelfde dag het akkoord goed; er waren 27 ja-stemmen, twee neen-stemmen en vier onthoudingen.

Met het Voer-akkoord was het formatiebeeraad aan de eindfase toe. De onderhandelaars slaagden er zonder veel moeite in de laatste "brackets" uit de ontwerp-teksten te schrappen en in ochtend van 30 april gingen zij uiteen met een volledig ontwerp-regeerakkoord op zak.

Knelpunten die in de eindfase werden beslecht waren:

- de bouw van een achtste kerncentrale: er zou voorrang worden verleend aan scenario's die een nieuwe nucleaire eenheid uitsluiten;

- Brussel: de Executieve zou vijf leden tellen, en collegiaal en bij consensus beslissen; in de gemeenten waar geen Vlaamse raadsleden zijn, krijgt een Nederlandstalig OCMW-raadslid inzage-recht in de gemeentestukken; gemeenten die een Vlaming in het schepencollege opnemen, krijgen een extra schepenzetel;

- concurrentiekracht: er komen geen bijzondere machten maar een kaderwet om het concurrentievermogen van de Belgische bedrijven te beschermen;

- SST: de trajecten voor de supersnelle trein worden na akkoord van de betrokken gewesten vastgelegd;

- legerdienst: er wordt een diepgaande studie gemaakt over het verkorten van de diensttijd en de taken van het leger;

- abortus: tot het einde van 1988 neemt de meerderheid geen initiatieven; de minister van Justitie zal "het nodige klimaat scheppen voor een sereen debat", d.w.z. dat er geen vervolgingen meer worden ingesteld.

Het ontwerp-akkoord werd op 2 mei in tweede lezing, en in aanwezigheid van Wilfried Martens, definitief goedgekeurd. Op een afsluitende persconferentie noemde formateur Dehaene het akkoord "een unieke kans voor het land om het economisch herstel- en vernieuwingsbeleid voort te zetten en om zijn structuren op beslissende wijze aan te passen".

Intussen was in Wallonië, met name in de PS, het verzet tegen de regeling voor de faciliteitengemeenten toegenomen. Heel wat militanten namen het niet dat de partij "Happart had laten vallen", zoals tot uiting kwam tijdens een paar pijnlijke incidenten op de traditionele 1-meivieringen.

Op 1 mei dook Spitaels weer op. Voor de camera's van de RTBf verdedigde hij vurig het communautaire akkoord, dat hij als een Waalse overwinning voorstelde.

Op 5 mei kwamen de partijcongressen bijeen om het ontwerp-regeerakkoord te bespreken en goed te keuren. Dat gebeurde met erg uiteenlopende stemresultaten:

	Ja	Neen	Onthoudingen
CVP	664	41	23
SP	343	13	4
VU	526	47	32
PS	337	206	19
PSC	352	11	59

Op 6 mei werd Jean-Luc Dehaene, op zijn vraag, door de Koning van zijn formatie-opdracht ontheven.

D. Martens VIII krijgt het vertrouwen van het parlement

Nog op 6 mei stelde de Koning, zoals verwacht, aftredend premier Wilfried Martens tot formateur aan. Diezelfde dag begon Martens onderhandelingen over de samenstelling van de regering. Op 8 mei, even vóór middernacht, maakte het Paleis de namen van de ministers en staatssecretarissen bekend.⁸

De achtste regering-Martens legde op 9 mei de eed af.

De regering telde negentien ministers (tien Vlamingen en negen Franstaligen) en dertien staatssecretarissen (acht Vlamingen en vijf Franstaligen). Elk van de vijf partijen had een vice-premier.

Op een persconferentie kondigde eerste-minister Martens aan, dat het aantal regeringsleden in de loop van de kabinetsperiode zou slinken van 32 tot 27. Ingevolge de staatshervorming zouden de minister van Openbare Werken, de minister van (Franstalig) Onderwijs, de staatssecretaris van (Nederlandstalig) Onderwijs en de twee staatssecretarissen van het Brusselse Gewest uit het nationale kabinet verdwijnen. Het aantal leden van de Vlaamse Executieve, de Waalse gewestexecutieve en de Franse gemeenschapsexecutieve zou daarentegen toenemen, en bovendien zou er een Brusselse Executieve komen die vijf leden telt.

De regeringsvorming gaf aanleiding tot een aantal verschuivingen in de Waalse gewest- en de Franse gemeenschapsregering. Guy Coëme, die minister van Landsverdediging was geworden, werd als voorzitter van de gewestregering vervangen door Bernard Anselme. Philippe Busquin, die minister van Sociale Zaken was geworden, werd vervangen door Edgard Hismans.

Vice-premier Philippe Moureaux werd als voorzitter van de Franse gemeenschapsregering opgevolgd door Valmy Féaux, die op zijn beurt als voorzitter van de Waalse Gewestraad door Willy Burgeon werd vervangen. Charles Picqué nam in de Franse gemeenschapsregering de plaats van Robert Urbain in.⁹

Bij de vorming van het kabinet-Martens VIII was afgesproken dat de PSC'er Charles-Ferdinand Nothomb voorzitter van de Kamer en de CVP'er Lambert

(8) Voor de samenstelling van de regering, zie bijlage I.

(9) Zie voor die verschuivingen ook bijlage II.

Kelchtermans voorzitter van de Senaat zouden worden. Laatstgenoemde zou in oktober worden opgevolgd door CVP-voorzitter Frank Swaelen.

Leo Tindemans zou op Buitenlandse Betrekkingen blijven tot aan de Europese verkiezingen van juni 1989 en dan opgevolgd worden door Mark Eyskens.

SP-voorzitter Karel van Miert zou op 1 januari 1989 het Belgische mandaat in de EG-Commissie overnemen van Willy de Clercq (PVV). Als zijn opvolger werd minister van Binnenlandse Zaken Louis Tobback genoemd.

Louis Vanvelthoven (SP) zou in oktober, bij de verruiming van de Vlaamse Executieve, voorzitter van de Vlaamse Raad worden, in opvolging van de liberaal Jean Pede.

Deze - en andere, meer partijinterne - afspraken lokten in de pers smalende commentaren uit. In het Parlement trok de oppositie van leer tegen de "stoelendans". In de Senaat waren zelfs de meerderheidspartners van de CVP er niet mee opgezet dat die partij alweer een "interimaris" als voorzitter van de Hoge Vergadering naar voren had geschoven. De Senaat stelde bij wijze van protest de voor 10 mei geplande verkiezing van Kelchtermans tot 16 mei uit.

Op 11 mei las premier Martens in de Kamer en in de Senaat de regeringsverklaring voor. Hij zei dat België voor twee uitdagingen staat: de economische crisis waarmee alle Europese landen al vijftien jaar worden geconfronteerd en die tot hervormingen en fundamentele keuzen dwingt, en het doorvoeren van belangrijke hervormingen om "de grondslag te leggen voor een nieuwe Staat die zal beschikken over werkelijk federale structuren".

In het sociaal-economische vlak noemde Martens de bestrijding van de werkloosheid de hoofdprioriteit van de regering. Hij zei dat de regering moet zorgen voor de algemene, economische basis-voorwaarden die een stabiele en groeiende werkgelegenheid waarborgen.

Het overheidstekort moet in 1989 worden teruggebracht tot 7% van het bnp om het zgn. sneeuwbal-effect van de rentelasten te stuiten, zei de premier. Hij kondigde aan, dat de regering de fiscaliteit zou hervormen om de hoge marginale aanslagvoeten te verminderen en om het systeem huwelijks- en gezinsvriendelijker te maken. Er komt een actief beleid om de armoede te bestrijden, zei de eerste-minister nog.

De premier zette vervolgens de krachtlijnen uiteen van de staatshervorming die de regering wil doorvoeren om "beter te beantwoorden aan de betrachtingen van de bevolking en om de efficiëntie van het beleid te bevorderen". De gemeenschappen en de gewesten krijgen meer bevoegdheden en meer financiële middelen, en zullen in staat zijn om binnen hun bevoegdheden verdragen te sluiten en zich te laten vertegenwoordigen bij sommige internationale instellingen. Brussel krijgt een volwaardig statuut als hoofdstedelijk gewest.

Martens zei tot slot dat die "ambitieuze staatshervorming" moet zorgen voor een betere verstandhouding tussen gemeenschappen en gewesten.

Na een investituurdebat van 36 uur kreeg de regering op 15 mei het vertrouwen van de Kamer, met 140 stemmen voor, 65 tegen en één onthouding. Drie leden van de meerderheid keurden de vertrouwensmotie niet goed: Detremmerie (PSC) en Perdieu (PS), beiden uit het arrondissement Moeskroen, omdat het taalstatuut

van Komen gekoppeld werd aan dat van Voeren, en Gendebien (PSC-ADW) uit protest tegen de Voerregeling. Om diezelfde reden onthield Jean-Marie Happart (PS) zich.

De Senaat schonk op 19 mei het vertrouwen aan de regering, met 122 stemmen voor, 45 tegen en twee onthoudingen. Bij de meerderheid stemden Nora Staels-Dompas (CVP) en Pierre Lenfant (PSC) tegen. De onthoudingen kwamen van de Yves de Wasseige (PS) en Pierre Falise (PSC). De vier voerden communautaire bezwaren aan ter verantwoording van hun stemgedrag.

II. De eerste fase van de staatshervorming

A. Zeven grondwetsartikelen herzien

Daags na de vertrouwensstemming in de Senaat keurde de ministerraad, op 20 mei, het voorstel goed om zeven artikelen van de Grondwet te herzien. Het betrof de artikelen 17 (onderwijsvrijheid), 47, 48 (kiesstelsel), 59bis (gemeenschapsbevoegdheden), 107ter (Arbitragehof), 108ter (Brusselse agglomeratie) en 115 (rijksfinanciën). De herziening was nodig om de grondslag voor de verdere staatshervorming te leggen (onderwijsfederalisering, financiering van gewesten en gemeenschappen, Brussel), maar ook om het Voer-akkoord uit te voeren (aanpassing kiesstelsel).

De besprekingen in de parlementscommissies voor de grondwetsherziening begonnen op 27 mei. De Kamercommissie behandelde eerst de artikelen 47, 48, 108ter en 115, de Senaatscommissie de artikelen 17, 59bis en 107ter.

Tijdens de commissiebesprekingen werd in de pers gespeculeerd over de vraag of de regering, gezien het ongenoegen van enkele parlementsleden van sommige meerderheidspartijen, de stemmingen zou overleven. Luidens artikel 131 van de Grondwet kan tijdens de plenaire vergadering van de Kamer en de Senaat maar geldig worden gestemd over een voorstel tot herziening van de Grondwet als ten minste twee derde van de leden aanwezig zijn. Een voorstel is maar aangenomen als het ten minste twee derde van de stemmen heeft verkregen. Luidens het reglement van Kamer en Senaat tellen de onthoudingen mee om het aanwezigheidsquorum te bepalen, niet om de meerderheid vast te stellen. Om geldig te kunnen stemmen, dienden in de Kamer 142 van de 212 leden aanwezig te zijn, in de Senaat 123 van de 183 leden. De regering beschikte over de theoretische steun van 149 Kamerleden en 133 Senatoren.

Het openbare Kamerdebat begon op 13 juni, de eerste stemmingen hadden plaats op 15 juni.

Het voorstel om grondwetsartikel 47 te herzien werd goedgekeurd met 144 ja-stemmen en één tegenstem, van de Franstalige socialist Perdieu. De oppositie had vóór de stemming het halfroond verlaten. Ook de PSC'er Detremmerie uit Moeskroen verliet de zaal, uit protest tegen de regeringsplannen inzake Komen.

Het voorstel om grondwetsartikel 48 te herzien werd goedgekeurd met 142 ja-stemmen en 51 neen-stemmen.

Op 17 juni werd het voorstel om grondwetsartikel 108ter te herzien goedgekeurd met 143 ja-stemmen en één onthouding, van Paul-Henry Gendebien (PSC-

ADW). Daan Vervaeke (VU) en Jean-Pierre Detremmerie (PSC) hadden samen met de oppositie vóór de stemming de zaal verlaten.

Eveneens op 17 juni keurde de Kamer het voorstel om grondwetsartikel 115 te herzien goed met 142 ja-stemmen en één onthouding, van Mieke Vogels (Agalev). Vogels had "uit humane overwegingen" een stemafspraak gemaakt met SP-Kamerlid Magda de Meyer, die de vorige stemmingen vanop een ziekbed had meegemaakt. Het aanwezigheidsquorum werd nipt bereikt. Naast De Meyer waren, zoals bij vorige stemmingen, drie andere leden van de meerderheid wegens ziekte afwezig: Mottard, Biefnot (beiden PS) en Steverlynck (CVP). Detremmerie (PSC) en Jean-Marie Happart (PS) daagden niet op. Jan Verheyden (SP) was niet op tijd terug van een begrafenis.

Het openbare Senaatsdebat begon op 14 juni, de stemmingen hadden op 16 juni plaats.

Het voorstel om artikel 17 van de Grondwet te herzien, werd goedgekeurd met 131 ja-stemmen, 34 neen-stemmen en twee onthoudingen.

Het voorstel om artikel 59bis te herzien, werd goedgekeurd met 129 ja-stemmen, 40 neen-stemmen en drie onthoudingen. Ferdinand de Bondt (CVP) stemde tegen, Nora Staels-Dompas (CVP) onthield zich.

Het voorstel om artikel 107ter te herzien werd goedgekeurd met 140 ja-stemmen, 30 neen-stemmen en twee onthoudingen. Agalev en Ecolo stemden met de meerderheid mee.

In de daaropvolgende weken werden de herziene voorstellen door de andere kamer besproken en aangenomen.

Op 30 juni keurde de Senaat de wijziging van de artikelen 47 en 48 goed. Bij de stemming over artikel 47 waren er 126 ja- en 40 neen-stemmen, en twee onthoudingen, van de PS'er Dehousse en de PSC'er Falise. Bij de stemming over artikel 48 onthield alleen Dehousse zich.

De voorstellen om de artikelen 108ter en 115 van de Grondwet te herzien, werden op 1 juli goedgekeurd, met 130 stemmen voor en 38 tegen.

In de Kamer hadden de stemmingen plaats op 7 juli (artikel 17: 145 ja-stemmen; artikel 59bis: 147 ja-stemmen; de oppositie had telkens de zaal verlaten) en op 8 juli (artikel 107ter: 153 ja-stemmen, 40 neen-stemmen en drie onthoudingen; de Groenen stemden met de meerderheid mee).

In het *Belgisch Staatsblad* van 9 juli 1988 werden de wijzigingen aan de artikelen 47, 48, 108ter en 131 bekendgemaakt.

In artikel 47, dat de voorwaarden opsomt waaraan men moet voldoen om kiesgerechtigd te zijn, werd de voorwaarde geschrapt dat men ten minste zes maanden zijn woonplaats moet hebben in dezelfde gemeente.

In artikel 48, over de samenstelling van de kiescolleges, werd de bepaling geschrapt dat die samenstelling per provincie wordt geregeld.

Beide artikelen werden herzien om de inwoners van Voeren en Komen-Waasten de mogelijkheid te geven buiten hun kiesarrondissement te stemmen. De herziening maakt het ook mogelijk kiesrecht te verlenen aan Belgen die in het buitenland verblijven.

Door de wijziging van artikel 108ter werden de bevoegdheden van de Brusselse agglomeratie overgedragen aan het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest, waarvan de instellingen (Raad, Colleges en Executieve) later zouden worden opgericht door een wet die met een bijzondere meerderheid moet worden aangenomen.

Het gewijzigde artikel voert in de Brusselse Hoofdstedelijke Raad taalgroepen in die, samen met de Colleges (de Nederlands- resp. Franstalige leden van de Executieve), bevoegd zijn voor de gemeenschapsaangelegenheden. Hun samenstelling, werking, bevoegdheden en financiering zouden later worden geregeld door een wet die met een bijzondere meerderheid moet worden aangenomen.

De taalgroepen en de Colleges nemen de bevoegdheden over van de Cultuurcommissies die, eveneens door de wijziging van artikel 108ter, werden afgeschaft.

De Colleges vormen samen het Verenigd College dat fungeert als overleg- en coördinatieorgaan tussen de beide gemeenschappen. De twee taalgroepen, die de Verenigde Vergadering vormen, en de twee Colleges regelen samen de zgn. bicommunautaire aangelegenheden.

Aan artikel 115, over de rijksbegroting en -rekeningen, werd de bepaling toegevoegd dat een wet die met een bijzondere meerderheid moet worden aangenomen, het financieringsstelsel voor de gewesten vaststelt.

In het *Belgisch Staatsblad* van 19 juli 1988 werden de wijzigingen van de artikelen 17, 59bis en 107ter bekendgemaakt.

In artikel 17 werd de vrijheid van onderwijs nader omschreven, mede in het licht van de federalisering van het onderwijs. Het nieuwe artikel maakt het mogelijk dat een Gemeenschap, bij decreet dat met een twee-derdemeerderheid moet worden aangenomen, zijn bevoegdheden als inrichtende onderwijsoverheid overdraagt aan een of meer autonome organen. Het legde aldus de basis voor de op te richten (Vlaamse) Autonome Raad voor het Gemeenschapsonderwijs.

Door de wijziging van artikel 17 werden bovendien de politieke waarborgen van het Schoolpact (1958) in de Grondwet opgenomen. Luidens de nieuwe §4 zijn "alle leerlingen of studenten, ouders, personeelsleden en onderwijsinstellingen [...] gelijk voor de wet of het decreet. De wet en het decreet houden rekening met objectieve verschillen, waaronder de eigen karakteristieken van iedere inrichtende macht, die een aangepaste behandeling verantwoorden".

Ten slotte voerde het nieuwe artikel uitdrukkelijk het recht op onderwijs en de kosteloze toegang tot het onderwijs tot het einde van de leerplicht in.

Door de wijziging van artikel 107ter over het Arbitragehof werd het toetsingsrecht van het Hof (bevoegdheidsconflicten tussen wet en decreet of tussen decreten onderling) uitgebreid tot artikel 17, maar ook tot de artikelen 6 (gelijkheidsbeginsel) en 6bis (niet-discriminatiebeginsel). Niet alleen de overheid maar "ieder die doet blijken van een belang" kan bij het Arbitragehof de vernietiging vragen van een wet die of een decreet dat in strijd is met de bepalingen van de grondwetsartikelen 6, 6bis en 17.

Door de mogelijkheid dat toetsingsrecht later, bij een wet die met een bijzondere meerderheid moet worden aangenomen, uit te breiden tot andere grondwetsartikelen, werd de basis gelegd van een volwaardig Grondwettelijk Hof.

Het nieuwe artikel 59bis regelt verschillende zaken.

Het omvat vooreerst de federalisering van het onderwijs. De vele uitzonderingen op dat beginsel, die in 1970 in de Grondwet werden ingeschreven, werden haast allemaal geschrapt. De gemeenschappen zijn volledig bevoegd voor het onderwijsbeleid, met uitzondering van het vaststellen van het begin en het einde van de leerplicht, de minimale voorwaarden voor het uitreiken van de diploma's en de pensioenregeling van het onderwijzend personeel, die een nationale aangelegenheid blijven.

Voor de culturele, onderwijs- en zgn. persoonsgebonden aangelegenheden kregen de gemeenschappen de bevoegdheid internationale verdragen te sluiten.¹⁰

De taalwetgeving voor de faciliteitengemeenten kan alleen nog worden gewijzigd door een wet die met een bijzondere meerderheid wordt aangenomen. Door die bepaling werden de faciliteiten "vergrendeld".

Voorts bepaalt het nieuwe artikel 59bis dat een bijzondere wet de overheden zal aanduiden die in Brussel de zgn. bi-communautaire persoonsgebonden aangelegenheden uitoefenen.

Ten slotte staat in het gewijzigde artikel 59bis dat een wet die met een bijzondere meerderheid moet worden aangenomen, het financieringsstelsel voor de gemeenschappen vaststelt.

Volledigheidshalve moet worden vermeld dat, luidens overgangsbepalingen, de gewijzigde grondwetsartikelen 17, 59bis, 107ter, 108ter en 115 pas van kracht zouden worden als hetzij de uitvoeringswet ervan van kracht werd, hetzij de financiering van de gemeenschappen en de gewesten wettelijk geregeld was. Tot zolang bleven de bestaande bepalingen van kracht.

B. De bijzondere wet van 8 augustus 1988

Terwijl het Parlement nog bezig was aan de herziening van de Grondwet, keurde de ministerraad op 1 juli een wetsontwerp goed dat de bijzondere wet op de staatshervorming van 8 augustus 1980 ingrijpend wijzigde. De wijzigingen betroffen in hoofdzaak de uitbreiding van de bevoegdheden van de gewesten en de gemeenschappen en de evenredige samenstelling van de Vlaamse Executieve.

Het opstellen van de artikelen van het wetsontwerp was vrij rimpelloos verlopen. Meer moeite had de regering met het uitschrijven van de *Memorie van Toelichting* bij het ontwerp. Bij het nader preciseren van de in algemene bewoordingen omschreven bevoegdheden rezen meningsverschillen tussen voorstanders van een verregaande autonomie voor de deelstaten (VU en PS) en de meer "unitaristisch" ingestelde partijen (vooral de PSC, in mindere mate de SP; de CVP nam een tussenpositie in). De wrijvingen hadden betrekking op onder meer en vooral de bevoegdheden van de gemeenschappen en/of gewesten inzake wetenschappelijk onderzoek, buitenlandse handel en economisch beleid (met daarbij de omschrijving van de economische en monetaire unie).

(10) Om die bevoegdheid daadwerkelijk te kunnen uitoefenen, zou later wel nog artikel 68 van de Grondwet, dat het buitenlands beleid aan de Koning toevertrouwt, moeten worden herzien. Bovendien zou een en ander nader worden geregeld door een bijzondere wet.

Het klimaat werd vertroebeld door het zgn. incident-Schiltz. In een 11-julitoespraak in Kortrijk en Machelen zei Hugo Schiltz op 10 juli onder meer: "Wallonië is ons probleem niet meer, België evenmin. Europa en de wereld, en hoe wij daar als Vlaamse Gemeenschap tegenover staan, dát is het actuele Vlaamse probleem. Dit veronderstelt een herdenken van de hele Vlaamse politiek, intern en extern".

Vermoedelijk in PSC-kringen is men over de uitspraak, die op 11 juli in een aantal Vlaamse kranten stond afgedrukt, gestruikeld. In de avond van 11 juli verspreidde het kabinet van premier Martens volgende mededeling:

"De eerste-minister heeft in een gesprek met vice-eerste-minister Hugo Schiltz uitleg gevraagd over de draagwijdte van zijn 11-julitoespraak. De heer Schiltz heeft bevestigd dat hij elke vorm van separatisme afwijst en dat de zin *Wallonië is ons probleem niet meer, België evenmin* wordt ingetrokken. Hij heeft tevens bevestigd dat hij zijn volle medewerking wil verlenen aan de realisatie van de drie doelstellingen die in de regeringsverklaring zijn opgenomen in verband met de staatshervorming, nl. een betere verstandhouding tussen onze gemeenschappen en gewesten, een grotere efficiëntie bij de besluitvorming en de waarborg van een betere werking van de centrale staat".

Volgens persberichten zou Schiltz over de kwestie ook op het Paleis zijn ontboden¹¹.

Tijdens het weekeinde van 16-17 juli raakte de regeringstop het eens over de inhoud van de *Memorie*. Het wetsontwerp werd op 18 juli bij de Kamer ingediend. Op een persconferentie sprak premier Martens over de "wellicht belangrijkste hervorming sedert het ontstaan van ons land". Na de inwerkingtreding van de wet kan België plaats nemen "onder de staten die, voor wat hun structuur betreft, federale staten worden genoemd", zei Martens. Hij legde sterk de klemtoon op de samenwerking tussen de staat, de gewesten en de gemeenschappen.

Die samenwerking was ook een van de thema's in de jaarlijkse 21-julitoespraak van koning Boudewijn, waarin hij een aantal "ernstige overwegingen" bij de staatshervorming maakte. Voor de eerste keer werd België in een koninklijke toespraak een federale staat genoemd.

Hij omschreef het zgn. unionistisch federalisme als "een federalisme dat de samenhang in de hand moet werken, dat solidariteit tussen de verschillende bestanddelen handhaaft en dat elk vorm van openlijk of verdoken separatisme afwijst".

De koning pleitte voor "een stevig centraal gezag" en zei dat de centrale overheid de bevoegdheid moet hebben om de economische en monetaire unie te versterken en te doen eerbiedigen, om impulsen te geven aan het wetenschappelijk onderzoek en aan de buitenlandse handel, en om op het internationale vlak de verantwoordelijkheid van een federale staat te kunnen opnemen¹².

(11) De kwestie kwam op 14 juli ter sprake in de Kamer. Poswick (PRL) eiste het ontslag van Schiltz. Anciaux (VU) verbaasde zich over de reactie van premier Martens en zei dat de uitspraak van Schiltz moedwillig verkeerd geïnterpreteerd werd. Premier Martens las de tekst voor van zijn mededeling van 11 juli en zei dat het incident voor hem gesloten was.

(12) In zijn kerstboodschap kwam koning Boudewijn op het thema van de staatshervorming terug. Hij riep de gewesten en de gemeenschappen op tot een nieuwe dialoog en zei dat België de bakermat van een federaal Europa kan en moet worden.

In de Kamercommissie voor de Hervorming der Instellingen werd een vijftal meerderheidsamendementen op het wetsontwerp aanvaard. Het belangrijkste betrof de jeugdbescherming, waarvan duidelijker dan in de oorspronkelijke tekst werd bevestigd dat dit een gemeenschapsmaterie is.

De Kamer keurde op 29 juli het wetsontwerp goed, met 141 stemmen voor, 62 tegen en 3 onthoudingen. Voor de goedkeuring was een bijzondere meerderheid vereist, d.w.z. de ja-stem van twee derde van de aanwezigen (waarbij de onthoudingen niet meetellen) en van de helft van de leden in elke taalgroep. Bij de meerderheid stemden Detremmerie (PSC), Gendedien (PSC-ADW) en Happart (PS) tegen. Perdiou (PS), Michel en Jérôme (beiden PSC) onthielden zich.

In de Senaat werd het bevoegdheidsontwerp op 5 augustus aangenomen, met 130 stemmen voor, 46 tegen en één onthouding (van de PSC'er Falise).

De wet van 8 augustus 1988 "tot wijziging van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen" -- ook wel de *bevoegdheidswet* genoemd -- verscheen in het *Belgisch Staatsblad* van 13 augustus.

De wet verruimde de bevoegdheden van de gewesten en de gemeenschappen en stelde voorts een aantal samenwerkings- en overlegmechanismen in.

Sinds de wet van 8 augustus 1988 hebben de *gewesten* de volgende bevoegdheden:

- de ruimtelijke ordening, met o.m. stedenbouw, rooiplannen van de gemeentewegen, stadsvernieuwing en monumenten en landschappen (voor monumenten en landschappen waren sinds 1980 de gemeenschappen bevoegd);

- het leefmilieu, met uitzondering van de in-, door- en uitvoer van afvalstoffen, van de radioactieve afval en, desgevallend, van nationale normen wanneer er geen Europese normen zijn.

- de landinrichting en het natuurbehoud, met o.m. ruilverkaveling, groenbeleid, bossen, jacht, visvangst, visteelt, ontwatering, polders, wateringen en dijken;

- het waterbeleid, met o.m. de waterproduktie en watervoorziening (inclusief de grote waterbouwkundige werken als stuwdammen, spaarbekkens en installaties voor de ontzilting van zeewater), de zuivering van het afvalwater en de rioering.

- het economisch beleid (de zgn. nationale economische sectoren - staal, steenkool, textiel, scheepsbouw en -herstelling, glasverpakking - werden geschrapt), de gewestelijke aspecten van het kredietbeleid (met inbegrip van de oprichting en het beheer van openbare kredietinstellingen), het afzet- en uitvoerbeleid (waarvoor evenwel een nationaal beleid van coördinatie, bevordering en samenwerking blijft bestaan), de aanvullende of suppletieve hulp aan landbouwbedrijven, de natuurlijke rijkdommen.

Voor het toekennen van fiscale voordelen in het kader van de nationale fiscaliteit en de wetten op de economische expansie is het akkoord van de nationale overheid vereist.

De wet hecht groot belang aan de economische en monetaire unie (EMU). Zij bepaalt in dat verband dat de gewesten hun economische bevoegdheden uitoefenen "met inachtneming van de beginselen van het vrije verkeer van personen, goe-

deren, diensten en kapitalen en van de vrijheid van handel en nijverheid, alsook met inachtneming van het algemeen normatief kader van de economische en monetaire eenheid, zoals vastgesteld door of krachtens de wet, en door of krachtens de internationale verdragen".

"De nationale overheid is met dit doel bevoegd om algemene regels vast te stellen inzake : de overheidsopdrachten ; de bescherming van de verbruiker ; de organisatie van het bedrijfsleven ; de maxima voor hulp aan ondernemingen op het gebied van de economische expansie, die slechts gewijzigd kunnen worden met het akkoord van de gewesten".

"Bovendien is alleen de nationale overheid bevoegd voor : het muntbeleid, zowel intern als extern ; het financieel beleid en het spaarwezen, met inbegrip van de reglementering en de controle op de kredietinstellingen en andere financiële instellingen en op de verzekeringsmaatschappijen en de daarmee gelijkgestelde ondernemingen, de holdings en de gemeenschappelijke beleggingsfondsen, het hypothecair krediet, het consumptiekrediet, het bank- en verzekeringsrecht, alsmede de oprichting en het beheer van haar openbare kredietinstellingen ; het prijs- en inkomensbeleid ; het mededingingsrecht en het recht inzake de handelspraktijken, met uitzondering van de toekenning van kwaliteitslabels en oorsprongbenamingen van regionale of lokale aard ; het handels- en het vennootschapsrecht ; de vestigingsvoorwaarden ; de industriële en intellectuele eigendom ; de contingenten en vergunningen ; de metrologie en de normalisatie ; het statistisch geheim ; de Nationale Investeringsmaatschappij ; het arbeidsrecht en de sociale zekerheid".

- de gewestelijke aspecten van het energiebeleid, zoals de elektriciteitsdistributie tot 70.000 volt, de openbare gasdistributie en nieuwe energiebronnen, maar niet de kernenergie en de tarieven ;

- de openbare werken en het vervoer - een volledig nieuwe bevoegdheid -, met name : de wegen en hun aanhorigheden ; de waterwegen en hun aanhorigheden ; de havens en hun aanhorigheden ; de zeekering ; de dijken ; de veerdiensten ; de regionale luchthavens ; het gemeenschappelijk stads- en streekvervoer, met inbegrip van de taxidiensten ; de loodsdiensten en de bebakeningsdiensten van en naar de havens, evenals de reddings- en sleepdiensten op zee.

- de ondergeschikte besturen : de algemene financiering van de gemeenten, de agglomeraties en federaties van gemeenten en de provincies, met uitzondering van de provincie Brabant (dat houdt de regionalisering van het Gemeente- en het Provinciefonds in) en de financiering van opdrachten in aangelegenheden die tot de gewestbevoegdheid behoren ; het toezicht op de intercommunale verenigingen ; de organisatie en de uitoefening van het administratief toezicht op de provincies, de gemeenten en de agglomeraties en federaties van gemeenten, met uitzondering van de organisatie en de uitoefening van het gewoon administratief toezicht op de provincie Brabant en de gemeenten van het Duitse taalgebied en de organisatie van het gewoon administratief toezicht op de zes randgemeenten rond Brussel, Voeren en Komen-Waasten (waarvoor de nationale overheid bevoegd blijft) ;

- het tewerkstellingsbeleid : de arbeidsbemiddeling, de zgn. tewerkstellingsprogramma's ;

- het wetenschappelijk onderzoek inzake gewestmateries.

Sinds de wet van 8 augustus 1988 hebben de *gemeenschappen* volgende bevoegdheden :

- het cultuurbeleid : bescherming en luister van de taal, schone kunsten, cultureel patrimonium (inclusief musea), bibliotheken, omroep (inclusief omroepreclame), hulp aan de geschreven pers, jeugdbeleid, lichamelijke opvoeding, sport en openluchtlevens, toerisme, peuterscholen, post- en parascolaire vorming, beroepsomscholing en -bijscholing, ...

- de persoonsgebonden aangelegenheden : gezondheidsbeleid (behalve organieke wetgeving, financiering en ziekte- en invaliditeitsverzekering); bijstand aan personen (gezinsbeleid, maatschappelijk welzijn, migrantenbeleid, gehandicaptenbeleid, bejaardenbeleid, jeugdbescherming);

- het wetenschappelijk onderzoek inzake de gemeenschapsmateries.

Een aantal bevoegdheden zijn niet vermeld in de wet van 8 augustus 1988 maar komen krachtens de Grondwet zelf de gemeenschappen toe :

- het onderwijsbeleid (met de hogervermelde beperkende uitzonderingen);

- de samenwerking tussen de gemeenschappen en de internationale samenwerking (inclusief het verdragsrecht);

- het taalgebruik in bestuurszaken, onderwijs en sociale betrekkingen tussen werkgever en werknemer ; het taalgebruik in de faciliteitengemeenten kan echter alleen met een bijzondere meerderheid door het nationale Parlement worden gewijzigd (de zgn. vereeuwiging van de faciliteiten).

De wet van 8 augustus 1988 creëerde voorts het kader voor de samenwerking tussen de nationale overheid, de gemeenschappen en de gewesten, o.m. door het samen oprichten en beheren van diensten en instellingen en door het sluiten van samenwerkingsakkoorden. De gewesten zijn daartoe zelfs verplicht voor o.m. grensoverschrijdende wegen en waterwegen en voor het grensoverschrijdend openbaar vervoer.

Ten slotte bepaalt de wet van 8 augustus 1988 dat de Vlaamse Executieve maximum elf leden mag tellen, de Franse gemeenschapsexecutieve maximum vier en de Waalse gewestexecutieve maximum zeven. Bovendien werd in de wet de evenredige samenstelling van de Vlaamse Executieve in de periode oktober 1988-oktober 1992 ingeschreven.

C. De faciliteiten- of pacificatiewet

Hoewel zij alsdusdanig buiten de eigenlijke hervorming der instellingen valt, wordt in dit hoofdstuk ook de wet van 9 augustus 1988 "tot wijziging van de Gemeentewet, de Gemeentekieswet, de Organieke wet betreffende de Openbare Centra voor Maatschappelijk Welzijn, de Provinciewet, het Kieswetboek, de wet tot regeling van de provincieraadsverkiezingen en de wet tot regeling van de gelijktijdige parlements- en provincieraadsverkiezingen" besproken -- in de pers gewoonlijk de *faciliteitenwet* en door de regering de *pacificatiewet* genoemd --, omdat zij een wezenlijk bestanddeel was de communautaire bepalingen van het regeerakkoord en omdat de parlementaire behandeling ervan gekoppeld was aan

de bespreking van de zgn. bevoegdheidswet. De wet gaf uitvoering aan de afspraken die op het formatieberaad waren gemaakt om de Happart-kwestie te regelen.

Het opstellen van het wetsontwerp verliep niet probleemloos. Tussen de Nederlandstalige en de Franstalige regeringspartijen bestonden er drie twistpunten, die op een vergadering van het ministercomité voor Institutionele Hervormingen konden weggewerkt worden (31 mei):

- de vergaderingen van het schepencollege waarvan, luidens het regeerakkoord, voor alle gemeenten, "het besloten karakter" wettelijk zou worden vastgelegd. De Franstaligen vroegen dat een schending van dat besloten karakter als een grove nalatigheid zou worden beschouwd, die kon leiden tot de schorsing van de betrokken schepen. Dat zou erop neerkomen, dat een Vlaamse schepen in een faciliteitengemeente niet kon bekendmaken dat een lid van het schepencollege, in strijd met de taalwetgeving, Frans sprak. De regering ging op de Franstalige eis niet in. Wel werd overeengekomen dat in de wet zou worden ingeschreven, dat alleen de beslissingen van het schepencollege in de notulen worden opgenomen, in de taal van het gebied waarin de gemeente is gelegen. De beraadslagingen zouden niet genotuleerd worden, zodat op basis van de notulen geen klacht kan worden ingediend wegens de overtreding van de taalwet.

- de plaats waar inwoners van Voeren en Komen bij de parlements- en de Europese verkiezingen voor anderstalige lijsten kunnen stemmen. De Franstaligen wilden dat zij dat in de eigen gemeente zouden kunnen doen. Die eis werd verworpen.

- het advies van het college van gouverneurs in het kader van de bijzondere voogdijregeling voor Voeren en Komen. De Vlamingen vroegen dat in de wet zou worden ingeschreven dat zo'n advies binnen een bepaalde termijn moet worden gegeven, om obstructie van de Franstaligen te voorkomen. Ook op die vraag werd niet ingegaan. Wel zou later bij KB een termijn worden vastgelegd, maar dat zou een "termijn van orde" en geen "vervaltermijn" zijn. Als de termijn niet wordt gerespecteerd, zou dat met andere woorden geen gevolgen hebben.

Het wetsontwerp werd op 3 juni door de ministerraad goedgekeurd en voor advies naar de Raad van State gestuurd.

De Nederlandstalige en de Franstalige staatsraden raakten het niet eens over de beoordeling van het ontwerp, zodat de Raad van State eind juni een verdeeld advies uitbracht.

De Nederlandstalige staatsraden velden een vernietigend oordeel over het wetsontwerp. Zij waren van mening dat het ontwerp via de wijziging van de Gemeentewet, de Gemeentekieswet en de OCMW-wet, de bestuurstaalwet van 1963 wijzigde. Luidens het nieuwe artikel 59bis van de Grondwet zou het ontwerp daarom met een bijzondere meerderheid moeten worden goedgekeurd, voerden zij aan.

Dat uit de directe verkiezing van een mandataris onweerlegbaar de kennis van de taal van het taalgebied voortspuit, noemden zij strijdig met artikel 3bis van de Grondwet. Zij wezen er bovendien op, dat er van een rechtstreekse verkiezing van de OCMW-leden in het wetsontwerp geen sprake was, aangezien de kiezer maar één lijst zou voorgelegd krijgen waarop zowel kandidaat-gemeenteraadsleden als kandidaat-OCMW-raadsleden stonden.

Voorts stelden de Nederlandstalige leden van de Raad van State dat er in Komen geen "uitzonderlijke toestand" bestond die "uitzonderlijke maatregelen" rechtvaardigde. Die toestand was er in Voeren wel.

Volgens de staatsraden schakelde het wetsontwerp de bestendige deputatie en de gouverneur van Limburg als voogdijoverheid uit, wat in strijd is met het gelijkheidsbeginsel en overkomt als een "bestrafing".

Over het college van gouverneurs zeiden de Vlaamse staatsraden o.m. dat het afbreuk doet aan de homogeniteit van de taalgebieden.

De mogelijkheid voor de inwoners van Voeren en Komen om buiten hun arrondissement te stemmen, gaat in tegen het territorialiteitsbeginsel dat het staatsbestel schraagt en brengt het kiesgeheim in het gedrang, aldus de Vlaamse staatsraden.

De Franstalige staatsraden waren milder in hun oordeel. Zij merkten op, dat de *Memorie van Toelichting* geen bijzondere omstandigheden vermeldde die het objectief rechtvaardigen dat sommige bepalingen van het wetsontwerp alleen van toepassing zijn op Voeren en Komen. Regering en Parlement moeten oordelen of er zulke omstandigheden bestaan.

Zij wezen op de verschillende interpretatie van artikel 3bis van de Grondwet -- met name de vraag of uit het artikel al dan niet kan worden afgeleid dat het op directe wijze verplichtingen inzake taalkennis en -gebruik oplegt aan mandatarissen -- en zeiden dat de wetgever of de grondwetgever duidelijkheid zou moeten scheppen.

Volgens hen was er geen sprake van de schending van het kiesgeheim.

Nederlandstaligen en Franstaligen waren het wel eens over een aantal juridisch-technische opmerkingen bij de artikelen van het wetsontwerp. Zij waren het er ook over eens, dat de gouverneurs van Henegouwen en Limburg hun rechtsprekende bevoegdheid over de geldigheid van de gemeenteraads- en OCMW-raadsverkiezingen in Komen resp. Voeren niet kunnen uitoefenen als zij gebonden zijn door het advies van het college van gouverneurs.

Van meet af maakte de regering duidelijk dat zij niet van plan was het wetsontwerp grondig te herzien. Wel werd de tekst aangepast aan de technisch-juridische bezwaren van de Raad van State, en werd ingegaan op twee inhoudelijke bezwaren: de OCMW-raadsleden zouden op een aparte lijst verkozen worden en de rechtsprekende functie van de gouverneurs van Limburg en Henegouwen werd herschreven.

Op wat het opiniegedeelte van het advies werd genoemd, antwoordde de regering in de gewijzigde *Memorie van Toelichting*. Daarin stond onder meer:

- het ontwerp wijzigt de taalwetgeving niet, aangezien in het regeerakkoord staat dat de taalwetten ongewijzigd blijven en aangezien het ontwerp geen afbreuk doet aan de verplichting om de taal van het taalgebied te gebruiken voor de administratieve handelingen;

- er wordt geen nieuwe verkiesbaarheidsvoorwaarde ingevoerd en daarom wordt uitdrukkelijk het onweerlegbaar karakter van het vermoeden van taalkennis voor de rechtstreeks verkozen mandatarissen gepreciseerd;

- aangezien het ontwerp de kieswetgeving maar niet de taalwetgeving wijzigt, moet het met een gewone parlementaire meerderheid worden aangenomen ;

- tussen Voeren en Komen bestaan er "een zeker aantal parallelle situaties"; door de grondwetsartikelen 47 en 48 te wijzigen heeft de Grondwetgever zelf vastgesteld dat er objectieve redenen zijn die een verschillende behandeling van beide gemeenten rechtvaardigen ;

- het uitoefenen van het kiesrecht buiten het eigen kiesarrondissement doet geen afbreuk aan het Belgisch staatsbestel zoals dat door de herziene grondwetsartikelen 47 en 48 is uitgewerkt en schendt het kiesgeheim niet.

Inmiddels was het protest tegen de ontworpen regeling voor acht faciliteiten-gemeenten niet geluwd.

Aan Vlaamse kant werd aangevoerd dat het faciliteitenontwerp een veel te hoge "prijs" was voor de verruiming van de autonomie, omdat het de faciliteiten bestendigde en de taalwetgeving uitholde. De kritiek werd verwoord door o.m. erevoorzitter Raf Renard van de Vaste Commissie voor Taaltoezicht in een "vrije tribune" in *Knack* (29 juni) en door voorzitter prof. dr. Marcel Storme van de Vlaamse Juristenvereniging in een "vrije tribune" die op 2 juli in de meeste Vlaamse kranten verscheen.

Op 11 juli verscheen in enkele Vlaamse kranten als advertentie een "Boodschap aan de Vlaamse leden van de Constituante" die door een zeventigtal bekende Vlamingen was ondertekend, waarin zowel de faciliteitenregeling als de geplande financieringsvoorstellen voor de gewesten en de gemeenschappen "onaanvaardbaar" werden genoemd.

De voorzitters van de drie Vlaamse regeringspartijen reageerden op 15 juli met een mededeling waarin zij de geplande staatshervorming een "historische stap" naar autonomie noemden en wezen op "belangrijke en waardevolle" elementen in het faciliteiten-ontwerp.

Aan Franstalige kant kwam het verzet vooral uit de randgemeenten rond Brussel. Burgemeester de Grunne van Wezembeek-Oppem kondigde in juni aan dat hij tot een boycot van de gemeenteraadsverkiezingen zou oproepen, maar hij kreeg daarvoor geen steun uit de andere randgemeenten. Wel zegden de burgemeesters van vijf van de zes randgemeenten de wet te zullen boycotten. Het gemeentebestuur van Sint-Genesius-Rode, de enige randgemeente met een homogeen Vlaams bestuur, verdedigde het faciliteitenontwerp.

Op 14 juli hadden de vijf "anti-burgemeesters" een onderhoud met premier Martens. 's Anderendaags vroegen zij hem schriftelijk de rechtstreekse verkiezing (en bijgevolg het onweerlegbaar vermoeden van taalkennis) van de schepenen, de evenredige samenstelling van en de consensusregel in het schepencollege, en de gewestelijke voorgedij over de randgemeenten te schrappen. Het schepencollege van Sint-Genesius-Rode, dat eveneens een onderhoud had met de premier, nam daar uitdrukkelijk afstand van. De ministerraad besliste op 15 juli het wetsontwerp niet te wijzigen.

In Komen, waar vroeger al tegen de koppeling van het statuut van de gemeente aan dat van Voeren was geprotesteerd, stapte de PSC-afdeling in juli uit de natio-

nale partijstructuren. De Komense christendemocraten zouden als "Agir" aan de gemeenteraadsverkiezingen deelnemen.

Bij het begin van de openbare bespreking van het ontwerp keurde de Senaat op 25 juli een motie goed, waarin werd vastgesteld dat het ontwerp "geen expliciete noch impliciete wijzigingen aanbrengt in de wetten op het gebruik der talen in bestuurszaken" en bijgevolg met een gewone meerderheid moest worden aangenomen.

Het ontwerp werd op 27 juli aangenomen. Zeven leden van de meerderheid stemden tegen: Staels-Dompas, De Bondt (CVP), Dehousse, de Wasseige (PS), Pouillet, Lenfant en Falise (PSC). De CVP'er Van Roy onthield zich.

De Kamer keurde het ontwerp op 5 augustus goed. Bij de meerderheid stemden Gendebien, Detremmerie, Michel (PSC) en Happart (PS) tegen. Vervaeet (VU) en Jérôme (PSC) onthielden zich.

De belangrijkste bepalingen van de wet van 9 augustus 1988 (*Belgisch Staatsblad* 13 augustus 1988) kunnen als volgt worden samengevat:

- een aantal bevoegdheden van de bestendige deputatie van Limburg en Henegouwen inzake de gemeente Voeren resp. Komen-Waasten worden uitgeoefend door de provinciegouverneur. Het betreft de tuchtprocedures ten aanzien van mandatarissen, het zenden van een bijzonder commissaris, het benoemen van een burgemeester buiten de raad, verkiezingsgeschillen en de vernietiging van gemeentelijke beslissingen in het kader van het gewoon administratief toezicht (met uitzondering van wat betrekking heeft op de taalwetgeving);

- de gouverneur van Limburg en van Luik oefenen die bevoegdheden uit na overeenkomstig advies van het college van provinciegouverneurs, dat bestaat uit de negen gouverneurs en de vice-gouverneur van Brabant. Het college brengt advies uit bij meerderheid van stemmen. In geval van staking van stemmen wordt het advies als negatief beschouwd;

- de vergaderingen van het college van burgemeester en schepenen zijn niet openbaar. Alleen de beslissingen worden opgenomen in de notulen en in het register van de beraadslagingen; alleen de beslissingen kunnen rechtsgevolgen hebben;

- de schepenen in de zes randgemeenten rond Brussel (Drogenbos, Kraainem, Linkebeek, Sint-Genesius-Rode, Wemmel en Wezembeek-Oppem) en in Komen-Waasten en Voeren worden rechtstreeks verkozen. De verdeling van de mandaten onder de verschillende partijen gebeurt op basis van de hoogste kiesquotiënten. De verdeling van de mandaten binnen een partij gebeurt in volgorde van de verkiezing van de raadsleden;

- in de zes randgemeenten, Komen-Waasten en Voeren worden de beslissingen van het schepencollege bij consensus genomen. Bij gebrek aan consensus wordt de zaak voorgelegd aan de gemeenteraad.

- de leden van de Raad voor Maatschappelijk Welzijn (RMW, de raad van het OCMW) in de randgemeenten en in Komen-Waasten en Voeren worden rechtstreeks verkozen;

- de voorzitter van de RMW van de randgemeenten en van Voeren en Komen-Waasten wordt op voorstel van de raad en uit de leden van de raad door de bevoegde gemeenschapsregering benoemd ;

- in alle faciliteitengemeenten moeten gemeenteraadsleden, schepenen, burgemeesters, waarnemend schepenen en burgemeesters, RMW-leden, RMW-voorzitters en waarnemend RMW-voorzitters voor het uitoefenen van hun ambt, van de taal van het taalggebied waarin de gemeente gelegen is, de kennis hebben die nodig is om bedoeld mandaat uit te oefenen. Door het feit van hun verkiezing of benoeming bestaat het vermoeden dat die mandatarissen de bedoelde taalkennis bezitten ;

Dat vermoeden is onweerlegbaar ten aanzien van alle rechtstreeks verkozen mandatarissen en ten aanzien van de burgemeesters en de RMW-voorzitters die tussen 1 januari 1983 en 1 januari 1989 gedurende ten minste drie jaar ononderbroken een mandaat van burgemeester resp. RMW-voorzitter hebben uitgeoefend.

Ten aanzien van andere mandatarissen kan het vermoeden worden weerlegd op verzoek van een gemeenteraadslid resp. een RMW-raadslid. Daartoe moet de verzoeker het bewijs leveren van ernstige aanwijzingen die dat vermoeden kunnen weerleggen en afgeleid zijn uit een rechterlijke beslissing, de bekentenis van de mandataris of de uitoefening van zijn ambt als individuele bestuursoverheid. Een verzoekschrift daartoe wordt ingediend bij de Raad van State, binnen een termijn van zes maanden na de eedaflegging of nadat de betrokkene voor het eerst de functie waarnam.

Indien de Raad beslist dat ten aanzien van een burgemeester of een RMW-voorzitter het vermoeden van taalkennis is weerlegd, wordt de benoeming vernietigd. Tot de volgende verkiezingen kan de betrokkene niet opnieuw benoemd worden en het ambt evenmin waarnemen.

De miskennis van die bepalingen is een grove nalatigheid, die kan aanleiding geven tot de schorsing of de afzetting van de betrokkene ;

- voor de parlements- en de Europese verkiezingen kunnen de kiezers van Voeren en Komen-Waasten hun stem uitbrengen in Aubel resp. Heuvelland.

III. De tweede fase van de staatshervorming

Na het parlementair reces begon het wetgevende werk voor de tweede fase van de staatshervorming : het statuut van het Brusselse Gewest ; de aanpassing van het Arbitragehof ; de financiering van de gewesten en de gemeenschappen ; de samenwerking tussen de onderscheiden beleidsniveaus. Uit vrees dat de meer "unitaire" ingestelde partijen, in de eerste plaats de PSC, na de tweede fase zouden afhaken, stelden de PS en de VU, de twee partijen die het verst wilden gaan in de federalisering van het land, voor ofwel de samenwerking naar de derde fase over te brengen ofwel het verdragsrecht, dat samen met de toekenning van de residuaire bevoegdheid aan de deelgebieden en met de hervorming van het tweekamerstelsel tot een derde fase behoort, al in de tweede fase te regelen. Op dat voorstel werd evenwel niet ingegaan.

A. Het statuut van Brussel

De ministerraad keurde op 30 september het ontwerp van bijzondere wet over de Brusselse instellingen goed. Pas eind november bracht de Raad van State er advies over uit. De Raad vond het niet wenselijk de technische bepalingen over de verkiezingen van de Brusselse Hoofdstedelijke Raad op te nemen in een wetsontwerp dat met een bijzondere meerderheid moest worden goedgekeurd, omdat daardoor elke latere wijziging, hoe klein ook, eveneens een bijzondere parlementaire meerderheid zou vereisen. De regering ging op het bezwaar in en diende een afzonderlijk, gewoon wetsontwerp over de verkiezingen van de Brusselse Raad in.

De Raad van State had ook bedenkingen bij de koppeling van de verkiezingen voor de Brusselse Raad aan die voor het Europees Parlement. De Raad merkte op, dat die verkiezingen met mekaar geen uitstaans hebben, maar de regering ging daar niet op in. De opmerking van de Raad van State dat het niet zeker is, dat de Europese verkiezingen vijfjaarlijks zullen blijven, werd opgevangen door in het ontwerp in te schrijven dat de Brusselse en de Europese verkiezingen samenvallen voor zover de Europese verkiezingen om de vijf jaar plaatshebben.

Op 1 december keurde de ministerraad de definitieve tekst van de twee wetsontwerpen goed, die nadien het eerst door de Senaat werden besproken. Tijdens het debat werd door de Vlaamse partijen kritiek geuit op de geringe Vlaamse aanwezigheid in de Brusselse Hoofdstedelijke Raad. Berekningen wezen uit, dat van de 75 leden er maar elf tot vijftien Nederlandstaligen zouden zijn. Drie ervan zouden lid worden van de Executieve, zodat er maar acht tot twaalf overbleven om aan de commissiewerkzaamheden deel te nemen en om de Executieve te controleren. Vóór de stemming over het wetsontwerp zei vice-premier en minister van Institutionele Hervormingen Philippe Moureaux, dat de regering het probleem erkende en bereid was er een oplossing voor te zoeken. De Senaat keurde het ontwerp van bijzondere wet op 22 december goed, met 127 stemmen voor, 24 tegen en 9 onthoudingen, waaronder die van Ferdinand De Bondt (CVP) uit protest tegen de geringe Vlaamse vertegenwoordiging in de Raad.

In de Kamer kwam die kwestie eveneens ter sprake. Vic Anciaux (VU) en Eric van Rompuy (CVP) kondigden een amendement aan om de leden van de Executieve in de Raad te vervangen door hun opvolgers, waardoor er drie Nederlandstalige en vijf Franstalige Raadsleden zouden bijkomen. De SP-fractie, die zei geen precedent te willen scheppen, en de Franstalige regeringspartijen weigerden het voorstel te steunen. Vice-premier Moureaux herhaalde dat de regering het aantal Vlaamse vertegenwoordigers in de Raad zou verhogen, zonder te raken aan de politieke evenwichten.

De Kamer keurde het ontwerp van bijzondere wet op 9 januari 1989 goed, met 147 stemmen voor, 48 tegen en 10 onthoudingen. Het wetsontwerp over de Brusselse verkiezingen was al op 7 januari aangenomen.

De bijzondere wet van 12 januari 1989 met betrekking tot de Brusselse Instellingen (B.S. 14 januari 1989) verleent aan het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest, bestaande uit de 19 gemeenten van het arrondissement Brussel-Hoofdstad, rechtspersoonlijkheid. Het krijgt dezelfde bevoegdheden en gelijkaardige financiële mid-

delen als de andere gewesten, en oefent tevens de bevoegdheden van de Brusselse agglomeratie uit.

De Brusselse Hoofdstedelijke Raad telt 75 leden, die om de vijf jaar en voor het eerst in 1989 rechtstreeks worden verkozen, in beginsel op de dag van de verkiezingen voor het Europees Parlement. De leden worden verkozen op eentalige lijsten, volgens het stelsel van de evenredige vertegenwoordiging, gecorrigeerd door poolvorming (d.w.z. dat de zetels eerst worden verdeeld over het geheel van de Nederlandstalige resp. Franstalige lijsten). Zij worden ingedeeld in taalgroepen.

Door en uit de Raad wordt een Executieve verkozen, bestaande uit vijf leden : de voorzitter, twee leden van de Nederlandse en twee leden van de Franse taalgroep. De Executieve beslist volgens het collegialiteitsbeginsel en volgens de procedure van de consensus. Als er geen consensus is over de verdeling van de taken, wordt gewerkt met gewaarborgde bevoegdheidspakketten. Op voorstel van de Executieve kan de Raad onder zijn leden drie gewestelijke staatssecretarissen verkiezen, van wie ten minste één tot de minst talrijke taalgroep behoort, die worden toegevoegd aan een lid van de Executieve, geen deel uitmaken van de Executieve, maar de vergaderingen ervan kunnen bijwonen.

De Raad oefent zijn gewestbevoegdheden uit door middel van ordonnanties die kracht van wet hebben, maar waarvan, in tegenstelling tot decreten, de rechtscolleges (inclusief de Raad van State) de toepassing kunnen weigeren als ze in strijd zijn met de Grondwet (behalve de bevoegdheidsverdelende regels en de artt. 6, 6bis en 17, waarvan de controle aan het Arbitragehof is voorbehouden) en met de niet-bevoegdheidsverdelende regels van de Brussel-wet. Om de internationale rol en de hoofdstedelijke functie van Brussel te vrijwaren, kunnen ordonnanties en besluiten inzake stedenbouw, ruimtelijke ordening, openbare werken en vervoer door de regering worden geschorst en zelfs door de Kamer (met een meerderheid in beide taalgroepen) worden vernietigd.

De Raad oefent zijn agglomeratiebevoegdheden uit door middel van verordeningen, die voorrang hebben op de verordeningen van de gemeenten maar niet strijdig mogen zijn met de hogere rechtsnormen.

De vroegere Cultuurcommissies werden vervangen door de Vlaamse Gemeenschapscommissie en de Franse Gemeenschapscommissie, die bestaan uit, als vergadering, de Nederlandse resp. de Franse taalgroep van de Hoofdstedelijke Raad en, als college, uit de twee Nederlandstalige resp. de twee Franstalige leden van de Executieve (de vergaderingen van het college worden met raadgevende stem bijgewoond door een Brussels lid van de Vlaamse Executieve resp. Franse gemeenschapsexecutieve). De commissies fungeren als "inrichtende macht" in culturele, onderwijs- en persoonsgebonden aangelegenheden en oefenen de bevoegdheden uit die de Vlaamse Raad resp. de Franse Gemeenschapsraad opdragen. De twee commissies vormen samen de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie die zaken van gemeenschappelijk belang behartigt en bevoegd is voor de zgn. bicommunautaire instellingen.

De wet van 12 januari 1989 tot regeling van de wijze waarop de Raad van het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest wordt verkozen (B.S. 14 januari 1989) is van technische aard.

Beide wetten traden samen met de financieringswet in werking (1 januari 1989), maar omdat de Brusselse Hoofdstedelijke Raad pas op 18 juni 1989 zou worden verkozen, werden tot dan bij overgangsmaatregel de gewestbevoegdheden door de bestaande Executieve uitgeoefend, onder controle van het Parlement, en bleven de agglomeratie-instellingen tot dan bestaan.

B. Het Arbitragehof

De ministerraad keurde op 7 oktober een ontwerp van bijzondere wet goed om, in uitvoering van het nieuwe grondwetsartikel 107ter, de organisatie, de bevoegdheid en de werking van het Arbitragehof te wijzigen. De Raad van State bracht begin november een negatief advies uit. Dat de regering de gewone wet van 28 juni 1983 over het Arbitragehof gedeeltelijk wilde wijzigen met een bijzondere wet, was volgens de Raad van State ongrondwettelijk. De regering ging op het voorstel in en keurde op 14 november een nieuw ontwerp van bijzondere wet goed om de wet van 28 juni 1983 in zijn geheel te vervangen. Het ontwerp kwam tevens in de plaats van de wet van 10 mei 1985 over de gevolgen van de vernietigings-arresten en van delen van de wet van 2 februari 1984 over de benoeming en de wedden van de leden, referendarissen en griffiers van het Arbitragehof. De bepalingen over de wedden en pensioenen van de rechters, de referendarissen en de griffiers van het Arbitragehof werden in een afzonderlijk, gewoon wetsontwerp opgenomen.

Ook die twee ontwerpen werden het eerst naar de Senaat gestuurd, die ze op 1 december goedkeurde. Bij de stemming over het ontwerp van bijzondere wet waren er 139 ja-stemmen en 36 neen-stemmen. Opvallend was dat de Groenen het ontwerp steunden omdat, zo zeiden ze, het de burger beter beschermt. De liberalen stemden tegen omdat het Arbitragehof geen volwaardig Grondwettelijk Hof werd, dat de normen kan toetsen aan alle grondwetsartikelen.

De Kamer keurde het ontwerp van bijzondere wet op 4 januari 1989 goed, met 154 ja-stemmen (inclusief die van de Groenen) en 38 neen-stemmen.

De bijzondere wet van 6 januari 1989 op het Arbitragehof (*B.S.* 7 januari 1989) hernam vooreerst de bepalingen van de wet van 28 juni 1983 over de bevoegdheid van het Arbitragehof om wetten en decreten te vernietigen die strijdig zijn met de grondwettelijke bevoegdheidsafbakening tussen de onderscheiden beleidsniveaus, en breidde die bevoegdheid uit tot de Brusselse ordonnanties.

Daarnaast kreeg het Arbitragehof de bevoegdheid om wetten, decreten en ordonnanties te vernietigen die strijdig zijn met de grondwetsartikelen 6 (gelijkheidsbeginsel), 6bis (niet-discriminatiebeginsel) en 17 (onderwijsvrijheid). Het Hof dient ook de prejudiciële vragen daaromtrent te beantwoorden (het Hof van Cassatie en de Raad van State zijn steeds, de andere rechtscolleges in een aantal gevallen verplicht een prejudiciële vraag te stellen).

Een andere nieuwigheid is dat niet alleen de ministerraad en de executieven, maar ook de voorzitters van de wetgevende vergaderingen, op verzoek van twee derde van hun leden, en iedere natuurlijke of rechtspersoon die "doet blijken van een [door het Arbitragehof nader te omschrijven] belang" vernietigingsberoep

kunnen instellen. De beroepstermijn werd verminderd van één jaar tot zes maanden vanaf de bekendmaking van de bestreden norm.

C. De financieringswet

Nadat de materie in een technische werkgroep was voorbereid, zette de regeringstop op 24 oktober het overleg over de financiering van de gewesten en de gemeenschappen in. Naast een reeks technische problemen dienden twee politieke knelpunten te worden opgelost: mogelijke gewestkortingen op de personenbelasting (waar men aan Waalse zijde huiverig tegenover stond) en de leningscapaciteit van de gewesten en de gemeenschappen (die van belang was voor de economische en monetaire unie). Terzelfder tijd werd gesproken over de samenwerking tussen de deelgebieden.

Het gesprek, dat in de eerste week van november stillag door het bezoek van premier Martens aan Zaïre, verliep erg stroef omwille van meningsverschillen tussen "maximalisten" en "minimalisten". In de vroege ochtend van 14 november werd een akkoord bereikt over de principes van de financiering en over de samenwerking tussen de deelgebieden. Premier Martens, die het akkoord nog dezelfde dag in de Kamer toelichtte, zei dat de regering rond was met de tweede fase van de staats hervorming.

Het financieringsakkoord was de juridische vertaling van wat ter zake in het regeerakkoord stond en week daar nauwelijks van af, behalve wat de "onderwijskredieten" betreft. In een nota had secretaris-generaal Georges Monard van het ministerie van Onderwijs erop gewezen dat, luidens de bepalingen van het regeerakkoord, het Nederlandstalig onderwijs in 1998 ruim 14 miljard F (10%) minder zou krijgen dan in 1988, als gevolg van de denataliteit enerzijds en de automatische stijging van de loonlasten door de vergrijzing van het lerarenkorps anderzijds. *Le Soir* berekende dat de gevolgen voor het Franstalig onderwijs nog zwaarder zouden aankomen.

Vanuit de Vlaamse meerderheidspartijen werd eerst geantwoord dat het onderwijs hoe dan ook nog diende te bezuinigen en dat niets de gemeenschappen belet voor hun onderwijs meer uit te geven dan de over te dragen nationale onderwijskredieten, maar later onderschreef men het bezwaar. De regering ving de opmerking ten dele op en besliste bij het berekenen van de onderwijskredieten maar voor 80% met de denataliteit rekening te houden.

De ministerraad keurde het ontwerp van bijzondere wet over de financiering op 18 november goed. Een werkgroep sleutelde intussen verder aan de basiscijfers die in het ontwerp zouden worden ingeschreven. Het debat daarover in de regeringstop, dat op 26 november begon, werd andermaal gekenmerkt door spanningen tussen "maximalisten" en "minimalisten". Het kwam er immers op aan om, departement per departement, de begrotingsposten aan te duiden die zouden worden gefederaliseerd. In de nacht van 29 op 30 november werden de topministers het erover eens 610,6 miljard F als basisbedrag over te dragen aan de gewesten en gemeenschappen: 212 miljard F aan de Vlaamse en 164,2 miljard F aan de Franse Gemeenschap; 121 miljard F aan het Vlaamse, 87,2 miljard F aan het Waalse en 26,3 miljard F aan het Brusselse Gewest.

De ministerraad keurde op 1 december definitief het wetsontwerp goed, dat inmiddels was aangepast aan het technische advies van de Raad van State. Op voorstel van de Raad werden de bepalingen over de samenwerkingsakkoorden uit het ontwerp gelicht en in een afzonderlijk, gewoon wetsontwerp opgenomen. De Raad van State vond dat die bepalingen niet thuishoorden in het financieringsontwerp, dat bovendien met een bijzondere meerderheid moest worden goedgekeurd.

Beide wetsontwerpen gingen eerst naar de Kamer, waar op 6 december de openbare commissievergadering startte. Het debat over de financiering duurde tot 29 december, nam 178 uren in beslag, resulteerde in het omvangrijkste verslag uit de parlementaire geschiedenis (668 bladzijden en 120 bladzijden bijlagen) en was er de oorzaak van dat de parlementaire behandeling van de tweede fase van de staatshervorming niet tegen 1 januari 1989 kon worden afgerond, zoals was gepland.

Centraal in het debat stond, naast de technische aspecten, de vraag of de financieringsregeling de sanering van de overheidsfinanciën al dan niet in het gedrang bracht. De oppositie, vooral de PVV, meende van wel, omdat het stelsel vertrok van de Waalse behoeften en aan Vlaanderen een "bonus" toekende, die vanaf 1995 tot extra staatsuitgaven zou leiden. De meerderheid zei dat de financieringsregeling de rijksfinanciën zou saneren, maar ontkende niet dat de zgn. rentesneeuwbal door de staatshervorming iets later tot stilstand zou komen.

De Kamer keurde het financieringsontwerp op 9 januari 1989 met de vereiste bijzondere meerderheid goed (148 stemmen voor en 56 stemmen tegen). De Senaat volgde op 14 januari (127 stemmen voor, 43 stemmen tegen en één onthouding).

De bijzondere wet van 16 januari 1989 betreffende de financiering van de gemeenschappen en de gewesten (*B.S.* 17 januari 1989) bevat, uiteraard, het nieuwe -- technisch erg ingewikkelde -- financieringsstelsel dat in de plaats kwam van dat van de wet van 9 augustus 1980.

De gewesten beschikken over vijf financieringsbronnen: niet-fiscale ontvangsten; eigen fiscale ontvangsten; toegewezen belastingen; leningen; nationale solidariteitsbijdrage. De gemeenschappen hebben drie financieringsbronnen: niet-fiscale ontvangsten; toegewezen belastingen; leningen.

Niet-fiscale ontvangsten zijn schenkingen en legaten, en inkomsten verbonden aan de uitoefening van de eigen bevoegdheden (loodsgeld, jacht- en visverloven, ...). Voor de gemeenschappen is er voorts een krediet voor de financiering van het universitair onderwijs aan buitenlandse studenten, voor de gewesten een "trekkingsrecht" op de nationale begroting per geplaatste volledig werkloze.

De fiscale ontvangsten van de gewesten zijn: de belastingen op de spelen en weddenschappen, op de automatische ontspanningstoestellen en op de drankslijterijen, de successierechten, de onroerende voorheffing (die volledig gerestorneerd worden), registratierechten (die voor 37,96% gerestorneerd worden en waarop de gewesten in afwachting van de volledige restornering opcentiemen kunnen heffen en kortingen kunnen toestaan) en de verkeersbelasting (die nog niet gerestorneerd is). Voor de eerste drie belastingen kunnen de gewesten de heffingsgrondslag, de aanslagvoet en de vrijstellingen bepalen. Voor de successierechten, de onroerende voorheffing en (na de volledige restornering) de registratierechten kun-

nen zij de aanslagvoet en de vrijstellingen vaststellen; de nationale overheid stelt, in overleg met de gewesten, de heffingsgrondslag vast. Voor de verkeersbelasting hebben de gewesten geen enkele bevoegdheid.

De toegewezen belastingen van de gewesten, "samengevoegde belastingen" genoemd, zijn een deel van de nationaal geïnde personenbelasting (basisbedrag 234,5 miljard F) waarop de gewesten opcentiemen kunnen heffen (die tot 1 januari 1992 de totale fiscale druk niet mogen verhogen) en (vanaf 1 januari 1994) kortingen kunnen toestaan. Om de economische en monetaire unie niet in gevaar te brengen, kan de regering, na overleg met de gewesten, vanaf 1994 een maximumpercentage voor de opcentiemen en kortingen opleggen.

In de definitieve fase (vanaf 2000) wordt jaarlijks het totale krediet van het vorige jaar aangepast aan de groei van het bruto nationaal produkt (BNP) en over de drie gewesten verdeeld volgens de opbrengst van de personenbelasting in elk gewest. In de overgangperiode (1989-1999) wordt het basisbedrag jaarlijks geïndexeerd en wordt bij de verdeling het verschil tussen de bestaande verdeelsleutel (51,95% Vlaanderen, 36,92% Wallonië en 11,13% Brussel) en de personenbelastingsleutel (prognose voor 1999: 57,18% Vlaanderen, 32,81% Wallonië en 10,01% Brussel) via een correctiemechanisme geleidelijk weggewerkt. Tijdens die overgangperiode krijgen de gewesten niet het volledige krediet uitgekeerd, ten einde bij te dragen in de afbouw van de rijksschuld.

De toegewezen belastingen van de gemeenschappen, "gedeelde belastingen" genoemd, omvatten een deel (1989: 64,05%) van het kijk- en luistergeld (te verdelen volgens de plaats van heffing, met voor Brussel een 80F/20N-verdeling), een deel van de BTW-opbrengst en een deel van de personenbelasting.

Het BTW-geld (basisbedrag 290,9 miljard F) wordt verdeeld volgens het leerlingenaantal. Het wordt tijdens een overgangperiode (1989-1998) jaarlijks geïndexeerd, aangepast aan de evolutie van het aantal min-18-jarigen (de "denataliteitscorrectie"; het verschil met de toestand op 30 juni 1988 telt telkens maar voor 80% mee) en verdeeld volgens het leerlingenaantal van 1988 (57,55% N, 42,45% F), met een overgangscorrectie om het verschil met de bestaande verdeling van de onderwijskredieten (56,23% N, 43,77% F) weg te werken. In de definitieve fase (vanaf 1999) wordt het krediet van het vorige jaar jaarlijks aangepast aan de indexevolutie en de evolutie van het aantal min-18-jarigen, en verdeeld volgens het leerlingenaantal van het betrokken jaar.

Voor de personenbelasting (basisbedrag 85,2 miljard F) is de regeling dezelfde als voor de gewesten, met dien verstande dat er geen schulddelneming is. Van de belastingopbrengst in Brussel wordt 80% aan de Franse en 20% aan de Vlaamse Gemeenschap toegewezen.

De gewesten en de gemeenschappen kunnen de toegewezen belastingen vrij gebruiken. De Vlaamse Raad mag zijn financiële middelen voor zowel gewest- als gemeenschapsaangelegenheden gebruiken.

Gewesten en gemeenschappen kunnen leningen aangaan. Om de economische en monetaire unie niet in gevaar te brengen, moeten zij, afhankelijk van het soort lening, de nationale regering informeren of haar goedkeuring krijgen. Binnen de Hoge Raad van Financiën wordt een afdeling "Financieringsbehoeften van de Overheid" opgericht, die adviseert over de financieringsbehoeften van de gewes-

ten, de gemeenschappen en de centrale staat. Op grond van die adviezen kan de nationale regering de leningsmogelijkheid van een gewest of een gemeenschap voor maximum twee jaar beperken.

Vanaf het begrotingsjaar 1990 wordt jaarlijks een nationale solidariteitsbijdrage toegekend aan het (de) gewest(en) waarvan de gemiddelde opbrengst van de personenbelasting per inwoner onder het nationale gemiddel ligt. De bijdrage is gelijk aan 468 F (te indexeren) per inwoner en per procentpunt dat de gemiddelde opbrengst onder het nationale gemiddelde ligt.

Zoals vroeger beschikken de gemeenschappen en de gewesten over een algemene belastingbevoegdheid op basis van artikel 110 van de Grondwet¹³. Zij kunnen met andere woorden belastingen heffen op aangelegenheden waarvoor zij bevoegd zijn (b.v. milieuheffingen). Ter uitvoering van artikel 110 bepaalt het enig artikel van de wet van 23 januari 1989 (B.S. 24 januari 1989), dat de gewesten en gemeenschapsraden, in de gevallen die niet voorzien zijn in de financieringswet, geen belastingen kunnen heffen op de materies die het voorwerp uitmaken van een rijksbelasting en geen opcentiemen kunnen heffen of kortingen toestaan op rijksbelastingen.

De financieringswet bevat voorts bepalingen over de samenwerking tussen de beleidsniveaus (zie hierna onder punt D.), over de overdracht van goederen en van personeel aan de gewesten, de gemeenschappen en de instellingen van openbaar nut en over de afschaffing van de Gewestelijke Economische Raad voor Brabant.

De financieringswet trad, met terugwerkende kracht, op 1 januari 1989 in werking. Die datum was bepalend voor de overdracht van de onderwijsbevoegdheid aan de gemeenschappen, de overdracht van de meeste en belangrijkste bevoegdheden van de bijzondere wet van 8 augustus 1988 aan de gemeenschappen en de gewesten en de inwerkingtreding van de wet op de Brusselse instellingen. Beslissingen over gewest- en gemeenschapszaken die tussen 1 en 17 januari door de nationale regering werden genomen, worden geacht te zijn genomen door de gemeenschappen en de gewesten.

D. Overleg en samenwerking

Het "coöperatief federalisme" dat bij de staatshervorming van 1988 werd ingevoerd, hecht veel belang aan overleg en samenwerking tussen de gewesten, de gemeenschappen en de centrale staat.

De bijzondere wet van 8 augustus 1988 en de financieringswet schrijven in talrijke gevallen een vorm van overleg op het niveau van de uitvoerende macht voor. In de wetten treft men daar uiteenlopende benamingen voor aan : overleg, betrokkenheid, informatie, (eensluitend) advies, (gemeenschappelijk) akkoord, voorstel.

(13) "§ 2. Geen belasting ten behoeve van de gemeenschap of het gewest kan worden ingevoerd dan door een decreet of een in artikel 26bis bedoelde regel. De wet bepaalt ten aanzien van de in het vorige lid bedoelde belastingen, de uitzonderingen waarvan de noodzakelijkheid blijkt".

De financieringswet bepaalt dat die vormen van overleg, met uitzondering van de samenwerkingsakkoorden, beschouwd worden als bevoegdheidsverdelende regels, zodat de miskennis ervan door een wet, een decreet of een ordonnantie voor het Arbitragehof kan worden aangevochten.

De bijzondere wet van 8 augustus 1988 geeft de staat, de gemeenschappen en de gewesten de mogelijkheid samenwerkingsakkoorden te sluiten. In een aantal gevallen, meer bepaald wat de grensoverschrijdende infrastructuur betreft, zijn die samenwerkingsakkoorden verplicht. De financieringswet voegt daar nog een geval aan toe, nl. voor de Zeevaartschool in Oostende en Antwerpen.

Diezelfde wet bepaalt dat de geschillen tussen de contracterende partijen over de uitlegging of de uitvoering van een verplicht samenwerkingsakkoord worden beslecht door een rechtscollege, waarvan de leden op de door het akkoord bepaalde wijze worden aangeduid door elk der partijen en de voorzitter door de leden wordt gecoöpteerd. De beslissing van zo'n rechtscollege is onherroepelijk, mag het voorwerp zijn van een gedwongen tenuitvoerlegging en kan zelfs inhouden dat de andere partij in de plaats komt van de in gebreke blijvende partij, op kosten van deze laatste.

De wet van 23 januari 1989 (B.S. 24 januari 1989) gaf aan zo'n rechtscollege de naam *samenwerkingsgerecht*, bepaalt dat zijn voorzitter een magistraat moet zijn en regelt de procedure.

Voor de niet-verplichte samenwerkingsakkoorden kunnen de partijen de regeling van de verplichte samenwerkingsakkoorden overnemen.

Ten slotte bepaalt de financieringswet dat, tot er een verplicht samenwerkingsakkoord wordt gesloten, de op 1 januari 1989 bestaande procedures, regelingen en feitelijke toestanden van kracht blijven.

IV. Gemeenteraadsverkiezingen, regeringsherschikking en schuldenlast van de grote steden

A. Gemeenteraadsverkiezingen - Voeren en de randgemeenten.

Op 9 oktober had de zesjaarlijkse vernieuwing van de gemeenteraden plaats. In Vlaanderen vielen, in vergelijking met 1982, de winst van de PVV, het verlies van de VU en, vooral, de forse vooruitgang van het Vlaams Blok in Antwerpen op. De partij, die in de campagne het anti-migrantenthema uitspeelde, haalde 17,7% (+ 12,5) van de stemmen en 10 (+ 8) zetels. Dat resultaat verontrustte de regering dermate, dat premier Martens aankondigde meteen werk te maken van een migrantenbeleid en de benoeming van een migrantencommissaris in het vooruitzicht stelde (het zou evenwel tot maart 1989 duren vooraleer dat gebeurde). In Wallonië versterkte de PS haar gemeentelijke posities. In Brussel viel het succes van de burgemeesterslijsten op.

Minister van Staat en oud-premier Paul Vanden Boeynants, die in Brussel-stad de tweetalige PSC-CVP-lijst had aangevoerd, kondigde op 11 oktober aan, kandidaat-burgemeester te zijn van een PSC-CVP-PS-FDF-coalitie. Minister Tobbacq van Binnenlandse Zaken liet echter verstaan dat de burgemeester van Brussel "onbesproken" diende te zijn. VdB was in 1986 veroordeeld wegens fiscale fraude.

Bovendien was bij de Kamer een nieuw dossier tegen hem ingediend¹⁴. Na een onderhoud met premier Martens, die te kennen gaf dat de regering hem niet zou benoemen vooraleer de Kamer en nadien eventueel het Hof van Cassatie uitspraak hadden gedaan, trok VdB zijn kandidatuur terug. Brussel kreeg een PS-PSC-CVP-VU-BON-Ecolo-coalitie, die aftredend burgemeester Hervé Brouhon als kandidaat-burgemeester voorstelde.

De meeste aandacht ging uit naar de gemeenten waar krachtens de zgn. faciliteitenwet de schepenen rechtstreeks verkozen werden en het schepencollege evenredig werd samengesteld. In Voeren verloor de lijst "Retour à Liège" van José Happart een zetel aan de Vlaamsgezinden, die een schepenmandaat kregen. In de zes Vlaamse randgemeenten rond Brussel leden de Vlaamse partijen zetelverlies; in Sint-Genesius-Rode verloor de Vlaamse eenheidslijst haar volstrekke zetelmeerderheid. In Komen slaagden de Vlamingen er niet in een zetel te veroveren.

Naarmate het jaareinde naderde, groeide de vrees dat de voordracht van José Happart, wiens benoeming in 1986 door de Raad van State vernietigd was, als kandidaat-burgemeester van Voeren de regering in verlegenheid zou brengen. Happart zei op 5 december aan de socialistische krant *Le Peuple* dat hij voldoende Nederlands kent om burgemeester van Voeren te zijn. Vijf dagen later antwoordde hij op de RTBf-radio in het "Nederlands" op de in het Nederlands gestelde vraag "Spreekt u Nederlands, mijnheer Happart?": "Ja natuurlijk, ik spreek genoeg Nederlands om burgemeester van de gemeente Fouron te blijven. De wet is de wet. Ook voor José Happart en ook voor mijnheer Tobback".

Minister Tobback van Binnenlandse Zaken had voordien herhaaldelijk laten verstaan dat alleen hij bevoegd was voor de benoeming van de burgemeesters en dat hij er niet over dacht om Happart ter benoeming aan de Koning voor te dragen. Tobback zei dat ook andere dan taalelementen daarin meespeelden.

Op 19 december meldde *Het Volk* dat er tijdens het formatieberaad was afgesproken, dat Voeren pas na de Europese verkiezingen van 18 juni 1989 een burgemeester zou krijgen, en dat dit Nico Droeven zou zijn. De voorzitters van de drie Vlaamse regeringspartijen en van de PSC zeiden van zo'n "geheim akkoord" geen weet te hebben.

De ware toedracht kwam op 28 december aan het licht. Als een complete verassing viel toen het bericht dat, door bemiddeling van de vice-premiers Dehaene (CVP) en Moureaux (PS), José Happart en Huub Broers, de fractieleider van de

(14) Het dossier tegen Vanden Boeynants was eind augustus door de procureur-generaal van Brussel aan Kamervoorzitter Nothomb overgemaakt. Een voormalig personeelslid van Asco zei dat VdB tijdens zijn ambtsperiode als minister van Landsverdediging (1972-1979) van dat bedrijf geld zou hebben ontvangen voor de toewijzing van drie belangrijke opdrachten. Een soortgelijk dossier was er tegen PVV-Kamerlid Freddy Vreven. Hem werd aangewreven als minister van Landsverdediging (1981-1985) 1 miljoen F te hebben gekregen voor zijn partij van een bedrijf, dat in ruil werd opgenomen in de tijdelijke vereniging die een woonwijk voor het Amerikaans personeel van de luchtmachtbasis in Florennes ontwierp. De procureur-generaal van Luik stuurde een dossier over staatssecretaris Anne-Marie Lizin naar de Kamervoorzitter. Zij werd ervan beschuldigd als burgemeester van Hoei de notulen van drie vergaderingen van het schepencollege te hebben vervalst. Volgens artikel 90 van de Grondwet kan alleen de Kamer van Volksvertegenwoordigers ministers in beschuldiging stellen en naar het Hof van Cassatie verwijzen. De Kamer richtte op 13 oktober drie bijzondere commissies op om de dossiers te onderzoeken. Zij kwamen begin 1989 tot het besluit dat er geen reden was om de drie te beschuldigen. De Kamer stemde op 21 februari 1989 met het besluit in.

Vlaamsgezinde Voerense raadsleden, die dag een akkoord hadden gesloten om Nico Droeven, een fractiegenoot van Happart die vrij vlot Nederlands spreekt, tot burgemeester Voeren te laten benoemen.

De tekst van het "historisch compromis" luidt aldus :

"1. Alle schepenen verbinden er zich toe om in het college in een geest van samenwerking en collegialiteit te werken en maximaal te streven naar de consensus bedoeld in artikel 9 van de wet van 9 augustus 1988 [...] Zij verbinden er zich eveneens toe om ten volle de regels te eerbiedigen inzake het gebruik der talen in bestuurszaken, met inbegrip van de faciliteiten, zoals voorzien in de Grondwet en de uitvoeringswetten, evenals de geest te respecteren van bovengenoemde wet van 9 augustus 1988, meer bepaald de artikelen 8 en 19¹⁵.

Zij verbinden er zich toe van de gemeentebelangen van Voeren de essentiële doelstelling van hun politiek handelen en hun beleid te maken. Te dien einde, zullen zij allen de dossiers van de gemeente Voeren verdedigen bij de verschillende bevoegde overheden.

2. Wat de werking van het college van Voeren betreft zullen alle schepenen bevoegdheden krijgen met het oog op de voorbereiding en de uitvoering van de beslissingen van het college. De heer Broers zal worden belast met de volgende aangelegenheden : leefmilieu, eredienst, Nederlandstalig onderwijs en kulturele aangelegenheden. De heer Broers zal eveneens het huwelijk kunnen voltrekken van de inwoners van de gemeente die er om vragen.

3. De in punt 1 bedoelde geest van samenwerking zal in het bijzonder tot uiting komen in de verdediging door alle schepenen van sommige welomschreven dossiers, bijvoorbeeld : a) het dossier dat de gemeente Voeren weldra zal indienen met het oog op de uitbreiding van de lokalen van de Franstalige gemeenteschool van Sint-Martens-Voeren ; b) het verlenen van de bouwvergunning voor de inplanting te Voeren van een muziekschool van de Vlaamse Gemeenschap".

Droeven werd eind december tot burgemeester benoemd. Als onderdeel van het compromis benoemde de regering Armel Wynants, een Franstalige die ook Nederlands spreekt, tot adjunct-arrondissementcommissaris voor Voeren. De PS zou aan Happart opnieuw een verkiesbare plaats op haar lijst voor de Europese verkiezingen hebben toegezegd. Ook diens broer, Jean-Marie Happart, die op de PS-lijst van Luik tot Kamerlid was verkozen, zou de belofte van een nieuw parlementair mandaat hebben gekregen.

Met het akkoord rees een voorzichtige hoop op pacificatie in Voeren.

Vóór de gemeenteraadsverkiezingen was gouverneur Vandermeulen van Limburg ermee blijven doorgaan beslissingen van de gemeenteraad te vernietigen, wanneer Happart de vergadering daarvan voorzat. Happart was echter wat voorzichtiger geworden. Zo was hij niet aanwezig op de vergadering van 2 maart waarop de begroting werd goedgekeurd, waardoor de uitbetaling van het gemeente-

(15) Artikel 8 handelt over het besloten karakter van de vergaderingen van het schepencollege. Het komt erop neer, dat het gebruik van het Frans in het college niet kan worden gebruikt als argument om de afzetting van een schepen te eisen. Artikel 19 handelt over de taalkennis van de mandatarissen van een faciliteitengemeente. Het houdt o.m. in dat, als Happart Droeven als burgemeester zou vervangen en weigert Nederlands te spreken, de Raad van State die vervanging kan vernietigen.

personeel, die sinds 1 januari was stopgezet, weer mogelijk werd (de Franse gemeenschapsregering had intussen voorschotten ter beschikking gesteld, maar het personeel maakte daar maar weinig gebruik van).

Vermelden wij nog dat op 22 januari het Hof van Beroep van Luik het vonnis van rechter Bartels vernietigde, dat José Happart verplichtte als waarnemend burgemeester op te treden¹⁶. Het Hof zei o.m. dat de rechter geen uitspraak kon doen over het politieke recht van Happart de functie van burgemeester uit te oefenen.

In de randgemeente Kraainem bleef de "carrousel" in 1988 voortdraaien. René Capart, wiens verkiezing tot OCMW-voorzitter in 1987 was vernietigd, werd geregeld tot voorzitter herkozen, een beslissing die steevast door de Vlaamse Executieve werd vernietigd¹⁷.

B. Regeringsherschikking

Enkele maanden na haar aantreden onderging de regering-Martens VIII al wijzigingen.

Herman van Rompuy verliet de regering nadat hij op 17 september tot CVP-voorzitter was verkozen. Hij werd op 18 september als staatssecretaris voor Financiën opgevolgd door Wivina Demeester-De Meyer. De bevoegdheden van Van Rompuy als staatssecretaris voor Kleine en Middelgrote Ondernemingen werden tijdelijk waargenomen door vice-premier en minister van Justitie en Middenstand Melchior Wathelet, tot Jos Dupré op 18 oktober staatssecretaris voor KMO werd.

Dupré verliet die dag de Vlaamse CVP-PVV-regering die toen, zoals tijdens het formatieberaad was afgesproken, werd uitgebreid van negen tot elf leden en evenredig werd samengesteld uit de vier grote Vlaamse partijen.

De toetreding van de SP en de VU tot de Vlaamse regering leidde op 18 oktober tot een verdere herschikking van het nationale kabinet. De SP-staatssecretarissen Luc Van den Bossche en Norbert De Batselier namen ontslag en stapten over naar de Vlaamse regering. Van den Bossche werd als staatssecretaris voor Onderwijs opgevolgd door zijn partijgenoot Pierre Chevalier. Jos Dupré (CVP) volgde De Batselier op als staatssecretaris voor Institutionele Hervormingen en kreeg, zoals gezegd, ook het staatssecretariaat voor KMO.

Na de gemeenteraadsverkiezingen maakte Freddy Willockx, de minister van PTT, bekend dat hij ontslag zou nemen uit de regering om burgemeester van Sint-Niklaas te worden. Op vraag van premier Martens werd de vervanging uitgesteld tot half januari 1989, toen als gevolg van de staatshervorming een nieuwe herschikking van de portefeuilles zou worden doorgevoerd.

Overeenkomstig een afspraak bij de regeringsvorming, werd Frank Swaelen (CVP) op 11 oktober tot voorzitter van de Senaat verkozen. Hij volgde zijn partijgenoot Lambert Kelchtermans op, die na het aantreden van Martens VIII Roger Lallemand (PS) had vervangen.

(16) M. DEWEERDT, *a.w.*, blz. 175.

(17) *Ibid.*, blz. 146-148 en 177-178.

C. Schulden van de grote steden

Op 1 september meldde *De Financieel Economische Tijd* dat minister Tobbacq van Binnenlandse Zaken aan de regering zou voorstellen, dat de Staat een deel van de schulden van de grote steden, vooral van Luik en Brussel, zou overnemen. Ondanks saneringsplannen bleken enkele steden niet in staat te zijn de leningen terug te betalen die zij sinds 1983 bij het Hulpfonds tot financieel herstel van de gemeenten - het zgn. Fonds-Nothomb - hadden aangegaan. Er was sprake van de overname van 45 miljard F van de (65,5 miljard F) schulden van Luik en van 30 miljard F van de schulden van Brussel-stad. Gent zou vanaf 1991 terugbetalingsproblemen hebben.

Op 1 augustus had de Vlaamse regering zich in het Overlegcomité regering-executieven verzet tegen het toekennen van de tweede en de derde schijf van een nieuwe lening met staatswaarborg van 2 miljard F aan Luik. Een eerste schijf van 500 miljoen F was op 17 juni uitbetaald. Na protest van de Vlaamse regering was in het Overlegcomité beslist dat een regeling van de financiële problemen van de grote steden in overleg met de gewesten zou worden uitgewerkt, omdat zij het administratief toezicht uitoefenen. Omdat het beloofde overleg er niet kwam, verzette de Vlaamse regering zich tegen de verdere uitbetaling van de lening aan Luik. Het protest belette nochtans niet dat het Gemeentekrediet de voorschotten uitbetaalde; alleen de eraan verbonden staatswaarborg werd pas na het verstrijken van de schorsingstermijn van zestig dagen verleend.

Op 12 september zei minister Tobbacq dat de vierde schijf pas zou worden uitbetaald als Luik een bijkomend saneringsplan goedkeurde. Dat gebeurde een week later. Het plan hield o.m. de geleidelijke vermindering van het personeelsbestand met 1.000 eenheden, een besparing op de werkingskosten en een verhoging van de inkomsten in.

Tobbacq zei op 20 september de principes van het plan te aanvaarden, de vierde schijf van de lening vrij te geven en aan de regering de overname van 45 miljard F schulden voor te stellen. De Vlaamse regering tekende andermaal verzet aan, waardoor ook nu weer de staatswaarborg pas na het verstrijken van de schorsingstermijn werd verleend.

De kwestie van de schuldenregeling kwam nog enkele keren ter sprake in het Overlegcomité, zonder dat een akkoord werd bereikt. Dat gebeurde wel in de marge van de onderhandelingen over de financiering van de gewesten en de gemeenschappen. De inhoud van het akkoord raakte pas midden december bekend.

De Staat zou 45 miljard F van de schulden van Luik, 30 miljard F van de schulden van Brussel en 2 miljard F van de schulden van Charleroi overnemen. De overname van de Brusselse schulden werd als een louter nationale aangelegenheid beschouwd. Voor de overname van de schulden van Luik en Charleroi kreeg het Vlaamse Gewest een compensatie van 64,1 miljard F (dat bedrag werd bereikt door toepassing van de verdeelsleutel van het Gemeentefonds).

Van de 64,1 miljard F ging 17,1 miljard naar Antwerpen en Gent, en 3,7 miljard naar de financiering van de leningen van het Wegenfonds voor de aanleg van de toegangswegen tot de Liefkenshoektunnel. Het Vlaamse Gewest kreeg voorts de 4 miljard F die Vlaanderen sinds 1983 had ontvangen uit het Fonds voor

scheepskredieten zonder dat daar Waalse compensaties tegenover stonden, en de 1,9 miljard F die het te veel had gekregen uit het Fonds voor schoolgebouwen.

De jaarlijkse "bonus" die Vlaanderen had gekregen in het zgn. Sint-Catharina-akkoord van 1986 (over de regionalisering van een aantal wetenschappelijke instellingen) om het aan Vlaanderen over te dragen Studiecentrum voor Kernenergie (SCK) te financieren, werd opgetrokken en omgezet in een kapitaal van 28,2 miljard F. Omdat het SCK nog niet was geregionaliseerd, was die "bonus" geblokkeerd. De verhoging ervan was het gevolg van de beslissing het SCK maar gedeeltelijk te regionaliseren (met name de afdeling diversificatie) en het nucleaire deel ervan nationaal te houden.

Het laatste deel van het compensatiepakket van 9,2 miljard F was bestemd voor het sociaal en nucleair passief van het SCK, dat ten laste van de nationale begroting werd genomen.

Begin 1989 zou het Fonds-Nothomb worden geregionaliseerd, waardoor de gewesten zelf verantwoordelijk worden voor de financiële hulp aan hun gemeenten. Van regeringszijde werd dan ook benadrukt dat bij de schuldenregeling voor de laatste keer aan "wafelijzer-politiek" was gedaan, d.w.z. het om communautaire redenen toekennen van financiële compensaties.

V. Het begrotings-, fiscaal en sociaal-economisch beleid van Martens VIII

A. De begrotingen-1988 en -89

Ontslagnemend minister Guy Verhofstadt (PVV) van Begroting maakte op 5 januari de budgetresultaten voor 1987 bekend. De centrale overheid sloot het begrotingsjaar af met een tekort van 430,5 miljard F, 125 miljard F minder dan in 1986.

Hoewel het tekort 10,8 miljard F hoger lag dan tijdens de budgetcontrole in het voorjaar 1987 was geraamd, bleef het volgens Verhofstadt beperkt tot de verwachte 8,1% van het bruto nationaal produkt (bnp), omdat het bnp in 1986 sterker gestegen was dan uit eerdere cijfers bleek, waardoor ook voor 1987 op een groter bnp kon worden gerekend.

De regering-Martens VI had de ontwerp-begroting voor 1987 ingediend met een tekort van 417,8 miljard F. Bij de begrotingscontrole van maart 1987 werd dat cijfer opgetrokken tot 419,7 miljard F.

Alle departementen bleven binnen de toegekende kredieten, op Arbeid en Werkstelling na, dat 15,6 miljard F meer had uitgegeven dan in de begroting stond ingeschreven. Verhofstadt schreef die "ontsporing" ten dele toe aan "het niet keurig uitvoeren of onvoldoende inschatten van de door te voeren besparingen en hervormingen", o.m. de hervorming van de werkloosheidsreglementering en de nieuwe regeling voor het schrappen van werklozen ("artikel 143").

Volgens Verhofstadt bleef het mogelijk om het begrotingstekort voor 1988 te beperken tot 7,4% van het bnp, het cijfer dat vermeld stond in de ontwerp-begroting die de regering-Martens VI in september 1987 had ingediend maar die als gevolg van de politieke crisis nog niet door het Parlement was behandeld. Daartoe was het wel nodig, zei Verhofstadt, de maatregelen van die ontwerp-begro-

ting volledig te verwezenlijken, een strikte begrotingscontrole door te voeren en de begrotingsdiscipline van de vorige jaren aan te houden.

Verhofstadt beschouwde het overigens als zijn plicht om tijdens het formatie-beraad de jaarlijkse begrotingscontrole door te voeren. Op 1 april legde hij een nota met de resultaten van de zgn. bilaterale gesprekken tussen Begroting en de onderscheiden departementen voor aan de ministerraad.

In de nota, die de ministerraad niet goedkeurde, zei Verhofstadt dat er een extra tekort van 35,3 miljard F zou moeten worden weggewerkt om de doelstellingen van de ontwerp-begroting voor 1988 aan te houden. Zonder nieuwe maatregelen zou het tekort, dat op 405 miljard F was geraamd, oplopen tot 440,3 miljard F, of 8% (in plaats van 7,4) van het bnp.

Het extra tekort was de som van een daling van de rijksontvangsten (3 miljard F), van 11 miljard F bijkredieten voor vorige jaren, van 10,6 miljard F "gewone" bijkredieten voor 1988 en van 10,7 miljard F bijkredieten die het gevolg waren van de politieke crisis. Verhofstadt hield daarbij geen rekening met 17 miljard F "betwiste" bijkredieten die volgens hem nagenoeg volledig konden worden geschrapt.

De begrotingstoestand was intussen ook in het kader van het formatieberaad door een werkgroep onderzocht¹⁸. De werkgroep kwam op 28 februari tot het besluit dat, zonder bijkomende maatregelen, het begrotingstekort in 1988 zou oplopen tot 467,5 miljard F, 62,5 miljard meer dan in de ontwerp-begroting was geraamd. Verhofstadt noemde dat cijfer "totaal voorbarig".

In een nota over het begrotingsbeleid voor de periode 1988-1992 van 18 maart schreef formateur Dehaene dat de rijksuitgaven, met uitzondering van de rentelasten, in 1988 en 1989 met 80 miljard F omlaag zouden moeten om het begrotingstekort in 1989 terug te brengen tot 7% van het bnp. Om in 1992 de aangroei van de rentelasten - het zgn. sneeuwbaaleffect - te stoppen, zouden de uitgaven in de hele periode met 250 miljard F moeten dalen.

Het cijfer van 80 miljard F was terug te vinden in het regeerakkoord, luidens hetwelk het begrotingstekort in 1989 zou worden teruggebracht tot 7% van het bnp.

Het kabinet-Martens VIII stelde op 27 mei een budgettair tijdsschema op. Zo werd beslist nog vóór het reces de resterende departementale begrotingen voor 1985, 1986 en 1987, voorlopige kredieten voor juli-september 1988 en de geamendeerde ontwerp-begroting voor 1988 door het Parlement te laten goedkeuren.

De amendementen op de ontwerp-middelenbegroting voor 1988, die de regering op 3 juni goedkeurde, verminderden de verwachte inkomsten van 1.491,1 tot 1.490,1 miljard F. Omdat het kabinet twee maatregelen die de regering-Martens VI had gepland - het autowegenvignet en de privatisering van enkele overheidsbedrijven - had geschrapt, daalden de lopende niet-fiscale ontvangsten met

(18) Verhofstadt had in februari ontstemd gereageerd op het initiatief een "parallele begrotingscontrole" door te voeren. Hij nodigde op 23 februari de leden van de werkgroep uit, de bilaterale gesprekken bij te wonen, maar daar werd niet op ingegaan.

9 miljard F en de kapitaalontvangsten met 6,6 miljard F; de lopende fiscale ontvangsten zouden daarentegen 14,3 miljard F meer opbrengen.

Op 10 juni legde minister Schiltz van Begroting een nota voor aan de ministerraad, waarin hij, na een beperkte begrotingscontrole, het tekort voor 1989 op 469 miljard F becijferde, of 8,8% van het bnp. Hij zei dat de vorige regering de uitgaven onderschat had. Dat minister Busquin van Sociale Zaken 36 miljard F bijkredieten vroeg, terwijl zijn voorganger, Dehaene, in maart geen bijkredieten had gevraagd, riep vraagtekens op. Dehaene merkte op, dat de vraag van Busquin grotendeels overbodig was, omdat het tekort in de ziekteverzekering gecompenseerd kon worden door overschotten in andere sectoren van de sociale zekerheid. Het tekort voor de sociale zekerheid in zijn geheel, kon volgens hem tot 8,3 miljard F worden gereduceerd.

De ministerraad besliste op 17 juni de bijkomende kredieten tot 25 miljard F te beperken. Dat bedrag kwam bovenop de 32 miljard F van de begrotingscontrole die Verhofstadt uitvoerde, zodat het begrotingstekort in 1988 op 462 miljard F zou uitkomen, 57 miljard meer dan in de ontwerp-begroting, of 8,4% van het bnp¹⁹. Kamer en Senaat keurden de Rijksmiddelenbegroting voor 1988 net vóór het parlementair reces goed.

Aanvankelijk was er sprake van dat de regering vóór het reces maatregelen zou laten goedkeuren om het begrotingstekort te drukken, maar begin juli werd het duidelijk dat zij de idee van een zgn. mini-programmawet liet vallen en alles op de begroting voor 1989 zette.

Nog in juni begon de voorbereiding van de ontwerp-begroting voor 1989. Minister Schiltz vroeg op 28 juni aan alle ministers voorstellen om 2,5% te besparen op de kredieten die zij voor 1988 hadden gekregen. Verschillende regeringsleden lieten zich negatief uit over de lineaire-besparingsoproep en maakten duidelijk dat zij een verhoging van hun kredieten zouden vragen.

In een interview met *De Standaard* en *Le Soir* zei Schiltz op 22 juli dat er uit de aangevraagde kredieten voor 115 miljard F diende geschrapt te worden om de uitgaven voor 1989 te beperken tot 1.936 miljard F, ten einde de doelstelling van het regeerakkoord te halen.

Het cijfer gaf aanleiding tot een polemiek. Enkele kranten meldden op 26 juli dat volgens de CVP er maar 53 miljard F besparingen nodig waren. De SP verwees naar de 80 miljard F van het regeerakkoord. Schiltz zei op 28 juli in de Kamer dat die cijfers elkaar niet tegenspraken en alles afhing van de uitgangspunten die men hanteerde.

Op 2 augustus bereikte minister Maystadt van Financiën een akkoord met de financiële instellingen en verzekeringsmaatschappijen over een herschikking van de rijksschuld. De regering zou in 1989 voor 28 miljard F rentebetalingen omzetten in een "regularisatielening". Het akkoord sloot aan bij dat van 3 augustus 1986²⁰, luidens hetwelk in 1989 een herbelegging van 21 miljard F rentebetalingen

(19) Uiteindelijk zou het tekort uitkomen op 433,9 miljard F, of 7,7% van het (groter dan verwachte) bnp.

(20) M. DEWEERDT, Overzicht van het Belgische politiek gebeuren in 1986. In: *Res Publica*, 1987, nr.3, blz. 312.

boven de 8% zou plaatshebben. Dat bedrag werd opgetrokken tot 28 miljard F door de rentedrempel van 8 op 7,75% te brengen. Hoewel op de begroting van 1989 een besparing van 28 miljard F zou worden gerealiseerd, bleef de netto-opbrengst van de herschikking beperkt tot 647 miljoen F. Het was overigens de laatste keer dan zo'n operatie kon worden doorgevoerd, omdat het verschil tussen de rente voor oude leningen en de marktrente in 1990 zal zijn uitgedoofd.

Op 8 augustus begon op het Stuyvenberg-kasteel het beraad onder de topministers over de ontwerp-begroting voor 1989. De resultaten van het beraad werden op 15 augustus bekendgemaakt.

De regering raamde de uitgaven voor 1989 op 1.963,1 miljard F, de ontvangsten op 1.563,6 miljard F en het tekort op de Schatkistverrichtingen op 3,7 miljard F, zodat er een tekort zou zijn van 403,2 miljard F of 7% van het bnp. Schiltz beklemtoonde dat het tekort kleiner is dan de rentelasten die in 1989 op de rijksschuld moeten worden betaald (417 miljard F).

Tijdens de zgn. bilaterale gesprekken waren voor 59 miljard F aangevraagde uitgaven geschrapt. Op het Stuyvenberg-beraad werd het aanvaarde tekort met nog eens 77 miljard F verminderd.

Daartoe werden enerzijds besparingsmaatregelen genomen, in hoofdzaak in volgende sectoren en/of departementen :

- gezondheidszorg : 12 miljard F, waarvan 4,7 miljard in de klinische biologie en 3,7 miljard in de ziekenhuisuitgaven ;
- pensioenen : 4,8 miljard F, o.m. door het aanspreken van de reserves en door het invoeren van een heffing van 3,5% op de werkgeversbijdragen voor pensioenfondsen en groepsverzekeringen ;
- werkloosheid : 3,2 miljard F, o.m. door een renteloze lening van het Fonds voor de Sluiting van Ondernemingen aan de RVA en door een betere controle ;
- Verkeerswezen : 4,1 miljard F, door een vermindering van de subsidies aan de vervoermaatschappijen ;
- Landsverdediging : 4,2 miljard F, door te snoeien in het investeringsprogramma ;
- Binnenlandse Zaken : 4,7 miljard F, waarvan 4,5 miljard door de vermindering van de dotatie aan het Gemeentefonds ;
- Financiën, Ontwikkelingssamenwerking, Economische Zaken, Post en Openbare Werken leverden elk ruim 1 miljard F in.

Daarbij kwamen de al vermelde schuldherschikking (28 miljard F) en een besparing van 2 miljard F door een beter schuldbeheer.

Anderzijds werden drie maatregelen aangekondigd om de niet-fiscale ontvangsten met 10,6 miljard F te verhogen :

- een beter beheer van de reserves van de Nationale Bank van België (7 miljard F): de Bank zou een deel van zijn goudvoorraad verkopen tegen buitenlandse deviezen en die beleggen. De opbrengst van de beleggingen zou geheel of ten dele naar de Staat gaan ;
- de verkoop van overheidsparticipaties in overheidsbedrijven en parastatale instellingen (2 miljard F);

- het invoeren van een monopolierente ten laste van de RTT (1,6 miljard F).

Naast de bezuinigingen werd beslist een aantal "sociale correcties" door te voeren, ter waarde van 5,6 miljard F:

- de verhoging van het minimumpensioen, de minimuminvaliditeitsuitkering, de verhoogde kinderbijslag, het bestaansminimum, het gewaarborgd inkomen voor bejaarden en de tegemoetkomingen aan minder-validen ;

- het verhogen van het stempelgeld voor werklozen van 57 jaar en ouder die ten minste twintig jaar gewerkt hebben ;

- het laten meetellen van de leger- of burgerdienst als wachttijd voor werkloosheidsuitkeringen ;

- een bijkomend krediet van 1,2 miljard F voor de opslorplingsprogramma's voor langdurig werklozen (DAC, TWW, GeCo).

Voor de zgn. selectieve relance waar de socialisten hadden op aangedrongen, werd 8 miljard F uitgetrokken. Dat bedrag zou evenwel buiten de begroting worden gezocht, via alternatieve financieringstechnieken zoals huur, leasing en autofinanciering.

De (nog niet uitgevoerde) beslissing van het Sint-Annaplan van 1986 om de veerdiensten op de Schelde op te doeken, werd tenietgedaan.

Op het einde van het jaar keurde het Parlement de Rijksmiddelenbegroting voor 1989 goed, samen met de bijhorende Programmawet van 30 december 1988, die de uitvoeringsmaatregelen bevatte. Met het indienen van de uitgavenbegrotingen zou worden gewacht tot 1989, omdat de staatshervorming ingrijpende gevolgen op de departementale begroting zou hebben. Daarom vroeg de regering voor de eerste drie maanden van 1989 voorlopige kredieten aan (wet van 29 december 1988).

De Programmawet bevatte, zoals dat met zulke wetten doorgaans het geval is, ook een reeks niet-budgettaire maatregelen, o.m.:

- de vervanging van de driemaandelijks bijdragebon voor de ziekte- en invaliteitsverzekering door een jaarlijkse bon ;

- de vervanging van de zgn. consolideringsbijdrage voor zelfstandigen (de tegenhanger van de indexinlevering voor werknemers) door een gewone sociale-zekerheidsbijdrage ;

- verhoging van de geldboeten voor sociale fraude (o.a. tewerkstelling van werklozen);

- harmonisering en verruiming van de maatregelen voor de tijdelijke vermindering van de werkgeversbijdragen voor de sociale zekerheid in geval van indienstneming van een eerste werknemer of het aanwerven van een jonge of langdurige werkloze ;

- verlenging van het brugrustpensioen tot 31 december 1989;

- effectenmakelaars krijgen de mogelijkheid zich te verenigen in beursvennootschappen.

B. De fiscale hervorming

Op 17 juli bereikte de regeringstop, na wekenlange voorbereidende onderhandelingen in een werkgroep, een politiek akkoord over de hervorming van de personenbelasting. Het wetsontwerp daarover werd op 12 augustus door de ministerraad goedgekeurd. De grote beginselen ervan stonden al neergeschreven in het regeerakkoord en weken niet fundamenteel af van de plannen van de centrumrechtse regering-Martens VI ²¹.

Hoewel in het regeerakkoord nog sprake was van de geleidelijke doorvoering van de hervorming in vier fasen, werd op voorstel van de christendemocraten beslist de operatie in één keer door te voeren, vanaf het aanslagjaar 1990 (inkomsten van 1989). De Vlaamse socialisten, die zich daar aanvankelijk tegen verzetten, stemden in nadat een aantal van hun amendementen aanvaard werden.

De krachtlijnen van de wet van 7 december 1988 over de hervorming van de personenbelasting zijn :

- decumulatie van de bedrijfsinkomens van tweeverdienersgezinnen ;
- invoering van een zgn. huwelijksquotiënt voor eenverdienersgezinnen, d.w.z. dat 30% van de bedrijfsinkomsten (met een maximum van 270.000 F) van de werkende partner aan de andere partner wordt toegekend en tegen het eigen tarief wordt belast ;
- verhoging van het belastingvrij minimum tot 130.000 F voor elk van de echtgenoten en tot 165.000 F voor alleenstaanden ;
- verhoging van de belastingvrijstellingen voor kinderen tot 35.000 F voor het eerste, 55.000 F voor het tweede, 112.500 F voor het derde en 125.000 F voor het vierde en volgende kind ;
- vermindering van het aantal belastingtarieven tot zeven, met een laagste marginaal tarief van 25% en een hoogste marginaal tarief van 55%. De bijzondere solidariteitsbijdrage voor inkomens boven de 3,2 miljoen F wordt na 1989 niet meer verlengd.
- automatische indexering van de belastingbarema's, inkomstenschijven, vrijstellingen, verminderingen, aftrekken, beperkingen en grenzen.

Gespreid over vier jaar zou de Schatkist door de belastinghervorming 89 miljard F minder ontvangen. Dat bedrag zou volledig worden gecompenseerd door :

- een verhoging van de accijnzen (35,5 miljard F). Op 9 december besliste de regering dat per 1 januari 1989 benzine en diesel aan de pomp 1 F, een pakje sigaretten en rooktabak 4 F en een fles alcoholische drank 25 F duurder zouden worden. Op 1 juli 1989 zouden sigaretten en tabak nog eens 2 F duurder worden. Om het gebruik van loodvrije benzine aan te moedigen, werden de accijnzen op die brandstof verlaagd ;
- een betere inning van de belastingen (7 miljard F) ;

(21) M. DEWEERDT, Overzicht van het Belgische politiek gebeuren in 1987. In: *Res Publica*, 1988, nr. 2-3, blz. 167-168.

- de beperking van de aftrekposten (46,5 miljard F, waarvan 23 miljard ten laste van de bedrijven). Zo zijn kledijkosten niet meer aftrekbaar (behalve werkelijke beroepskledij) en zijn restaurant-, receptie- en autokosten (brandstofkosten uitgezonderd) maar voor 75% meer aftrekbaar. De forfaitaire aftrek voor bedrijfskosten werd beperkt tot 100.000 F. Voor de bedrijven werd de investeringsaftrek verminderd.

De kosten voor de opvang van kinderen tot 3 jaar werden daarentegen voor 80% aftrekbaar, met een maximum van 345 F per kind en per dag.

Volgens de regering zou de personenbelasting met gemiddeld 10% verminderen.

C. Sociaal overleg - ambtenarenacties - concurrentiekracht

Op 22 juni begon het overleg tussen de werkgeversorganisaties (VBO, NCMV, Union des Classes Moyennes en Boerenbond) en de vakbonden (ACV, ABVV en ACLVB) over een centrale of interprofessionele collectieve arbeidsovereenkomst (CAO) voor de ruim 2 miljoen werknemers van de particuliere sector voor 1989-1990.

In het vooruitzicht daarvan kregen de sociale partners van de regering een aantal aanbevelingen mee. In een nota zei de regering "de vrijheid van onderhandelen van de sociale partners ten volle" te respecteren, maar zij waarschuwde er toch voor dat "in de mate dat de sociale partners er niet toe komen een interprofessioneel akkoord te sluiten dat tegemoetkomt aan haar aanbevelingen" de regering "haar volle verantwoordelijkheid [zal] opnemen en zelf initiatieven ontwikkelen".

Van de vakbonden en de werkgevers verwachtte de regering "een betekenisvolle marge van de beschikbare middelen aan te wenden voor de uitbreiding van de werkgelegenheid". De regering beloofde de controle te schrappen op de naleving van de akkoorden 1983-1984, 1985-1986 en 1987-1988 indien de werkgelegenheid die daaruit voortvloeide, zou worden bestendigd. Ook vroeg het kabinet de wenselijkheid van de veralgemening van de 38-urenwerkweek te onderzoeken.

Het overleg kwam pas na de vakantie op dreef. Na de vergadering van 26 september bleken er vier grote knelpunten over te blijven: de evolutie van de koopkracht, de einde-loopbaanproblematiek (pensioenleeftijd, brugpensioen, ...), tewerkstelling (veralgemening 38-urenweek) en de vakbondsvertegenwoordiging in de bedrijven. Het dossier van de flexibiliteit werd naar de Nationale Arbeidsraad verwezen.

Half oktober viel het gesprek echter stil, deels op principiële kwesties (vakbondsvertegenwoordiging in kleine en middelgrote ondernemingen, bescherming van vakbonds*délégues*), deels op het vraagstuk van de pensioenleeftijd en de brugpensioenstelsels.

Om het overleg weer vlot te krijgen, deed de regering op 25 oktober een aantal voorstellen. Het knelpunt van de vakbondsvertegenwoordiging in de KMO zou in de sectoren worden behandeld, dat van de bescherming van de *délégues* in de

Nationale Arbeidsraad en over het pensioendossier zou een drie-partijenoverleg worden gehouden ²².

De sociale partners stemden daarmee in. In de nacht van 27 op 28 oktober raakten zij het eens over een "gemeenschappelijk voorstel van centraal akkoord", dat een week later in tweede lezing als ontwerp van centraal akkoord werd goedgekeurd. Het ontwerp werd de daaropvolgende dagen aan de achterban ter bekrachtiging voorgelegd. Het centraal akkoord werd op 18 november ondertekend.

De belangrijkste bepalingen van het akkoord zijn :

- invoering van nieuwe sociale werkgeversbijdragen voor de vorming van werklozen (0,18%) en voor de verhoging van de uitkering van oudere werklozen (0,10%);

- veralgemening van het bruggpensioen op 58 jaar ;

- verhoging van het gewaarborgd minimumloon met 500 F per 1 juli 1989 en met nog eens 500 F per 1 juli 1990 voor werknemers van meer dan 21,5 jaar die ten minste zes maanden in hetzelfde bedrijf werken. (Eind maart waren de sociale partners het er al over eens geworden om per 1 april 1988 het gemiddelde minimum-maandloon in alle bedrijfstakken van de particuliere sector te verhogen tot 34.050 F.)

- positieve acties voor vrouwen.

Op 10 november oordeelde de regering dat het akkoord aan haar verwachtingen beantwoordde. Ze besliste daarom, zoals zij had beloofd, dat de zgn. *Maribel* - de verlaging van de sociale-zekerheidsbijdragen van de werkgevers met 15 miljard F - "onverkort als verworven mag worden beschouwd" en dat de controle op de naleving van de vroegere tewerkstellingsakkoorden afgeschaft werd. Later bleek dat de verlenging van *Maribel* maar voor twee jaar, de duurtijd van de CAO, gold.

Kort na het tot stand komen van een CAO voor de particuliere sector braken in de overheidssector acties los tegen het uitblijven van een sociaal akkoord.

Het overleg daarover was begin juli begonnen. De regering had gedacht het gesprek ten gronde na haar eigen begrotingsronde te kunnen aanvatten, maar de overheidsvakbonden wilden zo lang niet wachten. Toch duurde het tot na de vakantie vooraleer over concrete punten werd gesproken. De bonden eisten een "betekenisvolle weddeverhoging" - over een precies cijfer was geen eensgezindheid - en een versoepeling van de aanwervingsstop. Ook de verdere uitvoering van de CAO 1987-1988 lag ter tafel, meer bepaald de invoering van een "eenheidsstatuut" ter vervanging van alle zgn. nepstatuten (tewerkgestelde werklozen, stagiairs, BTK'ers enz.).

Op 19 september stelde de regering voor, het vakantiegeld in 1989 met 3.500 F, de eindejaarspremie in 1990 met 4.500 F en de weddeschalen in september

(22) In augustus waren vakbonden en werkgevers het erover eens geworden actieve werknemers vanaf 60 jaar met pensioen te laten gaan en inactieve werknemers te verplichten op hun 60ste met pensioen te gaan. Zij raakten het echter niet eens over de berekening van het pensioenbedrag: de vakbonden zeiden dat een werknemer na een loopbaan van 40 jaar een volledig pensioen moet krijgen, de werkgevers wilden een volledig pensioen pas na een loopbaan van 45 jaar toekennen.

1990 met 1% te verhogen, en twee derde in plaats van een kwart van de (3%) ambtenaren die jaarlijks uit dienst treden, te vervangen. Volgens de bonden kwam dat neer op een inkomensverbetering van 1 tot 2%, onvoldoende om tegemoet te komen aan de "betekenisvolle verhoging" die ze vroegen.

Op 10 oktober werd een akkoord bereikt over het statuut van de niet-vastbenoemde ambtenaren, het zgn. eenheidsstatuut. Het akkoord bepaalt dat alle permanente taken van de overheid door statutaire ambtenaren moeten worden vervuld. De niet-vastbenoemde personeelsleden krijgen een normaal arbeidscontract en worden via het Vast Wervingssecretariaat aangeworven, dus na een examen.

Op 7 november begon een stiptheidsactie bij de politie van de stad Brussel, die meer loon, meer personeel en een betere zondagvergoeding vroeg. 's Anderendaags riep het Nationaal Syndicaat van de Belgische Politie (NSBP), dat zegt 70% van de 15.000 politiemannen te vertegenwoordigen, zijn leden op tot een administratieve staking van onbepaalde tijd. Vooral in de grotere steden werd aan de oproep gevolg geven, o.m. door alleen nog dringende oproepen te beantwoorden en door verkeersovertredingen niet te verbaliseren. Op 16 november betoogden enkele duizenden politiemannen in Brussel. Het bericht dat burgemeester Brouhon van Brussel een loonsverhoging van 7.000 F per maand zou hebben toegezegd, lokte een scherpe reactie uit van minister Tobback van Binnenlandse Zaken. Tobback zei de onderhandelingen over een CAO voor het hele overheidsperoneel af te wachten om te zien of er ruimte overbleef voor de specifieke politie-eisen.

Op 17 november sloeg de actie over naar de douanediensden, die met stiptheidsacties aan de grensovergangen het verkeer hinderden. Ook in de Waalse gevangnissen begonnen de cipiers actie te voeren.

Op 23 november had in Gent de eerste van een reeks provinciale betogingen van het personeel van de openbare diensten plaats. De reeks eindigde op 7 december in Brussel met een nationale manifestatie waaraan volgens de rijkswacht 30.000 ambtenaren, volgens de organisatoren 65.000 ambtenaren deelnamen. Opvallend was dat veel betogers een loonsverhoging van 10% vroegen.

Intussen hadden de vakbonden aan de regering voorgesteld een loonsverhoging van 2 x 3% toe te kennen in 1989-1990. De regering antwoordde op 30 november dat het omwille van de staats hervorming onmogelijk was een akkoord te sluiten voor twee jaar, omdat in 1989 een groot aantal personeelsleden naar de gewesten en de gemeenschappen zou worden overgedragen. De regering zei bereid te zijn in 1989 een loonsverhoging van 2% toe te kennen en in 1989 verder te onderhandelen, samen met de gewesten en de gemeenschappen, over het tweede deel van de CAO-periode (1990).

Op 12 december deed de regering een "ultiem" voorstel voor een loonsverhoging van 3% in 1989, door de weddeschalen op 1 september 1989 met 2% op te trekken en het forfaitaire gedeelte van het vakantiegeld voor 1989 met 6.000 F te verhogen. De vakbondspremie zou verhoogd worden van 200 tot 900 F. Twee derde van de ambtenaren die de dienst verlaten, zou worden vervangen.

Hoewel zij dit had gevraagd, kreeg de regering geen duidelijk antwoord van de bonden. De acties in de openbare sector vielen geleidelijk stil, een voor 20 december aangekondigde staking werd opgeschort, maar verschillende regionale

bonden bleven de 10%-eis stellen. Begin 1989 zouden de formele onderhandelingen over een ambtenaren-CAO beginnen.

Met de vakbonden sprak de regering ook over het wetsontwerp ter vrijwaring van de concurrentiekracht van de bedrijven, dat in het regeerakkoord was aangekondigd ter vervanging van een bijzondere-machtenwet. De opvattingen van de werkgevers en de werknemers daarover liepen ver uiteen. De werkgevers waren voorstander van zo'n wet, om zich te wapenen tegen "overdreven looneisen". Uit vrees voor looningrepen, verwierpen de vakbonden de wet. Zij wezen er bovendien op, dat de concurrentiekracht niet alleen van de lonen afhankelijk is. Minister Claes van Economische Zaken werkte een compromis uit: de regering zou pas ingrijpen als de sociale partners het onderling niet eens raakten over maatregelen om de concurrentiekracht te beschermen, en de norm voor de concurrentiekracht zou niet alleen met de loonfactor rekening houden. In de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven (CRB) brachten de sociale partners op 1 juli een verdeeld advies over het ontwerp uit, waarna Claes zijn lichtjes aangepast ontwerp bij het Parlement indiende, waar het op 18 november (Kamer) en 22 december (Senaat) werd goedgekeurd.

De wet van 6 januari 1989 tot vrijwaring van 's lands concurrentievermogen bepaalt in hoofdzaak:

- vóór 31 maart van elk jaar brengt de CRB een verslag en een advies uit over de concurrentiepositie van de Belgische economie; vóór 30 september brengt de CRB een tussentijds verslag uit; in buitengewone omstandigheden kan de regering aan de CRB een dringend advies vragen;

- de sociale partners hebben nadien één maand om, door middel van een CAO, maatregelen te nemen om het concurrentievermogen te vrijwaren of te herstellen, of aan de regering daartoe maatregelen te suggereren;

- wanneer de regering nadien van oordeel is, dat het concurrentievermogen bedreigd blijft, kan zij een gemotiveerde verklaring in die zin aan het Parlement voorleggen. Als het Parlement de verklaring goedkeurt, kan de regering gedurende twee maanden tijdelijke maatregelen nemen om het concurrentievermogen te vrijwaren of te herstellen. Die maatregelen zijn: beperking van de inkomensgroei van loontrekkenden en van andere sociaal-professionele categorieën; beperking van de financiële kosten; vermindering van de werkgeversbijdragen voor de sociale zekerheid; verhoging van de belastingaftrek voor investeringen en voor investeringen in onderzoek en ontwikkeling. De maatregelen moeten nadien door het Parlement worden bekrachtigd;

- het concurrentievermogen is bedreigd wanneer de uitvoer in vergelijking met de vijf belangrijkste Europese handelspartners teruggloopt en wanneer ten minste een van volgende criteria een achteruitgang vertoont: de loonkosten, de financiële kosten, de energiekosten, de structurele determinanten (kapitaalvorming van de ondernemingen en uitgaven voor onderzoek en ontwikkeling).

VI. Buitenlands- en defensiebeleid

A. Buitenlandse betrekkingen

Zaire, Tussen Brussel en Kinshasa kwam het in het najaar tot een ernstige diplomatieke crisis. Een tweedaags vriendschapsbezoek van president Mobutu aan België (juni), de vergadering van de Gemengde Belgisch-Zairese Commissie in Brussel (oktober) en het bezoek van eerste-minister Martens aan Zaire (november) waren voordien nochtans in een hartelijke sfeer verlopen.

Tijdens zijn verblijf in België met het oog op de bijeenkomst van de Gemengde Belgisch-Zairese Commissie, loofde de Zairese minister van Buitenlandse Zaken, Nguza Karl-I-Bond, de rol van België in het conflict tussen Zaire en het Internationaal Monetair Fonds (IMF). Zaire had de terugbetaling van leningen aan het IMF stopgezet en rekende op Belgische hulp om met het Fonds tot een vergelijk te komen. Minister Tindemans van Buitenlandse Betrekkingen stelde na de commissiebijeenkomst een verlichting van de Zairese schuld in het vooruitzicht.

Op 20 oktober besliste de regering, in de lijn van initiatieven die waren aangekondigd op de Westerse Top van Toronto (juni), de schulden van de armste landen met een derde te verminderen door de vervaltermijnen van de leningen van Staat tot Staat gedurende tien jaar te schrappen. Voor Zaire betekende dat een verlichting van de schuld met 960 miljoen F.

Op 30 oktober vertrokken premier Martens en minister Tindemans voor een officieel bezoek aan Zaire, dat tot 6 november duurde. Na een onderhoud met president Mobutu, zei het Zairese staatshoofd op 30 oktober aan de pers dat hij van België een duidelijke beslissing wilde over de buitenlandse schuld van zijn land. Hij verwees naar Canada, dat de volledige Zairese schuld kwijtschold. "Ik vraag niets. Eigenlijk heb ik op de recente maatregel van de Belgische regering geen commentaar te leveren. Maar ik had graag een duidelijke beslissing gezien", zei hij.

Premier Martens maakte later gewag van de mogelijkheid de commerciële schuld van Zaire over 25 jaar uit te smeren; de eerste 14 jaar zou Zaire alleen intresten betalen. De commerciële schuld is de schuld van Zaire bij Belgische bedrijven, waarvoor de Delcredere dienst staatswaarborg heeft verleend. Het gaat om een bedrag van 17 miljard F.

In het slotcommuniqué van het bezoek sprak Zaire zijn dank uit voor de verlichting van de staatsschuld, "die zal worden geschraagd door nieuwe maatregelen met betrekking tot de gewaarborgde commerciële schulden".

Nog vóór de terugkeer van premier Martens werd in België kritiek geuit op zijn nieuwe "liefdesverklaring". Op een ontmoeting met de Belgische gemeenschap in Kisangani, had Martens op 4 november gezegd dat "mijn gevoelens voor dit land, zijn bevolking en al diegenen die het besturen dezelfde zijn gebleven als zeven jaar geleden", een verwijzing naar de zgn. liefdesverklaring van Inga uit 1981, toen Martens, bij zijn eerste bezoek aan de oud-kolonie, zei: "Ik hou van dit land, zijn volk en zijn leiders".

SP-Kamerlid Louis Vanvelthoven zei dat de verklaring van Martens in tegenspraak was met wat er in België over het Zairese regime wordt gedacht. Zijn par-

tijgenoot minister Tobbac liet zich tegenover *Le Soir* (8 november) eveneens kritisch uit over de uitspraak van Martens. "*Tout le monde a les amours qu'il peut*", zei hij. Berichten dat Tobbac hiervoor op het matje werd geroepen, werden door Martens ontkend. Tobbac gaf toe dat hij een onderhoud met de premier had waarop over o.m. Zaïre was gesproken. PS-voorzitter Spitaels zei op de RTBf-radio dat er voor elke frank die naar Zaïre gaat, ook een frank naar de (op dat ogenblik actievoerende) politieagenten en ambtenaren moet gaan.

Na de vergadering van de ministerraad van 10 november zei de premier dat er nog geen beslissing was genomen over de commerciële schuld. Hij ontkende dat er in het kabinet onenigheid zou zijn over de kwestie, al bleven daarover hardnekkige geruchten de ronde doen.

Tijdens een debat in de Kamer (17 november) benadrukten verscheidene parlementsleden dat een eventuele schuldverlichting de bevolking van Zaïre moet ten goede komen, en niet de "corrupte elite" van het land. In de pers werd in dat verband verwezen naar het grote vermogen van de president.

Een en ander wekte blijkbaar het ongenoegen van de Zaïrese regering op, die haar minister van Buitenlandse Zaken naar Brussel stuurde met een memorandum (28 november). Daarin kondigde Zaïre de volledige terugbetaling van zijn schulden in de overeengekomen voorwaarden aan, en stelde het de vraag of België bereid was de officiële samenwerking voort te zetten.

Op een persconferentie (30 november) haalde Nguza uit naar "de politici" en "de pers" die "kwetsende en lasterlijke" zaken over Zaïre en president Mobutu zouden hebben gezegd. "Geven is belangrijk, de wijze waarop gegeven wordt is belangrijker", zei Nguza, die daaraan toevoegde de indruk te hebben dat België de schuldverlichting niet van harte gunt en dat Zaïre die bijgevolg weigert.

De regering bevestigde op 30 november haar beslissing over de leningen van Staat tot Staat, haar voornemen een verlichting van de commerciële schuld te onderzoeken en de wens de ontwikkelingssamenwerking voort te zetten.

Het ongenoegen leek daarmee niet geluwd te zijn, want begin december kondigde Zaïre aan dat president Mobutu zijn onroerende goederen in België aan de Zaïrese Staat schenkt (2 december); dat de Zaïrezen in België vóór het einde van het jaar hun bezittingen dienen te verkopen of over de grens te brengen, en de Zaïrese studenten, onderzoekers en stagiairs België op het einde van het school- of academiejaar moeten verlaten (beslissing van de eenheidspartij MPR van 3 december); dat de Zaïrese staatsbedrijven hun zetel in Brussel naar elders in Europa moeten verplaatsen (14 december).

Intussen was op 9 december een driekoppige Zaïrese "ophelderingsmissie" naar Brussel gekomen om "publiek en tegensprekelijk over het probleem van de samenwerking tussen Zaïre en België te debatteren". De afvaardiging, geleid door Kamanda wa Kamanda, de adjunct-secretaris-generaal van de eenheidspartij MPR, had een ontmoeting met premier Martens, minister Tindemans en minister Maystadt (Financiën), met minister Claes (Economische Zaken), met parlementsleden en met de werkgeversorganisatie VBO. De meeste aandacht ging naar een rechtstreeks tv-debat op BRT en RTBf met enkele Belgische journalisten (11 december), waarin Kamanda meedeelde dat de bevoorrechte relaties tussen beide landen opgezegd waren.

Minister Tindemans van Buitenlandse Betrekkingen vertrok op 18 december naar Zaïre voor overleg "op het hoogste niveau". Vóór het vertrek had premier Martens een telefoongesprek met president Mobutu, die op dat ogenblik aan de Franse Azurenkust verbleef. Tindemans voerde in Zaïre gesprekken met premier Kengo wa Dondo en met president Mobutu.

Even leek de sfeer op te klaren, tot op 21 december, bij het einde van het bezoek, bekend werd dat een Brusselse rechter, op vraag van de nv Cotoni (ex-Cotonco), die vanouds belangen heeft in Zaïre en zei nog 171 miljoen F te goed te hebben van Mobutu als schadevergoeding voor de "zaïrisering" van haar bezittingen in 1973, op 15 december bewarend beslag had laten leggen op Belgische eigendommen van de president. Het Zaïrese persbureau Azap liet weten dat de kwestie niet zonder gevolg zou blijven. Het noemde de reis van Tindemans een mislukking, hoewel de minister zei dat de sfeer beter was dan vóór zijn vertrek.

Op 24 december meldde Azap dat Zaïrese parlementsleden de opschorting van de diplomatieke relaties met België hadden geëist.

Op 29 december werd het beslag op de bezittingen van Mobutu opgeheven. De beslagrechter zei dat de procedure niet ontvankelijk is tegenover een buitenlands staatshoofd en dat niet de Zaïrese president de schuldenaar van de nv Cotoni is.

Diezelfde dag vertrok minister André Geens van Ontwikkelingssamenwerking naar Zaïre. De reis zou al enige tijd gepland zijn geweest als privé-bezoek aan zijn dochter, die in Zaïre werkzaam is, maar zij kreeg een officieel karakter omdat de regering haar antwoord op het Zaïrese memorandum van 28 november meegaf. In het antwoord stelde de regering voor een bestand van drie maanden in acht te nemen, dat zou worden gevolgd door een Belgisch-Zaïrese ronde-tafelconferentie. Geens werd op 30 december door het Zaïrese staatshoofd ontvangen.

De crisis in de Belgisch-Zaïrese betrekkingen zou begin 1989 nog aanzwellen. Waarnemers brachten de moeilijkheden in verband met de slechte financiële toestand van Zaïre en met de groeiende invloed van een nationalistische jonge generatie in Zaïre .

Golf. De mijnenveger *Breydel*, die in 1987, samen met de *Bovesse* en het commando- en ondersteuningsschip *Zinnia*, deelnam aan ontminningsoperaties in de Perzische Golf²³ was op 13 februari terug in Oostende. Tijdens de terugreis verdunde een 20-jarige beroepsvrijwilliger in onopgehelderde omstandigheden. Een maand later loste de mijnenjager *Crocus* de *Bovesse* af, die op 16 april in Zeebrugge terug was. Op 25 maart kondigde de regering aan dat zij, na overleg met Nederland, besloten had de operatie op 1 juli te beëindigen, maar op 3 juni werd de opdracht van de *Crocus* verlengd tot november. De *Zinnia* was op 6 augustus terug in België, de *Crocus* keerde op 22 december terug. Tijdens de operatie, die 512,4 miljoen F kostte (waarvan 8,4 miljoen ten laste van het Groothertogdom Luxemburg), had de Belgische Zeemacht een vijftal mijnen kunnen onschadelijk maken.

(23) M. DEWEERDT, *a.w.*, blz. 184-185.

Ryan. De Belgische regering besliste op 25 november de Ierse priester Patrick Ryan niet uit te leveren aan Groot-Brittannië. Hij werd diezelfde dag op een militair vliegtuig naar Dublin gezet. Ryan, die ervan verdacht werd lid te zijn van de verzetsbeweging IRA, was op 30 juni na een identiteitscontrole aangehouden omdat hij een vals paspoort op zak had. Londen vroeg om zijn uitlevering. Ryan ging op 3 november in de gevangenis in hongerstaking om het statuut van politiek vluchteling af te dwingen en zijn uitlevering tegen te gaan. Minister Wathelet van Justitie besliste op 18 november het vluchtelingenstatuut niet toe te kennen. De Britse regering reageerde ontstemd op de niet-uitlevering, maar België beklemtoonde dat er geen juridische grond was om Ryan uit te leveren.

Diversen. Op 14 januari wees België drie Zuidafrikaanse diplomaten uit, als protest tegen de blijvende gevangenschap in Zuid-Afrika van de Belgisch-Nederlandse Helena Passtoors, die in 1986 wegens "hoogverraad" tot tien jaar gevangenisstraf was veroordeeld. Later op het jaar werd gemeld dat de Zuidafrikaanse overheid bereid zou zijn Passtoors uit te wijzen, maar dat een rechter zich daar tegen verzette omdat zij als getuige zou worden opgeroepen.

Jan Cools (32), die als arts in Zuid-Libanon werkte voor een Noorse niet-gouvernementele organisatie, verdween daar op 21 mei. Hij was het laatst gezien toen hij het vluchtelingenkamp Rashidya, in de buurt van Tyrus, verliet. Pas op 18 december eiste de tot dan toe onbekende islamitische groepering "Soldaten van de Waarheid" in een brief aan een persbureau in Beiroet de verantwoordelijkheid voor de ontvoering op. Bij de brief waren fotocopies van o.m. Cools' identiteitskaart gevoegd. Cools werd beschuldigd van spionage voor de Israëlische inlichtingendienst. Eind 1988 zaten ook de vijf Belgen die een jaar voordien, samen met drie Fransen, door de Palestijnse guerillagroep Aboed Nidal gegijzeld waren, nog steeds vast.

B. Landsverdediging

In uitvoering van het INF-verdrag tussen de Verenigde Staten en de Sovjetunie over de ontmanteling van de middellange-afstandsraketten (8 december 1987) werden op 13 december de laatste van de twintig Cruise-raketten weggehaald van de luchtmachtbasis in Florennes. In de zomer had het Parlement een verdrag met de VS geratificeerd dat Sovjetexperts de toelating gaf de basis en de Sabca-fabrieken in Gosselies, waar tot juni 1991 de in Europa opgestelde INF-raketten worden onderhouden, te inspecteren. Een eerste inspectiebezoek had begin augustus plaats.

De eventuele modernisering van de kernwapens voor de korte afstand (SNF) veroorzaakte spanningen in de regering. Het kabinet besliste op 21 oktober dat minister Coëme van Landsverdediging op de bijeenkomst van de Nucleaire Plan-groep (NPG) van de NATO in Scheveningen (27-28 oktober) een rapport daarover niet zou onderschrijven en dat België pas een standpunt zou innemen als er een globaal NATO-veiligheidsconcept zou zijn uitgewerkt. Toen de SP liet verstaan dat zij met haar verzet tegen het NPG-rapport aanstuurde op een zgn. derde nuloptie (de verwijdering van de SNF uit Europa), zei minister Tindemans van Buitenlandse Betrekkingen vast het houden aan de noodzaak van een nucleaire

component in de verdediging van West-Europa. Hij wees erop, dat België begin maart, vóór de vorming van de regering-Martens VIII, een NATO-verklaring had onderschreven waarin sprake is van "nucleaire wapens in Europa".

In het ook door Coëme ondertekende slotcommuniqué van de NPG-vergadering, waarin o.m. staat dat de NATO "in de afzienbare toekomst" kernwapens blijft nodig hebben, was van het Belgische voorbehoud geen spoor terug te vinden, om te vermijden dat België een "voetnootland" zou worden.

Tindemans zei nadien dat een precieze formulering van het Belgische standpunt niet formeel door de ministerraad was goedgekeurd en sprak van een "ongeluk tijdens de inrijperiode" van de nieuwe minister van Landsverdediging. Coëme antwoordde dat Tindemans "aan geheugenverlies kan lijden".

Op 8 december hakte de regering de knoop door in het tien jaar slepende helikopter dossier, met de beslissing 46 Italiaanse Agusta-109-toestellen aan te kopen, ter waarde van 11,973 miljard F. Agusta haalde het op technische gronden van de Franse Ecureuil-helikopter van Aerospatiale en op financiële gronden van de Westduitse B0-105 van MBB. Agusta beloofde bij Belgische bedrijven compensatiebestellingen ter waarde van 73% van de aankoop prijs te plaatsen.

Voor deelneming aan de ontwikkeling van een nieuw gevechtsvliegtuig werd België benaderd door de Franse constructeur Dassault, die de *Rafale* zou produceren, en door het Amerikaanse General Dynamics met de *Agile Falcon*. Minister Coëme zei met een beslissing te wachten tot een studie over de taken van de Belgische strijdkrachten klaar was.

Een rapport *Het Belgisch leger in het jaar 2000* dat een werkgroep van experts onder leiding van luitenant-generaal Gysemberg, de voormalige chef van de generale staf, maakte in opdracht van de voormalige minister van Landsverdediging, X.-F. de Donnea, en op 7 oktober bekend raakte, concludeerde dat België te weinig geld ter beschikking stelt om zijn NATO-verplichtingen na te komen en dat er vanaf 1992 een tekort aan dienstplichtigen zal zijn. Uit een NATO-rapport (30 november) bleek dat België maar 56% van zijn *force goals* verwezenlijkt en "binnenkort moeilijk nog zijn operationele verbintenissen zal kunnen nakomen". Door het terugbrengen naar de VS van de kernkoppen waarmee de Belgische Nike-raketten die in de Bondsrepubliek Duitsland staan opgesteld, vervult België sinds eind oktober een nucleaire NATO-taak minder. Het houdt er nog vier over: de nucleaire opdrachten van de F-16-bommenwerpers, de houwitzers M-109 A2, de houwitzers M-110 en de grond-grond Lance-raketten.

Luitenant-generaal José Charlier, sinds 1982 hoofd van het Militair Huis van de Koning, werd op 3 juni benoemd tot chef van de generale staf van het leger, in opvolging van Maurice Gysemberg. Dezelfde dag werd luitenant-generaal Pieter Berckmans tot commandant van de rijkswacht benoemd, in opvolging van Bob Bernaert.

De regering versoepelde op 17 juni de procedure voor de toewijzing van gewetensbezwaarden. Sociaal-culturele organisaties konden daardoor weer gewetensbezwaarden tewerk stellen. In het kader van de herwaardering van de dienstplicht werd op 27 december beslist de legerdienst aan te rekenen als wachttijd die schoolverlaters moeten doorlopen om recht te krijgen op werkloosheidsuitkering.

In 1988 boden zich voor het eerst vrouwelijke dienstplichtigen aan. Sinds de wet van 31 juli 1984 en het KB van 30 april 1987 kan elke Belg op eigen verzoek legerdienst vervullen.

VII. Overige gebeurtenissen

Hierna volgt een overzicht van een aantal gebeurtenissen uit 1988 die in vorige hoofdstukken nog niet aan bod zijn gekomen.

Geen 8ste kerncentrale

De regering besliste op 9 december dat de bouw van een achtste kerncentrale (Doel 5) "niet opportuun" is. Zij verwierp daarmee het voorstel van het Beheerscomité van de Elektriciteitsondernemingen om in Doel een vijfde kerncentrale van 1.400 MW te bouwen. De elektriciteitsproducenten zeiden dat een alternatieve oplossing, naar gelang van de economische groei, de dollarkoers en de brandstofprijzen, 6,2 tot 108,2 miljard F zou kosten, maar die cijfers werden door verschillende studies verworpen.

Het tekort dat door het niet bouwen van Doel 5 kan ontstaan, kan volgens de regering worden opgevuld door programma's van rationeel energieverbruik en door de bouw van thermische niet-nucleaire centrales.

De regering ging er wel mee akkoord de overeenkomsten over de Belgische deelneming aan de bouw van kerncentrales in Chooz (Frankrijk) uit te voeren. In ruil daarvoor zou Frankrijk deelnemen aan de bouw van Doel 5. Als dat niet doorging, zouden de Belgische elektriciteitsproducenten aan Frankrijk boetes moeten betalen of met Frankrijk industriële contracten moeten sluiten.

Ronde-tafelconferentie ziekteverzekering

Op 21 november begon een ronde-tafelconferentie over de ziekte-verzekering. Het initiatief ging uit van de minister van Sociale Zaken, Philippe Busquin (PS), die een kwarteeuw na de totstandkoming van de wet-Leburton (1963) over de ziekteverzekering een brede gedachtenwisseling over het gezondheidsbeleid op gang wilde brengen. Door vooral de demografische evolutie en de technische vooruitgang in de geneeskunde zijn de uitgaven sindsdien geweldig toegenomen. Door een aanpassing van de wetgeving zou een nieuw evenwicht tussen de inkomsten en de uitgaven moeten worden tot stand gebracht, zonder te raken aan de fundamentele beginselen van het verzekeringsstelsel, zo werd gezegd.

De werkzaamheden in een aantal werkgroepen zouden duren tot eind januari 1989, waarna de conferentie in elke provincie zou worden voortgezet.

Tegenstanders van de conferentie zagen er een middel in om de aandacht af te leiden van de zgn. ziekenfondszaak²⁴. *De Standaard* berichtte op 16 november dat de onderzoeksrechter tot de conclusie was gekomen dat er geen reden was om de top van het christelijke en het socialistische ziekenfonds in beschuldiging te stellen, maar volgens het parket was er nog geen definitieve beslissing genomen.

(24) M. DEWEERDT, *a.w.*, blz. 172.

Wetgeving

Behalve de elders in dit jaaroverzicht vermelde wetten kwam in 1988 volgende "politieke" wetten tot stand :

De wet van 2 augustus 1988 tot wijziging van de Gemeentekieswet beperkt de bescherming van de letterwoorden van partijen die in het Parlement vertegenwoordigd zijn. Partijen kunnen voortaan nog slechts het eigen letterwoord laten beschermen ; wel kunnen ze vroeger gebruikte letterwoorden laten verbieden. De wet vereenvoudigde voorts de administratieve formaliteiten die kandidaten moeten vervullen.

Door de wet van 8 augustus 1988 tot wijziging van de Gemeentekieswet wordt voortaan ook de voornaam van de kandidaten op het stembiljet vermeld.

De wet van 23 december 1988 verlengde voor onbepaalde duur het bestaan van de Nationale Bank van België. Krachtens de bestaande wetgeving was de duur van de NBB beperkt tot 31 december 1988. Dezelfde wet regelde de verkoop van een deel van het goud van de NBB waarover in het kader van de begroting-1989 afspraken waren gemaakt.

De wet van 29 december 1988 die de OCMW-wet van 1976 wijzigde, bepaalt uitdrukkelijk dat de OCMW-raadsleden tijdens een openbare gemeenteraadszitting worden verkozen. De wet voerde ook de openbaarheid van bestuur in : het OCMW moet aan de begroting een algemene beleidsnota en aan de rekeningen een jaarlijks verslag toevoegen. De OCMW-voorzitter licht de begroting toe tijdens een vergadering van de gemeenteraad. De gemeenteraadsleden krijgen een groter inzage-recht. Ten slotte verbiedt de wet gemeenteamttenaren in de OCMW-raad zitting te hebben.

Arbitragehof

Het Arbitragehof wees in 1988 o.m. volgende arresten :

- 20 januari : gedeeltelijke vernietiging van het decreet van de Vlaamse Raad van 28 juni 1985 over het administratief toezicht op de gemeenten. Luidens artikel 23 van het decreet wordt de voogdij over de gemeenten van Vlaams-Brabant uitgeoefend door de gouverneur of de vice-gouverneur van Brabant "naargelang wie van beiden deel uitmaakt van de Vlaamse Gemeenschap". Het Hof schrapte die bepaling, omdat ze een voorwaarde toevoegde aan de Provinciewet, waarvoor de Vlaamse Raad niet bevoegd was.

- 25 februari : gedeeltelijke vernietiging van het decreet van de Waalse Gewestraad van 7 oktober 1985 over de bescherming van de oppervlaktewateren tegen vervuiling. Het Hof vernietigde de artikelen 32 tot en met 35, die een taks invoerden van 3 F per kubieke meter drinkbaar water dat in Wallonië wordt gewonnen en naar Vlaanderen of Brussel wordt uitgevoerd. Die "Waalse watertaks" is volgens het Arbitragehof strijdig met het vrije verkeer van goederen binnen een geïntegreerde markt en "niet bestaanbaar" met de economische unie die de staatshervorming van 1980 tot stand bracht.

- 30 juni : gedeeltelijke vernietiging van het decreet van de Vlaamse Raad van 27 juni 1985 over de bijzondere jeugdbijstand. Het Hof vernietigde enkele be-

palingen die het terrein van het gerechtelijk recht betraden. De belangrijkste klacht van de nationale regering, als zou de Vlaamse Gemeenschap niet bevoegd zijn de bepalingen over de gerechtelijke jeugdbescherming van de wet van 8 april 1965 te wijzigen, werd verworpen. Het Arbitragehof gaf een ruime definitie aan het begrip "persoonsgebonden aangelegenheden". Volgens het Hof zijn die in dit geval niet beperkt tot de sociale jeugdbescherming, maar vallen ook de regels over voor-zieningen en instellingen waarin jeugdbeschermingsmaatregelen worden uitgevoerd eronder. De interpretatie van het Hof werd overgenomen en uitgebreid in de hoger vermelde bijzondere staats hervormingswet van 8 augustus 1988.

- 14 december : gedeeltelijke vernietiging van het zgn. decreet-De Decker van 17 juli 1987 van de Franse Gemeenschapsraad, met name de bepaling dat elke mandataris het recht heeft de Franse taal te gebruiken, voor zover die bepaling van toepassing is op de Vlaamse faciliteitengemeenten.

SCK-affaire

Na een onderzoek door een Belgisch-Westduitse commissie van experts sloten de Belgische regering en de regering van de Bondsrepubliek Duitsland op 9 augustus een akkoord over de zwendel met nucleair afval waarbij het Studiecentrum voor Kernenergie (SCK) in Mol betrokken was²⁵.

Het nucleair afval dat vanuit Mol illegaal naar West-Duitsland was gebracht, zou daar blijven. Alleen de vaten die wegens de slechte toestand ervan niet konden worden geborgen, zouden voor verwerking terug naar België worden gebracht. In ruil daarvoor mocht België een zelfde hoeveelheid wél opslaanbaar radioactief afval naar West-Duitsland brengen.

Het Westduits afval dat zich nog in Mol bevond, zou deels in het SCK worden bewerkt alvorens het in West-Duitsland zou worden geborgen. Een ander deel, dat in Mol niet kon worden behandeld, zou meteen naar Duitsland worden getransporteerd.

Uit de affaire trok een onderzoekscommissie van de Kamer de conclusie, dat de overheid de nucleaire sector grondiger moet controleren.

Half januari werd gemeld dat het SCK zou betrokken zijn bij de levering van plutonium aan Libië en Pakistan, wat een schending van het non-proliferatieverdrag zou inhouden. Zowel het SCK als het Internationaal Bureau voor Kernenergie en Euratom ontkenden het bericht. In juni en juli kwamen een onderzoekscommissie van het Europees Parlement resp. van de Kamer van Volksvertegenwoordigers tot het besluit, dat het verdrag op het niet-verspreiden van kernwapens niet was geschonden.

Bistel-kraak

Op 21 oktober meldde *De Standaard* dat een computerfanaat er in geslaagd was door te dringen in Bistel (*Belgian Information System by Telephone*), het vanaf 1982 geïnstalleerde informatie-systeem van de regering. Premier Martens dien-

(25) *Ibid.*, blz.195-196.

de klacht in tegen onbekenden, o.m. wegens schending van het briefgeheim, en stelde zich burgerlijke partij. Hij beklemtoonde dat er in Bistel geen echt gevoelige informatie was opgeslagen, omdat bekend was dat het systeem nog niet voldoende beveiligd was. Toen begin november Bistel-medewerkers dreigden in moeilijkheden te komen, maakte de kraker zich bij het gerecht bekend. Het ging om Luc Pancoucke, een restauranthouder uit Gistel, die de voorinformatie had gekregen van een kennis, Bart Halewyck, die tijdens zijn legerdienst op het kabinet van de premier ministers en hun medewerkers had opgeleid om met Bistel te werken. Uit de affaire bleek dat het dure systeem (bijna 1 miljard F) weinig en slecht wordt gebruikt. Tegen de instructies in, liet een aantal gebruikers na regelmatig hun co-dewoord te veranderen.

Diversen

Op 14 juni begon een bijzondere Kamercommissie een onderzoek naar de bestrijding van het banditisme en het terrorisme in België. De commissie was opgericht omdat er geen vooruitgang werd geboekt in het onderzoek naar de zgn. Bende van Nijvel, waaraan een aantal moorddadige overvallen werden toegeschreven.

Op 17 oktober begon voor de correctionele rechtbank van Brussel het zgn. Heizelproces. Zesentwintig Britse "hooligans" stonden terecht voor hun aandeel in de gewelddadigheden van 29 mei 1985 in het Brusselse Heizelstadion, waarbij 39 doden vielen. Ook twee Belgische rijkswacht-officieren en de voormalige secretaris-generaal van de Belgische Voetbalbond waren naar de rechtbank verwezen. Nabestaanden van Italiaanse slachtoffers hadden burgemeester Brouhon en schepen Baro van Brussel en twee Uefa-verantwoordelijken gedagvaard. Het proces duurde tot in 1989.

Voor het Hof van Assisen van Brabant begon op 26 september het proces tegen vier leden van de CCC en twee leden van het FRAP, die verdacht werden van 25 terreuraanslagen, waarbij twee doden en 28 gewonden vielen en die voor naar schatting 1 miljard F schade aanrichtten. De vier CCC'ers (Pierre Carette, Bertrand Sassoie, Didier Chevolet en Pascale Vandegeerde) werden op 20 oktober tot levenslange dwangarbeid veroordeeld. De FRAP-leden Chantal Paternostre en Luc Van Acker werden elk tot vijf jaar opsluiting veroordeeld.

VIII. De evolutie in de partijen

Op 17 september werd Herman van Rompuy tot voorzitter van de *Christelijke Volkspartij* (CVP) verkozen, in opvolging van Frank Swaelen. Als enige kandidaat kreeg hij 717 stemmen; er waren 147 tegenstemmen en 45 onthoudingen. Aan de verkiezing was een maandenlange interne strijd voorafgegaan.

Al op 14 januari hadden de CVP-Jongeren bij de voorstelling van een *Grondstroom-manifest* voor een christendemocratische vernieuwing gezegd, dat de partij een nieuwe voorzitter nodig had en dat deze "op een congres en niet meer door drie of vier mensen op een sofa" moest worden aangeduid. Toen na de vorming van de regering-Martens VIII vaststond dat Swaelen in oktober zou aftreden,

droegen de Jongeren op 20 mei Chris Taes als "hefboomkandidaat" voor, met de bedoeling een open verkiezing af te dwingen.

Een week later richtte het partijbestuur een commissie op, die de opdracht kreeg het profiel van de nieuwe voorzitter uit te tekenen en aan het partijbestuur en het congres één of meer kandidaten aan te bevelen.

In de daaropvolgende weken meldden zich zes andere kandidaten voor het voorzitterschap: Eddie Bruyninckx, Wivina Demeester, Maurice Didden, Luc Martens, Johan Van Hecke en Eric Van Rompuy.

Omdat de profielcommissie en de partijleiding tot het besluit kwamen dat de partij enkele weken vóór de gemeenteraadsverkiezingen zich geen verdeeldheid kon veroorloven en zij geen consensus konden vinden over een van de zeven kandidaten, stelden zij het partijbureau op 5 september voor, Herman Van Rompuy als kandidaat-voorzitter voor te dragen. Het bureau ging daarmee akkoord. Op 6 september stemde ook het partijbestuur met de kandidatuur van Van Rompuy in, met 59 stemmen voor, 21 tegen en twee onthoudingen. De tegenstemmen werden gezien als een uiting van het ongenoegen in verschillende arrondissementen over de "ondemocratische" gang van zaken.

Adjunct-partijsecretaris Luc Martens, die kandidaat was voor het voorzitterschap, zei in een toespraak in Sint-Niklaas (12 september) dat de partij de kans op een open debat over de voorzitterskeuze gemist had. Hij werd hiervoor op het matje geroepen en zou begin 1989 als adjunct-secretaris geruisloos vervangen worden.

Karel Van Miert, die sinds 1977 de *Socialistische Partij* (SP) leidde en bij zijn herverkiezing in 1987 had te kennen gegeven aan zijn laatste (tweejarig) mandaat te zijn begonnen, kreeg tijdens het formatieberaad de toezegging begin 1989 het Belgische mandaat in de EG-Commissie te krijgen. Voor zijn opvolging werd aanvankelijk de naam van Louis Tobback genoemd, die minister van Binnenlandse Zaken was geworden. Toen Tobback te kennen gaf in de regering te willen blijven, stelde het partijbureau op 8 november het jonge Kamerlid Frank Vandembroucke als kandidaat-voorzitter voor. Hij zou begin 1989 tot SP-voorzitter worden verkozen.

In de *Partij voor Vrijheid en Vooruitgang* (PVV) ontbrandde een strijd over het leiderschap tussen oud-voorzitter en oud-minister Guy Verhofstadt, die na de vorming van de regering-Martens VIII een "schaduwkabinet" had opgericht en aanstuurde op een harde "neoliberale" oppositie, ook binnen de Vlaamse regering waar de PVV wel deel bleef van uitmaken, en voorzitter Annemie Neyts, die een meer gematigd liberalisme aanhangt.

Verhofstadt rekende erop dat Neyts op 18 oktober lid zou worden van de verruimde Vlaamse Executieve en dat hij dan partijvoorzitter zou worden, maar na de gemeenteraadsverkiezingen van 9 oktober liet Neyts weten PVV-voorzitter te blijven. Op 14 oktober beslisten het bureau en de fracties de voor eind 1989 geplande voorzittersverkiezing een half jaar te vervroegen.

Bij de *Parti Social Chrétien* (PSC) werd Gérard Deprez in juni met 60,67% van de stemmen door (40% van) de partijleden tot voorzitter herkozen. Er was één

tegenkandidaat, Jean-Pol Poncelet. De lage score wees op de verzwakte positie van Deprez en bracht een debat over de werking van de partij op gang. Op 5 december werd de structuur van de partijtop herzien. Er kwamen twee ondervoorzitters (Danielle Leclair, die ook secretaris-generaal werd, en Raymond Langendries, de fractieleider in de Senaat), een politiek secretaris (Jacques Lefère) en een secretaris van het *Comité directeur* (Thierry Faut, die tevens kabinetschef van Deprez werd). Volgens sommige waarnemers trachtte Deprez met de reorganisatie zijn positie te versterken.

De *Volksunie* (VU), die voor het eerst sinds tien jaar weer regeringsverantwoordelijkheid droeg, kampte haast het hele jaar door met een malaise, die door verschillende factoren gevoed werd. Er was onbehagen, vooral in Brussel, over de benoeming van de niet-Brusselaar Jef Valkeniers tot staatssecretaris voor het Brussels Gewest, een post waarop men veeleer Vic Anciaux had verwacht. Meer dan de andere Vlaamse regeringspartijen stond de VU bloot aan de kritiek van de Vlaamse strijd- en cultuurverenigingen op bepaalde aspecten van de staats hervorming. Op 1 juni lekte uit dat een gerechtelijk onderzoek werd gevoerd in de omgeving van Europees parlamentslid Willy Kuijpers. Er was sprake van dat Kuijpers, toen hij lid en quaestor van de Kamer was, zich zou hebben geleend tot omkoperij bij de bouw van een ondergrondse parkeergarage bij het Huis der Parlementsleden. De zaak, waarin ook de naam van vice-premier Hugo Schiltz werd genoemd, bleek achteraf zonder grond te zijn. Negatief voor het imago van Schiltz en zijn partij waren de terugtrekking, onder druk van het Hof, door de vice-premier van een passus uit een 11-julitoespraak ("België is ons probleem niet meer, Wallonië evenmin"), en zijn in Vlaams-nationale kringen slecht overgekomen uitroep "Leve België" tijdens een officieel bezoek aan Groningen. Ten slotte vielen de resultaten van de VU bij de gemeenteraadsverkiezingen tegen.

Het partijbestuur besprak op 11 en 12 november de malaise. Het electorale verlies werd toegeschreven aan het "te zwak profilerend optreden" van de partij. De doelstellingen en actiemiddelen van de VU werden herschreven in een manifest *Het betere Vlaanderen*, waarrond een "algehele mobilisatie" zou worden gehouden.

Ook *Agalev* maakte op het einde van het jaar een moeilijke periode door. Senator Ludo Dierickx diende in december bij de partijleiding zijn ontslag in omwille van "de stille politiek" die tegen hem zou worden gevoerd, maar trok het kort nadien in nadat de moeilijkheden (o.m. het al lang slepende conflict over de afdracht door Dierickx van een deel van zijn parlementaire vergoeding aan de partij) uitgeklaard waren. Op 24 december lekte in *De Morgen* een rapport uit, waarin Karel Anthonissen, een voormalig partijverantwoordelijke, felle kritiek uitoefende op het professionele partijapparaat, dat te weinig rekening zou houden met de vrijwilligers. Het rapport nam ook Leo Cox op de korrel, die kort voordien "om gezondheidsredenen" ontslag had genomen als politiek secretaris. *Agalev* kondigde voor eind 1989 een statutair congres aan om een synthese te zoeken tussen de basisdemocratische principes en de organisatorische efficiëntie.

Op 18 juni besliste de *Kommunistische Partij van België* zich om te vormen tot de "Federale Unie van de Kommunisten van België", bestaande uit de Vlaamse

Kommunistische Partij, de Parti communiste wallon, het tweetalige "Gewest Brussel van de KP" en een zelfstandige Duitstalige Kommunistische Partei Belgiens.

Tussen de KP-leiding en Jef Tuf, jarenlang het boegbeeld van het communisme in Vlaanderen, kwam het tot een open conflict over het KP-weekblad *De Rode Vaan*. Turf wilde van *De Rode Vaan*, waarvan hij politiek directeur was, een open blad voor de linkerzijde maken, terwijl het partijbureau er de spreekbuis van de partij in zag. Eind januari werd Turf door de KP-raad afgezet als politiek directeur van het blad. Hij kreeg bij een vertrouwensstemming maar twee van de 27 stemmen. Turf weigerde in te gaan op het voorstel van de KP bij het blad als redacteur te blijven werken en liet zich als werkzoekende inschrijven. De Raad van de KP schorste Turf op 11 februari voor twee maanden "omdat hij ruchtbaarheid had gegeven aan het conflict".

De algemene vergadering besliste op 9 maart *RAD-UDRT* (Respect voor Arbeid en Democratie - Union démocratique pour le respect du Travail) als partij te ontbinden en om te vormen tot een politieke beweging. *RAD-UDRT* had al enige tijd met een interne crisis af te rekenen. In 1987 stapte een deel van de Vlaamse vleugel over naar het Vlaams Blok. In februari verliet een andere groep de partij en richtte de politieke organisatie "Vrij en Verantwoordelijk - Libre et Responsable" op.

Bij het *Vlaams Blok* stapte Jaak Peeters begin maart op als secretaris omdat de partij te veel de klemtoon legde op de migrantenproblematiek en de staatsherforming verwaarloosde. De partijraad van het VB bevestigde, luidens een persmededeling, "eensgezind" zijn vertrouwen in de voorzitter en mandatarissen van de partij, maar VB-leden ontkenden die eensgezindheid. In augustus circuleerde er een "adres" aan stichter-voorzitter Karel Dillen waarin gevraagd werd een einde te maken aan "de overdreven klemtoon die het vreemdelingenprobleem al te lang krijgt". Midden december nam Geert Wouters, de voorzitter van de partijraad, ontslag uit het VB, eveneens uit onvrede met de "opportunistische" partijlijn. Volgens persberichten zou hij door andere radicaal-nationalisten worden gevolgd.

Bijlage I.

Samenstelling van de regering-Martens VIII (9 mei 1988 -)

Wilfried Martens (CVP), eerste-minister ;
 Philippe Moureaux (PS), vice-eerste-minister en minister van het Brusselse Gewest en Institutionele Hervormingen ;
 Willy Claes (SP), vice-eerste-minister en minister van Economische Zaken, het Plan en Onderwijs ;
 Jean-Luc Dehaene (CVP), vice-eerste-minister en minister van Verkeerswezen en Institutionele Hervormingen ;
 Melchior Wathélet (PSC), vice-eerste-minister en minister van Justitie en Middenstand ;
 Hugo Schiltz (VU), vice-eerste-minister en minister van Begroting en Wetenschapsbeleid ;
 Leo Tindemans (CVP), minister van Buitenlandse Betrekkingen ;
 Philippe Maystadt (PSC), minister van Financiën ;
 Rober Urbain (PS), minister van Buitenlandse Handel ;
 Michel Hansenne (PSC), minister van Openbaar Ambt ;
 Freddy Willockx (SP), minister van PTT ;
 Philippe Busquin (PS), minister van Sociale Zaken ;
 Guy Coëme (PS), minister van Landsverdediging ;
 Paula D'Hondt-Van Opdenbosch (CVP), minister van Openbare Werken ;
 Louis Tobback (SP), minister van Binnenlandse Zaken, Modernisering van de Openbare Diensten, de Nationale Wetenschappelijke en Culturele Instellingen ;
 Yvan Ylieff (PS), minister van Onderwijs ;
 André Geens (VU), minister van Ontwikkelingssamenwerking ;
 Alain Van der Biest (PS), minister van Pensioenen ;
 Luc Van den Brande (CVP), minister van Arbeid en Tewerkstelling ;
 Elie Deworme (PS), staatssecretaris voor Energie ;
 Pierre Mainil (PSC), staatssecretaris voor Middenstand en Oorlogsslachtoffers ;
 Paul De Keersmaeker (CVP), staatssecretaris voor Europese Zaken en Landbouw ;
 Jean-Louis Thys (PSC), staatssecretaris voor het Brusselse Gewest ;
 Miet Smet (CVP), staatssecretaris voor Leefmilieu en Maatschappelijke Emancipatie ;
 Anne-Marie Lizin (PS), staatssecretaris voor Europa 1992 ;
 Jef Valkeniers (VU), staatssecretaris voor het Brusselse Gewest ;
 Roger Delizée (PS), staatssecretaris voor Volksgezondheid en Gehandicaptenbeleid ;
 Leona Detiège (SP), staatssecretaris voor Pensioenen ;
 Marcel Colla (SP), staatssecretaris voor Wetenschapsbeleid ;
 Luc Van den Bossche* (SP), staatssecretaris voor Onderwijs ;
 Herman van Rompuy** (CVP), staatssecretaris voor Financiën en voor KMO ;
 Norbert de Batselier*** (SP), staatssecretaris voor Institutionele Hervormingen.

* Op 18 oktober vervangen door Pierre Chevalier (SP)

** Als staatssecretaris voor Financiën op 18 september vervangen door Wivina Demeester-De Meyer (CVP), als staatssecretaris voor KMO op 18 oktober vervangen door Jos Dupré (CVP)

*** Op 18 oktober vervangen door Jos Dupré (CVP)

Bijlage II.
Samenstelling van de Executieven

Vlaamse Executieve

A. CVP-PVV-Executieve-Geens III (3 februari - 18 oktober 1988)

Gaston Geens (CVP), voorzitter, gemeenschapsminister van Economie ;
Louis Walt Niel (PVV), vice-voorzitter, gemeenschapsminister van Financiën en Begroting ;

Jan Lenssens (CVP), gemeenschapsminister van Gezin, Welzijn en Gezondheidszorg ;

Theo Kelchtermans (CVP), gemeenschapsminister van Tewerkstelling, Vorming en Openbaar Ambt ;

Patrick Dewael (PVV), gemeenschapsminister van Cultuur ;

Jos Dupré (CVP), gemeenschapsminister van KMO, Landinrichting en Leefmilieu ;

Hugo Weckx (CVP), gemeenschapsminister van Onderwijs en Brusselse Aangelegenheden ;

Ward Beysen (PVV), gemeenschapsminister van Binnenlandse Aangelegenheden en Ruimtelijke Ordening ;

Paul Breyne (CVP), gemeenschapsminister van Huisvesting.

B. CVP-SP-PVV-VU-Executieve-Geens IV (18 oktober 1988 -)

Gaston Geens (CVP), voorzitter, gemeenschapsminister van Financiën en Begroting ;

Norbert De Batselier (SP), vice-voorzitter, gemeenschapsminister van Economie, Middenstand en Energie ;

Louis Walt Niel (PVV), gemeenschapsminister van Ruimtelijke Ordening en Huisvesting ;

Jan Lenssens* (CVP), gemeenschapsminister van Welzijn en Gezin ;

Roger De Wulf (SP), gemeenschapsminister van Tewerkstelling ;

Theo Kelchtermans (CVP), gemeenschapsminister van Leefmilieu, Natuurbehoud en Landinrichting ;

Patrick Dewael (PVV), gemeenschapsminister van Cultuur ;

Hugo Weckx* (CVP), gemeenschapsminister van Volksgezondheid en Brusselse Aangelegenheden ;

Daniël Coens (CVP), gemeenschapsminister van Onderwijs ;

Luc Van den Bossche (SP), gemeenschapsminister van Binnenlandse Aangelegenheden en Openbaar Ambt ;

Johan Sauwens (VU), gemeenschapsminister van Openbare Werken en Verkeer.

* Bij de portefeuilleverdeling op 18 oktober hadden Kelchtermans en Weckx de portefeuille van Volksgezondheid resp. Leefmilieu gekregen. Omdat Weckx als Brusselaar in de Vlaamse Raad en in de Vlaamse Executieve niet kan beslissen over gewestmateries, zoals Leefmilieu, ruilden zij op 20 oktober hun portefeuille.

Franse Gemeenschapsexecutieve (2 februari 1988 -)

Philippe Moureaux* (PS), voorzitter, gemeenschapsminister van Cultuur, Infrastructuur en Patrimonium, Personeel en Begroting;

Jean-Pierre Grafé (PSC), gemeenschapsminister van Onderwijs, Vorming, Sport en Toerisme, en Internationale Betrekkingen;

Robert Urbain** (PS), gemeenschapsminister van Sociale Zaken en Gezondheid.

* Op 9 mei vervangen door Valmy Féaux (PS)

** Op 9 mei vervangen door Charles Picqué (PS)

Waalse Gewestexecutieve

A. Executieve-Coëme (3 februari - 9 mei 1988)

Guy Coëme (PS), voorzitter, gewestminister van Landinrichting, Natuurbehoud, Personeel en Administratie;

Philippe Busquin (PS), gewestminister van Economie, KMO en Tewerkstelling;

Amand Dalem (PSC), gewestminister van Begroting, Financiën en Huisvesting;

André Cools (PS), gewestminister van Lokale Besturen en Gesubsidieerde Werken;

Albert Liénard (PSC), gewestminister van Ruimtelijke Ordening, Nieuwe Technologie en Internationale Betrekkingen;

Guy Lutgen (PSC), gewestminister van Leefmilieu, Landbouw en Energie.

B. Executieve-Anselme (10 mei 1988 -)

Bernard Anselme (PS), voorzitter, gewestminister van Economie, KMO en Tewerkstelling;

Amand Dalem (PSC), gewestminister van Begroting, Financiën en Huisvesting;

Edgard Hismans (PS), gewestminister van Waterbeleid, Natuurbehoud, Landinrichting en Administratie;

André Cools (PS), gewestminister van Lokale besturen en Gesubsidieerde werken;

Albert Liénard (PSC), gewestminister van Ruimtelijke Ordening, Nieuwe Technologie en Buitenlandse relaties;

Guy Lutgen (PSC), gewestminister van Leefmilieu, Landbouw en Energie.

Belgian Politics in 1988

Content

I. The painstaking forming of the Martens VIII Cabinet	303
A. The forming of regional governments complicates the making of a national cabinet	303
B. The information mission of Dehaene	305
C. Dehaene's formation mission	305
D. Martens VIII wins vote of confidence in Parliament	308
II. Phase one of the constitutional reform	309
A. The amendment of seven constitutional articles	309
B. The special August 8, 1988 Act.	310
C. The bill on the language privileges	312
III. The second phase of the constitutional reform	314
A. The new political status of the Brussels Region	314
B. The Arbitration Court	315
C. The regional financing law.	315
D. Consultation and meditation	316
IV. The municipal elections, the government reshuffle and the debt of the larger cities	317
A. The municipal elections, Fourons and municipalities with special language status	317
B. The government reshuffle	318
C. The debt of the larger cities	318
V. The social and economic policy of the Martens VIII cabinet	319
A. The 1988 and 1989 budgets	319
B. Tax reform	320
C. Labor Relations-Public Service Strikes-Health Insurance	321
VI. Foreign Affairs and Defense.	323
A. Foreign Affairs	323
B. Defense	325
VII. Internal political party developments.	325

Belgian politics in 1988

---

by Ivan COUTTENIER,
Licentiate in Political Science

During the first four months of 1988, Belgium witnessed the painstaking formation of the Martens VIII center-left Cabinet. In October 1987, the Christian Democratic-Liberal Martens VI Cabinet had been forced to resign over the perennial Fourons affairs. After the parliamentary elections of December 1987 which had resulted in a Socialist victory, the center-left Martens VIII Cabinet was sworn in on May 9, 1989, marking the end of a political crisis which had lasted 147 days; i.e., the longest crisis in Belgian history. During the remaining months of 1988, the new Government sought parliamentary approval for its ambitious constitutional reform program, having very little time left for continuing the economic recovery policy started under the Martens VI Cabinet.

I. The painstaking forming of the Martens VIII Cabinet

A. *The forming of regional governments complicates the making of a national cabinet*

On January 4, 1988, Francophone Socialist Party (PS) President Guy Spitaels, who had been asked to make an evaluation of the political situation, presented his findings to the King. Commenting on these findings, Spitaels told the press that he personally was in favor of a Christian Democratic-Socialist Cabinet since such a coalition would reflect the result of the December 1987 parliamentary elections. He added that the other party leaders had excluded a tripartite (the six "traditional" parties), or a system whereby there would be different governmental coalitions at national and regional levels.

On January 4, 1988, the King asked Flemish Socialist (SP) Minister of State Willy Claes to start negotiations. Claes urged the parties to postpone the forming of the regional coalition governments until the national government was in office. However, the political parties ignored Claes' pledge. On January 7, the PS executive board decided to start negotiations with the Francophone Democratic Front (FDF) and the francophone greens (ECOLO) on the forming of the Francophone Community and Walloon Region Executives (governments). Meanwhile, negotiations had started between the CVP and the Flemish Liberals (PVV) on the forming of the Flemish Community Executive.

Claes tried to bring Christian Democrats and Socialists closer together. There were allegations in the press that the francophone Christian Democrats (PSC) had opted for a coalition with the Socialist, but the CVP was adamantly opposed to such a cabinet. Nevertheless, on January 14, Claes managed to bring Christian Democrats and Socialists around the table. There was first a meeting between SP and PSC, followed by a meeting of CVP and PS delegations. At the end of these

meetings, CVP President Frank Swaelen emphasized that his party remained in favor of continuing the center-right coalition, but the PSC was now clearly moving in the direction of a center-left cabinet. On January 18, Claes formally invited PS, CVP, SP and PSC to start negotiations on the forming of a new government.

When the directly elected and provincial senators chose the remaining 26 senators to complete their 183-member assembly, it became clear that a center-right cabinet would no longer be possible. In the Senate, Christian Democrats and Liberals were down to 94 seats while in the Chamber of Representatives (Lower House) they had 109 seats on a total of 212. Another element which pointed in the direction of a center-left cabinet was the joint memorandum of the Socialist Trade Union Confederation (ABVV/FGTB) and its Catholic counterpart ACV/CSC. It was the first time the two confederations had agreed on a joint memorandum on the occasion of a government formation. Moreover, on January 19, CVP Deputy Erik Vankeirsbilck was elected president of the Chamber of Representatives with the support of the Christian Democrats, Socialists and the Flemish nationalist Volksunie (VU).

On January 20, both SP President Van Miert and PSC President Deprez stated that they would only join a national cabinet if their respective parties were allowed to become part of the regional governmental coalitions. While the CVP discarded the SP claim, the francophone Socialists said they were willing to talk to the PSC.

On January 22, Claes asked the King to be relieved from his mission. Commenting, Claes said that his failure to get the negotiations started was due to the "brutal no" of the CVP. The same day, the King charged care-taker Social Welfare Minister Dehaene (CVP) with an information mission. Dehaene's appointment came as no surprise since he was a personal friend of Prime Minister Martens and had close ties with Catholic labor.

The moment Dehaene started his mission, the forming of the regional governments had reached the conclusive stage. On January 26, CVP and PVV reached an agreement on the forming of the Flemish Community Executive. Commenting on the agreement reached between the two parties, CVP President Swaelen admitted that this agreement would complicate the task of Dehaene, adding that the regional political autonomy implied that political parties had the freedom to make regional coalitions of their liking. When the agreement was discussed at a special CVP convention called for the occasion, party militants warned their leaders that they would oppose any later attempt to let the Socialists become part of the executive.

On the francophone side, ECOLO withdrew from the negotiations and on January 28, PS, PSC and FDF reached an agreement on the Francophone Community and Walloon Regional Executives. On February 2, the ministers (two PS, one PSC) of the Francophone Community Executive were sworn in, and the next day it was the turn of the ministers of the Walloon Regional Executive (three PS and three PSC) and of the Flemish Community Executive (six CVP and three PVV) to take the oath. Deputy Antoinette Spaak (FDF) was elected chairperson of the Francophone Community Council (legislative assembly), the other chairpersons being PVV Senator Jean Pede (Flemish Community Council) and PS Deputy Valmy Féaux (Walloon Regional Council). PSC Senator Guy Lutgen, Secretary of State of Modernization of the Public Service in the national government, resigned

to become minister in the Walloon Regional executive. On this occasion, the Flemish Socialists reiterated their position that they were willing to start negotiations on the forming of a national government, provided they obtained written guarantees as to their participation in the Flemish Community Executive. Once again, this demand was turned down by the CVP.

B. *The information mission of Dehaene*

On February 12, after having explained to the press that continuing the center-right government or forming a tripartite were no longer possible, Dehaene invited the two Christian Democratic, two Socialist parties and the Flemish nationalist Volksunie to start "informal preliminary talks". The Volksunie was included to have the two-thirds of the vote in Parliament required to amend the constitution, while the presence of a fifth party was a way to ease the tension between CVP and Socialists. While the talks broke up in different groups of experts, Dehaene had separate talks with the CVP, SP and VU on the Flemish Community Executive in which both SP and VU wanted to be included upon joining a national government coalition.

On March 7, Dehaene announced that an agreement had been reached on the Flemish Community Executive issue. For a period of four years starting October 18, 1988, the Flemish Executive would be composed proportionally (requiring amendment of the August 8, 1980 devolution act). It was also agreed that the Francophone Community Executive would be composed the same way the moment it took over the responsibilities of the Walloon Regional Executive. This was a purely theoretical point, since both PS and PSC had on many occasions stated their opposition to such a merger. Moreover, CVP, SP and VU agreed that this new Flemish Community Executive would decide by consensus and that the PVV would be asked to join the negotiations for a new governmental program. It was also agreed that if the PVV refused to join these negotiations, CVP, SP and VU would conclude a separate agreement for the responsibilities which were to be transferred from the central government to the Flemish Community Executive. The PVV strongly assailed the CVP for having rescinded the January 26 agreement signed between the two parties.

During the following weeks, the negotiators reached an agreement on the social and economic platform, but their remained fundamental differences on the "linguistic" issues. Aware that the talks were in a stalemate, the King asked Dehaene to report to him, and to the general surprise, on March 24, Dehaene's mission was terminated by the King.

C. *Dehaene's formation mission*

On March 27 after consultation with leading politicians, the King asked Dehaene to form a government. Dehaene produced a new draft dealing with a wide range of issues, but remained silent on the controversial linguistic issues. On April 6, Dehaene made his first move in the constitutional field. He tabled a proposal granting political autonomy to the Brussels capital region. (Unlike Flanders and Wallonia, who had obtained a great measure of political autonomy in the 1980 constitutional reform, Brussels had remained under the direct control of the na-

tional government). Dehaene proposed the creation of a Brussels Council (legislative assembly) and an executive which would take over the responsibilities from the moribund Brussels Agglomeration Board. Although there remained differences on the number of Flemings, the minority linguistic group, the Brussels executive should have, Dehaene's proposal for Brussels received the support of the parties involved in the government formation talks.

On April 8, the negotiators agreed on the text for a new article 17 of the constitution on the freedom of education. One major breakthrough in the government formation talks was the April 15 agreement on the new financial resources for the regions and communities. A revenue sharing scheme for the regions was worked out based on the income tax yield. After a 10 year transitional period, the allocation of the resources to the regions would be done pro rata the yield of the income tax in each region, with compensation (block grant) for the poorer region. It was also agreed that the regions would do their share in paying the national debt. The financing of the communities, it was agreed, would only be partly based on income tax, and educational appropriations (from the VAT yield) would be allocated to two communities pro rata the number of pupils. Like the regions, the communities would also have a 10 year transitional period. The negotiators also agreed that the additional responsibilities allocated to the communities would be education, aid to the press, media advertising. The regions would become responsible for municipal and provincial funding, public works, public employment programs and industrial policy (coal, steel, textile, shipbuilding, ship repair and glass).

Shortly after Dehaene had tabled his plans on the Fourons issue, the Catholic press alleged that Martens would be willing to head the next cabinet. This was rather surprising since Martens himself had often stated that he would never take the command of a cabinet including Socialists. It was said that Martens had come under pressure from the Royal Palace to remain Prime Minister. This leak seemed untimely since the negotiators had not yet reached an agreement on Fourons.

Meanwhile, the Fourons issue was causing tension inside the PS. Liège PS senator Jean-Maurice Dehousse, a supporter of former Fourons mayor Happart, was removed from the PS delegation and was replaced by former Vice Premier André Cools.

On April 22 Dehaene made his final proposal on Fourons and related linguistic issues :

- There would be no changes to the linguistic border and no amendment of the laws on the use of languages ;
- Amendment of the language legislation for special status municipalities (Fourons, Comines and six municipalities of the Brussels periphery) would only be possible by a special two-thirds majority ;
- The regions would obtain administrative control over all municipalities of their territory, including the municipalities with special language status ;
- There would come a special administrative control system for Fourons and Comines ;
- In Fourons, Comines and the six municipalities of the Brussels periphery, al-

dermen would be elected directly, and there would a proportional composition of the college of aldermen ;

- The aldermen would have to decide by consensus, and if no consensus is reached the matter would be referred to the municipal council ;
- Elected officials from these municipalities would be supposed to have sufficient command of the official language of the region. It would only be possible to challenge the language knowledge of mayors and of chairpersons of the municipal assistance commissions, except for those who have exercised this function during three years uninterruptedly between January 1, 1983 and January 1, 1989;
- If revoked by the Council of State within 60 days after the complaint has been filed, it would be impossible to re-name these persons nor would they be allowed to exercise these functions in a caretaker status until the next municipal election ;
- For the national and European elections, inhabitants of Fourons and Comines would be allowed to vote respectively in the adjacent Verviers and Ieper districts.

When the proposals were made public, a storm of protest broke out in Comines where the local PSC municipal majority strongly opposed linkage to Fourons. The Comines municipal authorities exercised strong pressure on PSC Party President Deprez not to accept the Fourons deal.

Meanwhile, dramatic events were taking place inside the PS. Because of the strong opposition to the Fourons deal, PS Party President Spitaels decided to retire as head of the PS delegation in the government formation talks. Moreover, he decided to no longer chair the weekly meetings of the party's executive board. Happart publicly announced that he was opposed to the Fourons deal, and reports came in of growing support for Happart in the Liège and Charleroi local party organizations. By withdrawing, Spitaels was forcing his party to choose between him and Happart.

On April 27, the party delegations – with Deputy Philippe Moureaux replacing Spitaels – reached an agreement of Fourons. The original Dehaene proposal was only slightly amended. Contrary to the original proposal, the province governors of Limburg and Hainaut would not exercise the control over Fourons and Comines jointly, but would have to ask preliminary advice from all province governors. This advice would be binding upon them, and in the case there was a tie in the college of governors, the advice would be regarded as being negative, with the possibility of an appeal being submitted to respectively the Flemish and Walloon executives.

On April 27, the Fourons arrangement was approved by the PS executive board by 27 to 2 votes and 4 abstentions. During the last phase of the formation process the party delegations easily reached an agreement on the following issues :

- There would be no eighth nuclear power station ;
- The Brussels executive would have five members ;
- A bill would be submitted to Parliament aimed at protecting the competitive position of Belgian industry ;

- The route of the high speed train would be decided on in consultation with the regions ;
- The possibility of implementing a shorter military service for conscripts would be reviewed ;
- On abortion the parties would take no parliamentary initiative until the end of 1988.

On May 2 during a second reading, the governmental program was approved by the party delegations in the presence of Wilfried Martens. Meanwhile, tension rose inside the PS. Many militants bitterly complained that the party leadership had let down Happart, and the traditional May 1 celebrations turned in Liège into a bitter slanging-match between friends and foes of Happart.

On May 5, the party conventions were called to vote on the governmental program proposals. All party conventions approved the deal, be it by a narrow margin in the PS:

	Yes	No	abstentions
CVP	664	41	23
SP	343	13	4
VU	526	47	32
PS	337	206	19
PSC	352	11	59

On May 6, formateur Dehaene was relieved from his mission by the King.

D. *Martens VIII wins vote of confidence in Parliament*

On May 6, the King named Martens government formateur, and after two days of negotiations the Royal Palace announced the names of the ministers and secretaries of state. The new cabinet was sworn in on May 9. The new team was composed of 19 ministers (9 Flemings and 9 Francophones plus the prime minister) and 13 secretaries of state (eight Flemings and five Francophones). Each of the majority parties had a vice premier. During a press conference, Martens emphasized that at a later stage his cabinet would be reduced from 32 to 27 members. As a consequence of the constitutional reform, the public works minister, the two education ministers and the two secretaries of state for the Brussels region would be transferred from the national to the regional governments.

The making of the Martens VIII cabinet caused a first reshuffle in the regional governments. Guy Coeme (PS), President of the Walloon Regional Executive, resigned to become Defense Minister. Bernard Anselme (PS) became the new head of the Walloon Regional Executive. Regional minister Philippe Busquin (PS) was named Social Welfare Minister in the national government, and he was replaced in the regional government by PS Senator Edgard Hismans. PS Deputy Philippe Moureaux, resigned as President of the Francophone Community Executive to become Vice Premier in the national government. PS Deputy Valmy Féaux became the new head of the Francophone Community Executive. PS Deputy Willy Burgeon took Féaux's place as chairman of the Walloon Regional Council. Robert Urbain became Foreign Trade Minister, and was replaced as minister of the Francophone Community by PS Deputy Charles Picqué. Another political arrangement

resulted in the election of PSC Deputy Charles-Ferdinand Nothomb as the new President of the Chamber of Representatives, while under the same arrangement CVP-er Lambert Kelchtermans was elected President of the Senate. The arrangement stipulated that in October Kelchtermans would cede his chair to CVP President Frank Swaelen. Another political deal was made with regard to Foreign Minister Tindemans. He would stay in office until after the elections for the European Parliament, and would then be replaced by CVP Deputy Mark Eyskens. Moreover, SP President Van Miert would become Belgium's next EC Commissioner as of January 1, 1989. Moreover, it was agreed that when the Flemish Socialists and Volksunie would join the Flemish Executive in October, SP Deputy Louis Vanvelthoven would become chairman of the Flemish Community Council in replacement of PVV-er Jean Pede. This jockeying for positions and constant stream of reshuffles was severely criticized by the media and by the public opinion.

When Martens read the policy statement of his new government in Parliament he emphasized that this government had two major goals: i.e., to continue the economic recovery policy and to implement the constitutional reform. He said that his cabinet would reduce the budget deficit to 7 percent of GNP in 1989, adding that fighting unemployment would be one of his cabinet's priorities. Moreover, he announced implementation of the tax reform promised under the previous government and gave more details on the constitutional agenda of his government. In the Lower House the new government won the vote of confidence by 140 to 65 votes and 1 abstention. Three members of the majority voted against the government. The Senate voted the confidence by 122 to 45 votes and 2 abstentions. Two senators of the majority voted against the government, while two abstained.

II. Phase one of the constitutional reform

A. *The amendment of seven constitutional articles*

After having won the confidence of Parliament, the Cabinet announced that it would in a first phase amend seven articles of the constitution; i.e., article 17 on the freedom of education, articles 47 and 48 on the electoral code, article 59b on the jurisdiction of the communities, article 107d on the Arbitration Court, 108d on the Brussels Agglomeration and 115 on the public finances. To have the quorum for amending the constitution, 142 of the 212 members of the Chamber had to be present. The majority parties had 149 seats in the Chamber. The quorum in the Senate was 123, while the majority parties had 133 seats on a total of 183. The amendment of these seven articles was easily won in Parliament, although on some of these votes the quorum was only narrowly reached. The amended articles appeared in the July 9 and 19 issues of the official gazette.

Articles 47 and 48 were amended to allow the inhabitants of Fourons and Communes to vote outside their respective electoral districts. The amended articles gave also voting right to Belgians living abroad. By amending article 108d the responsibilities of the Brussels Agglomeration Board were transferred to the Brussels capital region whose institutions (council, executive and colleges) would later have to be created by a law voted by the special two-thirds majority. The amended

article created linguistic groups in the Brussels Capital Council, which together with the colleges (respectively the francophone and Flemish members of the executive) would become responsible for cultural (and related) issues, which, hitherto, had been the responsibility of the Brussels Cultural Commissions. The latter would be abolished. The joint colleges would be responsible for mediation and coordination between the two cultural communities of the capital region.

Amendment of article 115 of the constitution was needed to make possible a new financing system for the regions.

Article 17 was amended to make freedom of education a right protected by the constitution. This article also allowed the communities to transfer part of their educational authority to autonomous bodies, making possible, for example, the creation of the (Flemish) Autonomous Council for Community Education which had to become the governing body for public schools in Flanders. Moreover, the amended article took over the principles governing the educational truce the political parties had signed back in 1958 (commonly called the "school pact"). Moreover, the article stated the right to education free from any charge during the years of compulsory school attendance.

Through amendment of article 107d, the jurisdiction of the Arbitration Court was extended to allow the court to become a constitutional court for issues covered by the articles 6, 6b and 17 of the constitution (i.e. the articles dealing with the equality of all citizens and the freedom of education). Not only the public authorities but also citizens were allowed to challenge the validity of an act or decree supposedly violating one of the above mentioned constitutional articles. Moreover, the amendment made also possible extension of the court's constitutional verification authority to other articles of the constitution, paving the way for a genuine constitutional court.

The new article 59b made possible the transfer of the educational authority from the central government to the communities. Although this transfer had already been included in the 1970 constitutional amendment, the central government had retained virtually all educational authority. All these restrictions were lifted. The only educational issues which remained the responsibility of the central government were the starting and ending age of compulsory school attendance, the minimum criteria for diplomas, and the teachers' pensions. Moreover, the communities obtained the treaty-making authority. The new article 59b also stated that amendment of the language legislation for special status municipalities could only be done by a special two-thirds majority in Parliament, and it made possible enactment of new legislation on the financing of the communities.

B. *The special August 8, 1988 Act*

While Parliament was in the process of amending the constitution, the Council of Ministers drafted a bill aimed at amending the 1980 devolution act. This amendment was necessary to extend the responsibilities of regions and communities and to make possible the proportional composition of the Flemish Executive.

Tension suddenly rose inside the Government when on July 11, the Flemish national day, Volksunie Vice Premier Hugo Schiltz declared at a public meeting:

"Wallonia and Belgium are no longer our problem." Under pressure from the francophone parties, Martens was forced to urge Schiltz to withdraw his statement, which he did. The press alleged that because of his statement Schiltz had been called to the Royal Palace. During his July 21 Belgian national day address, the King emphasized that the constitutional reform ought to lead to better mutual understanding. He pleaded for a strong central authority, emphasizing that the central government ought to have the necessary powers to preserve the economic and monetary union.

On July 29, the bill was approved by 141 to 62 votes and 3 abstentions, and on August 5 in the Senate the tally was 130 to 46 and 1 abstention. The bill extended the jurisdiction of the regions in the following fields :

- Urban planning ;
- Environment, with the exclusion of import and export of nuclear waste ;
- Rural planning, including forests, fishing, fish farming, dikes and hunting ;
- Water policy, including public water works ;
- Economic policy, including the policy of the steel, coal, textile, shipbuilding, ship repair and glass sectors (which had remained under the jurisdiction of the national government), the regional aspects of the credit policy, the natural resources and public aid to industry.

The act stipulated that in exercising their responsibilities the regions had to take into account the principles of the economic and monetary union ; i.e., free circulations of persons, goods, services, and capital, and that they had to respect the freedom of commerce and industry. To that aim, the national authorities remained responsible for establishing the rules on public offers, consumer protection, the organization of industry, and for establishing the upper ceilings on aid to industry. Moreover, the bill specified that the national government had jurisdiction over monetary policy, financial policy, savings policy, control over the financial institutions, credit unions, banks, insurance companies, price and income policy, rules on competition, trade policy, corporate law, the National Investment Agency, labor legislation and social security.

The regions became responsible for :

- The regional aspects of energy policy, but nuclear energy remained the realm of the national authorities ;
- Public works and communications, including roads, waterways, ports and regional airports ;
- Control over provincial and local governments, the financing of these authorities (including subsidies allocated through the Provincial and Municipal Funds. There were restrictions with regard to the control over Brabant Province, the German-language municipalities, and the municipalities with special language status.

After implementation of the bill, the communities were responsible for :

- Cultural policy (language, fine arts, musea, libraries, the media, aid to the press, youth policy, open air, sports, physical education and tourism) ;

- The "personalized" items such as family policy, certain aspects of public health, immigration, the disabled, youth protection, policy for the aged;
- Scientific research related to specific issues;
- Education (with the earlier mentioned restrictions);
- Treaty-making;
- The use of languages in the public administration.

The August 8, 1988 act also laid down the rules on cooperation between the national authorities, regions and communities, establishing on what sort of issues the regions had to conclude compulsory cooperation agreements (e.g., for roads and waterways passing through more than one region). Finally, the August 8, 1988 act made possible enlargement of the regional and community executives: the Flemish Community Executive from 9 to 11 ministers, the Walloon Regional Executive from 6 to 7 ministers, and the Francophone Community Executive from 3 to 4 ministers.

C. *The bill on the language privileges*

Part of the government's constitutional reform plans was the amendment of the provincial and municipal legislation and the national, provincial and municipal electoral codes. This new bill was needed to solve the perennial Fourons issue, and was therefore called the "pacification bill". Drafting the bill led to tension inside the Government. The differences centered on the confidential character of the deliberations in the municipal college of aldermen. The francophone parties wanted through this confidentiality to protect the aldermen of municipalities with special language status who were unable or refused to use in office the official language of the region. The Government finally decided that only the minutes of these deliberations would be recorded, not the deliberations themselves, making it impossible to file a complaint based on the deliberations. Moreover, the francophone parties wanted that inhabitants of Fourons and Comines, who opted to vote in the adjacent electoral district, would be allowed to exercise this privilege in their own municipality. This demand was rejected. The Flemish demand for imposing a deadline on the deliberations of the college of province governors was equally rejected.

Not only were there differences in the Government, also the counselors of the Council of State, the body which issues legal advice on bills, could not agree on a common recommendation to the Government. The Flemish counselors said that the government's bill amended the 1963 languages laws, and that under the new article 59b of the constitution this could only be done by a two-thirds majority in Parliament. The Flemish counselors also stated that the governmental bill was violating the homogeneity of the linguistic regions of Belgium protected by the constitution. They said that allowing the inhabitants of Fourons and Comines to vote in adjacent electoral districts violated the "territorial principle" laid down in the constitution. With the Francophone counselors supporting the bill, this stalemate led to a divided advice of the Council of State. This division greatly helped the Government which was determined to press ahead with its controversial bill. In the end, some "technical" adjustments were made to meet some of the criticism voiced by the Council. The Government re-drafted the memorandum attached

to the bill, stating that this new bill would not amend the language legislation, and that since only the electoral code was going to be amended it needed not to be approved by a two-thirds majority in Parliament. The Government said that no conditions of eligibility were being introduced and that the articles 47 and 48 of the constitution allowed special arrangements for Comines and Fourons.

In Flanders the opposition to the bill came mainly from academic circles but there was little public commotion. Francophone politicians from the special language status municipalities were adamantly opposed. Mayor de Grunne of Wezembeek-Oppem (Brussels periphery) called on the other mayors of the Brussels suburbs to boycott the October municipal elections, and although many of these mayors shared de Grunne's criticism they showed publicly more restraint. They mayors called on the Prime Minister, but to no avail. In Comines the PSC municipal majority decided that they would no longer operate under the PSC banner, saying that in the October municipal election their ticket would be named "Agir".

When the bill was put to a vote in Parliament, there were more dissenters in the majority ranks than when the constitution was amended, but that was no problem since approval of this bill did not require a two-thirds majority.

The major provisions of the August 8, 1988 act were :

- For Fourons and Comines, a number of controlling responsibilities normally exercised by the Permanent Deputation will be exercised by the province governors ;
- The Limburg and Hainaut province governors will exercise these responsibility after consultation with the other province governors, including the vice-governor of Brabant ;
- The deliberations of the college of mayor and aldermen are not public, and only the minutes can be subject of judicial action ;
- The aldermen of Comines and Fourons, and of the six municipalities of the Brussels periphery are directly elected ;
- In these municipalities the decisions of the college of aldermen are taken by consensus, and if no consensus can be reached, the case is referred to the municipal council ;
- In these municipalities the members of the assistance commission council are directly elected ;
- The chairman of the council is appointed by the community executive upon proposal of the council ;
- In these municipalities the council members, the aldermen, mayors, acting aldermen and mayors, chairpersons and acting chairpersons of the assistance commission council need to have sufficient command of the official language of the region. Because of their election, this language requirement is implied, and cannot be challenged for all directly elected officials, and for mayors and chairpersons of the assistance commission councils who have held this office uninterruptedly for three years between January 1, 1983 and January 1, 1989 ;
- For other officials this language command can be challenged upon request of a member of the municipal or assistance commission councils. Such a complaint has to be submitted to the Council of State within 6 months after the official has been sworn in. If the complaint is sustained by the Council of State, the

nomination is revoked and the official cannot be re-named or exercise the function in a caretaker status until after the next election. Ignoring these provisions can be a ground for suspension or impeachment.

- For the European and parliamentary elections, voters of Fourons and Comines municipalities can cast their vote in the adjacent electoral district.

III. The second phase of the constitutional reform

After the parliamentary summer recess, the legislative procedure started on phase two of the constitutional reform which included the status of the Brussels region, the Arbitration Court, the financing of the regions and communities and the forms of cooperation between the different levels of government. Because the PS and VU, the two parties most in favor of greater political autonomy for the regions and communities, feared maneuvers by the PSC aimed at obstructing realization of this second phase, they proposed either to move cooperation to the third phase or the treaty-making jurisdiction for regions and communities from the third to second phase, but no action was taken on these requests.

A. *The new political status of the Brussels Region*

On September 30, the Government approved the text of the draft bill on the new political institutions for Brussels. When in November the Council of State issued its advice on the bill, it urged the Government not to include the technical aspects of the Brussels regional council elections since the bill required approval by a two-thirds majority in Parliament, and would make amending the electoral system in the future almost impossible. The Government complied with the advice, and submitted to Parliament a separate bill on the Brussels Council elections. During the debate in Parliament, the Flemish parties argued that there would only be a handful of Flemish members elected to the council, 15 on a total number of 75 members at the most. With three Flemings becoming member of the Brussels executive, the Flemish representation in the Council would be further reduced. The Government said it understood this Flemish concern and added that appropriate action would be taken to deal with it. The bill on Brussels was approved early 1989. It created the Brussels capital region composed of the 19 municipalities belonging to the Brussels capital area. The election of the members of the Brussels Council would take place together with the European elections. Brussels obtained the same responsibilities and financial resources as Flanders and Wallonia, while it would also exercise the responsibilities of the Brussels Agglomeration (fire and sanitary services). The Brussels Council would be composed of 75 members, serving a five year term, with the first election taking place on June 18, 1989. The candidates would be elected on unilingual lists according to the proportional representation system. However, the Flemish and Francophone votes would first be pooled separately, and seats awarded to the pools of Flemish and francophone votes. Thereafter, the seats would be awarded to each party according to its voting-strength within each pool. The five-member executive would be elected by the Council. The Flemings were guaranteed two members in the executive. The latter would have to decide by consensus. Upon request of the Executive, the Council could choose from among its members three regional secre-

taries of state, of whom one had to belong to the minority linguistic group. These regional secretaries of state would not become member of the executive, but would be allowed to attend its meetings.

The Council would enact "ordinances" which would have force of law, but contrary to decrees enacted by the community and regional legislative assemblies, the courts (including the Council of State) would refuse implementation if they violated the constitution and the act instituting the Brussels Region. Moreover, ordinances and regulations enacted by the Brussels council on urban planning, public works and communications would be suspended by the Government or even annulled by the Chamber of Representatives if they infringed the international role of Brussels. The former cultural commission of Brussels would be replaced by the Flemish and Francophone Community Commissions, composed respectively of the Flemish and francophone members of the Council. The executives of these Community Commissions would respectively be the two Flemish and the two Francophone members of the executive. These commissions would become the "organizing authority" for cultural, educational and "personalized" issues, and the two commissions would jointly exercise control over those institutions which work for the two communities of Brussels (e.g. musea).

B. *The Arbitration Court*

On October 7, the Cabinet approved the text of the bill implementing the new constitutional article 107c reorganizing the Arbitration Court. Advising on the bill, the Council of State argued that the Government could not partly amend the 1983 bill instituting the Arbitration Court by means of a bill which required a special majority in Parliament. The government, following the Council of State's advice, decided to replace the 1983 act. Surprisingly, the new bill obtained the support of the greens in Parliament. They argued that it enhanced protection of the citizens and deserved their endorsement. The new act repeated the provisions of the 1983 act giving the Arbitration Court the authority to nullify laws and decrees which violate the delimitation of the jurisdiction between laws, decrees and ordinances. Moreover, under the new provisions, the Court obtained the authority to nullify laws, decrees and ordinances which violated articles 6, 6b and 17 of the constitution on equality, non-discrimination and education. Not only the Council of Ministers and the regional executives, but also president of the legislative assemblies, upon request of these assemblies, and citizens were allowed to file a complaint.

C. *The regional financing law*

The text of the bill had been prepared during the summer by teams of experts, but when in the fall the ministers had to agree on the final version a problem emerged over education. The experts had calculated that by the year 1998, Dutch-language education would receive BF 14 billion less than it had received back in 1988 because of the declining birth rate, and a similar loss would occur on the francophone side. The Government agreed to make adjustments so that this declining birth rate would have less dramatic effect on the revenue of the communities. At the end of November, the Government reached an agreement to transfer

BF 610.6 billion of the budget allocations to the regions and communities : BF 212 billion to the Flemish community ; BF 164.2 billion to the francophone community ; BF 121 billion to the Flemish Region ; BF 87.2 billion to the Walloon Region and BF 26.3 billion to the Brussels Region.

During the Parliamentary debate, the Liberal opposition alleged that the new regional financing system would thwart the efforts to reduce the national budget deficit started under the center-right Martens VI cabinet. The Flemish Liberals (PVV) argued that as a basis for this re-allocation of budget funds the actual needs of Wallonia had been taken into consideration, and that instead of forcing Wallonia to cut its expenditures, Flanders would obtain in compensation additional unwarranted funding. The bill was approved by the two houses of Parliament early 1989.

The regions obtained five sources of revenue : user charges and fees, returned taxes, the revenue of taxes levied by the regions themselves, a national solidarity allocation (block grant) and borrowing. The communities were granted three sources of revenue : user charges and fees, shared taxes and borrowing.

The regions were allowed to levy some of their own taxes from 1989 onwards, provided they did not increase the total tax burden during the 1989-92 period. Within this constraint, each region was free to set its own taxes on gambling and on the issuance of alcoholic licenses. The regions were entitled to the full revenue from real estate taxes, inheritance taxes, registration rights (not fully returned in a first phase) and motorway taxes, but for the latter the rates had to be uniform across the country. The returned taxes were a part of the yield of the income tax on which the regions were allowed to levy surcharges or grant rebates, this possibility being severely restrained not to endanger the economic and monetary union of the country. In the final phase ; i.e. as of the year 2000, the total allocation to the regions would be adjusted to the growth of GNP, and divided over the regions pro rata the yield of the income tax in each region.

In the transitional period, not the full allocation would be awarded to the regions in order to force them to participate in the reduction of the national budget deficit.

The shared tax for the communities would be part of the radio and television tax, value-added tax and income tax. The yield of the VAT would be distributed over the communities pro rate the number of pupils, with a adjustment for the declining birth rate.

The possibility to borrow would be limited, and, depending on the sort of loan, the regions and communities would have to inform the national government and obtain its consent.

The majority parties also agreed that as of 1990 the region(s) whose yield of the income tax is under the national average would obtain a block grant of BF 468 per habitant and per percentage point the yield is under the national average.

D. *Consultation and mediation*

The August 8, 1988 devolution act and the financing law provided for many forms of consultation and mediation between the various levels of government.

It made it possible for the central state, the communities and regions to conclude cooperation agreements. For certain items, e.g. public works, these cooperation agreements were made compulsory.

IV. The municipal elections, the government reshuffle and the debt of the larger cities

A. *The municipal elections, Fourons and municipalities with special language status*

The municipal elections were held on October 9. In Flanders, the Flemish Liberals (PVV) gained while the Flemish nationalist Volksunie lost. More significant, however, was the breakthrough of the ultra-right "Flemish Bloc" in Antwerp. The party campaigned on an anti-immigration platform, and garnered 17.7 percent of the vote, winning 10 seats (plus 8) in the city council. Stunned by the success of the Flemish Bloc, the Prime Minister immediately announced that his government would name a commissioner for immigration issues, but it would take until March 1989 before the commissioner was actually named.

In Wallonia, the PS reinforced its already strong position in the municipalities, while in Brussels the incumbent mayors, disregarding their party affiliation, were successful. Minister of State Paul Vanden Boeynants, who had headed a PSC-CVP ticket, announced that he was a candidate for the Brussels city mayoralty. However, Interior Minister Tobback stated that a mayor should be free of any blame. In 1986, Vanden Boeynants had been convicted for fiscal fraud and a file containing new charges had been forwarded to Charles-Ferdinand Nothomb, President of the Chamber of Representatives. Prime Minister Martens met with Vanden Boeynants and told him that his government would only name him the moment he was cleared of any charge. Following this meeting with the Prime Minister, Vanden Boeynants decided to withdraw his candidacy. After this withdrawal, the francophone Socialist Hervé Brouhon was named mayor of Brussels city. He headed a PS-PSC-CVP-VU-BON-ECOLO coalition.

The amended linguistic legislation provided for the direct election of the aldermen under the proportional representation system in municipalities with special language status. In Fourons, the party of former mayor José Happart lost one seat to the rivaling Flemish ticket, the later winning one aldermen position. In the six special language status municipalities of the Brussels periphery, the Flemish tickets lost ground, particularly in Rhode-Saint-Genèse where the Flemish ticket lost its majority position in the council. In Comines, a municipality of the Hainaut province, the Flemish list failed to win an alderman position.

As the year was drawing to a close, there were growing fears that Happart, whose earlier nomination had been revoked by the Council of State in 1986, would be proposed by the Fourons municipal council for nomination as mayor. Happart himself alleged to have sufficient command of Dutch to qualify for the nomination. Interior Minister Tobback, under whose jurisdiction the nomination of mayors came, stated that he would not present Happart for nomination by the King, arguing that Happart would have to meet more requirements than just language command. On December 28, it became public that following mediation

by the Vice Premiers Dehaene (CVP) and Moureaux (PS), Happart and Huub Broers, leader of the Flemish ticket of Fourons, had reached an agreement. Nico Droeven, a francophone ally of Happart with sufficient command of Dutch, would be proposed as mayor. Droeven was named at the end of December. Part of the deal was the promise of the PS made to Happart that as an incumbent Euro-MP he would keep his place on the party's ticket for the 1989 European election. Happart's brother, Jean-Marie, obtained guaranties as to his Parliamentary mandate.

B. *The government reshuffle*

On September 17, Secretary of State for Finance Herman Van Rompuy resigned to become CVP party president. He was replaced by Deputy Wivina Demeester. Van Rompuy's responsibility over the small businesses was temporarily transferred to PSC Vice Premier Melchior Wathelet, and on October 18, CVP Deputy Jos Dupré moved from the Flemish to the central government to become Secretary of State in charge of the small businesses.

As had been agreed on when the Martens VIII government was formed, on October 18 the Flemish Socialists and Volksunie joined the Flemish Executive. The SP Secretaries of State De Batselier and Van den Bossche resigned from the national government to become minister of the Flemish Executive which was extended from 9 to 11 ministers. Composed according to the proportional representation system, the Flemish government included, henceforth, a ministers from all the major Flemish parties, including the Liberal opposition party - PVV.

SP Deputy Pierre Chevalier replaced Van den Bossche as Secretary of State for Education in the national government, while CVP Deputy Dupré took over the institutional reform portfolio from De Batselier.

Following the municipal elections, Minister Freddy Willockx announced that he would resign as of January 1, 1989 to become mayor of Sint-Niklaas. It was also decided that he would become at the same moment SP floorleader in the Chamber. Marcel Colla would take over the PTT portfolio from Willockx. As had been agreed on when the government was formed, on October 11, Frank Swaelen was elected President of the Senate in replacement of Lambert Kelchtermans who had in his turn replaced Roger Lallemand (PS).

C. *The debt of the larger cities*

On September 1, it became known that Interior Minister Tobback had proposed that the Government would take charge of part of the debt of the larger cities, Brussels and Liège in particular. In 1983, these cities had been allowed to borrow at very advantageous conditions, but this had not been sufficient to redress the heavy indebtedness of Brussels and Liège. On August 1, the Flemish Community Executive made objections. The national government promised to consult with the regional governments, since the latter had administrative control over the cities, and Minister Tobback imposed on Liège additional savings. The final deal was struck when the regional financing was discussed. The central government decided to take charge of BF 45 billion of the Liège debt, BF 30 billion

of the Brussels debt and BF 2 billion of the Charleroi debt. The Brussels debt was regarded as being a matter of "national interest", but for the money allocated to Liège and Charleroi, Flanders would obtain a BF 64.1 billion compensatory fund. Antwerp and Ghent would share among them BF 17.1 billion, the remainder would be used for the financing of other Flemish projects.

V. The social and economic policy of the Martens VIII cabinet

A. *The 1988 and 1989 budgets*

On January 5, acting Vice Prime Minister Guy Verhofstadt (PVV) announced that the 1987 budget would have a BF 430.5 billion deficit, BF 125 billion less than the preceding year. He alleged that deficit was at the forecasted 8.1 percent of GNP. According to Verhofstadt, the goal for 1988 had to be 7.4 percent as had been agreed on by the Martens VI center-right government in September 1987. Although being in a care-taker status, Verhofstadt felt it was his duty to do the annual budget review. He presented a document to the Cabinet containing additional budget cuts, but failed to win endorsement for his document.

The parties involved in the government formation talks had come as early as February to the conclusion that without additional savings the 1988 deficit would amount to BF 467.5 billion : i.e., BF 62.5 billion more than originally forecasted.

When the Martens VIII cabinet was formed at last, it set as its goal to reduce the deficit to 7 percent of GNP. On June 10, the new Budget Minister Schiltz (VU) presented a report to the Cabinet in which he pointed out that the 1989 deficit would be BF 469 billion, i.e., 8.8 percent of GNP. Moreover, the political observers were surprised that just after having taken office the new Social Welfare Minister Busquin (PS) requested BF 36 billion additional budget allocations for 1988. On June 16, at the end of tight negotiations, the new government set the 1988 budget deficit at 462 billion ; i.e. BF 57 billion more than the original budget. It was initially assumed that after the summer recess the Government would announce an new batch of savings, but the ministers rapidly gave up this idea, saying that they would concentrate on the 1989 budget.

On August 2, Finance Minister Maystadt reached an agreement with the financial institutions and the insurance companies whereby BF 28 billion interest payments due in 1989 would be rescheduled, but the net yield of the operation would only be BF 647 million.

On August 15, the ministers reached an agreement on the 1989 budget. The deficit was set at BF 403.2 billion for BF 1,563.6 billion revenue. The deficit was 7 percent of GNP. Minister Schiltz emphasized that this deficit was lower than the interests which would be paid in 1989. The most important savings were realized in health insurance (BF 12 billion), pensions (BF 4.8 billion), employment and labor (BF 3.2 billion), communications (BF 4.1 billion), defense (BF 4.2 billion) and the interior ministry (BF 4.7 billion). The Government announced that revenue would be raised by means of an upgraded management of the resources of the National Bank (BF 7 billion) and the sale of state-owned shares (BF 2 billion).

The Government also decided on additional benefits. The minimum pensions were raised, together with family allowances, allowances for disabled, the minimum monthly income, and the minimum income for aged. Moreover, compensation was raised for unemployed aged 57 and more with a professional career of at least 30 years. The military service or service performed by conscientious objectors would be taken into account for part of the waiting period school leavers have to complete before qualifying for unemployment compensation. Moreover, BF 1.2 billion was earmarked for public employment programs for long term unemployed.

The two Socialist parties wanted BF 8 billion to stimulate the economy, but it was decided that this money would not be drawn from the budget, and that other ways of financing would be explored.

The 1989 revenue budget was approved by Parliament before the end of the year, but the Government decided to postpone the submission of its expenditures budget since as a result of the constitutional changes, important transfers would take place from the national budget to the regions and communities.

B. *Tax reform*

On July 17, the ministers reached an agreement on a tax reform program, and the text of the bill was approved by the Cabinet on August 12. There were no fundamental departures from the reform plan submitted by the centre-right Martens VI government, but which had not been implemented because of the fall of the Government.

Whereas the Government originally had planned to implement the reform in four stages, upon demand of the Christian Democrats, it was decided that the whole package of measures would be implemented as of fiscal year 1990 (income of 1989).

The reform package provided for :

- Separate taxation for working couples ;
- Indexation of the different tax brackets ;
- Higher lump sum deductions based on the family size ;
- Reduction of the fourteen different existing rates to seven, the lowest rate being 25 percent and the highest 55 percent ;
- Splitting of the taxable income for families with only one income ;
- Tax exemption raised to BF 130,000 each for couples and to BF 165,000 for singles.

The Government said that on average, income tax would be reduced by 10 percent.

The tax reform would cost the government BF 89 billion, spread over four years. To finance the reform, the Government decided to raise excise duties, and to abolish/reduce a number of company-related deductions, including the deductibility of investment sums.

C. *Labor Relations – Public Service Strikes – Health Insurance*

In the fall of 1988, the employers and labor leaders started negotiations for the 1989-90 nationwide ("interprofessional") collective bargaining agreement for the private sector. During the talks the unions requested better protection of their delegates (shop stewards) in the workplace, and a place for trade union delegates in small businesses. These demands met stiff opposition from the employers. Labor Minister Vanden Brande, who was involved in his first interprofessional negotiation, proposed to discuss the issue of the trade union delegations in the small businesses (less than 50 employees) at branch level, and the protection of the shop stewards in the National Labor Council. This was approved by the employers and unions who also agreed to set aside the discussion of the more controversial demands for a later date. These issues were the extension of the 38-hour workweek to all branches of industry, automatic wage-indexation, and the lowering of the retirement age. Once all these hurdles were removed, an agreement was easily struck. What remained was minor: the employers agreed to pay an amount equal to 0.18 percent of gross wages into a vocational training fund; 0.10 of gross wages for higher compensation for the elderly longterm unemployed; and the two sides agreed on steps towards generalization of the early pension system at age 58. Moreover, the monthly minimum wage was raised, in two stages, by BF 1.000. This agreement was made possible after the government's commitment to continue the program whereby employers receive social security tax rebates (for a total amount of BF 15 billion) if they implement special employment programs. In November, the Government decided to continue this program for two additional years. Moreover, the Government conceded to the employers that verification of implementation of the earlier employment programs, agreed on under the previous national collective bargaining agreement, would be stopped. On this governmental commitment the "interprofessional agreement" was formally signed on November 19, 1988.

The public service grows impatient

Once the private sector had set the pattern, the Government had to bargain with the public sector unions. Pointing to the important losses in purchasing power suffered by the 815,000 employed under the civil service and related systems (including teachers) during the previous center-right governments, the public service unions demanded a pay rise of between 5 and 10 percent "to catch up with the private sector".

Initially, the Government offered more fringe benefits (higher vacation pay and end-of-the-year bonus), and a 1 percent wage rise as of September 1, 1990. The unions rejected the offer, and strikes in the public sector broke out. The first to start work stoppages were the municipal police of Brussels (November 7), and strike action rapidly spread to the other police forces of the country. The police were joined by the garbage men, customs officers, prison wardens, and other public servants and municipal workers. The public service unions organized work-stoppages and strikes at regional levels, and on December 7 some 60,000 civil servants marched in protest through the streets of Brussels in a national demonstration jointly organized by the major public service unions. In early 1989, the

public service unions and the Government reached an agreement. The public servants obtained a 2 percent wage rise in September 1989, and a BF 6,000 lump sum increment of the vacation bonus, adding up to a total increase of about 3 percent. The Government promised to meet with the public service unions later in 1989 to discuss additional benefits for 1990.

The labor interest also spread to the hospitals. The nurses, together with other groups of employees in the health care sector and social workers, staged a mass demonstration in Brussels on January 27, 1989. It was the first major strike in this sector which historically has been weakly organized (between 30 and 40 percent of the workforce). In May 1989 an agreement was reached. The nurses received the same pay rises as the public service employees, with additional compensation for night shifts and work performed on Sundays. The employers promised more jobs (paid for by the Government), but not all employers signed this collective bargaining agreement.

Health insurance

Under the previous center-right government the mutual aid societies had come under strong criticism, as had the health insurance system, which from year to year was facing a growing deficit. Perhaps more than the union leaders, the leaders of these mutual aid societies welcomed the center-left government which, they hoped, would be more friendly to them. On June 20, 1988 the largest professional organization of physicians (the Federation of Doctor Wynen) and the mutual aid societies reached an agreement granting higher fees to the physicians, cuts in clinical expenditures, and a higher deductible for clinical tests. A smaller organization of physicians, the labor unions and the political parties, criticized the agreement arguing it contained insignificant cuts.

In the fall of 1988, Social Welfare Minister Busquin convened the long-awaited round table conference on health insurance whose task it would be to lay the foundations of a new health insurance policy. The key question was to find ways to cut expenditures, as the system had by the end of 1988 an accumulated deficit of BF 60 billion. At the first sessions of the conference, Doctor Wynen assailed the mutual aid societies for making huge (illegal) profits. He threatened to sue them if they failed to implement spending cuts. At the end of the first round of the talks in 1989, all parties involved came to the conclusion that an overhaul of the system was necessary. Particularly significant was the determination of both the employers and the unions (representing the wage and salary earners), i.e., the two sides who make the largest financial contribution to the system, to break the quasi monopoly of physicians and mutual aid societies in the health field.

VI. Foreign Affairs and Defense

A. Foreign affairs

Zaire

During the fall, relations between Belgium and Zaire deteriorated, despite a visit to Belgium Zairian President Mobutu had made in June and the meeting of the mixed Belgian-Zairian Commission in October which had taken place in a friendly atmosphere. During this meeting of the mixed commission, Zairian Foreign Minister Nguza Karl-I-Bond had praised Belgium for mediating in the conflict which opposed his country to the IMF. Zaire had stopped payments of the IMF loans, and had hoped to win Belgian support to reach a compromise with the IMF. During the commission meeting, Foreign Minister Tindemans proposed that Belgium would forgive some of the Zairian debt. On October 20, the Belgian Government announced a series of measures within the framework of the initiatives announced at the Western Summit of Toronto. Belgium would for selected countries reduce the state-to-state debts by one-third by scrapping the annual instalments during a ten-year period. For Zaire this meant a debt reduction of BF 960 million.

From October 30 to November 6, Prime Minister Martens and Foreign Minister Tindemans were on an official visit in Zaire. During the first day of the visit, Mobutu told the press that he wanted a clear position from the Belgian Government on the debt issue, and he referred to Canada which had recently forgiven the entire debt. Prime Minister Martens proposed to reschedule the commercial debt over a 25-year period. During the first 14 years, Zaire would only pay interests (Zaire's commercial debt was BF 17 billion). In the final communique at the end of the visit, Zaire expressed its satisfaction about this debt relief plan. However, just before his return to Belgium, Martens became the focus of criticism in Belgium because of his "love declaration to Zaire" made in Kisangani. Martens came under attack from Socialist politicians, particularly from Interior Minister Tobback, SP Deputy Louis Vanvelthoven and PS Party President Guy Spitaels. The latter said that for every additional Belgian franc granted to Zaire, he would demand an equal amount to cover the wage demands of the civil servants and policemen.

Upon his return in Belgium, Martens was forced to announce at the end of the November 10 cabinet meeting that his government had not yet reached a decision with regard to the commercial debt. Some Members of Parliament urged the Government not to make concessions on the debt issue because of the poor human rights record of Zaire. They argued that debt relief would only be beneficial to a "corrupt elite", and Mobutu came under personal attack for having amassed huge wealth on the back of the population. These remarks infuriated Mobutu and the Zairian Government, and Minister Nguza was dispatched to Belgium to hand over a message to the Belgian Government. In the message, Zaire said that it would fully reconstitute its debt, and it asked the Belgian Government whether it was willing to continue the cooperation agreement. At a press conference held November 30, Nguza assailed those Belgian politicians and media

who had "insulted" Mobutu and Zaire. He said that since Belgium was not sincere about its debt relief proposals, they had been turned down by the Zairian Government. On November 30, the Belgian Government reiterated its position on the state-to-state debt, adding that it was reviewing ways to relieve the commercial debt. The Government confirmed it was willing to continue its development aid programs.

Early December, Zaire announced that President Mobutu had decided to donate all the real estate he owned in Belgium to the Zairian state. Zairians living in Belgium were ordered either to liquidate their assets or transfer them out of Belgium before the end of the year. Zairian Students, researchers and trainees would have to return to Zaire at the end of the academic year. Zairian public companies were ordered to close their offices in Belgium.

On December 9, a Zairian delegation arrived in Belgium to hold a public debate on the dispute between the two countries. The delegation was headed by Kamanda Wa Kamanda, the Deputy Secretary General of the Mouvement Populaire Pour la Révolution (MPR). The delegation met with the leading Belgian ministers, with Members of Parliament and with the Belgian Business Federation (VBO/FEB). They participated in televised debates with journalists on both the Flemish and francophone public television networks. During these debates, Kamanda announced that the "privileged relations" between the two countries had come to an end.

On December 18, Foreign Minister Tindemans traveled to Zaire where he met with President Mobutu and with Prime Minister Kengo Wa Dondo. Earlier, Prime Minister had a telephone conversation with Mobutu.

It occurred at that moment that tension between the two countries would ease. However, on December 21, with the Zairian delegation about to leave Belgium, the Belgian Cotoni corporation filed a demand for seizure of Mobutu's assets in Belgium as collateral for a BF 171 million outstanding damage claim dating from the nationalization of the Zairian economy. The Zairian press agency AZAP rebutted by announcing that Tindemans' mission in Zaire had ended in a complete failure, and that President Mobutu had come under pressure from Zairian politicians to suspend diplomatic relations with Belgium. On December 29, a Brussels judge ruled that Cotoni's demand was without ground, saying that such a procedure was not possible vis-à-vis a foreign head of state and that the Zairian government was not Cotoni's debtor. In December 28, Development Aid Minister André Geens traveled to Zaire with the official position of the Belgian Government. Belgium proposed a three-month truce which would be followed by a round-table conference. In Belgium, political observers attributed this conflict to the dismal state of Zaire's economy and to the growing influence of a younger generation of nationalist Zairian politicians.

The Gulf

The minesweeper Breydel which in 1987 had participated with the minesweeper Bovesse and the commando and support vessel Zinnia in minesweeping operations in the Persian Gulf, arrived back in Belgium on February 13. One month later, the minesweeper Crocus replaced the Bovesse, the latter arriving in Zee-

brugge on April 16. On March 25, the Government announced that after consultation with the Dutch Government, Belgium had decided to discontinue all minesweeping operations as of July 1.

B. *Defense*

On December 13, in implementation of the December 8, 1987 INF treaty, the last twenty cruise missiles were withdrawn from Florennes air base. During the summer, Parliament had approved an agreement with the United States allowing Soviet inspectors to verify implementation of the INF treaty at Florennes and at the Sabca factory of Gosselies where until 1991 maintenance will be done of the missiles deployed in Europe. A first inspection took place in August.

The modernization of the short-range nuclear forces caused tension inside the Government. On October 21, the Government decided that Defense Minister Coëme would not endorse the High Level Group report at the NPG meeting of The Hague (October 27-28), and that Belgium would only take position on the issue when the NATO allies had agreed on the comprehensive concept. When the Flemish Socialists pointed out that, in their view, this was a first step toward a third zero option, Foreign Minister Tindemans rebutted saying that nuclear defense remained necessary in Europe, emphasizing that Belgium had commitments in that respect. In the NPG's final communique no reference was made to Belgium's reservations. Afterwards Tindemans said that the position as defended by Minister Coëme at the NPG meeting, had never been formally approved by the cabinet. Coëme rebutted saying that Tindemans had a failing memory.

On December 8, the government decided to buy 46 Agusta-109 helicopters for a total amount of BF 11.973 billion. Agusta was in competition with the French Ecureuil and the German BO-105. Agusta promised 73 percent economic compensation.

As for the next generation fighter, the replacement of the F-16, the competition involved Dassault's Rafale and the Agile Falcon of General Dynamics, the manufacturer of the F-16. Minister Coëme said that the Government would only announce its final decision when the report on the future tasks of the Belgian armed forces was available.

VII. Internal political party developments

On September 17, Herman Van Rompuy was elected president of the Flemish Christian Democratic Party (CVP) with 717 votes to 147 and 45 abstentions. Van Rompuy's election marked the end of a long struggle for the replacement of president Frank Swaelen. As early as January, the party's youth branch had pleaded for an open election, urging the party leaders to discontinue the practice whereby the party president is chosen in the "smook-filled rooms". When the Martens VIII cabinet was formed, it was decided that Swaelen would not seek re-election, at which time the party's youth branch decided to enter the race with its own candidate, Eric Taes, to ensure that there would be a real election. During the following weeks more candidates entered the race, including Eddie Bruyninckx (Secretary-General of the Flemish Social-Economic Council), the Deputies Wivina

Demeester, Johan Van Hecke, Eric Van Rompuy, Senator Maurice Didden and party official Luc Martens.

A committee was created to design the profile of the new president, which in reality meant that the committee had to look whom among the seven was the suitable candidate. Early September the committee, backed by the party leadership, came to the conclusion that none of the seven candidates "qualified". On September 5, the party executive board proposed Secretary of State for Finance Herman Van Rompuy for the job. Later this decision was endorsed by the larger party council. There was some discontentment in the local party branches about this "undemocratic" way of selecting the party president, and Luc Martens, the party's deputy-secretary general and one of the unsuccessful candidates, publicly voiced this criticism. This was not appreciated by the party leaders, and early 1989 he was removed as party official.

Karel Van Miert who had headed the Flemish Socialist Party (SP) since 1977, had at the 1987 general election announced that this would be his last two-year term as party president. During the government formation talks, Van Miert had obtained the assurance that as of January 1, 1989, he would become the next Belgian EC Commissioner, replacing the Flemish Liberal Willy De Clercq. It was widely believed that Deputy Louis Tobback would be the next party president, but the latter opted for the Interior portfolio in the new government. On November 8, the party executive board reached a consensus on the name of the young Deputy Frank Vandembroucke who was formally elected at a party convention early 1989.

In the Flemish Liberal Party (PVV), former Vice Prime Minister Guy Verhofstadt openly challenged the position of party president Annemie Neyts. Once the Martens VIII cabinet was sworn in, Verhofstadt created his own "shadow cabinet" which did not include party president Neyts. Verhofstadt and his shadow cabinet opted for a head-on confrontation with the new government, while Neyts favored a more cautious approach. Verhofstadt had planned that Neyts would accept to become a minister in the Flemish Executive as of October 18, but on the evening of the October 18 municipal elections, Neyts announced that she intended to stay on as party president. At that moment an open confrontation between the two was ineluctable, and on October 14 the party executive board decided to advance the election of the new party president from November to June 1989.

In June, Gerard Deprez was re-elected president of the Francophone Christian Democratic Party (PSC). He beat his unknown opponent Jean-Pol Poncelet with an unconvincing 60.7 percent of the vote. This result demonstrated the weak position of Deprez inside his party, and it triggered a debate on organizational matters. On December 5, the party decided on an overhaul of its organization. Henceforth, the party president would be seconded by a team composed of two vice-presidents (Danielle Leclaire, the party's secretary-general, and Raymond Langendries, the Senate floorleader), a political secretary (Jacques Lefevre), and a secretary of the executive board (Thierry Faut, who also was named secretary to the president). It was generally believed that the ultimate test for Deprez's position inside the party would be the 1989 European elections.

For the first time in ten years, the Volksunie was back on the government benches, but that did not quell the internal tensions. The Brussels party branch was unhappy that Jef Valkeniers, not residing in Brussels, was named Secretary of State for the Brussels Region, and had been preferred to Vic Anciaux, former party president and resident of Brussels. Euro-MP Willy Kuijpers' name was mentioned in an affair of payoffs, but the allegations were never substantiated. The party's image was severely damaged in Flanders by Vice Premier Schiltz being forced, under pressure from the Royal Palace, to withdraw the passage from his July 11 address in which he had said that Belgium and Wallonia were no longer his problem. The public withdrawal of this passage was ill-received in Flemish nationalist circles. Equally ill-received was Schiltz's "long live Belgium" declaration made in Groningen (Holland). Moreover, the municipal elections were a great disappointment for the party. The internal tensions were discussed at the November 11-12 party council. The council attributed the poor showing in the municipal elections to the low profile in governmental business, and new aims and actions were laid down in a manifesto called "The Better Flanders".

In the Flemish green party Agalev, controversy arose over the position of Senator Ludo Dierickx, one of the "founding fathers" of the party. It was alleged that Dierickx had failed to make the financial contributions to the party treasury imposed by the party on its elected officials. Dierickx first decided to resign, but after an arrangement was worked out he decided to stay. On December 24, the Flemish Socialist tabloid "De Morgen" leaked a report by former party official Karel Anthonissen in which the latter criticized the party officials for being out of touch with the rank-and-file. The report assailed political secretary Leo Cox who just a few days earlier had resigned for health reasons.

On June 18, the Belgian Communist Party announced that it was changing its organizational setup, and that it was becoming a "federal union of the Belgian Communists" composed of a Flemish Communist Party, a Walloon Communist Party, a bi-lingual Brussels party organization, and a separate organization for the German-speaking area. A conflict broke out between Jef Turf, the leader and the Flemish party wing, and the national party organization. Turf intended to turn the weekly magazine "De Rode Vaan" into a magazine open to the entire left wing. This was opposed by the national party leaders who wanted the magazine to remain a party paper. They revoked Turf as political director of the magazine. Turf was later suspended for two months for having gone public in this controversy.

On March 9, the anti-tax party RAD-UDRT was disbanded and it was changed into a "political movement." In 1987, Flemish militants of the party had joined the Flemish Bloc, and in February 1988 other party militants defected and formed "Free and Responsible".

In March, Jaak Peeters resigned from the Flemish Bloc saying that the party was focussing overly on the immigration issue. Although denied by the party leaders, this issue divided the party, with many militants urging party president Karel Dillen to concentrate on the ethnic issues. In December, Geert Wouters, chairman of the party council, resigned dissatisfied with what he termed as the "opportunistic party line."

Summary: Belgian Politics in 1988

During the first four months of 1988, Belgium witnessed the painstaking formation of the Martens VIII center-left Cabinet. In October 1987, the Christian Democratic-Liberal Martens VI Cabinet had been forced to resign over the perennial Fourons affairs. After the parliamentary elections of December 1987 which had resulted in a Socialist victory, the center-left Martens VIII Cabinet was sworn in on May 9, 1989, marking the end of a political crisis which had lasted 147 days ; i.e., the longest crisis in Belgian history. During the remaining months of 1988, the new Government sought parliamentary approval for its ambitious constitutional reform program, having very little time left for continuing the economic recovery policy started under the Martens VI Cabinet.

During the second half of 1988, relations between Belgium and Zaire deteriorated.

Concise List of Sources Concerning the Constitutional Reforms of 1988-1989 in Belgium

---

Constitutional amendments

- Art. 17, 15 juli 1988, B.S. 19 juli 1988.
- Art. 47, 7 juli 1988, B.S. 9 juli 1988.
- Art. 48, 7 juli 1988, B.S. 9 juli 1988.
- Art. 59bis, 15 juli 1988, B.S. 19 juli 1988.
- Art. 107ter, 7 juli 1988, B.S. 9 juli 1988.
- Art. 108ter, 7 juli 1988, B.S. 9 juli 1988.
- Art. 115, 7 juli 1988, B.S. 9 juli 1988.

Statutes

- 8 augustus 1988 - Bijzondere wet tot wijziging van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen, B.S. 13 augustus 1988.

- 8 août 1988 - *Loi spéciale modifiant la loi spéciale du 8 août 1980 de réformes institutionnelles*, Mon.B. 13 août 1988.

- 9 augustus 1988 - Wet tot wijziging van de gemeentewet, de gemeentekieswet, de organieke wet betreffende de openbare centra voor maatschappelijk welzijn, de provinciewet, het Kieswetboek, de wet tot regeling van de provincieraadsverkiezingen en de wet tot regeling van de gelijktijdige parlements- en provincieraadsverkiezingen, B.S. 13 augustus 1988.

- 9 août 1988 - *Loi portant modification de la loi communale, de la loi électorale communale, de la loi organique des centres publics d'aide sociale, de la loi provinciale, du Code électoral, de la loi organique des élections provinciales et de la loi organisant l'élection simultanée pour les chambres législatives et les conseils provinciaux*, Mon.B. 13 août 1988.

- 6 januari 1989 - Bijzondere wet op het Arbitragehof, B.S. 7 januari 1989.

- 6 janvier 1989 - *Loi spéciale sur la Cour d'arbitrage*, Mon.B. 7 janvier 1989.

- 12 januari 1989 - Bijzondere wet met betrekking tot de Brusselse Instellingen, B.S. 14 januari 1989.

- 12 janvier 1989 - *Loi spéciale relative aux Institutions bruxelloises*, Mon.B. 14 janvier 1989.

- 12 januari 1989 - Wet tot regeling van de wijze waarop de Raad van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest wordt verkozen, gewijzigd bij wet van 31 maart 1989, tot wijziging van de wet van 12 januari 1989 tot regeling van de wijze waarop de Raad van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest wordt verkozen, B.S. 20 april 1989.

- 12 janvier 1989 - *Loi réglant les modalités de l'élection du Conseil de la Région de Bruxelles-Capitale, modifiée par la loi du 31 mars 1989, modifiant la loi du 12 janvier 1989 réglant les modalités de l'élection du Conseil de la Région de Bruxelles-Capitale*, Mon.B. 20 avril 1989.

- 16 januari 1989 - *Bijzondere wet betreffende de financiering van de Gemeenschappen en de Gewesten*, B.S. 17 januari 1989.

- 16 janvier 1989 - *Loi spéciale relative au financement des Communautés et des Régions*, Mon.B. 17 janvier 1989.

- 23 januari 1989 - *Wet op het rechtscollege bedoeld bij artikel 92bis, §5 en §6, en artikel 94, §3, van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen*, B.S. 24 januari 1989.

- 23 janvier 1989 - *Loi sur la juridiction visée aux articles 92bis, §5 et §6, et 94, §3, de la loi spéciale du 8 août 1980 de réformes institutionnelles*, Mon.B. 24 janvier 1989.

- 23 januari 1989 - *Wet houdende uitvoering van artikel 110, §2, tweede lid, van de Grondwet*, B.S. 24 januari 1989.

- 23 janvier 1989 - *Loi portant application de l'article 110, §2, alinéa 2, de la Constitution*, Mon.B. 24 janvier 1989.

Publications

Text-editions

ALEN A., DUJARDIN J.,

1988 *Staatshervorming: De nieuwe grondwet en haar uitvoeringswetten*. CEPESS, Brussel, Story-Scientia, X + 165 blz.

CRAENEN G., DEWACHTER W.,

1988 *De Belgische Grondwet van 1831 tot heden, Nederlandse en Franse teksten, met aanvullingen 1988*. Leuven, Acco, 43 blz.

Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap,

1989 *Bijzondere wet tot hervorming der Instellingen. Officieuze Coördinatie*. Brussel, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 50 blz.

Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap,

1989 *Het Arbitragehof*. Brussel, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 42 blz.

Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap,

1989 *De Brusselse Instellingen*. Brussel, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 61 blz.

Descriptive publications

BLANPAIN R. (ed.),

1989 *Staat, Gemeenschappen en Gewesten*. Brugge, Die Keure, XI + 144 blz.

DE BATSELIER N.,

1989 *De financiering van het nieuwe België*. Brussel, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, VII + 98 blz.

DE BRUYCKER Ph.,

1989 Bruxelles dans la réforme de l'Etat. In: *Courrier hebdomadaire du CRISP*, 1989, nrs. 1230-1231, 61 p.

DEWEERDT M.,

1989 *Het nieuwe België*, Brussel, De Standaard. 67 blz.

DEWEERDT M.,

1989 De tweede Belgische Revolutie : de staats hervorming 1970-1989. In : *De gids op maatschappelijk gebied*, 1989, blz. 231-247.

INSTALLE M. e.a.,

1989 Le financement des Communautés et des Régions. In : *Courrier hebdomadaire du CRISP*, 1989, nrs. 1240-1241, 91 p.

LOUMAYE S.,

1989 Les nouvelles institutions bruxelloises. In : *Courrier hebdomadaire du CRISP*, 1989, nrs. 1232-1233, 56 p.

MEAN A.,

1989 *Comprendre la Belgique fédérale : les nouvelles institutions*. Bruxelles, La Libre Belgique, 70 p.

VOLKSUNIE

1989 *De macht van de middelen*. Brussel, Volksunie, 71 blz.

YSEBAERT C.

1989 *Politiek Zakboekje 1989 : onze politieke structuren na de vijfde grondwets herziening*. Antwerpen, Kluwer, 382 + 118 blz.1988 La révision de la constitution. Juillet 1989. In : *Courrier hebdomadaire du CRISP*, 1988, nr. 1207, 32 p.*Commentaries*

ALEN A., SUETENS L.-P. (ed.),

1988 *Zeven knelpunten na zeven jaar staats hervorming*. Brussel, Story-Scientia, 383 blz.

YERNA J. e.a.,

- 1989 Réflexions sur la Belgique en mutation. In : *Courrier hebdomadaire du CRISP*, 1989, nr. 1234, 30 p.

Articles

ALEN A.,

- 1989 Het nieuwe België in drie fasen. Een schematisch overzicht. In : *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1989, blz. 67-85.

ALEN A.,

- 1989 De bevoegdheidsverdeling tussen de Staat, de Gemeenschappen en de Gewesten - Enkele algemene bedenkingen na de derde staatshervorming. In : *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1989, blz. 139-148.

ALEN A.,

- 1989 Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en zijn instellingen. In : *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1989, blz. 491-494.

ALEN A.,

- 1989 De rechtsopvolging van de Staat door de Gemeenschappen en de Gewesten. In : *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1989, blz. 431-445.

ALEN A., MEERSSCHAUT F.,

- 1989 Het Arbitragehof, (nog steeds) een grondwettelijk hof in wording. Een commentaar op de bijzondere wet van 6 januari 1989. In : *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1989, blz. 211-232.

ALEN A., PEETERS P.,

- 1989 Op zoek naar een coöperatief federaal staatsmodel - Over de samenwerking tussen de Staat, de Gemeenschappen en de Gewesten na de derde staatshervorming. In : *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1989, blz. 343-371.

ALEN A., SEUTIN B.,

- 1989 De fiscale bevoegdheden van de Gemeenschappen en de Gewesten. In : *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1989, blz. 271-288.

BERCKX P.,

- 1989 Voorkoming en regeling van bevoegdheids- en belangenconflicten. In : *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1989, blz. 11-32.

BOURTEMBOURG J.,

1988 L'enseignement et la communautarisation. In : *Administration publique (T)*, 1988, pp. 183-199.

DELPÉREE F.,

1989 La réforme de l'Etat, I. La voie fédérale. In : *Journal des Tribunaux*, 1989, pp. 2-3.

GEHLEN S.,

1988 Bruxelles, Région à part entière ? A propos de la revision de l'article 108ter de la Constitution. In : *Administration publique (T)*, 1988-3, pp. 200-210.

HAUBERT B., VANDERNOOT P.,

1988 La nouvelle loi des réformes institutionnelles du 8 août 1988. In : *Administration publique (T)*, 1988, pp. 211-267.

JADOT B.,

1989 La réforme de l'Etat, VI. Les compétences régionales dans les matières autres que celles qui concernent l'économie. In : *Journal des Tribunaux*, 1989, pp. 178-180.

JONGEN F.,

1989 La réforme de l'Etat, II. Les innovations institutionnelles. In : *Journal des Tribunaux*, 1989, pp. 40-42.

LEJEUNE Y.,

1989 La réforme de l'Etat, VII. Les nouvelles institutions bruxelloises ; UYTENDAELE M., A propos des ordonnances de la Région bruxelloise. In : *Journal des Tribunaux*, 1989, pp. 412-415.

LEROY M.,

1989 La réforme de l'Etat, III. La communautarisation de l'enseignement. In : *Journal des Tribunaux*, 1989, pp. 71-74.

MOLITOR A.,

1988 La première phase des nouvelles réformes institutionnelles. In : *Administration publique (T)*, 1988-3, pp. 268-278.

SCHOLSEN J.-C.,

1989 La réforme de l'Etat, VIII. Les nouvelles règles de financement. In : *Journal des Tribunaux*, 1989, pp. 251-253.

UYTENDAELE M.,

1989 La réforme de l'Etat, IV. Les nouvelles compétences communautaires, autres que l'enseignement. In : *Journal des Tribunaux*, 1989, pp. 103-106.

Statistisch overzicht van het politieke jaar 1988

door Mieke VERMINCK,

Assistente aan de Afdeling Politologie
van de Katholieke Universiteit te Leuven.

1. Politieke instellingen

1.1. Samenstelling van de politieke instellingen volgens politieke fractie en taal¹

1.1.1. Kamer van Volksvertegenwoordigers

Fracties	Nederlandstalige leden	Franstalige leden	Totaal
CVP	43		} 61
PSC		18	
SP	32		} 72
PS		40	
PVV	25		} 48
PRL		23	
VU	16		16
Agalev	6		
Ecolo		3	9
FDF		3	3
Vlaams Blok	2		2
Onafhankelijke		1	1
Totaal	124	88	212

1.1.2. Circulatie van de volksvertegenwoordigers

Gedurende de Buitengewone Zitting 1988 zijn er drie kamerleden vervangen. De nieuwe kamerleden zijn: André Antoine, opvolger van Gérard Deprez, ontslagnemend, PSC (5 januari 1988).

Albert Gilles, opvolger van Roger Bastin, ontslagnemend, PS (5 januari 1988).

Paul-Henry Gendebien, opvolger van Georges Flagothier, verkozen tot provinciaal senator door de provincieraad van Luik, PSC (5 januari 1988).

(1) Deze gegevens hebben betrekking op de Buitengewone Zitting 1988 van 5 januari 1988 tot 10 oktober 1988.

1.1.3. *Senaat*¹

Fracties	Nederlandstalige leden	Franstalige leden	Totaal
CVP	39		} 55
PSC		16	
SP	29		} 65
PS		36	
PVV	18		} 39
PRL		21	
VU	13		13
Agalev	5		
Ecolo		3	8
FDF		2	2
Vlaams Blok	1		1
Totaal	105	78	183

(1) Tijdens de Buitengewone Zitting 1988 werd geen enkele senator vervangen.

1.1.4. *Vlaamse Raad*

Fracties	Aantal
CVP	65
SP	49
PVV	36
VU	24
Agalev	9
Vlaams Blok	3
Totaal	186

1.1.5. *Waalse Gewestraad*

Fracties	Aantal
PSC	25
PS	51
PRL	25
Ecolo	2
FDF	1
Totaal	104

1.1.6. *Franse Gemeenschapsraad*

Fracties	Aantal
PSC	27
PS	60
PRL	35
FDF	4
Ecolo	5
Onafhankelijke	1
Totaal	132

1.1.7. Raad van de Duitstalige Gemeenschap¹

Fracties	Aantal
CSP	10
PDB	5
PFF	5
SP	3
Ecolo	1
SEP	1
Totaal	25

(1) Deze aantallen hebben betrekking op de Gewone Zitting 1987-88, zowel als op de Gewone Zitting 1988-89, vermits de Raad rechtstreeks wordt verkozen.

1.1.8. Regering

Fracties	Martens VII ¹			Martens VIII ²		
	Ministers	Staatssecretarissen	Totaal	Ministers	Staatssecretarissen	Totaal
PVV	3	3	6			
PRL	4	2	6			
CVP	5	5	10	5	3	8
PSC	3	3	6	3	2	5
SP				3	4	7
PS				6	3	9
VU				2	1	3
Totaal	15	13	28	19	13	32

(1) Ontslag regering Martens VII : KB 9 mei 1988, B.S. 10 mei 1988.

(2) Benoeming regering Martens VIII : KB 9 mei 1988, B.S. 10 mei 1988.

1.1.9. Regeringswijzigingen

Op 3 februari biedt G. Lutgen zijn ontslag aan als staatssecretaris voor Modernisering en Informatisering van de Openbare Diensten. De Eerste Minister W. Martens wordt voortaan met deze functie belast.

Op 18 september biedt H. Van Rompuy zijn ontslag aan als staatssecretaris voor Financiën en als staatssecretaris voor de Kleine en Middelgrote Ondernemingen. Als staatssecretaris voor Financiën wordt hij opgevolgd door W. Demeester-De Meyer. Als staatssecretaris voor de Kleine en Middelgrote Ondernemingen wordt hij opgevolgd door J. Dupré (op 18 oktober).

Op 18 oktober biedt L. Van den Bossche zijn ontslag aan als staatssecretaris voor Onderwijs. Hij wordt opgevolgd door P. Chevalier. Tevens op 18 oktober biedt N. De Batselier zijn ontslag aan als staatssecretaris voor Institutionele Hervormingen. Hij wordt opgevolgd door J. Dupré.

1.1.10. Gemiddelde regeringservaring

	Continue regeringservaring (in dagen)	Cumulatieve regeringservaring (in dagen)
1 januari 1988	1725	2202
3 februari 1988 ¹	1794	2289
9 mei 1988 ²	1890/684	2385/1002
18 september 1988 ³	812	1158
18 oktober 1984 ⁴	832	1177
31 december 1988	906	1251

(1) Ontslag G. Lutgen.

(2) Ontslag regering Martens VII - Benoeming regering Martens VIII.

(3) W. Demeester-De Meyer volgt H. Van Rompuy op als staatssecretaris voor Financiën.

(4) J. Dupré volgt H. Van Rompuy op als staatssecretaris voor de Kleine en Middelgrote Ondernemingen en N. De Batselier als staatssecretaris voor Institutionele Hervormingen ; P. Chevalier volgt L. Van den Bossche op als staatssecretaris voor Onderwijs.

1.2. Verloop van het wetgevend werk tijdens de gewone zitting 1987-1988 en tijdens de Buitengewone Zitting 1988

1.2.1. Kamer

	GZ 1987-1988		BZ 1988	
1. Openbare vergaderingen				
Zittingsdagen	4		29	
Aantal plenaire vergaderingen	6		46	
- voormiddag	2		11	
- namiddag + avond	4		35	
2. Wetgevende werkzaamheden				
a) Wetsontwerpen				
Ingediend	7		56	
Door de Senaat overgezonden	2		40	
Door de Senaat geamendeerd	-		3	
Totaal ontvangen		9		99
Aangenomen	5		43	
Verworpen	-		-	
Ingetrokken	-		-	
Totaal onderzochte teksten		5		43
In behandeling		4		56
b) Wetsvoorstellen				
Ingediend	19		476	
Aangenomen	1		9	
Verworpen	-		3	
Ingetrokken of vervallen	1		16	

	GZ 1987-1988		BZ 1988	
Totaal onderzochte teksten		1		28
In behandeling		17		448
3. Controlewerkzaamheden				
a) Interpellaties				
Ingediend	7		36	
Besproken	15		33	
Ingetrokken	1		-	
Ingediende moties	2		13	
b) Vragen				
Schriftelijke vragen	107		1796	
Mondelinge vragen	-		56	
Dringende vragen	-		-	
Uitleg	-		20	
4. Werkzaamheden van de commissies				
a) Vaste commissies				
Aantal	15		15	
Aantal vergaderingen	8		105	
b) Bijzondere commissies				
Aantal	15		15	
Aantal vergaderingen	4		112	

Bron: *Parlementaire Handelingen.*

1.2.2. Senaat

	GZ 1987-88		BZ 1988	
1. Openbare vergaderingen				
Zittingsdagen	8		31	
Aantal plenaire vergaderingen	12		62	
- voormiddag	5		19	
- namiddag	7		31	
- avond	-		12	
2. Wetgevende werkzaamheden				
a) Wetsontwerpen				
Ingediend	4		19	
Door de Kamer overgezonden	1		28	
Door de Kamer geamendeerd	-		-	
Totaal ontvangen		5		47
Aangenomen	5		52	
Verworpen	-		-	
Ingetrokken	-		-	
Totaal onderzochte teksten		5		52

	GZ 1987-88		BZ 1988	
b) Wetsvoorstellen				
Ingediend	24		370	
Aangenomen	-		2	
Verworpen	-		-	
Ingetrokken	-		6	
Totaal onderzochte teksten		-		2
3. Controlewerkzaamheden				
a) Interpellaties				
Ingediend	13		18	
Besproken	1		17	
Ingetrokken	-		-	
Vervallen	12		-	
Moties	-		1	
b) Vragen				
Schriftelijke vragen	227		1266	
Mondelinge vragen	9		30	
4. Aantal commissievergaderingen	22		126	

Bron: Senaat, Dienst Tabellen.

1.3. Wetten gestemd, bekrachtigd en afgekondigd, verdeeld volgens initiatiefnemer

1.3.1. Wetten gestemd, bekrachtigd en afgekondigd tijdens de parlementaire zittingen van 1982-1983 tot en met 1988 (bijzondere zitting), verdeeld volgens initiatief¹

Zitting	Regerings-initiatief		Parlementair initiatief				Totaal
	N	%	Kamer	Senaat	Totaal		N
			N	N	N	%	
1982-1983	145	89,5	12	5	17	10,5	162
1983-1984	163	95,3	5	3	8	4,7	171
1984-1985	115	74,7	22	17	39	25,3	154
1985-1986	59	83,1	8	4	12	16,9	71
1986-1987	115	86,5	12	6	18	13,5	133
1987-1988	25	92,6	1	1	2	7,4	27
BZ. 1988	48	96,0	2	-	2	4,0	50
1968-1988	3018	87,7			425	12,3	3443

(1) Voor de gegevens van 1968 tot en met 1981-1982, zie: M. Verminck, Statistisch overzicht van het politieke jaar 1987. In: *Res Publica*, 1988, nr. 2-3, blz. 240.

1.3.2. *Materiële¹ wetten gestemd, bekrachtigd en afgekondigd tijdens de parlementaire zittingen van 1982-1983 tot en met 1988 (bijzondere zitting), verdeeld volgens initiatiefnemer²*

Zittijd	Regeringsinitiatief		Parlementair initiatief		Totaal
	N	%	N	%	N
1982-1983	44	72,1	17	27,9	61
1983-1984	59	88,1	8	11,9	67
1984-1985	45	53,6	39	46,4	84
1985-1986	19	61,3	12	38,7	31
1986-1987	58	76,3	18	23,7	76
1987-1988	4	66,7	2	33,3	6
BZ 1988	10	83,3	2	16,7	12
1968-1988	1250	74,7	423	25,3	1673

(1) Materiële wetten zijn de formele wetten zonder de begrotingen, de goedkeuringen van internationale akten, de verklaringen tot herziening van de Grondwet en de vaststellingen van de legersterkte.

(2) Voor de gegevens van 1968 tot en met 1981-1982, zie: M. Verminck, Statistisch overzicht van het politieke jaar 1987. In: Res Publica, 1988, nr. 2-3, blz. 241.

Bron: *Parlementaire handelingen*

1.4. *Personeelssterkte in de overheidssector*

Sector	Personeelssterkte op 30 juni 1987	Personeelssterkte op 30 juni 1988
1. Ministeries en wetenschappelijke inrichtingen van de Staat		
Eerste minister	514	524
Binnenlandse Zaken en Openbaar Ambt	2.680	2.620
Buitenlandse Zaken, Buitenlandse Handel en Ontwikkelings-samenwerking	3.498	3.481
Financiën	35.766	34.831
Justitie	6.886	6.871
Economische Zaken	3.169	3.101
Landbouw	1.745	1.665
Middenstand	349	337
Verkeerswezen	2.309	2.411
Onderwijs-Nederlandstalig regime	2.136	2.173
Onderwijs-Franstalig regime	1.442	1.570
Tewerkstelling en Arbeid	1.634	1.578
Sociale Voorzorg	735	742
Volksgezondheid en Leefmilieu	1.537	1.477
Openbare Werken	7.982	7.631
Landsverdediging	7.001	7.092
Brussels Gewest	174	180
Totaal	79.557	78.284

Sector	Personeelssterkte op 30 juni 1987	Personeelssterkte op 30 juni 1988
2. Bijzondere korpsen		
Rechterlijke orde	8.829	9.033
Raad van State	237	238
Provinciegouverneurs, arrondissementscommissarissen, enz...	322	325
Onderwijs	265.355	266.334
Leger	60.900	59.786
Rijkswacht	16.185	16.029
Totaal	351.828	351.745
3. Gemeenschappen en Gewesten		
Ministeries	7.225	7.695
Instellingen van openbaar nut	10.633	10.607
Totaal	17.858	18.302
4. Plaatselijke machten		
Gemeenten	91.911	92.168
Agglomeraties van gemeenten	2.236	2.251
Openbare Centra voor Maatschappelijk Welzijn	59.554	59.611
Intercommunales	15.931	16.215
Provincies	14.720	14.972
Totaal	184.352	185.217
5. Instellingen van Openbaar Nut	170.572	169.423
6. Wetgevende Macht	1.520	1.599
Algemeen totaal	805.687	804.570

Bron: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Openbaar Ambt. *Overzicht van de personeelssterkte in de overheidssector. Toestand op 30 juni 1987; Ibid. Toestand op 30 juni 1988.*

2. Beleid

2.1. Publieke financiën

2.1.1. *Ontwerp van begroting voor de ontvangsten en de uitgaven van het Rijk in 1988 (in miljarden Bfr)*

A. Ontvangsten		
– Lopende ontvangsten		1.479,5
– Kapitaalontvangsten		11,6
Totaal		1.491,1
B. Uitgaven		
– Lopende uitgaven		1.725,6
– Kapitaaluitgaven		166,8
Totaal		1.892,4
C. Saldo		
– Saldo van de lopende verrichtingen		– 246,1
– Saldo van de kapitaalverrichtingen		– 155,2
Netto saldo		– 401,3
D. Saldo van de schatkistverrichtingen		– 3,7
E. Netto te financieren saldo		– 405,0
F. Aflossingen van de Rijksschuld		138,3
G. Bruto te financieren saldo		– 543,3

2.1.2. *Raming van de ontvangsten en de uitgaven van de verschillende ministeries in 1988 (in miljoenen Bfr.)*

	Lopende ontvangsten	Kapitaalontvangsten	Totaal	Lopende uitgaven	Kapitaaluitgaven	Totaal
Eerste minister	44,4	2,0	46,4	a) 1.363,7	a) 1.139,5 b) 6.667,4 c) 11.002,9	a) 2.503,2 b) 6.667,4 c) 11.002,9
Justitie	748,9	–	748,9	a) 22.989,0	a) 430,0	a) 23.419,0
Binnenlandse Zaken en Openbaar Ambt	329,5		329,5	a) 83.933,8	a) 329,4 b) 174,7 c) 192,5	a) 84.263,2 b) 174,7 c) 192,5
Buitenlandse Zaken, Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking	295,3		295,3	a) 10.532,8 b) 125,2 c) 8.247,2	a) 6.701,1 b) 543,5 c) 759,0	a) 17.233,9 b) 668,7 c) 9.006,2
Financiën	1.470.880,9	4.833,3	1.475.714,2	a) 34.128,0	a) 7.053,7 b) 15,4 c) 15,4	a) 41.181,7 b) 15,4 c) 15,4

	Lopende ontvangsten	Kapitaal ontvangsten	Totaal	Lopende uitgaven	Kapitaal-uitgaven	Totaal
Landsverdediging	142,1		142,1	a) 78.672,4 b) 19.910,9 c) 37.394,4	a) 273,2 b) 4.243,4 c) 4.574,3	a) 78.945,6 b) 24.154,3 c) 41.968,7
Landbouw	19,5	48,6	68,1	a) 9.930,6	a) 675,2 b) 168,5 c) 315,4	a) 10.605,8 b) 168,5 c) 315,4
Economische Zaken	390,0	12,0	402,0	a) 40.125,5	a) 6.024,6 b) 442,6 c) 214,9	a) 46.150,1 b) 442,6 c) 214,9
Verkeerswezen	2.863,1	106,0	2.969,1	a) 74.791,1	a) 5.642,1 b) 18.901,7 c) 13.117,6	a) 80.433,2 b) 18.901,7 c) 13.117,6
Posten, Telegrafie en Tele- fonie	8.855,9		8.855,9	a) 15.091,8	a) 1,0 b) 55,0	a) 15.092,8 b) 55,0
Openbare Werken	162,0		162,0	a) 74.874,5 b) 36,0 c) 41,0	a) 10.250,5 b) 30.136,0 c) 38.420,0	a) 85.125,0 b) 30.172,0 c) 38.461,0
Pensioenen				a) 194.578,3		a) 194.578,3
Middenstand				a) 5.678,5	a) 1.206,4	a) 6.884,9
Tewerkstelling en Arbeid	80,3		80,3	a) 40.297,2	a) 22,0	a) 40.319,2
Sociale Voorzorg	31,0		31,0	a) 161.082,4	a) 2.231,1	a) 163.313,5
Onderwijs-Nederlandstalig regi- me	93,8		93,8	a) 151.649,6	a) 579,8 b) 243,7 c) 183,7	a) 152.229,4 b) 243,7 c) 183,7
Onderwijs-Franstalig regime	75,2		75,2	a) 118.283,0	a) 423,6 b) 907,0	a) 118.705,6 b) 907,0
Volksgesondheid en Gezin	107,4		107,4	a) 41.163,7	a) 1.696,2 b) 996,6 c) 1.329,5	a) 42.859,9 b) 996,6 c) 1.329,5

- a) Niet-gesplitste kredieten.
b) Ordonnanceringskredieten.
c) Vastleggingskredieten.

2.1.3. *Begroting van de Vlaamse Gemeenschap (in miljoenen Bfr.)*

A. Ontvangsten

1. Dotaties

a) Wettelijke dotaties	72.678,0
b) Aanvullende dotaties	1.793,6
c) Bijkomende dotaties	481,3
Totaal	74.952,9

2. Ristorno's

a) Gemeenschapsaangelegenheden	6.798,4
b) Gewestelijke aangelegenheden	8.799,6
Totaal	15.598,0

3. Successierechten 918,2

4. Eigen ontvangsten 850,0

Algemeen totaal 92.319,1

B. Uitgaven

1. Gemeenschappelijke uitgaven 5.650,4

2. Uitgaven inzake
gemeenschapsaangelegenheden 47.525,43. Uitgaven inzake gewestelijke
aangelegenheden 40.407,8

Algemeen totaal 93.583,6

2.1.4. *Begroting van het Waalse Gewest (in miljoenen Bfr.)*

A. Ontvangsten

1. Dotaties	
a) Wettelijke dotaties	24.073,7
b) Aanvullende dotaties	677,1
c) Bijkomende dotaties	359,0
Totaal	25.109,8
2. Belastingristorno's	2.851,3
3. Successierechten	133,1
4. Eigen middelen	1.231,1
5. Diverse opbrengsten	296,1
Algemeen totaal	29.621,6

B. Uitgaven

1. Deel Ministerie van het Waals Gewest	
a) Niet-gesplitste kredieten	18.767,0
b) Vastleggingskredieten	22.105,8
c) Ordonnanceringskredieten	11.886,3
2. Deel dotatie	114,7

2.1.5. *Begroting van de Franse Gemeenschap (in miljoenen Bfr)*

A. Ontvangsten

1. Dotaties	
a) Wettelijke dotaties	32.723,2
b) Dotatie betreffende de betaling van de saldi van de vorige jaren	657,1
Totaal	33.380,3
2. Ristorno's	3.874,6
3. Diverse opbrengsten	60,0
Algemeen totaal	37.314,9

B. Uitgaven

1. Niet gesplitste kredieten	33.450,9
2. Vastleggingskredieten	1.864,9
3. Ordonnanceringskredieten	1.558,8

2.2. *Economie*2.2.1. *Evolutie van het Bruto Nationaal Produkt*

	BNP tegen marktprijs in werkelijke prijzen		BNP tegen marktprijs in constante prijzen (in prijzen 1980)	
	Absolute cijfers (in miljarden Bfr)	Groeipercentage	Absolute cijfers (in miljarden Bfr)	Groeipercentage
1983	4.175,9	6,0	3.498,5	0,2
1984	4.494,8	7,6	3.581,6	2,4
1985	4.796,5	6,7	3.610,0	0,8
1986	5.071,9	5,7	3.690,0	2,2
1987	5.292,8	4,4	3.779,1	2,4

Bron : NIS, *Statistisch Tijdschrift*.2.2.2. *Conjunctuurindicator van de Nationale Bank (Basis : juli 1974 - juni 1981 = 100)*

	Gezamenlijke curve
1983	102,3
1984	109,6
1985	111,3
1986	108,4
1987	110,9
1988 januari	117,1
februari	117,9
maart	121,7
april	120,2
mei	121,3
juni	120,8
juli	119,3
augustus	122,7
september	122,4
oktober	120,0
november	126,8
december	125,8

Bron : NBB.

2.2.3. Indexcijfers van de industriële produktie

a) Bruto indexcijfers van de nationale industriële produktie - algemene indexcijfers (Basis 1980 = 100)

	Exclusief bouwnijverheid	Inclusief bouwnijverheid
1983	99,3	90,8
1984	101,7	90,2
1985	104,3	90,8
1986	105,1	91,5
1987	107,4	92,9
1988 januari	108,3	94,3
februari	108,5	94,8
maart	108,9	95,3
april	109,4	95,8
mei	109,6	95,9
juni	109,9	96,2
juli	110,5	96,5
augustus	110,8	96,9
september	111,3	97,2
oktober	111,7	97,5
november	112,4	98,2
december	112,8	98,8

Bron: NIS, *Industriële Statistieken*.

b) Bruto indexcijfers van de regionale industriële produktie - algemene indexcijfers (Basis 1980 = 100)

	Vlaams Gewest (-arrondissement Halle-Vilvoorde)		Waals Gewest		Brussels Gewest (+ arrondissement Halle-Vilvoorde)	
	Exclusief bouwnijverheid	Inclusief bouwnijverheid	Exclusief bouwnijverheid	Inclusief bouwnijverheid	Exclusief bouwnijverheid	Inclusief bouwnijverheid
1983	106,6	97,8	88,9	83,3	88,1	76,8
1984	107,0	95,8	95,7	84,7	90,4	78,0
1985	111,3	98,0	93,8	82,8	88,5	71,4
1986	112,9	99,5	91,0	79,5	95,4	79,6
1987	115,0	100,3	92,9	82,2	93,4	75,0
1988 januari	118,7	102,7	97,1	80,9	101,2	81,8
februari	123,1	106,2	93,8	78,1	105,1	85,0
maart	134,7	117,9	101,9	86,2	113,2	92,6
april	118,8	107,8	102,4	91,1	103,3	87,1
mei	117,0	105,5	97,6	87,7	101,8	85,6
juni	131,0	119,8	105,1	96,2	114,1	98,0
juli	92,8	76,3	80,7	62,4	67,5	49,5
augustus	114,6	105,3	97,8	89,4	96,0	85,8
september	134,7	121,7	104,7	98,1	113,1	98,3
oktober	128,6	115,3	104,7	95,7	110,0	93,5
november	129,0	115,5	102,5	92,4	108,7	92,1
december	118,9	102,9	96,8	83,1	96,4	79,0

Bron: NIS, *Weekbericht*.

2.2.4. *Indexcijfers van de consumptieprijsen*

	Algemeen indexcijfer	Levensmid- delen	Andere pro- dukten dan levensmid- delen	Diensten	Huur
Basis: juli 1984 - juni 1975 = 100					
1983	179,35	166,93	177,47	192,09	188,85
Basis: 1981 = 100					
1984	123,84	127,50	124,39	120,19	123,95
1985	129,87	131,88	131,52	125,82	130,09
1986	131,56	134,44	129,00	132,38	134,96
1987	133,60	133,90	130,43	136,52	140,85
1988 januari	133,68	133,23	130,60	136,42	143,57
februari	134,06	133,52	130,85	137,02	144,16
maart	134,11	133,82	130,79	136,96	144,52
april	134,71	134,14	131,10	138,23	145,00
mei	134,84	133,69	131,50	138,29	145,76
juni	135,07	133,38	131,86	138,72	145,99
juli	135,48	133,34	132,28	139,54	146,18
augustus	135,77	133,56	132,44	140,11	146,29
september	135,92	133,84	132,68	140,02	146,40
oktober	135,96	134,43	132,86	139,35	146,86
november	135,87	134,60	132,80	138,87	147,40
december	126,36	135,05	133,13	139,59	148,02

Bron: NIS, *Statistisch Tijdschrift*.

2.3. *Tewerkstelling en werkloosheid*2.3.1. *Tewerkgestelden in de primaire, secundaire en tertiaire sector¹*

	Primaire sector	Secundaire sec- tor	Tertiaire sector	Hertewerk- stellings- programma's ²
1983	106.065	1.106.098	2.421.485	74.865
1984	106.085	1.083.094	2.445.532	69.688
1985	104.952	1.069.234	2.488.102	112.729
1986	103.195	1.058.022	2.536.720	126.678
1987	100.384	1.039.533	2.571.795	114.542

(1) Cijfers voor 1988 zijn nog niet beschikbaar.

(2) Hierin zijn o.a. begrepen: het Bijzonder Tijdelijk Kader, het Derde Arbeidscircuit, de Tewerkgestelde werklozen en de jongerenstages. Deze categorie is enkel pro memorie toegevoegd, vermits de gegevens in de drie sectoren zijn opgenomen.

Bron: Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid.

2.3.2. Ontwikkeling van de bruto-uurlonen in de nijverheid (Basis: oktober 1980 = 100)¹

1983	119,1	1988 januari	134,0
1984	125,4	april	135,9
1985	129,1	juli	135,9
1986	131,2	oktober	137,2
1987	133,1		

(1) Deze cijfers zijn de resultaten van de beperkte driemaandelijkse enquête naar de ontwikkeling van de verdiende bruto-uurlonen van de mannelijke meerderjarige arbeiders in de nijverheid.

Bron: NIS, *Weekbericht*.

2.3.3. Evolutie van het absoluut aantal uitkeringsgerechtigde volledig werklozen¹

	Rijk	Vlaams Gewest	Waals Gewest	Brussels Gewest
1983	504.962	285.144	164.949	54.869
1984	512.400	285.157	173.876	53.367
1985	477.464	252.438	170.938	53.878
1986	442.348	225.124	167.004	50.220
1987	434.714	219.133	170.268	45.313
1988 januari	432.331	218.951	168.888	44.492
februari	427.666	215.622	167.339	44.705
maart	419.055	208.047	166.378	44.630
april	406.742	198.223	163.827	44.692
mei	395.052	190.126	161.224	43.702
juni	385.731	185.814	156.745	43.172
juli	402.166	196.822	161.095	44.249
augustus	394.776	189.476	161.473	43.827
september	381.436	180.865	158.047	42.524
oktober	377.109	180.660	154.542	41.907
november	373.530	178.492	153.877	41.161
december	378.771	182.154	154.411	42.206

(1) Absoluut aantal uitkeringsgerechtigde volledig werkloze, met uitsluiting van de oudere uitkeringsgerechtigde volledig werklozen, die nog werkloosheidsuitkeringen ontvangen, maar die op hun aanvraag, niet meer als werkzoekende zijn ingeschreven.

Bron: NIS, *Statistisch Tijdschrift*

1. Legitimiteitsindicatoren

3.1. Publieke opinie

3.1.1. Stemintenties volgens de opiniepeilingen²

a) Vlaanderen

Peilingen/Verkiezing	CVP	SP	PVV	VU	Agalev	Andere
MARKETING UNIT						
September 1987	30,3	25,0	21,0	12,3	6,5	4,9
Oktober 1987	29,7	26,8	18,1	13,9	6,0	5,5
November 1987	29,5	27,0	18,1	14,0	6,0	5,4
<i>Parlementsverkiezingen</i>	31,4	24,2	18,5	12,9	7,3	5,7
Maart 1988	31,1	23,9	19,5	13,1	7,1	5,3
Juni 1988	28,3	25,5	19,3	12,1	8,3	6,5
December 1988	28,9	24,8	20,6	10,5	9,0	6,2
DIMARSO						
September 1987	29,4	24,0	19,3	13,0	7,1	7,2
Oktober 1987 (1-13)	30,6	23,5	18,3	12,5	7,5	7,4
Oktober 1987 (21-29)	28,3	25,3	17,1	14,9	8,5	5,9
November 1987	30,4	25,5	17,1	13,3	8,4	5,3
December 1987 (4-8)	29,5	25,1	17,0	13,3	8,8	6,3
<i>Parlementsverkiezingen</i>	31,4	24,2	18,5	12,9	7,3	5,7
Januari 1988	29,4	24,6	20,1	13,3	7,8	4,8
Februari 1988	29,0	23,4	19,5	14,3	8,2	5,6
Maart 1988	28,5	24,4	19,8	13,7	7,9	5,7
April 1988	29,1	24,9	20,3	12,9	8,8	4,0
Mei 1988	29,3	25,8	19,7	12,4	8,4	4,4
Juni 1988	28,8	26,0	19,0	13,0	8,9	4,3
Juli 1988	27,7	27,0	19,5	13,4	8,2	4,2
Augustus 1988	28,9	27,5	20,8	11,2	7,9	3,7
September 1988	29,7	26,2	19,5	12,2	7,7	4,8
Oktober 1988	30,1	24,8	19,9	12,1	7,6	5,5
November 1988	29,7	25,1	18,3	12,8	8,4	5,7
December 1988	28,3	24,5	19,0	12,8	9,0	6,4

(2) De seizoensbarometer van september 1988 (Marketing Unit), is niet geregistreerd omwille van de gemeenteraadsverkiezingen.

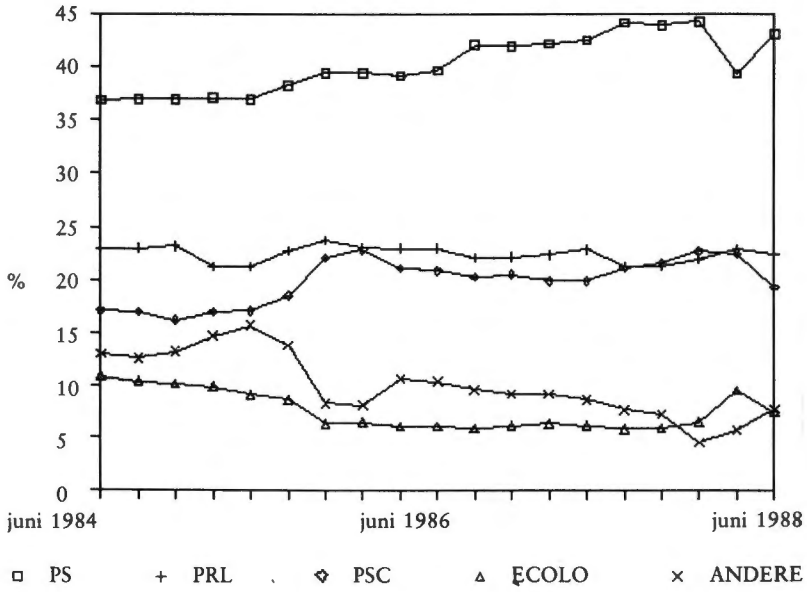

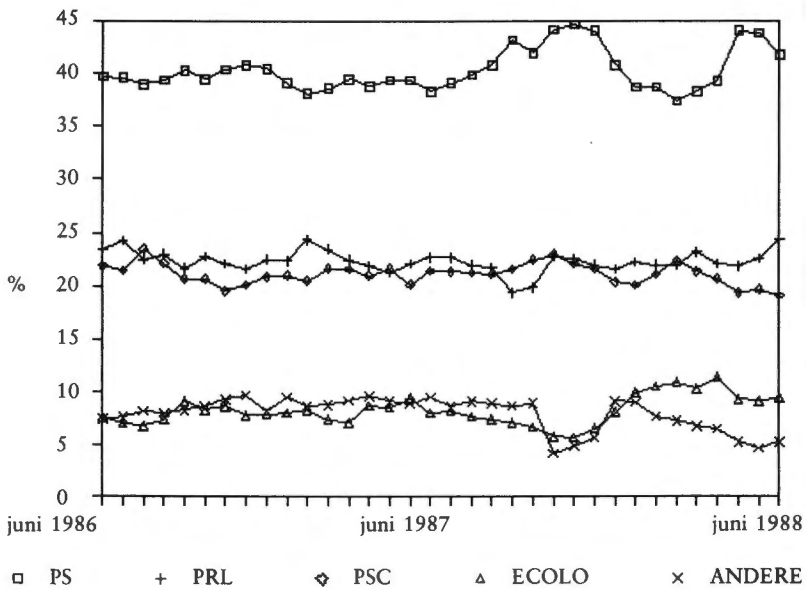
b) Wallonië

Peilingen/Verkiezing	PS	PRL	PSC	Ecolo	Andere
MARKETING UNIT					
September 1987	42,5	22,9	19,9	6,1	8,6
Oktober 1987	44,2	21,3	21,1	5,8	7,6
November 1987	44,0	21,3	21,6	5,9	7,2
<i>Parlementsverkiezingen</i>	43,9	22,2	23,2	6,5	4,2
Maart 1988	44,3	22,0	22,7	6,4	4,5
Juni 1988	39,4	22,9	22,5	9,5	5,7
December 1988	43,1	22,5	19,3	7,4	7,7
DIMARSO					
September 1987	39,9	22,0	21,3	7,7	9,1
Oktober 1987 (1-13)	40,8	21,8	21,1	7,4	8,9
Oktober 1987 (21-29)	43,9	20,2	19,6	7,8	8,5
November 1987	43,2	19,4	21,6	7,1	8,7
December 1987 (4-8)	42,0	19,9	22,5	6,7	8,9
<i>Parlementsverkiezingen</i>	43,9	22,2	23,2	6,5	4,2
Januari 1988	44,2	22,8	23,0	5,8	4,2
Februari 1988	44,7	22,6	22,1	5,7	4,9
Maart 1988	44,1	22,0	21,6	6,6	5,7
April 1988	40,8	21,6	20,4	8,1	9,1
Mei 1988	38,7	22,3	20,1	9,9	9,0
Juni 1988	38,7	22,0	21,1	10,5	7,7
Juli 1988	37,4	22,0	22,4	10,9	7,3
Augustus 1988	38,3	23,2	21,4	10,3	6,8
September 1988	39,3	22,1	20,7	11,4	6,5
Oktober 1988	44,1	21,9	19,4	9,3	5,3
November 1988	43,9	22,6	19,7	9,1	4,7
December 1988	41,8	24,5	19,1	9,4	5,3

GRAFIEK 3
Stemintenties in Wallonië
Opiniepeiling Marketing Unit

GRAFIEK 4
Stemintenties in Wallonië
Opiniepeiling Dimarso

c) Brussel

Peilingen/Verkiezing	CVP	PSC	SP	PS	PVV	PRL	VU	FD	Ag. Ecol.	And.
MARKETING UNIT										
September 1987	12,0	6,9	9,1	12,5	9,6	19,9	7,7	4,8	4,9	12,6
Oktober 1987	11,9	7,2	9,3	13,2	9,7	20,1	8,0	4,8	4,9	10,9
November 1987	12,2	7,7	9,2	13,1	9,7	20,1	8,0	4,8	5,1	10,1
<i>Parlementsverkiezingen</i>	13,9	6,3	9,0	15,5	9,6	19,0	6,7	8,2	4,3	7,5
Maart 1988	13,1	6,6	8,7	15,9	9,5	18,7	6,5	8,5	5,0	7,5
Juni 1988	13,6	6,8	9,9	15,0	9,1	19,2	6,0	8,7	5,1	6,6
December 1988	13,6	6,8	9,6	16,1	9,0	18,6	6,0	8,6	5,9	5,8

Bron: - Dimarso, Maandelijke opiniepeiling naar de stemintenties.

Publikatie: *De Standaard*.

- Marketing Unit, De seizoensbarometer van de publieke opinie.

Publikatie: *La Libre Belgique*.

3.1.2. Populariteit van een aantal politici in België^{1,2,3}

	September 1987	November 1987	Maart 1988	Juni 1988
Martens	41	43	38	39
Tindemans	35	40	30	26
Van Miert	26	30	23	24
Eyskens	37	39	29	28
Verhofstadt	26	30	28	28
De Croo	26	28	23	18
Swaelen	17	20	13	12
Dehaene	16	18	23	20
Claes	22	21	28	27
Schiltz	18	20	16	17
Geens	23	25	18	17
Neyts	21	27	21	17
Gabriels	17	20	16	16

(1) Deze cijfers zijn het percentage respondenten dat een positief antwoord geeft op de vraag: "Kunt u van elk van de volgende personen zeggen of u al dan niet wenst dat zij een belangrijke politieke invloed uitoefenen tijdens de komende maanden?"

(2) In de opiniepeiling van december 1988 werd de populariteit van de politici in België niet meer apart vermeld.

(3) Het is eerder toevallig dat deze lijst enkel Vlaamse politici bevat. Dit heeft te maken met het feit dat deze politici relatief hoge scores behalen vergeleken met de franstaligen.

Bron: Marketing Unit. De seizoensbarometer van de publieke opinie.

Publikatie: *La Libre Belgique*.

3.1.3. Populariteit van de Eerste Minister^{1,2}

	September 1987	November 1987	Maart 1988	Juni 1988	December 1988
Rijk	41	43	38	39	(2)
Vlaanderen	52	55	50	51	48
Wallonië	26	28	21	21	20
Brussel	32	32	31	30	28

(1) Deze cijfers stellen het percentage respondenten voor dat wenst dat Martens tijdens de komende maanden een belangrijke politieke invloed uitoefent.

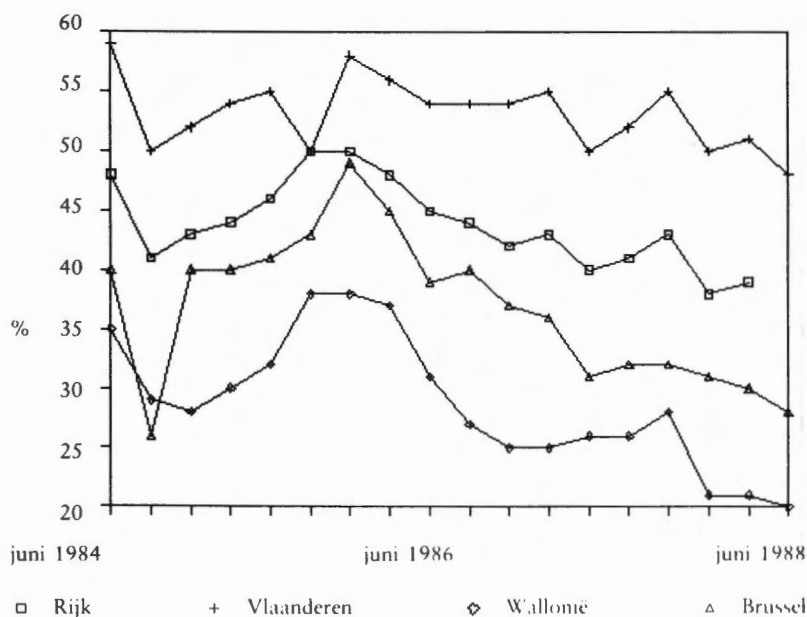
(2) In de opiniepeiling van december 1988 werd de populariteit van de politici in België niet meer apart vermeld.

Bron: Marketing Unit. De seizoensbarometer van de publieke opinie.

Publicatie: *La Libre Belgique*.

GRAFIEK 5

Populariteit van de Eerste Minister

3.2. Partijsteun : ledenaantallen

Zie : M. MAES, *De ledenaantallen van de politieke partijen in België, 1945-1987. Een documentaire studie.* Leuven, Afdeling Politologie, 1988, 172 blz.

Zie : M. VERMINCK, *Morphologie des partis politiques francophones de 1986 et 1987.* In : *Res Publica*, 1988, nr. 2-3, blz. 311-343.

M. VERMINCK, *Morfologie van de Vlaamse politieke partijen in 1987 en 1988.* In : *Res Publica*, 1989, nr. 3, blz. 385-440.

3.3. Protestgedrag : stakingen in 1988¹

	Aantal geschillen	Aantal betrokken vestigingen	Werkstakers	Aantal verloren arbeidsdagen
Januari	6	7	20.395	106.527
Februari	6	6	1.915	4.969
Maart	4	6	2.453	4.011
April	7	7	2.590	8.478
Mei	12	12	900	6.909
Juni	8	8	3.853	26.828
Juli	1	1	26	2.032
Augustus	2	2	167	408
September	7	7	773	13.139
Oktober	6	6	2.739	4.328
November	3	3	412	769
December	1	1	106	1.757

(1) Gegevens over de periode maart-december 1986 en januari-december 1987 zijn niet beschikbaar.

Bron : NIS, *Statistisch Tijdschrift*.

De gemeenteraadsverkiezingen van 9 oktober 1988.

Analyse van de resultaten.

---

door Johan ACKAERT

Assistent aan de Economische Hogeschool Limburg.

De gemeenteraadsverkiezingen van 9 oktober 1988 werden gekenmerkt door een aantal wettelijke innovaties. De belangrijkste vinden hun oorsprong in de door de regering Martens VIII nagestreefde communautaire pacificatie. Krachtens de wetten van 8 en 9 augustus 1988 worden in de gemeenten Komen-Waasten en Voeren, net als in de Brusselse randgemeenten Drogenbos, Kraainem, Linkebeek, St. Genesius-Rode, Wemmel en Wezembeek-Oppem de te begeven schepenmandaten rechtstreeks verdeeld over de verschillende lijsten in functie van de behaalde kiesquotiënten. In dezelfde gemeenten worden de leden van de Raden voor Maatschappelijk Welzijn rechtstreeks verkozen op afzonderlijke lijsten, vermeld op hetzelfde stembiljet¹. Voorts bepaalde de wetgever dat de integrale voornamen van de kandidaten vermeld worden op de stembiljetten.

Zowel de gemeenteraadsverkiezingen van 10 oktober 1982 als van 9 oktober 1988 volgden op een nationale coalitiewisseling. 10 oktober 1982 was de eerste confrontatie met de kiezer na de vorming van de regering Martens V (CVP-PSC-PVV-PRL). De gemeenteraadsverkiezingen van 9 oktober 1988 werden nog geen half jaar na de vorming van het kabinet Martens VIII (CVP-PSC-SP-PS-VU) georganiseerd. In beide gevallen grepen oppositiepartijen deze verkiezingen aan als een tussentijdse evaluatie van het gevoerde beleid. Dit was in 1982 vooral het geval met de SP, in 1988 met de PVV. Gemeenteraadsverkiezingen fungeren - althans gedeeltelijk - als nationale politieke barometer. Deze bijdrage poogt de evolutie van de krachtsverhoudingen tussen de verschillende politieke partijen op plaatselijk vlak te schetsen.

De pogingen tot nationale inlijsting van de gemeenteraadsverkiezingen nemen evenwel niet weg dat deze verkiezingen in de eerste plaats van lokaal belang zijn. De inwoners van de gemeenten kunnen een oordeel vellen over de lokale politieke gebeurtenissen die plaatsgrepen tijdens de vorige legislatuur en zich uitspreken over toekomstige beleidsopties. De eigen inzet van de gemeenteraadsverkiezingen wordt ondersteund door een recente enquête over de kiesplicht. Op de vraag of de respondent nog zou stemmen bij afschaffing van de kiesplicht antwoordde 55,7 bevestigend indien het gemeenteraadsverkiezingen betreft. Dit percentage bedraagt 46,7 voor de parlementsverkiezingen en 44,7 voor de verkiezingen van het

---

(1) Wet 8 augustus 1988 tot wijziging van de gemeentekieswet, gecoördineerd op 4 augustus 1932, met het oog op het aanpassen van de stembiljetten, *B.S.*, 17 augustus 1988.
Wet 9 augustus 1988 tot wijziging van de gemeentewet, de gemeentekiestwet, de organieke wet betreffende de openbare centra voor maatschappelijk welzijn, de provinciewet, het kieswetboek, de wet tot regeling van de gelijktijdige parlements- en provincieraadsverkiezingen, *B.S.*, 13 augustus 1988.

Europees parlement². Deze verkiezingsanalyse benadrukt de eigen inzet van de gemeenteraadsverkiezingen door o.a. de impact van de politieke positie van elke partij (meerderheid of oppositie) tijdens de vorige bewindsperiode op de uitslag behaald op 9 oktober 1988 na te gaan.

I. Methodologische beperkingen

Verschillende factoren belemmeren een vlotte analyse van de gemeenteraadsverkiezingen. In de eerste plaats wijzigt de lokale politieke morfologie voortdurend. Een indicator hiervan is bij voorbeeld het aantal toegekende nationale lijstnummers aan de politieke partijen. In 1976 bedroeg dit aantal 10 en het liep op tot 27 in 1982. Als gevolg van de wet van 2 augustus 1988 die de partijen vertegenwoordigd in één van beide Kamers slechts toestaat één combinatie van beginletters wettelijk te beschermen, slonk dit aantal in 1988 tot 11³. Het aantal deelnemende lijsten is evenmin constant. In 1976 traden 1.450 lijsten in het verkiezingsstrijdperk. Dit aantal groeide aan tot 2.718 in 1982 maar viel terug tot 2.658 in 1988⁴. Dit betekent een gemiddelde van 4,5 lijsten per gemeente in 1988 tegenover 4,6 in 1982 en 4,1 in 1976⁵. In 1970 bedroeg dit gemiddelde amper 2,7. De grootste moeilijkheden duiken echter op bij de beoordeling van de lijsten die niet onder een nationaal nummer naar de gunst van de kiezer dingen. Op 9 oktober 1988 dienden zich 1.538 lijsten onder een beschermd letterwoord aan of 57,9% van het totaal aantal ingediende lijsten. Dit percentage is een terugloop met 2,5% vergeleken met 1982 en benadert het aandeel van 1976 (57,7%). Die nationalisering van de lijsten is het grootst in het Vlaamse Gewest met 69% en het geringst in Wallonië met 41,9%. In Brussel bedraagt het aandeel 'nationale' lijsten 49,7% .

Het feit dat 42,1% van de lijsten zich niet onder een nationaal nummer aandient, hoeft niet meteen te betekenen dat deze laatsten hun oorsprong volledig rechtvaardigen in zuiver plaatselijke aangelegenheden en verhoudingen. Pijnenburg wijst op het bestaan van semi- of pseudo-lokale lijsten. Dit uit zich op twee manieren. In de eerste plaats kunnen plaatselijke lijsten openlijke affiniteiten vertonen met nationale politieke partijen. In de tweede plaats maakt Pijnenburg gewag van rivaliserende of splinterlijsten⁶. De redenen waarom lijsten ondanks hun affiniteit met een nationale politieke partij niet opteren om deel te nemen aan de gemeenteraadsverkiezingen onder een nationaal beschermd letterwoord kunnen

(2) Deze enquête werd uitgevoerd op basis van een toevalssteekproef bij 1269 kiesgerechtigden over heel België tussen 27 oktober en 10 november 1988 door SOBEMAP in opdracht van *Het Laatste Nieuws* die erover berichtte op 20 december 1988.

(3) De enige toegestane uitzondering op deze beperking houdt in dat de politieke partijen die letterwoorden mogen beschermen die reeds in het verleden van bescherming genoten.

(4) De cijfers van 1976 en 1982 vinden hun oorsprong in D. VAN DE WAUWER, *Les élections communales du 10 octobre 1982. Analyse des résultats*. In: *Res Publica*, 1983, nr. 2-3, blz. 378. Het cijfer voor 1988 werd berekend op basis van MINISTERIE VAN BINNENLANDSE ZAKEN EN OPENBAAR AMBT, *Gemeenteraadsverkiezingen. Officiële volledige resultaten van 9 oktober*. Brussel, 1988, 172 blz.

(5) In 1988 werden geen verkiezingen uitgeschreven in het Limburgse Herstappe. In 1982 was dit naast Herstappe ook het geval in het Luikse Grâce-Hollogne.

(6) B. PIJNENBURG, *Locale coalitievorming in België: een multi-dimensionele verkenning*. In: *Tijdschrift voor Sociologie*, 1988, nr. 1-2, blz. 223.

velerlei zijn. Een belangrijk motief wordt vaak gevormd door de electorale sterkte van een kandidaat of lijsttrekker. Dit is bij voorbeeld in 1988 het geval met de lijst D.E.C.R.O.O. (PVV) in Brakel of in 1982 met de lijst R.E.M.A.C.L.E. (PS) in Vielsalm. In heel wat gevallen speculeren zelfs nationale politieke partijen op het electoraal gewicht van de uittreedende burgemeester wat uitmondt in het ontstaan van de zgn. burgemeesterlijsten. Verder verklaren historische achtergronden vaak het opkomen onder plaatselijke namen. Zo neemt de VU in Limburg regelmatig deel aan de gemeenteraadsverkiezingen onder letterwoorden als 'Jong' of 'Nieuw'. Dit heeft dan te maken met de hypotheek die de Tweede Wereldoorlog legde op het Vlaams-Nationalisme. Een merkwaardig geval is de lijst A.G.I.R. in Komen-Waasten. Deze lijst is de voortzetting van de plaatselijke sectie van de P.S.C. die zich distancieerde van de nationale P.S.C.-leiding na het compromis dat aan de basis lag van de bepalingen in de wet 9 augustus 1988 inzake de proportionele verdeling van de schepenenmandaten en de rechtstreekse verkiezing van de Raden voor Maatschappelijk Welzijn. Pijnenburg vermeldt verder kartellijsten. Dit zijn lijsten die voortvloeien uit allianties van plaatselijke secties van verschillende nationale politieke partijen (eventueel aangevuld met zuivere of rivaliserende plaatselijke lijsten) met als het belangrijkste oogmerk vaak het doorbreken van een bestaande absolute meerderheid⁷. In Vlaanderen zijn deze kartellijsten vrij zeldzaam, met uitzondering van de faciliteitengemeenten⁸. In Wallonië is deze strategie vrij verspreid tegen absolute PS-meerderheden⁹.

Voor de redactie van deze bijdrage werd ernaar gestreefd zoveel mogelijk semi- of pseudo-plaatselijke lijsten onder de betrokken nationale politieke partijen te brengen. Verschillende bronnen werden daartoe aangeboord. Vooreerst beschikken we over lijsten van de Vlaamse politieke partijen waarin de door hen erkende 'plaatselijke' lijsten vermeld worden. In de tweede plaats werd een beroep gedaan op diverse publikaties¹⁰. Met het oog op het verkrijgen van een uniforme werkwijze werd deze bewerking niet alleen uitgevoerd voor de gemeenteraadsverkiezingen van 1988 maar ook voor deze van 1976 en 1982. Dit brengt mee dat de weergegeven cijfers afwijken van andere publikaties. Als eerste resultaat van deze bewerking steeg het aantal nationale lijsten van 1538 tot 1747, of 65,7% van het totaal aantal lijsten.

(7) B. PIJENBURG, *a.w.*, blz. 222.

(8) E. LÉNTZEN, e.a., *Enjeux et stratégies pour les élections communales du 9 octobre 1988*. In: *Courrier Hebdomadaire du CRISP*, 1988, nr. 1213, blz. 10.

(9) E. LÉNTZEN, e.a., *a.w.*, blz. 14.

(10) L. ASSELBERGHS, *Gemeentelijk Zakboekje 1988-1989*. Antwerpen, 1988, 275 blz. (+ 248 blz. bijlagen); L. ASSELBERGHS & J. VAN SOLINGE, *Mémento Communal 1988-1989*. Antwerpen, 1988, 297 blz. (+ 219 blz. bijlagen); X., *Géographie des élections communales du 10 octobre 1976*. In: *Courrier Hebdomadaire du CRISP*, 1976, nr. 740-741, 41 blz.; L. ROWIES, *Les élections communales du 10 octobre 1982 (I)*. In: *Courrier Hebdomadaire du CRISP*, 1982, nr. 977, 23 blz.; L. ROWIES, *Les élections communales du 10 octobre 1982 (II)*. In: *Courrier Hebdomadaire du CRISP*, 1982, nr. 983, 24 blz.; L. ROWIES, *Les élections communales du 10 octobre 1982 (III)*. In: *Courrier Hebdomadaire du CRISP*, 1983, nr. 1002, 20 blz.; L. ROWIES, *Les élections communales du 10 octobre 1982 (IV)*. In: *Courrier Hebdomadaire du CRISP*, 1983, nr. 1015, 31 blz.; M. VANDENBUSSCHE, *Bruxelles: les partis politiques flamands aux élections communales*. In: *Courrier Hebdomadaire du CRISP*, 1987, nr. 1168, 43 blz.; E. LÉNTZEN, e.a., *a.w.*, 28 blz.; E. LÉNTZEN, X. MABILLIE, *Les élections communales du 7 octobre 1988*. In: *Courrier Hebdomadaire du CRISP*, 1988, nr. 1215-1216, 73 blz.

II. De resultaten van de gemeenteraadsverkiezingen

A. De opkomst en de blanco-ongeldige stemmen

Op 9 oktober 1988 begaven 6.616.662 kiezers zich naar de stembus. Dit is een opkomst van 93,4%, die 0,1% hoger lag dan voor de parlementsverkiezingen (Kamer van Volksvertegenwoordigers) van 13 december 1987¹¹. De opkomst was het grootst in Vlaanderen (94,9%) en het kleinst in Brussel (85,3%). In Wallonië daagde 92,6% van de kiezers op. Van de opgekomen kiezers bracht 4,6% een blanco of ongeldige stem uit tegenover 4,8% in 1982 en 3,6% in 1976¹². Dit is nagenoeg twee procent minder dan bij de parlementsverkiezingen van 13 december 1987. Brussel stemde het meest blanco of ongeldig (5,6%), Vlaanderen het minst (4,2%). In Wallonië bracht 5,2% van de kiezers een blanco of ongeldige stem uit.

Inzake opkomst en het uitbrengen van blanco of ongeldige stemmen zijn de verschillen tussen Vlaanderen en Wallonië enerzijds en Brussel anderzijds het meest significant. Tabel I legt een relatie tussen opkomst, het gebruik van blanco of ongeldige stemmen en het aantal inwoners.

TABEL I
Opkomst, blanco en ongeldige stemmen naar inwonertal

Aantal inwoners	Opkomst %	Blanco Ongeldig (%)
< 7.500	95,5	3,6
7.500 < 15.000	95,6	4,2
15.000 < 22.500	94,1	4,6
22.500 < 30.000	94,2	4,3
30.000 < 37.500	94,4	4,7
37.500 +	90,3	5,3

Tabel I toont aan dat het aantal afwezige kiezers en het gebruik van blanco of ongeldige stemmen vooral in de grotere gemeenten aangetroffen worden. 12 van de 19 Brusselse gemeenten hebben meer dan 37.500 inwoners. Deze beperktere politieke integratie in de steden hangt samen met de crisis van de leefbaarheid van de stad. Deze crisis wordt in de hand gewerkt door suburbanisatietendenzen en de economische crisis en versterken de verschraling van de sociale structuur van de stad¹³. Dit verklaart de vastgestelde politieke desintegratie in de 19 Brusselse gemeenten.

(11) Om het aantal gemeentekiezers te bepalen gebruikten we: MINISTERIE VAN BINNENLANDSE ZAKEN EN OPENBAAR AMBT, *Aantal gemeentekiezers op 9 oktober 1989*. Niet-gubliceerd document.

(12) De cijfers inzake opkomst, blanco en ongeldige stemmen bij de kamerverkiezingen van 13 december 1987 vinden hun oorsprong in W. FRAEYS, *Les élections législatives du 13 décembre 1987*. In: *Res Publica*, 1988, nr. 1, blz. 6. De cijfers inzake de gemeenteraadsverkiezingen van 1976 en 1982 vinden hun oorsprong in D. VAN DE WAUWER, *a.w.*, blz. 388.

(13) G. DE BRABANDER, *De crisis van de stedelijke leefbaarheid*. In: *Driemaandelijks tijdschrift van het Gemeentekrediet van België*, 1985, nr. 154, blz. 219-229.

B. De resultaten in het Vlaamse Gewest

1. De evolutie 1976 - 1988

Tabel II geeft de evolutie weer van de percentages behaald door de verschillende partijen van 1976 tot 1988 in het Vlaamse Gewest.

Tabel II

Vlaanderen. Vergelijking van de resultaten van de gemeenteraadsverkiezingen (1976-1988)

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
CVP	1976	283	42,8	41,3	1.502.201
	1982	285	37,6	36,6	1.378.353
	1988	284	37,0	35,9	1.397.642
SP	1976	260	21,3	19,7	718.740
	1982	267	21,6	20,3	763.941
	1988	264	21,1	19,8	772.352
PVV	1976	169	16,3	11,8	429.740
	1982	203	16,1	13,0	489.696
	1988	219	17,6	14,7	573.132
VU	1976	178	14,7	11,1	403.922
	1982	187	14,6	11,5	432.815
	1988	174	11,7	8,7	340.803
Agalev	1982	78	6,2	2,8	105.803
	1988	150	6,9	4,7	183.956
Vlaams	1982	24	2,5	0,7	26.629
Blok	1988	50	6,1	2,4	95.271
Divers	1976	48	2,5	1,1	39.347
Links	1982	50	2,0	0,8	31.608
	1988	47	1,4	0,5	21.231
Lokaal	1976	223	20,8	14,8	540.533
	1982	219	18,8	13,7	516.149
	1988	212	17,8	12,9	503.378

Kolom 1 staat voor het letterwoord van de partij, kolom 2 voor het jaartal van de gemeenteraadsverkiezingen, kolom 3 voor het aantal gemeenten waar de betrokken partij (of de lijst die er duidelijk affiniteiten mee vertoont) een lijst indiende, kolom vier voor het stemmenpercentage in de gemeenten waar de betrokken partij een lijst indiende, kolom 5 voor het stemmenpercentage berekend op alle geldig uitgebrachte stemmen in het Vlaamse Gewest en kolom 6 voor het aantal behaalde stemmen. De resultaten van 'Lokaal' staan voor plaatselijke lijsten die niet onder een nationale politieke partij kunnen thuisgebracht worden. Deze rubriek bevat dus ook kartellijsten. Onder de rubriek Divers Links horen de KP (Kommunistische Partij), PVDA (Partij van de Arbeid, voorheen AMADA), SAP (Socialistische Arbeiderspartij, voorheen RAL) en diverse klein-linkse eenheidslijsten thuis¹⁴.

(14) Voor de volledigheid dient vermeld dat in twee gemeenten het FDF en de PRL een lijst indienen. Hetzelfde deed de PS in één gemeente. Ze behaalden in de betrokken gemeenten respectie-

De CVP blijft in Vlaanderen op lokaal vlak de grootste partij, maar kon het verlies geleden in 1982 niet wegwerken. Integendeel, in de gemeenten waar de CVP deelnam aan de verkiezingen leed ze een gemiddeld verlies van 0,6%. De achteruitgang van de CVP komt duidelijker naar voor bij het overlopen van de gemeenten waar de CVP winst of verlies boekte. De christen-democraten verloren in 149 gemeenten terrein, in 129 gemeenten boekten ze vooruitgang en in twee gemeenten bleven ze op een status quo positie. De verliezen waren het grootst in de arrondissementen Ieper (-4,2%) en Brugge (-3,1%). De CVP won daarentegen 2,5% in het arrondissement Mechelen. In zeven arrondissementen boekte de CVP vooruitgang, in 10 verlies.

De SP blijft in Vlaanderen de tweede partij maar kon de winst geboekt in 1982 niet verderzetten. Integendeel, de SP verloor gemiddeld 0,5% en viel daarmee zelfs onder het peil van 1976. De socialisten verloren in 142 gemeenten en wonnen in 110 gemeenten. De SP gaf terrein prijs in 9 arrondissementen en won in 8. De verliezen zijn het grootst in de arrondissementen Kortrijk (-2,1%), Dendermonde (-2,2%) en in Antwerpen (-2,6%). De socialisten boekten de grootste winst in de arrondissementen Ieper (+ 3,5%), Tongeren-Maaseik (+ 2%) en Hasselt (+ 1,6%).

De PVV ging 1,5% vooruit vergeleken met 1982 (toen ze een verlies van 0,2% leed). PVV-winst was er in 115 gemeenten, verlies in 66. De liberalen verloren slechts in vier arrondissementen; Aalst (-0,1%), Veurne-Diksmuide-Oostende (-0,3%), Leuven (-0,8%) en Ieper (-2,2%). In de overige arrondissementen ging de PVV vooruit. Dit kwam het sterkst tot uiting in de arrondissementen Roeselare-Tielt (+ 7,1%), Tongeren-Maaseik (+ 3,5%) en Hasselt (+ 3,1%).

De VU zette de verliezende trend die licht ingezet was in 1982 in nog sterkere mate verder. Gemiddeld verloor de Volksunie 2,9%. Dit komt neer op een verlies in 122 gemeenten tegenover een winst in 36 gevallen. De VU boekte in slechts twee arrondissementen winst; Veurne-Diksmuide-Oostende (+ 3,7%) en Oudenaarde (+ 1,2%). In het arrondissement Ieper bleef de VU op een status-quo positie. In de overige arrondissementen was er verlies; het meest uitgesproken in Brugge en Hasselt (- 4,8%), Antwerpen (-4,3%), Aalst (- 4,2%) en Roeselare (-4%).

AGALEV won gemiddeld 0,7%. In de gemeenten waar AGALEV zowel in 1982 als in 1988 deel nam aan de verkiezingen boekte ze in 54 gevallen vooruitgang en in 14 gevallen verlies. De verliezen kwamen vooral voor in die gemeenten waar AGALEV niet onder het nationaal beschermd letterwoord aantrad. In vijf arrondissementen nam AGALEV voor het eerst deel aan de gemeenteraadsverkiezingen, zodat het zinloos is een vergelijking gebaseerd op de arrondissementele stemcijfers op te stellen.

Een arrondissementele vergelijking is voor het Vlaams Blok evenmin mogelijk. In de gemeenten waar het Vlaams Blok deel nam aan de verkiezingen boekte ze een vooruitgang van gemiddeld 1,7%. Die winst kwam het sterkst tot uiting in

velijk 10,5%, 10,3% en 6,8%, wat voor elk neerkwam op een geringe achteruitgang vergeleken met 1982. RAD nam in 1988 niet meer deel aan de gemeenteraadsverkiezingen. In 1982 behaalde deze formatie 1,5% van de stemmen in de gemeenten waar ze een lijst indiende.

de stad Antwerpen waar het Vlaams Blok met 17,7% van de stemmen de derde partij werd. Naast het arrondissement Antwerpen situeert de winst van het Vlaams Blok zich vooral in het Waasland en het arrondissement Mechelen.

In Vlaanderen valt verder het aan belang inboeten van de lokale lijsten op, naast het wegwijnen van de klein-linkse partijen.

2. De spreiding van het stemmenaandeel van elke partij

Gewogen percentages geven slechts een algemeen beeld van de electorale sterkte van de verschillende partijen. Een meer verfijnd beeld wordt verkregen door de behaalde percentages in intervallen (van 10 procent breed) in te delen en na te gaan wat per partij het aandeel is in elk interval. Dit gebeurt in tabel III.

Tabel III

Vlaanderen. Procentueel aandeel van de vier grootste partijen per tien-procenten interval

INTERVAL	CVP	SP	PVV	VU
< 10%	0,0	17,8	18,7	42,0
10 < 20%	1,4	45,1	42,5	39,1
20 < 30%	19,7	24,2	22,4	13,8
30 < 40%	29,2	10,2	11,4	3,4
40 < 50%	28,5	2,7	3,7	0,6
50 < 60%	15,8	0,0	1,4	1,1
60% +	5,3	0,0	0,0	0,0

In tabel III valt het gewicht van de CVP op. Deze partij haalt in geen enkele gemeente minder dan 10% van de stemmen. In bijna de helft van de gemeenten waar de CVP deelnam aan de verkiezingen behaalt ze meer dan 40% van de stemmen. In 2% van de gemeenten haalde de CVP zelfs meer dan 50% van de stemmen. De SP slaagde er niet in om in een gemeente de kaap van de 50% te bereiken. In bijna 63% van de gemeenten verwierf de SP zelfs geen 20%. De PVV kreeg in 3 gemeenten meer dan 50% van de stemmen achter zich, maar haalde in 61% van de gevallen de 20% niet eens. De VU realiseerde dat zelfs in 81% van de gevallen niet; de VU wordt zelfs het meest aangetroffen in de categorie gemeenten met minder dan 10% der stemmen.

Tabel IV spreidt het stemmenaandeel van de grootste partijen en de lokale lijsten naar het aantal inwoners van de gemeenten.

Tabel IV

Vlaanderen. Stemmenaandeel naar inwonertal

Aantal inwoners	CVP	SP	PVV	VU	Agalev	Lokaal
< 7.500	45,3	19,1	24,7	19,6	5,2	50,5
7.500 < 15.000	40,8	16,8	19,2	15,7	6,7	31,9
15.000 < 22.500	40,4	18,0	17,5	13,2	7,5	22,4
22.500 < 30.000	36,1	21,1	17,8	14,6	6,3	11,6
30.000 < 37.500	37,3	21,7	18,5	9,2	5,9	12,3
37.500 +	30,1	26,8	15,2	8,9	7,5	3,0

Tabel IV wijst op een negatief verband tussen het inwonertal en de behaalde percentages van de CVP, VU en in mindere mate de PVV. De omgekeerde trend doet zich bij de SP voor : een sterkere positie in de grotere gemeenten dan in de kleinere. Bij AGALEV is de trend minder eenduidig. Opvallend is de variatie in het stemmenaandeel per inwonerscategorie bij de lokale lijsten. In de gemeenten met minder dan 7.500 inwoners verwerven deze lijsten nog meer dan de helft van de uitgebrachte stemmen. In de gemeenten met meer dan 37.500 inwoners behalen de plaatselijke lijsten nog amper 3% van de stemmen. Dit sluit aan bij vorige onderzoeken over de impact van de verstedelijkingsgraad op de nationalisering van de verkiezingsgestalte¹⁵.

3. De zetelverdeling

De procentuele stemverhoudingen vormen slechts één aspect van de lokale politieke krachtsverhoudingen. Het is derhalve ook aangewezen rekening te houden met de zetelverdeling bij de analyse van de gemeenteraadsverkiezingen. De evolutie van het aantal behaalde zetels per partij wordt weergegeven in tabel V.

TABEL V
Vlaanderen. De evolutie van de zetelverdeling

	1976	1982	1988
CVP	3.279	3.022	3.018
SP	1.018	1.180	1.157
PVV	672	787	974
VU	538	659	524
AGALEV	-	77	129
VLAAMS BLOK	-	2	23
KLEIN LINKS	1	3	3
RAD	-	1	-
PSC	3	2	-
FDF	8	6	5
PS	1	3	1
PRL	-	9	5
LOKAAL	1.441	1.349	1.267

De reeds vermelde sterke lokale positie van de CVP komt opnieuw tot uiting bij de zetelverdeling. In Vlaanderen neemt de CVP 42,5% van de gemeenteraadszetels in beslag. In 108 gemeenten neemt de CVP meer dan de helft van de raadszetels in beslag. In 1982 was dit in 91 gemeenten het geval, in 1976 in 148. De winst van 17 absolute meerderheden is het netto-resultaat van de winst van 32 absolute meerderheden en het verlies van 15. 15 van de 32 nieuwe absolute meerderheden kwamen reeds in 1976 tot stand maar gingen in 1982 teloor.

(15) W. DEWACHTER, Gemeenteraadsverkiezingen en verstedelijking. In: W. DEWACHTER, e.a., *De politieke zeggingskracht van de gemeenteraadsverkiezingen*. Antwerpen, 1970, blz. 17-37.

De SP beschikt nog over 3 absolute meerderheden, de PVV over 5 en de VU over 2. In 1982 bedroegen deze aantallen respectievelijk 4, 4 en 2. De plaatselijke lijsten vormen 32 absolute meerderheden tegenover 33 in 1982 en 36 in 1976.

4. De impact van de bestuursmeerderheden

In de aanhef van deze bijdrage werd gesteld dat gemeenteraadsverkiezingen in de eerste plaats in principe een evaluatie zijn door de kiezer van de lokale politieke gebeurtenissen die plaatsgrepen tijdens de aan de verkiezingen voorafgaande legislatuur. Tabel VI gaat na wat het effect is van de positie van elke partij tijdens de uittredende legislatuur (meerderheid of oppositie) op enerzijds de feitelijke vaststelling of er winst en verlies was en anderzijds de intensiteit van winst en verlies. De intensiteit werd gemeten in indexvorm (index = behaalde percentage 1988 / behaalde percentage 1982 $\times$ 100)¹⁶. Vermits enkel de CVP in twee gevallen een status quo behaalde (eenmaal vanuit de oppositie en eenmaal vanuit de meerderheid) worden per partij slechts het procentueel aantal gevallen winst weergegeven.

TABEL VI

Vlaanderen. Impact van de positie t.a.v. de bestuursmeerderheid op de verkiezingsuitslagen

	AANTAL GEVALLEN WINST (in procenten)			INDEX PROCENTUEEL STEMCIJ- FER (1988/1982 $\times$ 100)		
	OPPOSI- TIE	MEER- DERHEID	SIGNIF	OPPOSI- TIE	MEER- DERHEID	SIGNIF
CVP	32,6	52,9	0,002	96,9	101,5	0,065
SP	38,7	51,5	0,061	96,5	104,1	0,023
PVV	62,4	65,0	0,835	122,0	112,6	0,154
VU	18,0	31,0	0,092	83,2	92,6	0,077

Tabel VI wijst op een relatie tussen de positie t.a.v. de uittredende bestuursmeerderheid en het feit of de CVP winst of verlies boekte. De politieke positie van de CVP tijdens de vorige legislatuur beïnvloedt niet de intensiteit van winst of verlies. Inzake de socialisten kan net het omgekeerde waargenomen worden: een relatie tussen de intensiteit van winst en verlies enerzijds en de oppositie- of meerderheidspositie anderzijds maar die positie kan winst en verlies op zich niet afdoende verklaren. De gegevens inzake de PVV en de VU leggen geen voldoende significant verband tussen de positie tijdens de uittredende legislatuur en de verkiezingsresultaten.

5. De situatie in de provinciehoofdplaatsen

De grootste winnaar van de gemeenteraadsverkiezingen in Antwerpen was het Vlaams Blok. Deze partij zag haar procentueel aandeel in de geldig uitgebrachte

(16) De informatie inzake de samenstelling van de lokale bestuursmeerderheden werd geput uit: L. ASSELBERGHS, *Gemeentelijk Zakboekje 1988-1989*. A.w.

stemmen aanwassen van 5,2% naar 17,7%. Het Vlaams Blok bekleedt in de Antwerpse gemeenteraad thans 10 zetels, 8 meer dan in 1982. AGALEV was de tweede winnaar, met een stemmenaanwinst van 7,3% naar 9,2%. Met dit resultaat neemt AGALEV thans 5 raadszetels in beslag (winst + 1). De grootste verliezen leed de Volksunie (waar vice-premier Hugo Schiltz de lijst aanvoerde). De VU zag haar aandeel onder de Antwerpse kiezers reduceren van 14,2% naar 8,4%. Het VU zetelaantal halveerde tot 4. In het kamp der verliezers hoort ook de CVP thuis. Met 20,3% der stemmen (verlies - 3,9) houdt de CVP nog 12 van haar 15 zetels over. De SP verloor onder leiding van uittredend burgemeester Cools 0,9%. Met haar 28,8% en 17 zetels (- 2) blijft ze nog wel de eerste Antwerpse partij. De 65 jaar oude CVP-SP coalitie bleef overeind, maar gaf flink wat terrein prijs. De PVV verloor het minst: - 0,7%. Met 12,3% der stemmen blijven de liberalen 7 zetels bewaren. Voorts gaf klein links terrein prijs en behaalde de extreem-rechtse Nieuwe Partij bijna 1%, evenwel onvoldoende voor een zetel.

In Brugge won voor de derde opeenvolgende keer de SP. Aangevoerd door uittredend burgemeester Van Acker behaalde deze partij 35,6% (+ 3,3%) en won 1 zetel. Met 19 zetels vormt de SP de grootste fractie in de Brugse gemeenteraad. Van de uittredende coalitie won ook de PVV 3,4% en verdubbelde met 10,1% der stemmen haar zetelaantal tot 4. De overige coalitiepartners, met name de VU en de 'Brugse Democraten' gaven terrein prijs. De VU verloor 9,3% der stemmen (- 4,2%) en diende van haar 6 zetels er 2 af te staan. De 'Brugse Democraten' minderden hun stemmenaanwinst van 8,4% tot 6% en leverden 1 zetel in. De grootste oppositiepartij, met name de CVP verloor 3,2% en houdt 28,4% over. De CVP behoudt 15 zetels, wat er 2 minder zijn vergeleken met 1982. De enige winnende oppositiepartij is AGALEV, die haar stemmenaanwinst bijna verdubbelde van 3,8% naar 7,5%. AGALEV beschikt thans over 3 raadszetels, 2 meer dan in 1982. Het Vlaams Blok haalde verder 1,6% tegenover 0,4% in 1982 maar geen zetel.

In Gent blijft de SP met 27,7% en 16 zetels de grootste partij maar leverde 1,5% en 1 zetel in vergeleken met de (overgedane) gemeenteraadsverkiezingen van 24 april 1983. Verlies was er ook voor de tweede grootste partij, de CVP. De christen-democraten, aangevoerd door uittredend burgemeester Monsaert, behaalden weliswaar 26,8% en 15 zetels, maar dit komt neer op een nettoverlies van - 1,6% en 1 zetel. Van de uittredende CVP-PVV meerderheid wonnen enkel de liberalen. Hun stemmenaanwinst steeg van 19,3% naar 21,7%, hun zetelaantal van 11 naar 12. De Volksunie leverde 3,8% van de stemmen in. Met haar 8% zag de VU haar zetelaantal halveren tot 3. AGALEV won 2,7% en verzamelde 7,4% der geldig uitgebrachte stemmen. Met dit resultaat verdrievoudigden de ecologisten hun zetelaantal tot 3. Het Vlaams Blok wordt de nieuwste fractie in de Gentse gemeenteraad. Haar stemmenaanwinst verdrievoudigde bijna tot 5,2%. Die winst resulteerde in 2 zetels.

In Hasselt verloor de CVP (die niet meer kon beschikken over uittredend burgemeester Meyers) 2,7% en 1 zetel. Met haar 40,2% en 18 zetels blijven de christen-democraten evenwel de grootste partij. De coalitiepartner PVV won 0,31% en behoudt met 11,9% der geldig uitgebrachte stemmen 4 zetels (status quo). De uittredende meerderheid kwam weliswaar enigszins verzwakt uit de kiesstrijd, maar bleef overeind. Aan de oppositiezijde ging de grootste winst naar

de SP. Aangevoerd door vice-premier Claes boekten de socialisten 4,7% en 3 zetels vooruitgang. Met 15 zetels en 34,3% overschreden ze voor het eerst de kaap der dertig procent. Het stemmenaandeel van de Volksunie slonk van 9,4% naar 5,4%. Van haar 3 zetels behield de VU er slechts 1. AGALEV behaalde 5,8% en 1 zetel, dit is 0,1% minder dan de door haar gepatroneerde lijst 'WAKKER' in 1982, die toen 1 zetel haalde.

6. De situatie in de 'faciliteitengemeenten'

Omwille van de reeds vermelde bepalingen in de wet van 9 augustus 1988 inzake de proportionele verdeling van de schepenmandaten werd met bijzondere aandacht uitgekeken naar de kiesverrichtingen in de zes faciliteitengemeenten in de Brusselse rand en Voeren. De communautaire polarisatie was het grootst in de gemeenten Kraainem, Linkebeek en St. Genesius-Rode.

In Kraainem namen slechts twee lijsten deel aan de gemeenteraadsverkiezingen : de Franstalige meerderheidslijst 'Liste du Bourgmestre Maricq' en de Vlaamse oppositielijst 'Kraainem 88'. Ondanks het feit dat de Vlaamse lijst 0,8% van de stemmen won, diende ze één zetel af te staan aan de Franstaligen (het Imperialverdelingssysteem speelde in hun voordeel door de samenbundeling van de Franstalige partijen). Anderzijds verkregen de Vlamingen één mandaat in het schepencollege door de proportionele verdeling, de Franstaligen 4.

In Linkebeek voerde uittreidend burgemeester Thiery de Franstalige meerderheidslijst 'Liste du Bourgmestre' aan tegen de Vlaamse oppositielijst 'Linkebeek 2000'. Als derde trad de tweetalige socialistische geïnspireerde lijst SLB-VGE aan. De Franstalige meerderheid won 3,9% en één zetel. De Vlaamse oppositie verloor daarentegen 4% en één zetel. De socialistische eenheidslijst haalde 0,2% meer dan de PS in 1982, maar kreeg geen zetel toegewezen. Ondanks de proportionele verdeling van de schepenmandaten slaagden de Vlamingen er niet in een vertegenwoordiger naar het schepencollege te sturen : alle drie de schepenmandaten gaan naar de Franstaligen.

Uittredend burgemeester Algoet voerde de Vlaamse meerderheidslijst 'Lijst Burgemeester Meerderheid' aan tegen de Franstalige minderheidslijst 'Intérêts Communaux - Gemeentebelangen'. Deze laatste slaagde erin de meerderheid over te nemen door een stemmenwinst van 2,2% meer dan de twee verschillende Franstalige lijsten afzonderlijk in 1982. De Vlaamse lijst verloor 0,4% van de stemmen en stond één zetel af aan de Franstaligen. De tweetalige lijst NMR haalde minder stemmen dan de lijst RAD-UDRT in 1982. Door de proportionele verdeling van de schepenmandaten krijgen de Franstaligen drie vertegenwoordigers en de Vlamingen twee vertegenwoordigers in het college van burgemeester en schepenen.

In Wemmel won de tweetalige 'Lijst van de Burgemeester - Liste du Bourgmestre' van uittreidend burgemeester Geurts 8,3% van de stemmen en 2 zetels tegenover een verlies van 1,2% en 1 zetel voor de Vlaamse lijst 'WEMMEL'. Op de socialistische lijst werd niemand meer verkozen. AGALEV krijgt evenmin een vertegenwoordiging in de gemeenteraad. De burgemeesterlijst stuurt 3 mandatarissen naar het college van burgemeester en schepenen, de Vlaamse lijst 2.

In Wezembeek-Oppem won de tweetalige lijst van uittredende burgemeester de Grunne 'Lijst van de burgemeester - Liste du Bourgmestre' 13,4% van de stemmen en 2 zetels. De Franstalige lijst 'Alliance des Francophones' verloor 8,3% vergeleken met het totaal resultaat van de Franstalige lijsten in 1982 maar geen zetels. Het verlies van 2 zetels grijpt enkel plaats bij de Vlaamse lijst 'Demokraten Wezembeek-Oppem', die 2,8% minder stemmen halen dan in 1982. De burgemeesterlijst en de Franstalige lijst sturen elk 2 mandatarissen naar het college van burgemeester en schepenen, de Vlaamse één.

De verkiezingen in de gemeente Drogenbos zijn het minst beïnvloed door de communautaire tegenstellingen. De beide ingediende lijsten waren van het tweetalige type. De 'Lijst van de Burgemeester - Liste du Bourgmestre' aangevoerd door uittredend burgemeester Calmeyn verzamelde 81,9% van de stemmen (winst + 22,5%) en won 2 zetels. De lijst GS-EC gaf 6,8% van de stemmen en 1 zetel prijs vergeleken met de twee ingediende lijsten in 1982 waarvan GS-EC poneerde de erfgenaam te zijn. De PS die 1 vertegenwoordiger in de gemeenteraad had kwam niet meer op. In Drogenbos speelt de proportionele verdeling niet : alle schepenenmandaten zijn voor de burgemeesterlijst bestemd.

In Voeren leidde waarnemend burgemeester Happart de Franstalige meerderheidslijst 'Retour à Liège' tegen de Vlaamse oppositielijst 'Voerbelangen'. 'Retour à Liège' verloor 0,2% van de geldig uitgebrachte stemmen en 1 zetel. 'Voerbelangen' won 3,3% van de stemmen en 1 zetel. In Voeren valt verder de verdubbeling van het aantal blanco en ongeldige stemmen op. De Franstaligen sturen 2 vertegenwoordigers naar het college van burgemeester en schepenen, de Vlamingen 1.

C. De resultaten in het Waalse Gewest

1. De evolutie 1976 - 1988

Tabel VII geeft een beeld van de evolutie van de behaalde stemmenpercentages door de verschillende partijen in het Waalse Gewest.

De indeling in kolommen is identiek met tabel II. De berekening van het aandeel der lokale lijsten gebeurde op dezelfde wijze als voor tabel II. De rubriek 'Divers Links' bevat de scores van de PC (Parti Communiste), UDP (Union des Progressistes), POS (Parti Ouvrier Socialiste, voorheen LRT) en PTB (Parti du Travail Belge, voorheen TPO). Onder de rubriek 'Divers Rechts' horen lijsten als PLC (Parti Libéral Chrétien), FN-NF (Front National - Nationaal Front) en PFN (Parti des Forces Nouvelles, voorheen FNK). PDB staat voor de 'Partei der Deutschsprachigen Belgier'. Divers Waals staat voor Waals georiënteerde lijsten (eventueel afgescheurd van het RW). Gezien hun aantal zijn de PSC-PRL kartels in de tabel opgenomen.

De PS blijft in Wallonië de grootste partij. Tegenover 1982 wonnen de Waalse socialisten 2%. Het kleiner stemcijfer dat deze partij in 1982 behaalde moet vooral toegeschreven worden aan het feit dat de PS toen deelnam aan kartellijsten (meestal met het RW) in steden waar de PS voorheen over een ruime aanhang beschikte zoals Ath en Luik. Die kartellijsten stonden in 1982 voor 3,6% van het totaal aantal geldig uitgebrachte stemmen in Wallonië. De PS boekte vooruitgang

TABEL VII

Wallonië. Vergelijking van de resultaten van de gemeenteraadsverkiezingen (1976-1988)

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
PS	1976	191	42,0	36,9	714.269
	1982	194	41,6	33,3	640.644
	1988	189	43,6	38,1	739.187
PSC	1976	168	28,2	21,9	423.805
	1982	146	27,5	17,2	331.631
	1988	136	27,3	19,1	369.620
PRL	1976	97	16,6	10,1	195.724
	1982	113	22,3	12,7	243.467
	1988	109	21,8	13,9	269.127
RW	1976	49	10,9	5,0	96.043
	1982	17	5,8	1,1	21.159
	1988	9	1,5	0,2	4.210
ECOLO	1976	2	2,1	0,1	2.346
	1982	75	7,2	3,8	73.641
	1988	85	8,5	5,0	97.657
PSC-PRL	1976	45	41,8	4,9	94.297
	1982	50	42,4	9,2	176.946
	1988	47	42,4	6,1	117.945
PDB	1976	2	40,5	0,3	6.589
	1982	2	29,4	0,2	4.511
	1988	1	15,3	0,1	1.620
DIVERS	1976	1	1,3	0,0	430
WAALS	1982	16	1,9	0,4	8.335
	1988	1	7,1	0,0	448
DIVERS	1976	76	7,0	4,2	81.885
LINKS	1982	51	5,5	2,5	47.574
	1988	38	3,7	1,5	28.423
DIVERS	1982	3	1,4	0,1	2.506
RECHTS	1988	8	1,9	0,3	6.057
LOKAAL	1976	188	24,3	16,6	322.277
	1982	182	24,3	14,8	284.145
	1988	187	28,5	15,8	305.872

in 96 gemeenten maar gaf in 80 andere gemeenten terrein prijs. Het gewicht van de PS komt nog beter tot uiting bij het overlopen van de kiesverrichtingen in de verschillende Waalse arrondissementen. In het arrondissement Hoi-Borgworm haalde de PS in de gemeenten waar ze deelnam aan de verkiezingen meer dan de helft van de stemmen binnen. De PS verliest slechts in drie arrondissementen Thuin, Luik en Aarlen-Marche-Bastenaken, respectievelijk met 1,4%, 2,4% en 1,0%. In de overige 10 arrondissementen was er winst. Deze is het grootst in Neufchâteau-Virton (+ 6,6% maar daar nam de PS maar in 6 gemeenten deel aan de gemeenteraadsverkiezingen), Charleroi (+ 4,1%) en Namen (+ 4,0%).

Op het eerste gezicht boekte de PSC een gering verlies van 0,2%. Dit cijfer moet echter met de nodige omzichtigheid behandeld worden. In 1988 kwam de PSC in gemeenten waar ze voorheen over een ruime aanhang beschikte op in kartelverband. Daarenboven won de PSC in 69 gemeenten tegenover een verlies in 45 gevallen. De PSC ging in 6 arrondissementen vooruit tegenover een achteruitgang in 7. De PSC gaf het meest terrein prijs in die arrondissementen waar ze haar hoogste scores haalde ; Aarlen-Marche-Bastenaken (42,7%, maar -1,6%) en Neufchâteau-Virton (38,5% , maar -2,2%). Anderzijds boekte de PSC de grootste vooruitgang in Namen (+ 3,8%). In een aantal andere arrondissementen was de vooruitgang nog groter, maar daar nam de PSC slechts in een te gering aantal gevallen deel aan de gemeenteraadsverkiezingen om uitspraken over het arrondissement te staven.

De PRL verloor gemiddeld een half procent vergeleken met 1982. Deze verliezende trend wordt nog duidelijker bij het overlopen van het aantal gemeenten waar winst en verlies genoteerd werd : de PRL boekte achteruitgang in 51 gemeenten, tegenover vooruitgang in 37 gevallen. De PRL boekte terreinwinst in vier arrondissementen tegenover een verlies in 9. De grootste winst kon in Nijvel opgetekend worden (+ 13,3%), het grootste verlies in Aarlen-Marche-Bastenaken (-6,3%).

De PSC-PRL kartels behouden gemiddeld een status quo positie. Dit wordt bevestigd door het aantal gevallen verlies en winst : respectievelijk 17 tegenover 16. Deze kartels namen het meest aan de verkiezingen deel in de arrondissementen Nijvel (7 gevallen), Bergen (6 gevallen) en Hoi-Borgworm (14 gevallen).

ECOLO won gemiddeld 1,3%. Dit is het resultaat van winst in 40 gemeenten tegenover een verlies in 12 naast het voor het eerst opkomen in 33 gemeenten. Voorts valt in Wallonië het wegwijzen van het RW (en andere Waals georiënteerde lijsten) en klein links op. Extreem-rechts boekte weliswaar winst, maar blijft vrij marginaal.

2. De spreiding van het stemmenaandeel van elke partij

Tabel VIII deelt de stemmenpercentages behaald door de grootste partijen tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 9 oktober 1988 in intervallen van 10% in.

TABEL VIII

Wallonië. Procentueel aandeel van de drie grootste partijen per tien-procenten interval

INTERVAL	PS	PSC	PRL
< 10%	1,6	2,2	9,2
10 < 20%	9,5	18,4	28,4
20 < 30%	16,9	20,6	28,4
30 < 40%	27,0	26,5	12,8
40 < 50%	16,9	16,2	9,2
50 < 60%	13,8	10,3	6,4
60% +	14,3	5,9	5,5

Tabel VIII benadrukt de sterke positie van de PS in het Waalse Gewest. In meer dan een kwart van de gemeenten waar deze partij deelnam aan de gemeenteraadsverkiezingen verwierf ze meer dan 50% van de uitgebrachte stemmen. Slechts in 11% van de gemeenten blijven de socialisten onder de grens van de 20%.

De PSC haalde daarentegen in 16,2% van de gemeenten meer dan 50% van de uitgebrachte stemmen. In één vijfde van de gemeenten bleef de PSC onder de grens van de 20%. Van de drie grote Waalse partijen is de PRL het minst sterk ingeplant, de liberalen scoorden weliswaar in 12% van de gevallen boven de 50%, maar in 37,6% van de gemeenten waar ze een lijst indienden, slaagden ze er niet in de kaap van de 20% te overschrijden.

Tabel IX spreidt het procentueel stemmenaandeel van de grootste Waalse partijen naar het aantal inwoners van de gemeenten waar ze lijsten indienden.

TABEL IX

Wallonië. Stemmenaandeel naar inwonertal

AANTAL INWONERS	PS	PSC	PRL	ECOLO	LOKAAL
< 7.500	36,4	39,6	31,0	7,6	52,6
7.500 < 15.000	38,0	32,3	28,8	6,8	26,1
15.000 < 22.500	43,8	31,8	21,5	7,3	17,2
22.500 < 30.000	52,3	20,5	23,5	8,7	13,1
30.000 < 37.500	47,6	20,0	22,5	9,2	18,3
37.500 +	48,0	21,4	16,0	9,6	1,6

De PS scoorde het laagst in de kleinere gemeenten (minder dan 15.000 inwoners). Haar beste resultaten bereikt ze daarentegen in de middelgrote gemeenten. Daar is haar score zelfs beter dan in de grote gemeenten. De PSC neemt een aanzienlijke positie in de kleinere gemeenten in. Vanaf de middelgrote gemeenten blijft de uitslag van de PSC rond de 20% zweven. Inzake de PRL wordt opnieuw een negatief verband waargenomen tussen de behaalde resultaten en het inwonertal, zij het dat dit verband bezwaarlijk lineair kan genoemd worden. De PRL scoorde het best in gemeenten met minder dan 15.000 inwoners. In de categorie tot aan 37.500 inwoners slaagde de PRL er nog in boven de 20% te blijven. Die uitslag haalden de liberalen niet in de grootste gemeenten. Met uitzondering van de categorie gemeenten met minder dan 7.500 inwoners komt inzake ECOLO een positieve relatie naar voor tussen het inwonertal en het behaalde percentage. De omgekeerde trend geldt in grote lijnen voor de lokale lijsten, zij het dat de variatie in de gemeenten met een inwonertal tussen de 15.000 en 37.500 eerder beperkt is.

3. De zetelverdeling

Tabel X biedt een overzicht van de zetelverdeling per partij tussen 1976 en 1988.

TABEL X
Wallonië. De evolutie van de zetelverdeling

	1976	1982	1988
PS	1.648	1.664	1.725
PSC	1.177	997	995
PRL	429	618	606
RW	90	16	7
ECOLO	-	47	82
PSC-PRL	352	489	420
PS-RW	-	59	-
UDRT	-	5	-
DIVERS LINKS	67	44	15
PDB	19	14	4
DIVERS WAALS	-	2	-
LOKAAL	1.114	1.017	1.159

De sterke positie van de PS komt opnieuw tot uiting in tabel X. Deze partij slaagt erin bijna 35% van de Waalse zetels binnen te rijden. In 63 Waalse gemeenten beschikt de PS over een absolute meerderheid. Dit zijn er 8 minder dan in 1982, maar twee meer dan in 1976. De PSC neemt bijna 20% van de Waalse zetels voor haar rekening en telt 33 absolute meerderheden (verlies 1). Dit zijn er 15 minder dan in 1976¹⁷. De PRL veroverde 12% van de Waalse zetels en kan in 18 Waalse gemeenten alleen besturen. Dit is een winst van 5 vergeleken met 1982 en 8 vergeleken met 1976. Met haar 7 zetels beschikt het RW net als in 1982 over geen enkele absolute meerderheid. In 1976 kon het RW in één geval een gemeente zelfstandig beheren. De kartels PSC-PRL zijn goed voor 8,5% van de Waalse zetels en tellen 22 absolute meerderheden. Dit betekent dat in 47% van die gemeenten waar een dergelijke kartellijst deelnam aan de verkiezingen deze allianties de meerderheid veroverden. De PSC-PRL kartellijsten verwierven in 1982 29 absolute meerderheden, in 1976 17. De plaatselijke lijsten nemen 23% van de Waalse zetels in beslag en tellen 45 absolute meerderheden. In 1982 en 1976 was dit slechts in 20 gemeenten het geval.

(17) De reeds vermelde lijst AGIR (voorheen PSC) behaalde de absolute meerderheid in Komen-Waasten. De Vlaamse lijst "Gemeentebelangen" haalde daar 4,5% van de stemmen. Dit was voldoende om baat te hebben bij de proportionele samenstelling van het college van burgemeester en schepenen.

4. De impact van de bestuursmeerderheden

Tabel XI gaat na wat de impact is van de positie van elke partij tegenover de uittredende bestuursmeerderheid op de resultaten behaald op 9 oktober 1988¹⁸. De werkwijze is analoog met tabel VI.

TABEL XI

Wallonië. Impact van de positie t.a.v. de bestuursmeerderheid op de verkiezingsuitslagen

	AANTAL GEVALLEN WINST (in procenten)			INDEX PROCENTUEEL STEMCIJ- FER (1988/1982 × 100)		
	OPPOSI- TIE	MEER- DERHEID	SIGNIF	OPPOSI- TIE	MEER- DERHEID	SIGNIF
PS	55,1	54,2	1,000	98,8	150,8	0,000
PSC	51,1	66,7	0,143	103,1	105,5	0,695
PRL	66,7	33,3	0,119	113,2	98,2	0,039
PSC-PRL	66,7	33,3	0,119	113,2	98,2	0,039

De participatie in de uittredende bestuursmeerderheid oefende geen invloed uit op feitelijke winst of verlies van de PS. Anderzijds is het zo dat die participatie de omvang van de winst sterk beïnvloedde. Vanuit de meerderheid zag de PS haar procentueel stemmenaantal met 50% aangroeiën. Op het eerste gezicht lijken de PSC en de PRL vruchten te plukken uit een aanwezigheid in de uittredende meerderheden, maar de gegevens zijn onvoldoende significant om definitieve conclusies te formuleren. Het effect van de positie tegenover de uittredende bestuursmeerderheid op de resultaten is vrij merkwaardig voor de PSC-PRL kartellijsten. De winst is voor deze lijsten groter indien vanuit de oppositie naar de kiezer getrokken wordt dan vanuit de meerderheid. Anders geformuleerd : PSC-PRL lijsten renderen indien ze de strijd aangaan met een PS-meerderheid, maar moeten terrein prijsgeven indien ze vanuit de meerderheid de PS op afstand willen houden.

5. De situatie in de provinciehoofdplaatsen

In Bergen veroverde de PS aangevoerd door senator Lafosse met 49,8% der stemmen (winst 5,7%) de absolute meerderheid met 25 zetels, 3 meer dan in 1982¹⁹. De PSC is de tweede winnaar. De christen-democraten dreven hun aandeel in de stemmen op van 18,5% tot 20,8% maar hun zetelaantal bleef onveranderd : 9. In de derde plaats won ECOLO 1,8% . Met 10,6% beschikken de ecologisten thans over 4 zetels in de gemeenteraad, wat een winst is van 1. De PRL is de grootste verliezer. Haar stemmenaandeel slonk van 19,4% naar 16,1%. De liberalen dienden 2 van de 9 zetels in te leveren. Tot slot dient vermeld dat de Wallingant geïnspireerde lijst UDPW met 2% van de stemmen (tegenover 6,6% in 1982) over geen enkele vertegenwoordiger meer beschikt in de gemeenteraad.

(18) De informatie inzake de samenstelling van de lokale bestuursmeerderheden werd geput uit : L. ASSELBERGHS, J. VAN SOLINGE, *Memento Communal 1988-1989*. A.w.

(19) De grootste stemmentrekker op de PS-lijst was evenwel volksvertegenwoordiger Di Rupo die meer dan het dubbel van de voorkeurstemmen van de lijsttrekker verwierf.

Ondanks de status van Bergen als provinciehoofdplaats werd met meer aandacht uitgekeken naar de kiesverrichtingen in Charleroi. Daar slaagde de PS - aangevoerd door uittreidend burgemeester en Happart-aanhanger Van Cauwenberghé - erin haar absolute meerderheid te vergroten (een stemmenaangroei van 53,3% naar 63,8%) tot 37 zetels (winst 5). De PSC dreef haar aandeel in de geldig uitgebrachte stemmen op met 11,2% tot 12,4% . Haar zetelaantal blijft evenwel ongewijzigd op 6. ECOLO behaalde 7,6% (+ 1,6%) en verwierf zodoende 3 zetels (winst + 1). De grote verliezer is de PRL. De liberalen houden nog 11,7% van de 16% in 1982 over en stonden 4 van hun 9 zetels af. De PC leverde haar laatste zetel in terwijl de Wallingant geïnspireerde lijst 'WALLON' die over één raadslid beschikte niet meer opkwam.

Naar de gemeenteraadsverkiezingen in Luik werd in het bijzonder uitgekeken omdat Luik de eerste grootstad was waar de ecologisten participeerden in het college van burgemeester en schepenen. Een exacte vergelijking opstellen met 1982 is onmogelijk vermits toen de PS optrad in kartelverband met het RW en het RPW onder de naam 'Rassemblement Populaire Socialiste Wallon' en de PSC en PRL onder de naam 'Union pour Liège'. De linkse kartellijst behaalde toen 40,8% van de stemmen en 23 verkozenen. De PS alleen verwierf in 1988 onder leiding van uittreidend burgemeester Close 40,1% en 23 verkozenen. ECOLO vond weinig electorale baat bij de participatie in de politieke meerderheid. De groenen verloren 0,34% maar behouden met 11,3% der geldig uitgebrachte stemmen hun 6 zetels. De PSC-PRL kartellijst stond in 1982 in voor 36,5% der geldig uitgebrachte stemmen en 21 zetels. De PRL verwierf in 1988 21,7% en 12 zetels, de PSC 18,4% en 10 zetels. Gezamenlijk verloren beiden dus 0,6% . De PC slaagde er niet meer in met 3% der stemmen (verlies -1,4%) haar vertegenwoordiger in de gemeenteraad te behouden. Extreem links haalde in 1988 0,7% , extreem-rechts bijna 4%.

De grootste verliezer in Aarlen is de PSC. Ze blijft weliswaar met 31% en 9 zetels de grootste partij, maar gaf 6,7% en 2 zetels prijs vergeleken met 1982 toen de christen-democraten onder de naam 'Union Communale' deelnamen aan de gemeenteraadsverkiezingen. Van de uittreedende PS-PRL coalitie plukten vooral de socialisten de meeste vruchten. Ze wonnen 3,1% en 1 zetel waardoor ze opklommen naar 26,9% en 8 zetels. De PRL verloor daarentegen 4,2% . Met haar 26,2% is ze nog goed voor een vertegenwoordiging van 7 zetels (2 minder dan in 1982) in de gemeenteraad. ECOLO behaalde 5,9% (winst + 1,1%) en stuurt voor het eerste een verkozenen naar de gemeenteraad. Tot slot verkreeg de lijst 'GERONS' bijna 10% en 2 verkozenen.

In Namen verstevigde de PS haar positie door een stemmenwinst van 7,5% . Met 38,5% bekleden de socialisten thans 19 raadszetels, wat neerkomt op een winst van 3. Tweede winnaar was de PSC, met 30,1% (winst 3,9%) nemen de christen-democraten 15 zetels in de gemeenteraad in, 1 meer dan in 1982. ECOLO behaalde 12,9% . Ondanks de winst van 0,6% dienden ze één zetel in de raad af te staan. Ze behouden er nog 5. De grootste verliezer was de PRL. De liberalen kregen 17,1% achter zich tegenover 19,1% in 1982. Dit resulteerde in het verlies van 1 zetel. Ze houden er nog 8 over. Het RW dat in 1982 2 zetels toegewezen kreeg nam niet meer deel aan de gemeenteraadsverkiezingen.

C. De resultaten in het Brusselse Gewest

1. De evolutie 1976-1988

Drie factoren verhinderen een uitgebreide statistische analyse van de verkiezingsuitslagen in het Brusselse Gewest. Vooreerst is het aantal gemeenten (19) te beperkt om significante besluiten te formuleren. In de tweede plaats is de politieke configuratie van Brussel te uitgebreid: in de 19 gemeenten namen op 9 oktober 1988 27 verschillende types van lijsten aan de gemeenteraadsverkiezingen deel. Ten derde wijzigt die politieke configuratie over de verschillende verkiezingen heen. Omwille van deze redenen is de becommentariëring van de resultaten voor Brussel gebaseerd op het procentueel stemcijfer berekend op alle geldig uitgebrachte stemmen in de 19 Brusselse gemeenten.

Tabel XII poogt een overzicht te bieden van de electorale evolutie in de 19 Brusselse gemeenten tussen 1976 en 1988. De indeling in kolommen gebeurde naar analogie met tabel VII en tabel II. Met de rubriek 'Vlaams' worden Vlaamse eenheidslijsten bedoeld²⁰. Deze kunnen evenwel qua samenstelling sterk variëren. Onder de rubriek 'Divers Lokaal' horen zowel plaatselijke lijsten, niet politiek identificeerbare burgemeesterlijsten als kartellijsten thuis. De samenstelling van de rubrieken 'Divers Links' als 'Divers Rechts' gebeurde naar analogie met dezelfde rubrieken van tabel VII.

TABEL XII

Brussel. Vergelijking van de resultaten van de gemeenteraadsverkiezingen (1976-1988)

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
CVP	1976	4	9,0	2,1	12.418
	1982	5	6,8	1,8	9.635
	1988	3	7,3	1,2	5.809
PSC	1976	14	11,6	8,7	52.078
	1982	13	10,6	7,6	39.394
	1988	13	12,6	9,1	43.174
CVP-PSC	1976	5	24,7	6,1	36.678
	1982	3	24,0	4,5	23.607
	1988	3	29,0	5,5	26.211
SP	1982	5	3,9	1,3	6.646
	1988	2	5,0	0,9	4.165
PS	1976	15	17,7	14,1	84.573
	1982	15	12,0	9,9	51.514
	1988	11	15,5	9,5	45.321
SP-PS	1976	4	33,5	6,8	52.078
	1982	3	33,4	5,4	39.394
	1988	6	27,7	9,8	43.174
PVV	1976	1	7,2	0,1	737

(20) E. LENTZEN, X. MABILLE, *a.w.*, blz. 56

	1982	3	3,4	0,9	4.811
PVV-BON	1988	1	5,2	0,6	3.030
PRL	1976	11	13,0	7,7	45.969
	1982	15	18,9	16,4	85.303
	1988	13	25,6	16,2	76.988
PL-LP	1976	8	16,7	7,4	44.327
PVV-PRL	1976	2	10,0	0,8	4.907
	1982	2	19,1	0,9	4.433
	1988	3	30,2	5,2	24.690
VU	1976	1	8,4	0,4	2.319
	1982	5	4,1	1,6	8.269
	1988	4	2,9	0,9	4.232
VLAAMS	1976	18	7,7	7,3	43.903
	1982	12	6,4	3,2	16.733
	1988	13	6,2	4,0	19.164
ECOLO	1982	16	6,6	6,1	31.644
	1988	18	8,0	7,7	36.636
FDf	1976	19	33,7	33,7	202.194
	1982	19	28,2	28,2	146.837
	1988	16	17,6	14,1	67.231
UDRT	1982	17	4,6	3,9	20.531
DIVERS	1976	15	2,8	2,5	15.110
LINKS	1982	12	1,3	1,0	5.136
	1988	15	0,9	0,8	3.702
DIVERS	1976	1	0,3	0,0	147
RECHTS	1982	7	1,5	0,5	2.682
	1988	8	2,8	1,4	6.756
VLAAMS	1982	2	1,8	0,2	798
BLOK	1988	7	1,9	0,9	4.150
PRL-PSC	1982	1	26,6	1,2	6.083
CVP-PVV	1982	2	5,1	0,6	2.954
PS-PSC	1982	1	40,1	0,5	2.860
	1988	1	47,3	0,6	2.928
PRL-FDF	1988	2	40,0	6,1	29.207
PS-FDF-PSC	1988	1	34,0	0,6	2.789
DIVERS	1976	11	3,1	2,2	13.194
LOKAAL	1982	15	5,2	4,4	22.744
	1988	10	8,1	4,9	23.280

Op het eerste gezicht wijst tabel XII op verlies van de PRL : in alle gemeenten waar de PRL deelnam aan de gemeenteraadsverkiezingen zag deze partij haar aandeel weliswaar aangroeien van 18,9% naar 25,6% maar haar aandeel in het totaal der Brusselse stemmen slonk gering met -0,2%. Deze beperkte achteruitgang kan verklaard worden door het feit dat de PRL in Schaarbeek niet meer onder haar eigen letterwoord opkwam, maar samen met de PVV en onafhankelijken participeerde in de lijst NOLS. In de 10 gemeenten waar de PRL zowel in 1982

als in 1988 onder een nationaal nummer deelnam aan de verkiezingen won ze gemiddeld 2,4%. Dit was het resultaat van vooruitgang in 5 gemeenten, verlies in 4 en status quo in 1 geval. De grootste vooruitgang kan in Ukkel en Vorst opgetekend worden; respectievelijk met 9,8% en 8,9%. De PRL verloor het meest in St. Gillis: -3,8%. Het aandeel van de liberale lijsten in Brussel (PVV-BON, PRL, PVV-PRL) groeide van 18,2% in 1982 tot 22% in 1988.

De resultaten van de PS lopen parallel met deze van de PRL. Een gering verlies t.a.v. het totaal der geldig uitgebrachte stemmen in de Brusselse gemeenten, maar een winst in de gemeenten waar de PS oprad. In 9 van de 10 Brusselse gemeenten waar de PS zowel in 1982 als in 1988 deelnam aan de gemeenteraadsverkiezingen boekte deze partij vooruitgang, gemiddeld van 10,1% naar 13%. Enkel in St. Lambrechts-Woluwe verloor de PS gering. De PS-winst was het grootst in Vorst (+ 8%) en Elsene (+ 6%). De tweetalige SP-PS lijst in Evere kan zelfs terugblikken op een terreinwinst van 11,3%. Het procentueel aandeel van de socialistische lijsten steeg in de 19 Brusselse gemeenten van 16,6% tot 20,2%.

Het meest opvallende fenomeen tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 9 oktober 1988 in Brussel was de verdere afkalving van het FDF. Deze trend was reeds bij de gemeenteraadsverkiezingen van 10 oktober 1982 ingezet, maar verscherpte op 9 oktober 1988. Het FDF slaagde er zelfs niet meer in een eigen lijst in elke Brusselse gemeente in te dienen. Haar aandeel in het Brusselse stemmenreservoir slonk van 28,2% in 1982 tot 14,1% in 1988. Dit cijfer moet weliswaar genuanceerd worden door erop te wijzen dat het FDF in Anderlecht en St. Lambrechts-Woluwe gezamenlijk met de PRL een lijst indiende, maar anderzijds verloor het FDF in de 14 gemeenten waar ze zowel 1982 als in 1988 lijsten onder het nationaal nummer indiende gemiddeld met 6,7%. Dit kwam neer op een verlies in 12 gemeenten tegenover een winst in 2 (Oudergem en Watermaal-Bosvoorde). Het verlies was het meest spectaculair in Etterbeek (-22,6%) en St. Pieters-Woluwe (-16,1%).

De PSC zag haar aanhang in de 19 Brusselse gemeenten toenemen van 7,6% naar 9,1%. In de twaalf gemeenten waar de PSC zowel in 1982 als in 1988 een lijst indiende behaalden de Franstalige christen-democraten 14,2% der stemmen. Dit is een aangroei van 0,8%. De PSC won in 8 van deze gemeenten. De winst was het grootst in Anderlecht (+ 4,8%) en Jette (+ 4,4%). De PSC gaf terrein prijs in 4 gemeenten. Dit gebeurde het meest in St. Lambrechts-Woluwe (-3%) en St. Gillis (-2,5%). In Brussel diende de PSC samen met de CVP een lijst in onder de naam PSC-CVB. Getrokken door minister van state P. Vanden Boeynants won deze lijst 6,3%. De christen-democratische familie zag haar aandeel in het totaal der Brusselse stemmen omhooggaan van 13,9% naar 15,8%.

ECOLO kende een uitbreiding van haar aandeel in het totaal der Brusselse stemmen van 6,1% naar 7,7%. In de vijftien gemeenten waar ECOLO zowel in 1982 als in 1988 aantrad steeg haar electoraat van 6,5% naar 8%. In slechts vier van deze gemeenten speelde ECOLO kiezers kwijt. Deze achteruitgang was het grootst in Sint-Gillis (-2,4%). Het grootste gewin realiseerde ECOLO in Anderlecht (+ 4,6%) en Koekelberg (+ 4,2%). In beide gevallen behaalt ECOLO meer dan 10% der uitgebrachte stemmen.

Het aandeel van de zuivere Vlaamse lijsten van de grootste politieke partijen boette aan omvang in. Voor de CVP bedroeg dit verlies -0,6%, voor de SP -0,9%

en voor de VU -0,7%. Dit verlies moet vooral toegeschreven worden aan het feit dat zowel CVP, SP als VU minder strikt eentalige lijsten indienden. De PVV kwam in geen enkel van de 19 gemeenten nog onder haar eigen naam op. De Vlaamse kartellijsten kenden een aangroei van 0,8%.

Net zoals in de overige gewesten valt in Brussel de teloorgang van extreem-links op, naast de opkomst van extreem-rechts. Het Vlaams Blok verzamelde in Brussel bijna 1% van de kiezers achter zich. Tot slot moet erop gewezen worden dat het aandeel van de diverse lokale lijsten toenam met 0,5%.

2. De zetelverdeling

Tabel XIII biedt een overzicht van de zetelverdeling in de gemeenten van het Brusselse Gewest in de periode 1976-1988. In 1982 beschikte het FDF nog over vier absolute meerderheden in Brussel; Oudergem, Etterbeek, Schaarbeek (lijst NOLS) en St. Lambrechts-Woluwe. In 1988 kon het FDF enkel haar meerderheid behouden in Oudergem. De PSC kan in Ganshoren alleen de gemeente besturen (lijst LBRB), de PRL in Elsene en Koekelberg (de lijsten LB), PVV-PRL in Schaarbeek (de lijst NOLS), PS-SP in Evere en St. Gillis (in deze laatste onder de naam LB), PS-PSC in St. Joost-ten-Node (de lijst SJTN), en PRL-FDF in St. Lambrechts-Woluwe (de lijst LB). Het is opvallend dat deze meerderheden meestal tot stand kwamen in de vorm van zgn. burgemeesterlijsten. Ze beschikten m.a.w. over de uittrekkende burgemeester als lijststaandevoerder.

III. Gemeenteraadsverkiezingen - Parlementsverkiezingen

Een vergelijking opstellen van de gemeenteraadsverkiezingen met de parlementsverkiezingen is een hachelijke onderneming. Bij de organisatie van parlementsverkiezing vormt het kanton de kleinste kiesomschrijving en niet de gemeente. Slechts in 46 gevallen valt de gemeentelijke omschrijving samen met de kantonnale. Daarnaast stelt zich het bijzonder probleem in Halle-Vilvoorde waar sommige gemeenten verdeeld werden over meer dan één kanton. In de derde plaats zorgt de wijzigende politieke morfologie in Brussel voor onoplosbare interpretatieproblemen. Daarenboven is zoals in deze bijdrage reeds vermeld werd de inzet van de gemeenteraadsverkiezingen niet dezelfde als van de parlementsverkiezingen²¹. Tabel XIV poogt de resultaten van de parlementsverkiezingen en gemeenteraadsverkiezingen op één lijn te brengen. De gehanteerde cijfers voor de parlementsverkiezingen zijn de uitslagen van de Kamer van Volksvertegenwoordigers. Voor de gemeenteraadsverkiezingen zijn de weergegeven cijfers de percentages voor elke partij berekend op het totaal van de gemeenten waar de betrokken partij een lijst indiende. Dit brengt mee dat de totalen niet gelijk zullen zijn aan honderd. De vergelijking wordt beperkt tot het Vlaamse en het Waalse Gewest en de grootste politieke partijen²².

(21) Voor een gedetailleerde studie over de relatie tussen de gemeenteraadsverkiezingen en de parlementsverkiezingen, zie J. LECLERCQ, E. LENTZEN, Comparaison entre les scrutins communaux et législatifs 1976-1988. In: *Courrier Hebdomadaire du CRISP*, 1989, nr. 1235, 40 blz.

(22) Voor de resultaten van de parlementsverkiezingen werd een beroep gedaan op: W. FRAEYS, Les élections législatives du 17 avril 1977. In: *Res Publica*, 1977, nr. 3, blz. 495-513; W. FRAEYS,

TABEL XIII
Brussel. De evolutie van de zetelverdeling 1976-1988

	1976	1982	1988
CVP	16	13	10
PSC	55	50	57
CVP-PSC	44	34	38
SP	0	5	4
PS	106	89	71
SP-PS	48	24	72
PVV	0	2	0
BON-PVV	0	0	2
PRL	51	108	117
PVV-PRL	6	14	34
PL-LP	42	0	0
VU	2	4	1
FDf	264	225	108
KP	2	0	0
VLAAMS	36	15	19
ECOLO	0	28	37
DIVERS LOKAAL	3	17	29
UDRT	0	13	0
DIVERS RECHTS	0	0	1
PRL-PSC	0	10	0
CVP-PVV	0	2	0
PS-PSC	0	14	16
PRL-FDF	0	0	40
PS-FDF-PSC	0	0	9

Uit tabel XIV blijkt dat in Vlaanderen de christen-democraten een hogere score realiseren bij de gemeenteraadsverkiezingen dan bij de parlementsverkiezingen die eraan voorafgingen. Met uitzondering van de parlementsverkiezingen van 1978 liggen de behaalde percentages van de parlementsverkiezingen volgend op de gemeenteraadsverkiezingen beduidend lager. Voor de SP geldt de omgekeerde trend. De socialisten doen het beter bij de parlementsverkiezingen die voorafgaan aan de gemeenteraadsverkiezingen. De enige uitzondering hierop wordt gevormd door de gemeenteraadsverkiezingen van 1982, maar 1981 was voor de SP dan ook een absoluut dieptepunt. De socialisten scoren ook bij de parlementsverkiezingen die volgen op de gemeenteraadsverkiezingen hoger. Een soortgelijke trend gaat opnieuw op voor de liberalen : betere uitslagen voor de parlementsverkiezingen die voorafgaan aan de gemeenteraadsverkiezingen. Met uitzondering van de parlementsverkiezingen van 1977 scoren zij beter bij de parlementsverkiezingen dan bij de gemeenteraadsverkiezingen die eraan voorafgaan. Een zelfde trend kan bij de Volksunie genoteerd worden : lagere cijfers bij de gemeenteraadsverkiezingen

TABEL XIV

Vergelijking parlamentsverkiezingen - gemeenteraadsverkiezingen

	1974	1976	1977	1978	1981	1982	1985	1987	1988
	K	G	K	K	K	G	K	K	G
VLAANDEREN									
CVP	39,9	42,8	43,9	43,5	32,0	37,6	34,6	31,4	37,0
SP	22,3	21,3	22,4	20,9	20,6	21,6	23,7	24,2	21,1
PVV	17,3	16,3	14,5	17,2	21,1	16,1	17,4	18,5	17,6
VU	16,8	14,7	16,7	11,5	16,0	14,6	12,7	12,9	11,7
AGA- LEV				0,3	4,0	6,9	6,1	7,3	6,9
VL BLOK				2,1	1,8	6,1	2,2	3,0	6,1
WALLONIE									
PS	36,8	42,0	38,7	36,7	36,2	41,6	39,5	43,9	43,6
PSC	22,6	28,2	25,7	26,9	19,6	27,5	22,6	23,2	27,3
PRL	15,1	16,6	18,9	17,4	21,7	22,3	24,2	22,2	21,8
RW	18,5	10,9	9,5	9,2	5,5	5,8	0,6	0,8	1,5
ECO- LO				1,2	6,1	7,2	6,2	6,5	8,5

K : Parlamentsverkiezingen. Uitslagen Kamer van Volksvertegenwoordigers

G : Gemeenteraadsverkiezingen

dan bij de parlamentsverkiezingen die eraan voorafgingen. In 1985 haalde de Volksunie ook een lager procentueel stemcijfer dan in de gemeenteraadsverkiezingen van 1982. Voorheen herstelde de VU zich na de gemeenteraadsverkiezingen. Voor AGALEV en het Vlaams Blok verhindert het beperkt aantal gemeenten waar deze partijen lijsten indienen een dergelijk vergelijking.

In Wallonië haalde de PS tot voor 1988 betere scores bij de parlamentsverkiezingen die voorafgingen en volgden op de gemeenteraadsverkiezingen. De gemeenteraadsverkiezingen van 1988 betekenden een kentering : de PS bleef nipt onder haar score gerealiseerd in 1987. Hetzelfde scénario geldt voor de PSC : betere resultaten bij de gemeenteraadsverkiezingen dan bij de parlamentsverkiezingen (zowel voor of na). Bij de Waalse liberalen liggen de kaarten minder duidelijk. Zowel bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1976 als van 1982 scoorden ze hoger dan bij de parlamentsverkiezingen die eraan voorafgingen, maar bij de eerstvolgende parlamentsverkiezingen verbeterden ze hun score van de gemeenteraadsverkiezingen opnieuw. De gemiddelde score van de gemeenteraadsverkiezingen van 1988 lag daarentegen nipt onder deze van de parlamentsverkiezingen van 1987. Het RW vertoont sinds 1974 een dalende curve, zonder onderscheid naar parlaments- of gemeenteraadsverkiezingen. Het te beperkt aantal gemeenten waar ECOLO deel nam aan de verkiezingen verhindert een dergelijke analyse voor de Waalse ecologisten.

IV. Besluiten

De opkomst bij de gemeenteraadsverkiezingen van 9 oktober 1988 bedroeg 93,4% en was het geringst in het Brusselse Gewest met 82,3%. Dit Brussels cijfer wordt nog frappanter indien de opkomst berekend wordt op het aantal inwoners van het Gewest. Het resultaat van die berekening leert dat in feite amper 1 op de 2 Brusselaars naar de stembus trok. Op termijn kan dit de legitimiteit van het politiek systeem ondergraven.

In het Vlaamse Gewest verloor de CVP in geringe mate. De socialisten konden de gunstige trend die ingezet was in 1982 niet doortrekken en vielen zelfs onder het niveau van 1976. De derde verliezer was de VU. Tot de winnaars behoren vooral de PVV, AGALEV en het Vlaams Blok.

In het Waalse Gewest zagen zowel de PS, PSC, PRL en ECOLO hun aandeel in het totaal der Waalse stemmen aangroeien. Dit wordt verklaard door het niet meer opkomen van PS-RW kartellijsten en de verdwijning van UDRT naast de verdere afkalving van het RW en klein links. Van de vier grootste partijen verloor de PRL in meer gemeenten dan ze won.

In Brussel valt de verdere afkalving van het FDF op. De drie traditionele politieke families profiteerden daar het meest van. Landelijk valt de vooruitgang van de ecologisten op. De grootste aanhang verwerven ze in het Brusselse Gewest.

341 lijsten haalden over heel België een absolute meerderheid tegenover 309 in 1982. In Vlaanderen was dit in 48,9% van de gemeenten het geval, in Wallonië in 69,5% en in Brussel in 47,4%.

In Vlaanderen deden de CVP en de SP het beter indien ze deel uitmaakten van de uittredende bestuursmeerderheid, in Wallonië de PS. Opmerkelijk is het feit dat de anti-PS kartellijsten in Wallonië wonnen indien ze vanuit een oppositierol naar de kiezer trokken en verloren indien ze tot de meerderheid behoorden. Uit een enquête blijkt dat 68,9% van de kiezers beweert zich bij het uitbrengen van een stem bij de gemeenteraadsverkiezingen te laten leiden door het dienstbetoon²³. Dit kan het spelen van een meerderheidseffect in sommige gevallen verklaren: de mogelijkheden tot het bevredigen van de verzoeken van kiezers in het kader van het politiek dienstbetoon zijn immers ruimer indien de betrokken politicus tot de politieke meerderheid behoort.

De proportionele verdeling van de schepenmandaten in de gemeenten met een bijzonder taalstatuut leverden schepenen op voor de Vlaamse lijsten in Kraainem, St. Genesius-Rode, Wommel, Wezembeek-Oppem en Voeren. Dit was niet het geval in Drogenbos (waar geen Vlaamse eenheidslijst deelnam aan de gemeenteraadsverkiezingen), Linkebeek en Komen-Waasten (waar de Vlaamse lijsten onder de drempel bleven).

Vergeleken met de parlementsverkiezingen van 1987 deed in Vlaanderen enkel de CVP het beter. De CVP scoort bij de gemeenteraadsverkiezingen overigens altijd hoger dan bij de parlementsverkiezingen die eraan voorafgingen. In Wallonië deed enkel de PSC het beter bij de gemeenteraadsverkiezingen dan bij de parle-

(23) Het betrof een enquête uitgevoerd door het Instituut voor Politieke Vorming (IPOVO) bij 2.266 kiezers in 10 Vlaamse gemeenten in de periode augustus-december 1987.

mentsverkiezingen. Dit is voor de PSC een vaste traditie. In 1988 deed de PS afbreuk aan dezelfde traditie.

Summary: The results of the municipal-council elections of 1988 in Belgium

In the Flemish region the greatest losers are the Flemish nationalists VU and the Socialist Party, followed by the christian-democrats of the CVP. The liberal party PVV, the ecologist AGALEV and the extreme right-wing Vlaams Blok (particularly in the city of Antwerp) are the winners. The results of the Walloon region show a gain for the socialists (PS), christian-democrats (PSC) and the ecologists (ECOLO) and a slightly liberal (PRL) recede. The high number of winners is caused by the disappearance of the socialist-Walloon nationalist alliances and the anti-tax party UDRT. Another important factor is the fall in of the walloon nationalist party RW.

The elections in the Brussels region are characterized by the further set-back of the once so strong French-speaking party FDF. The three traditional political families and the ecologists benefit by this decline.

In Flanders the christian-democrats and the socialists profit by their participation in the boards of mayor and aldermen (the local majorities), in the Walloons the socialists. The data concerning the profits by this participations show no evidence for the other parties.

Morfologie van de Vlaamse politieke partijen in 1987 en 1988

Opgesteld door Mieke VERMINCK

Assistente aan de Afdeling Politologie
van de Katholieke Universiteit te Leuven,
in samenwerking met de nationale secretariaten van de politieke partijen.

De studie van de politieke partijen verdient om verschillende redenen bijzondere aandacht in de politologie.

In de eerste plaats spelen de politieke partijen een overwegende rol in de Belgische politieke besluitvorming. Niet zelden wordt België gekenmerkt als een participatie¹. Voorts is de studie van de evoluties die zich intern het partijenlandschap afspeelen bijzonder interessant. Er zijn een aantal nieuwe partijen ontstaan, sommigen onder invloed van een aantal algemeen maatschappelijke processen en anderen als gevolg van enkele zeer typische veranderingen binnen het Belgisch staatsbestel. Deze laatste evoluties zijn ook verantwoordelijk voor de splitsing van de drie traditionele partijen in België. Tenslotte is het bijzonder moeilijk om op een adequate en systematische wijze informatie te verzamelen over het verleden van de politieke partijen. Doorgaans gaat de prioritair aandacht van de politieke partijen naar andere zaken dan archivering. Als gevolg daarvan is het archief van vele partijen zeer onvolledig en vaak onbetrouwbaar.

Daarom is de Afdeling Politologie in 1982 gestart met het opstellen van een 'Morfologie van de politieke partijen'. Jaarlijks verschijnt de Morfologie van afwisselend de Vlaamse en de Franstalige politieke partijen in het Politiek Jaarboek van Res Publica. In de tweede helft van 1988 heeft de Afdeling Politologie in samenwerking met de redactie van Res Publica het plan opgevat om de Morfologie die in 1982 gestart is, in de tijd naar voren te verschuiven, en met name in 1970 te laten starten. De weergave van dit project is gepubliceerd in het Jubileumnummer verschenen ter gelegenheid van het dertig-jarig bestaan van Res Publica². De beschikbare informatie over de nationale partijorganen, de positiebekleders en de communicatiemiddelen van de partijen, is op die manier aanzienlijk uitgebreid.

Onderhavige uitgave geeft de Morfologie weer van de grote Vlaamse politieke partijen: CVP, PVV, SP, VU en Agalev. Deze uitgave, evenals alle voorgaande trouwens, kon enkel gerealiseerd worden dank zij de uitgebreide en bereidwillige medewerking van de partijsecretariaten. Bij deze willen wij de nationale partijsecretariaten dan ook oprecht danken. Onze dank gaat in het bijzonder uit naar

---

(1) W. DEWACHTER, De partijstaat in de Westeuropese polyarchie: een proeve tot meting, en W. DEWACHTER, Noodzaak en overwicht van de politieke partij in de polyarchie. In: *Res Publica*, 1981, nr. 1, blz. 115-151.

(2) W. DEWACHTER e.a., Morfologie van de Belgische politieke partijen 1970-1985 - Morfologie des partis politiques belges 1970-1985. In: *Res Publica*, 1988, nr. 4, blz. 483-698.

de heer P. Willems van de Christelijke Volkspartij, de heren F. Dhondt en G. van Hevele van de Partij voor Vrijheid en Vooruitgang, mevrouw C. Galle en de heer M. Verstraete van de Socialistische Partij, mevrouw T. Vereecke van het Studie- en Documentatiecentrum Emile Vandervelde-Instituut, mevrouw G. Raskin en de heer N. Moyaert van de Volksunie, de heer J. Malcorps van AGALEV en de heer H. Santy van de Belgische Radio en Televisie.

DE CHRISTELIJKE VOLKSPARTIJ (CVP)

1. Nationaal Partijcongres

In 1987 en 1988 werden in totaal drie congressen georganiseerd.

1.1. Gent, 29 november 1987: Verkiezingscongres.

Agenda: Voorstelling en goedkeuring van het verkiezingsprogramma voor de parlementsverkiezingen van 13 december 1987.

Opkomst: 1150 aanwezigen.

1.2. Gent, 5 mei 1988: Congres over de regeringsdeelname.

Agenda: Het ontwerp van regeerakkoord bereikt tussen CVP, SP, VU, PS en PSC.

Opkomst: 950 aanwezigen.

1.3. Antwerpen, 17 september 1988: Congres n.a.v. de gemeenteraadsverkiezingen – verkiezing van de Nationale Voorzitter.

Agenda:

+ Programma gemeenteraadsverkiezingen.

+ Verkiezing van de Nationale Voorzitter in opvolging van F. Swaelen.

Opkomst: 1200 aanwezigen.

2. Nationaal Partijbestuur

2.1. Samenstelling

Partijstatuten¹: Art. 30.1.

Congres 31 mei 1986 (Statutair congres)

Coöptatie 10 juni 1986.

Bureau 17 juni 1986

Statuten:

a) de Partijvoorzitter, door het Partijcongres gekozen;

Van Rompuy Herman²

b) 15 partijbestuursleden, vermeerderd met een aantal op basis van één per 5000 CVP-leden. Dit aantal wordt berekend op basis van het gemiddelde van globale ledencijfers van de afgesloten bestuursperiode. Een rechtstreeks gekozen

Rechtstreeks verkozen leden + 35 jaar

Baeck Karel

Boonet Etienne

Buijs Willy

Crabbe Roland

De Backer Remi

(1) De partijstatuten werden grondig gewijzigd tijdens het Congres 'Partij en Beweging' te Gent van 4 maart 1989. De hier vermelde gegevens zijn op de oude statuten gebaseerd, geldend in 1987 en 1988.

(2) Tijdens het Congres van 17 september 1988 in Antwerpen werd Herman Van Rompuy tot nieuwe partijvoorzitter gekozen. Hij volgde Herman Swaelen op die Voorzitter was sinds december 1981.

lid per provincie dient gewaarborgd. Minstens één vijfde van de rechtstreeks gekozen leden moeten vrouwen zijn en minstens één derde van de gekozen bestuursleden dient jonger te zijn dan 35 jaar ;

Devroe Jan
D'Hooghe Jacques
Dielens Greta
d'Udekem d'Acoz Henri
Dumoulin Frans
Eeckelaers Lieve
Foubert Jef
Ghekiere Guido
Mangeleer Dirk
Manteleers Michel
Moenaert Patrick
Mortier Paula
Sannen Jos
Sauer Dirk
Schouppe Etienne
Vandenberghé Hugo
Vandormael Jeanine
Verbeke Piet
Wulleman Gerard

Rechtstreeks verkozen leden - 35 jaar

Audoor Caroline
Caluwe Ludwig
Cooreman Paul
Debonne Frans
De Vlies Carl
Doomst Michel
Geeroms Hans
Hellemans Jos
Pinxten Karel
Swinnen Monique (ondervoorzitter)
Taes Chris
Triest Rita
Veulemans Hilde

c) de voorzitter en zes leden van de CVP-senaatsfractie, de voorzitter en zes leden van de CVP-kamerfractie en de voorzitter en vijf leden van de CVP-fractie in de Vlaamse Raad gekozen door hun respectievelijke fracties, waaronder de voorzitter van de Werkgroep Vrouw en Maatschappij, de voorzitter van de Vereniging van CVP-Raadsleden, afgevaardigde bestuurder van IPOVO en de voorzitter van CDE (Christen-Democraten voor Europa), indien deze parlements lid zijn ;

Senaat
Gijs Bob (fractievoorzitter)
Arts Alex
Cooreman Etienne
Vannieuwenhuyze Roger
Diegenant Achiel
De Seranno Jos
Staels-Dompas Nora
Declercq Tijl (afgevaardigd-beheerder IPOVO)³

(3) Tijl Declercq maakte tot 13 december 1987 deel uit van het Nationaal Partijbestuur als senator en afgevaardigd-beheerder van IPOVO. Daarna maakte Tijl Declercq er geen deel meer van uit en was IPOVO niet meer in het Nationaal Partijbestuur vertegenwoordigd. Inmiddels volgde volksvertegenwoordiger Mark Van Peel hem op als afgevaardigd-beheerder van IPOVO en maakt dusdanig deel uit van het Nationaal Partijbestuur.

KamerDhoore Luc⁴ (fractievoorzitter)

Ansoms Jos

Van Rompuy Eric

Bourgeois André

De Roo Johan

Beerden Georges

Van Wambeke Hubert

Eyskens Mark⁵**Vlaamse Raad**

Verhaegen Guido (fractievoorzitter)

Olivier Marc

Van Hecke Johan

Merckx-Van Goey Trees

Deprez Paul

Kelchtermans Lambert

d) twee leden gekozen door de Vlaamse fractie van het Europees Parlement⁶;

e) de CVP-leden van de nationale en Vlaamse regering, de CVP-voorzitter(s) van de parlementaire instelling(en);

Croux Bert

Marck Pol

Leden van de Nationale Regering⁷

Martens Wilfried

Tindemans Leo

Demeester-De Meyer Wivina

Dehaene Jean-Luc

De Keersmaeker Paul

D'Hondt-Van Opdenbosch Paula

Smet Miet

Van Den Brande Luc

Dupré Jos

Voorzitter van de Senaat: Swaelen

Frank⁸Voorzitter van de Kamer: Van Keirsbilck Eric⁹

(4) Luc D'Hoore volgde Luc Van den Brande op als voorzitter van de CVP-kamerfractie, nadat deze op 8 mei 1988 toetrad tot de regering Martens VIII als Minister van Tewerkstelling en Arbeid.

(5) Mark Eyskens bleef ook na zijn niet meer aantreden in de nationale regering op 8 mei 1988 deel uitmaken van het Nationaal Partijbestuur en Partijbureau.

(6) Ook de vertegenwoordiger uit de Vlaamse CVP-EVP-fractie in het Nationaal Partijbureau Raf Chanterie maakt deel uit van het Nationaal Partijbestuur.

(7) Frank Swaelen werd bij de eerste zitting van de Senaat tot senaatsvoorzitter verkozen op 11 oktober 1988. Hij volgde daarmee zijn partijgenoot Lambert Kelchtermans op die sinds 16 mei 1988 de functie van senaatsvoorzitter waarnam.

(8) Rik van Keirsbilck was van 19 januari 1988 tot 10 mei 1988 voorzitter van de Kamer en alsdanig lid van het Nationaal Partijbestuur en Partijbureau gedurende deze periode.

Leden van de Vlaamse Regering¹⁰

Geens Gaston
Coens Daniël
Lenssens Jan
Kelchtermans Theo
Weckx Hugo

f) de voorzitter van de CVP-Jongerenbeweging ;

Lambrecht Jaak

g) de Nationale Secretaris ;

Delcroix Leo

h) de bestuursleden, gecoöpteerd door de personen aangeduid onder de punten a, b, f en g, voor maximum één derde van het aantal rechtstreeks gekozen bestuursleden ;

Amssoms Chris
Bevernage Carl
Cuyvers Jan
Gotzen Rudi
Janssens Frans
Lyben Hubert
Peers-Geuens Régine
Pernot Miette
Thuysbaert Georges
Thys Petrus
Vanderborgh Vera
Vandevelde Dirk
Verschoore Jef

i) Voor zover hij/zij niet rechtstreeks gekozen of gecoöpteerd is, zetelen de voorzitter van de Werkgroep Vrouw en Maatschappij, de voorzitter van de Vereniging van CVP-Raadsleden, de afgevaardigde bestuurder van IPOVO, en de voorzitter van CDE, indien zij geen parlementslid zijn, ambtshalve in het Partijbestuur ;

De Schryver-Sioen Juliette (voorzitter Werkgroep Vrouw & Maatschappij)¹¹.
Benoit Marc (voorzitter CDE)

(9) (10) Op 8 mei 1988 benoemde de Koning de leden van de Regering Martens VIII. Treedt niet meer aan in deze regering en is als dusdanig geen lid meer van het Nationaal CVP-Bestuur en -Bureau : Firmin Aerts.

Daniël Coens was vanaf 8 mei 1988 (installatie regering Martens VIII) geen lid meer van het Nationaal Partijbestuur en Partijbureau omdat hij geen deel meer uitmaakte van de nationale regering. Op 18 oktober 1988 wordt de Vlaamse regering proportioneel samengesteld door een uitbreiding naar VU en SP toe. Daniël Coens treedt opnieuw toe tot deze regering. Hugo Weckx trad toe tot de Vlaamse regering op 3 februari 1988 en maakt van dan af deel uit van het Nationaal Partijbureau en Partijbestuur.

Paul Breyne, toetreden tot de Vlaamse Executieve op 3 februari 1988 maakt tot 18 oktober uit hoofde van deze ministerportefeuille deel uit van het Nationaal Partijbestuur en Partijbureau. Bij de uitbreiding van de Vlaamse Executieve op 18 oktober wordt Paul Breyne er niet meer in opgenomen. Hij maakt sinds die datum geen deel meer uit van het Nationaal Partijbestuur en Partijbureau.

Paula D'Hondt-Van Opendenbosch maakt tot 8 mei 1988 deel uit van de nationale regering Martens VII. Zij werd niet meer opgenomen in de regering Martens VIII en maakt sinds 8 mei geen deel meer uit van het Nationaal CVP-Bureau en -Bestuur.

Herman Van Rompuy maakte tot 17 september deel uit van de regering Martens VIII. Na zijn verkiezing tot Nationaal CVP-Voorzitter op 17 september wordt hij in de regering opgevolgd door Wivina Demeester-De Meyer op 18 september die van die dag af opnieuw deel uitmaakt van het Nationaal CVP-Bureau en -Bestuur. Sinds 8 mei 1988 maakte zij daar geen deel meer van uit.

Rika Steyaert maakte tot 3 februari 1988 als Gemeenschapsminister deel uit van het Nationaal Partijbestuur en Nationaal Partijbureau.

j) de directeur van CEPESS. Van Rompuy Herman¹²

2.2. Verkiezing Nationaal Partijbestuur (cfr. Art. 30.1.b)

De verkiezing van het Nationaal Partijbestuur gebeurde op het congres van 31 mei 1986. Voor de resultaten van deze verkiezingen verwijzen we naar de vorige editie van het Politiek Jaarboek (1986) p. 455.

De rechtstreeks verkozen leden van het Nationaal Partijbestuur zijn:

1. Doomst Michel	20. Foubert Jef
2. Baeck Karel	21. Wulleman Gerard
3. Sauer Dirk	22. Manteleers Michel.
4. Pinxten Karel	23. D'Hooghe Jacques
5. Eeckelaers Lieve	24. Verbeke Piet
6. Mangeleer Dirk	25. Swinnen Monique
7. De Backer Remi	26. Ghekiere Guido
8. Dielens Greta	27. Dumoulin Frans
9. Sarens Freddy ¹³	28. Geeroms Hans
10. Mortier Paula	29. Boonet Etienne
11. Schoupe Etienne	30. Triest Rita
12. Caluwe Ludwig	31. Vandormael Jeanine
13. Debonne Frans	32. Veulemans Hilde
14. Devroe Jan	33. Hellemans Jos
15. Arts Alex ¹⁴	34. Taes Chris
16. Buijs Willy	35. De Vlies Carl
18. Crabbé Roland	36. Audoor Caroline
17. Vandenberghe Hugo	37. Cooreman Paul
19. d'Udekem d'Acoz Henri	

2.3. Frequentie van samenkomst.

Normaal éénmaal per maand.

(11) Lieve Eeckelaers volgde op 1 augustus 1988 Juliette De Schryver-Sioen op als interim voorzitter van Vrouw en Maatschappij in afwachting van de verkiezing van een nieuwe voorzitter. Inmiddels is Sabine de Bethune de nieuwe voorzitter, verkozen op 4 februari 1989. Na haar ontslag als interim-voorzitter bleef Lieve Eeckelaers lid van het Nationaal Partijbestuur. Zij was er rechtstreeks verkozen.

(12) Op 8 mei 1988 treedt H. Van Rompuy in de regering Martens VIII als Staatssecretaris voor Financiën en KMO. Op 17 september '88 wordt hij Partijvoorzitter. Als zijn opvolger als directeur van CEPESS trad op 1 maart 1989 Paul Maertens aan, een jong economist uit Bonheiden.

(13) Freddy Sarens werd op 15 december 1987 tot volksvertegenwoordiger voor het arrondissement Mechelen verkozen. In het Partijbestuur werd hij opgevolgd door Jos Sannen.

(14) Alex Arts werd op 28 december 1987 bij de provinciale coöptaties in de Senaat voor de provincie Limburg gecoöpteerd senator. Hij bleef lid van het Nationaal Partijbestuur namens de CVP-Senaatsfractie. Bij de rechtstreeks verkozen leden van het Nationaal Partijbestuur werd hij opgevolgd door Patrick Moenaert.

3. Nationaal Partijbureau

3.1. Samenstelling

Partijstatuten : Art. 33.1.

a) de Partijvoorzitter ;
 b) twaalf niet-parlementsleden, uitsluitend gekozen onder en door de rechtstreeks verkozen en gecoöpteerde leden van het Nationaal Partijbestuur, onder wie ten minste twee vrouwen en drie jongeren beneden de 35 jaar waaronder één vrouw ;

c) de voorzitters van de CVP-fractie in de parlementaire instellingen ;

d) twee CVP-volksvertegenwoordigers, twee CVP-senatoren, twee leden van de Vlaamse raad gekozen door hun respectievelijke fracties, één Europees parlamentslid gekozen door de Vlaamse EVP-fractie van het Europees Parlement, onder de vertegenwoordigers in het Nationaal Partijbestuur ;

e) De CVP-ministers uit de nationale regering en twee leden uit de Vlaamse regering, waaronder desgevallend de CVP-voorzitter, en de CVP-voorzitter(s) van de parlementaire instellingen ;

Leden

Congres 31 mei 1986 – Coöptatie
 10 juni 1986

Bureau 17 juni 1986

Van Rompuy Herman

Baeck Karel

Vandenberghé Hugo

Hellemans Jos¹⁵

Swinnen Monique

Amssoms Chris

Bevernage Carl¹⁶

Janssens Frans

Lyben Hubert

Peers-Geuens Regine

Pernot Miette

Thys Petrus

Verschoore Jef

Gijs Bob

D'Hoore Luc

Verhaegen Guido

Arts Alex

Cooreman Etienne

Ansoms Jos

Beerden Georges

Olivier Marc

Kelchtermans Lambert

Chanterie Raf (lid van het Europees Parlement)

Eyskens Mark

Leden van de Nationale Regering

Martens Wilfried

Tindemans Leo

Demeester-De Meyer Wivina

Dehaene Jean-Luc

De Keersmaecker Paul

Smet Miet

Van Den Brande Luc

Dupré Jos

(15) Jos Hellemans volgde op 27 juni 1988 Hans Geeroms op. Hans Geeroms kon als kabinetsmedewerker (adjunct-kabinetschef) niet meer van het Nationaal Partijbureau deel uitmaken.

(16) Carl Bevernage volgde Alex Arts op als vertegenwoordiger van de rechtstreeks verkozenen uit het Nationaal Partijbestuur in het Nationaal Partijbureau. Alex Arts bleef als senator namens de senaatsfractie deel uitmaken van het Nationaal Partijbureau.

Leden van de Vlaamse Regering¹⁷

Geens Gaston
 Coens Daniël
 Lenssens Jan
 Kelchtermans Theo
 Weckx Hugo
 Swaelen Frank (voorzitter Senaat)
 Lambrecht Jaak

f) de voorzitter van de CVP-Jongerenbeweging;

g) de Nationaal Secretaris;

Delcroix Leo

h) de voorzitter van de Werkgroep Vrouw en Maatschappij.

De Schryver-Sioen Juliette¹⁸

3.2. Verkiezing van het Nationaal Partijbureau (cfr. Art. 33.1.b)

De verkiezing van het Nationaal Partijbureau gebeurde op het Partijbestuur van 17 juni 1986.

3.3. Frequentie samenkomst

Normaal éénmaal per week (maandag voormiddag).

4. Nationaal Partijvoorzitter

Na een ambtstermijn van 4 jaren werd Frank Swaelen op 31 maart 1986 tot Partijvoorzitter herkozen. Op 17 september 1988 verkoos het CVP-congres dat samenkwam in Antwerpen Herman Van Rompuy tot Partijvoorzitter.

Er waren geen tegenkandidaten.

Herman Van Rompuy werd verkozen met 79% van de stemmen of 717 personen op 909 die vóór stemden (147 stemden tegen en 45 personen onthielden zich).

5. Kaderleden - Militanten**5.1. Kaderleden****Mandatarissen¹⁹:**

Burgemeesters	174
Bestendig afgevaardigden + provincieraadsleden	135
Schepenen	827
OCMW-Raadsleden	1154
Gemeenteraadsleden	2007
OCMW-Voorzitters	120

(17) Alle leden van de Vlaamse Executieve maken deel uit van het Nationaal Partijbureau.

(18) Zie voetnoot 11.

(19) Voor de plaatselijke mandatarissen geven we de cijfers van de verkiezingsuitslagen van de gemeenteraadsverkiezingen van 9 oktober 1988.

Kamerleden	43
Senatoren	39
Bestuursleden	9210

5.2. *Militanten* : preciese gegevens ontbreken. De kern van de militantengroep wordt gevormd door de vermelde bestuursleden.

6. Partijleden

6.1. Aantal

1987 : 139.398
1988 : 133.688

6.2. Arrondissementele spreiding :

	1987	1988
Antwerpen	14.813	14.744
Mechelen	11.851	11.567
Turnhout	8.797	9.200
Brussel-19	2.356	1.936
Halle-Vilvoorde	15.245	14.733
Leuven	10.624	10.335
Brugge	6.250	5.452
Oostende-Veurne-Diksmuide	5.548	5.460
Ieper	2.585	1.979
Kortrijk	4.634	4.294
Roeselare-Tielt	4.600	4.270
Aalst	10.609	10.351
Dendermonde	5.570	5.540
Gent-Eeklo	11.512	10.846
Oudenaarde	3.077	2.710
Sint-Niklaas	4.707	4.511
Hasselt-St.-Truiden	8.352	8.136
Tongeren-Maaseik	8.136	7.564
Overige (o.a. CVP-Overzee)	309	280

6.3. Indeling naar leeftijd

	1987	1988
- 25 jaar	8,6%	8,7%
26-35 jaar	26,5%	27,1%
36-45 jaar	22,0%	22,3%

46-55 jaar	23,0%	22,3%
56-65 jaar	11,0%	10,9%
+ 65 jaar	8,9%	8,7%

6.4. Indeling naar geslacht

	1987	1988
Mannen	90.720	86.878
Vrouwen	48.678	46.810

6.5. Onderwijsniveau (situatie 1988)

Universitair	9%
HOBu	11%
Hoger Middelbaar	23%
Lager Middelbaar	24%
Lager onderwijs	27%
Geen aanduiding	6%

7. Personeelsbestand²⁰

Nationaal Voorzitter	Van Rompuy Herman
Nationaal Secretaris	Delcroix Leo
Adjunct-Nationaal Secretaris	Martens Luc ²¹
Instituut voor Politieke Vorming	Deckers Miet (adjunct-directeur) ²²
Vereniging van CVP-Raadsleden	Van Loock Raymond
CVP-werkgroep Vrouw en Maatschappij	Scheerlinck Leen
Christen-Democraten voor Europa, CDE	Willems Paul
Dienst Ledenadministratie	Dewaerheid Herman
Centrum voor Politieke, Economische en Sociale Studies	Maertens Paul
Persattaché	Castrel Dirk ²³
Communicatie	Delcroix Leo
ZEG	Cardijn Francis
Christen-Democratische Omroep	Mateusen Gie - Van Looy Alfons

(20) Het begrip "personeelsbestand" wordt expliciet beperkt tot het kaderpersoneel in zijn strikte betekenis. Het administratief en technisch personeel wordt buiten beschouwing gelaten. Dit kaderpersoneel is effectief tewerkgesteld (voltijds of deeltijds) in vast dienstverband door de partij. Vrijgestelde, BTK'ers en gedetacheerden worden buiten beschouwing gelaten. Het personeelsbestand wordt daarenboven beperkt tot het nationaal niveau. Arrondissementele vrijgestelden of andere vormen van tewerkstelling door de partij op arrondissementeel (of lager) niveau worden buiten beschouwing gelaten.

(21) Op 1 februari 1988 werd Luc Martens opgevolgd door Yves Leterme.

(22) Op 1 februari 1989 werd Miet Deckers directeur van IPOVO in opvolging van Luc Martens.

(23) Dirk Castrel verliet op 15 februari 1989 het nationaal secretariaat. Hij werd opgevolgd door Dirk De Backer.

Boekhouding
Secretaris CVP-Jongeren

Vandervorst Robert
Vanden Bogaert Guido

8. Publikaties

8.1. *Programmatische publikaties*

a) Instituut voor Politieke Vorming (IPOVO):

- Actiekaart : *Verre burens, CVP-afdelingen en ontwikkelingssamenwerking.*
- Actiekaart : *9 mei : Dag van de Europese Gemeenschap.*
- In het kader van de parlementsverkiezingen van 13 december 1987 :
  - *Argumentarium*
  - *Balans Martens VI en VII*
- Ter voorbereiding van de gemeenteraadsverkiezingen van 9 oktober 1988 :
  - Actiekaart : *Goed begonnen is half gewonnen.*
  - *Even stilstaan, en dan... volle gas vooruit.*
  - Actiekaart : *Het CVP-verkiezingsprogramma in de plaatselijke afdelingen.*
  - *De verkiezingsuitslagen onder het vergrootglas.*
  - CVP-Raamprogramma : *Mijn land in de kering.*
  - 10 themadossiers gemeentebeld :
    1. *Het groene genoegen.* (leefmilieu)
    2. *Gerust op pad.* (verkeersveiligheid)
    3. *Om niet te verstenen.* (ruimtelijke ordening en huisvesting)
    4. *Niet van brood alleen.* (cultuur en vrije tijd)
    5. *Venster op de wereld.* (ontwikkelingssamenwerking en migranten)
    6. *Steek er wat van op.* (onderwijs en vorming)
    7. *In wel en wee.* (maatschappelijk welzijn)
    8. *Werk aan de winkel.* (tewerkstelling en werkloosheid)
    9. *Samen bezonnen, half gewonnen.* (inspraak en participatie)
    10. *'t Kan door de beugel.* (financieel beleid)
  - IPOVO's actua : *Pensioensparen.*
  - IPOVO's actua : *Niemand verlaat zijn land met vreugde in het hart.* (vluchtelingenprobleem)
  - Actiekaart : *Partij in beweging.*
  - *Het laatste gesprek : G. Eyskens. 1988.*
  - Dossier : *Militaire dienstplicht.*

b) Werkgroep Vrouw en Maatschappij :

- Werkmap : *Gemeente en emancipatie*, februari 1987.
- Dossier : *Gemeente en emancipatie*, oktober 1987.

c) CVP-Jongeren :

- *Congresteksten Gezinsbeleid*, maart 1987.
- *Dossier Fiscaliteit*, maart 1987.
- *Dossier Tewerkstelling*, mei 1987.
- *Dossier Landbouw*, juni 1987.
- *Dossier Sport*, najaar 1987.
- *Dossier Jeugd*, oktober 1987.
- *Congresteksten. Een jong gelaat in de gemeenteraad*, april 1988.
- *Dossier Transport*, november 1988.

8.2. Organisatorische publikaties

Instituut voor Politieke Vorming (IPOVO) :

- *Gemeente en provincie - politieke instellingen 1.*
- *CVP, doe er wat mee.* Suggestieboek voor acties in afdelingen.
- *IPOVO in cijfers. Jaarverslag 1986-1987.*
- *Jaarverslag 1987-1988.*
- *In het kader van de parlementsverkiezingen van 13 december 1987 : Richtlijnen voor de getuigen.*
- *Ter voorbereiding van de gemeenteraadsverkiezingen van 9 oktober 1988 :*
  - *Marktonderzoek :*
    - *Voorstelling en methodiek van het marktonderzoek.*
    - *De enquête.*
    - *Tips en richtlijnen voor de enquêteurs.*
    - *Steekproeftrekking.*
    - *Eindrapport en Synthesenota.*
- *Onderhandelen : hoe, met wie en waarover. Een handleiding.*
- *Charter voor de CVP-mandatarissen.*
- *Regieboek gemeenteraadsverkiezingen 1988.*
- *Campagnestrategie - kandidaten : Gemeenteraadsverkiezingen 1988. De kandidaten en hun campagne.*
- *Campagnestrategie - afdelingen : Gemeenteraadsverkiezingen, 9 oktober 1988 : communicatiestrategie.*

- Actiekaart ledensamenkomst: *Samen sterk...*
- Actiekaart: *Wat na 9 oktober.*

8.3. Periodieke publikaties

a) Christelijke Volkspartij:

- ZEG (ledenblad, wekelijks).

b) Instituut voor Politieke Vorming (IPOVO):

- *IPOVO's nieuwsbrieven.*

c) Werkgroep Vrouw en Maatschappij:

- *Niet zonder ons* (4-maandelijks).

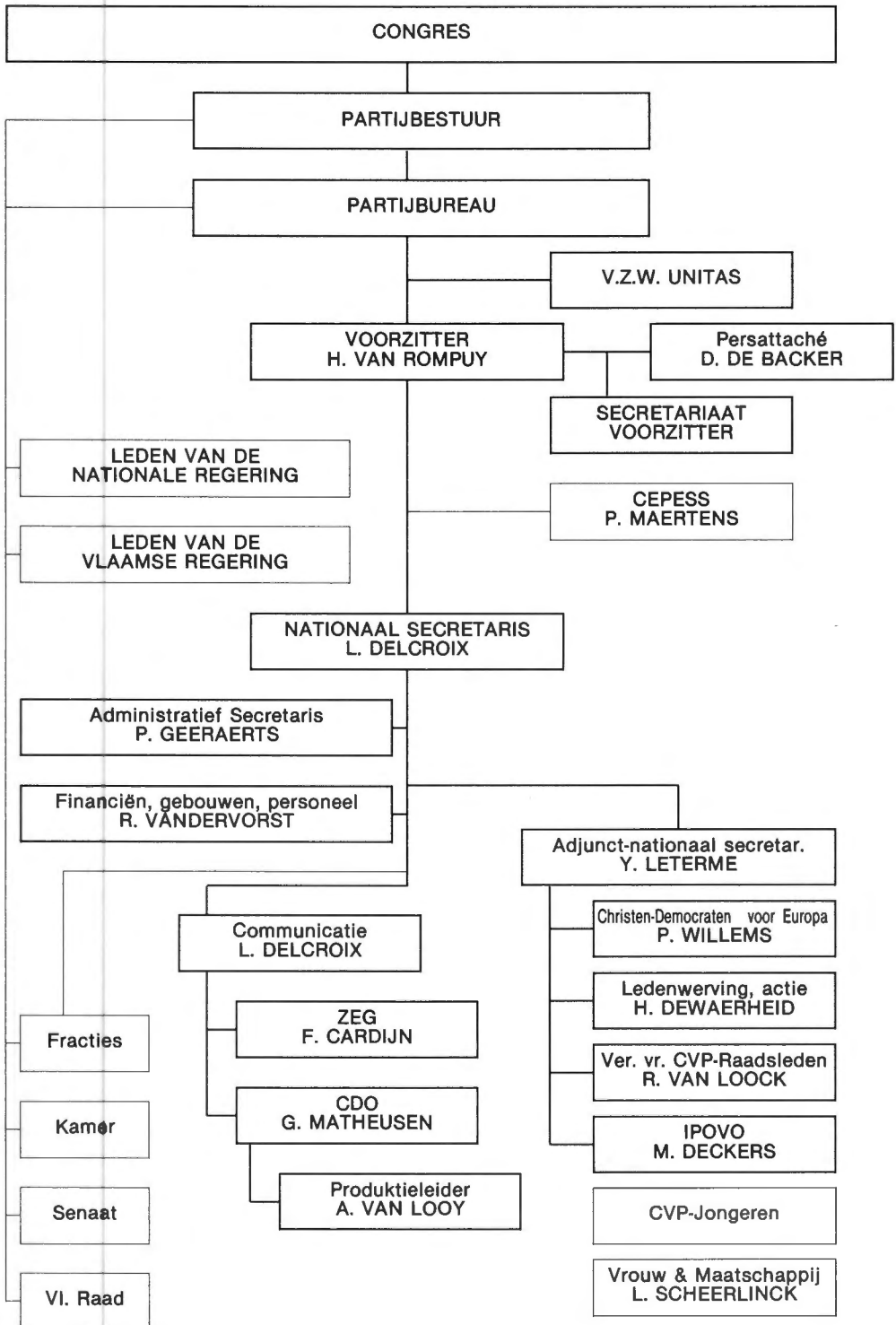
d) Vereniging van CVP-Raadsleden:

- Dossiers: *Gemeente en Provincie*:
  - *De zevende dag in onze gemeente.* 1987, nr. 1.
  - *Actieve solidariteit in de Gemeente en Provincie.* 1987, nr. 2.
  - *Zorgen voor de goede gang van zaken.* 1987, nr. 3.
  - *Een kijk op het gemeentelijk raderwerk.* 1987, nr. 4.
  - *De Vereniging servicegericht.* 1988, nr. 1.
- *Telegram* (maandelijks tijdschrift voor de aangesloten CVP-mandatarissen).

e) Centrum voor Politieke, Economische en Sociale Studies (CEPESS):

- *CEPESS-bladen* (trimesterieel).
- *CEPESS-kronieken* (maandelijks).
- *CEPESS-dossiers* (10 maal per jaar).
- *Nieuw Tijdschrift voor Politiek* (tweemaandelijks).

Organigram van de Christelijke Volkspartij

DE SOCIALISTISCHE PARTIJ (SP)

1. Congres

In 1987 en 1988 werden vijf congressen georganiseerd.

- 1.1. Hasselt, 15 maart 1987 : Administratief Congres.
Agenda : Partijwerking en politieke actie.
Opkomst : 1000 aanwezigen.
- 1.2. Leuven, 10 oktober 1987 : Politiek Congres.
Agenda : Politieke toestand.
Opkomst : 800 aanwezigen.
- 1.3. Brussel, 22 november 1987 : Verkiezingscongres.
Agenda : Het verkiezingsprogramma voor de parlementsverkiezingen van 13 december 1987.
Opkomst : 1000 aanwezigen.
- 1.4. Brussel, 5 mei 1988 : Congres regeringsdeelname.
Agenda : Goedkeuring van het ontwerp-regeerakkoord.
Opkomst : 1000 aanwezigen.
- 1.5. Antwerpen, 17 september 1988 : Politiek Congres.
Agenda : Politieke toestand + gemeenteraadsverkiezingen.
Opkomst : 500 aanwezigen.

2. Algemene Raad

In 1987 en 1988 werden vijf Algemene Raden georganiseerd.

- 2.1. Brussel, 23 mei 1987.
Agenda : Buitenlandse politiek : de Oost-Westverhoudingen.
Opkomst : 300 aanwezigen.
- 2.2. Brussel, 9 januari 1988.
Agenda : Analyse van de verkiezingsuitslagen (parlementsverkiezingen van 13 december 1987).
Opkomst : 300 aanwezigen.

2.3. Brussel, 7 februari 1988.

Agenda : Politieke toestand.

Opkomst : 300 aanwezigen.

2.4. Brussel, 25 juni 1988.

Agenda :

- Aanduiding van de plaatsvervangers in het Partijbureau.

- Politieke toestand.

Opkomst : 300 aanwezigen.

2.5. Brussel, 19 november 1988.

Agenda : Autonome Raad voor het Gemeenschapsonderwijs.

Opkomst : 350 aanwezigen.

3. Administratieve Commissie

3.1. *Samenstelling*

Partijstatuten :

Art. 25. De Administratieve Commissie telt naast de Partijvoorzitter 22 leden.

- de Partijvoorzitter ; - elf leden worden verkozen op het tweejaarlijks Administratief Congres.	- Van Miert Karel - Beckers Wies - Huybrechts Wim - Leclercq Jan - Moens Guy - Smets Staf - Somers Edwin - Stroobant Maxim - Van den Heule Roger - Van der Maelen Dirk - Van Haegendoren Mieke¹ - Willockx Freddy²

(1) Van Haegendoren Mieke wordt op 22 juni 1987 aangeduid door het Politiek Partijbureau en vervangen door Boghemans Charles.

(2) Willockx Freddy (minister) wordt vervangen door Triest Guido (Algemene Raad van 25 juni 1988).

- Daarnaast duiden volgende instanties in hun midden aan :
- het Politiek Partijbureau : vier leden ;
Colla Marcel³
De Batselier Norbert³
Van den Bossche Luc³
Van Haegendoren Mieke¹
  - het College van federale secretarissen : vier leden ;
Dewulf Frank
Van de Wynckel Danny
Vanlerberghe Myriam
Verkruyssen Freddy
  - de politieke jongerenbeweging 'Jongsocialisten': één lid ;
Maes Klim
  - de politieke vrouwenbeweging : één lid ;
Devriese Georgette
  - Centrale voor Socialistisch Cultuurbeleid - Vormingswerk (CSC) : één lid.
Lemonnier Martine

Leden met raadgevende stem :

- de Nationaal Secretaris ;
Galle Carla
- secretaris Administratieve Commissie ;
Peeters Frans
- SEVI ;
Libert Sylvain
- Vormingscentrum Herman Vos ;
Beke Frank
- SEVI ;
Triest Guido

4. Politiek Partijbureau

4.1. Samenstelling

Partijstatuten :

Art. 31. Het Politiek Partijbureau bestaat uit :

- de Partijvoorzitter ;
Van Miert Karel
- de Partijsecretaris ;
Galle Carla
- 16 verkozen leden, rekening houdend met de bepalingen vervat in art. 33 in fine ;
Baldewijns Eddy
Bossuyt Gilbert
Chevalier Pierre⁴
Claes Willy⁵
Colla Marcel⁵
De Batselier Norbert⁵
De Pauw-Deveen Lydia
De Wulf Roger⁴

(3) De Ministers Colla Marcel, De Batselier Norbert en Van den Bossche Luc worden op 25 juli 1988 vervangen door Egelmeers Isidore, Lievens Lucrèse en Talboom Constant.

(4) Chevalier Pierre en De Wulf Roger zetelen sinds einde 1988 met raadgevende stem.

(5) Op 25 juni 1988 worden de bureauleden met stemrecht (die minister, staatssecretaris of kabinetschef zijn) vervangen door : Beke Frank, Bujok Ernest, Desmet Dominique, Erdman Fred en Geuens Jos.

Egelmeers Isidore
 Galle Marc
 Laridon Alfons
 Lemonnier Martine
 Lievens Lucrèse
 Maximus Lydia
 Ramaekers Jef
 Sleenckx Jef
 Talboom Constant
 Van den Bossche Luc⁵
 Vandenbroucke Frank
 Van Geertsom Julien
 Van Haegendoren Mieke⁵
 Vanvelthoven Louis.

Art. 32. Wonen de vergadering van het Bureau bij, met raadgevende stem :

- de directeur van het Emile Vander- Mangé Etienne
 velde-Instituut ;
- de voorzitters van de socialistische Tობback Louis
 fractie in Kamer en Senaat, gewest- Wijninckx Joseph
 of gemeenschapsraad, alsmede één Van Elewyck Jos
 afgevaardigde van de socialistische Vernimmen Willy
 fractie in het Europees Parlement ;
- de Internationale Secretaris ; Debunne Oscar
- in geval van regeringsdeelneming Chevalier Pierre
 worden de ministers in het Bureau Claes Willy
 vertegenwoordigd door één van Colla Marcel
 hen, door henzelf aangeduid. Elk De Batselier Norbert
 socialistisch lid van de regering kan Detiège Leona
 de vergaderingen van het Bureau De Wulf Roger
 bijwonen ; Tobback Louis
 Van den Bossche Luc
 Willockx Freddy
- de afgevaardigden op nationaal Van den Broucke André (Algemeen
 vlak van de andere takken van de Belgisch Vakverbond)
 Socialistische Gemeenschappelijke Lemaire Henri (Federatie van de Belgi-
 Actie ; sche Coöperatieven)
 Ramaekers Roger (Federatie van de
 Belgische Coöperatieven)
 Boussy Marcel (De Sociale Voorzorg
 [PS])
 Van Roy Jos (Nationaal Verbond van
 de Socialistische Mutualiteiten)⁶
 Derieuw Georges (Vlaamse Intergewes-
 telijke van het ABVV)

(6) Van Roy Jos werd in oktober 1988 opgevolgd door Peeters Guy als Algemeen Secretaris van het NVSM.

- een afgevaardigde van de politieke vrouwenbeweging ; Detiège Leona⁷
  - een afgevaardigde van de politieke jongerenbeweging 'Jongsocialisten'; Wijnen Erik⁸
  - een afgevaardigde van de Centrale voor Socialistisch Cultuurbeleid (CSC); Seeuws Willy
  - de ondervoorzitter van de Administratieve Commissie; Willockx Freddy
  - de socialistische Ministers van State ; Van Acker Frank
Van Eynde Jos
Vermeulen Piet
  - een afgevaardigde van de Vlaamse Federatie van Socialistische gepensioneerden. -
- Werden uitgenodigd om de vergadering bij te wonen. Temmerman Gilbert
Colebunders Gaston⁹

4.2. Frequentie samenkomst

Wekelijks, op maandag, uitgezonderd tijdens de verlofperiode.

5. Uitvoerend Bestuur¹⁰

5.1. Samenstelling

Partijstatuten :

Art. 37. Het uitvoerend Bestuur van de partij is samengesteld uit :

- de Partijvoorzitter ; Van Miert Karel
- de ondervoorzitter van de Administratieve Commissie ; Willockx Freddy
- de voorzitter van de fracties in Kamer, Senaat en Vlaamse Raad ; Tobback Louis
Wijninckx Joseph
Van Elewycck Jos
- de Partijsecretaris ; Galle Carla
- de directeur van het Emile Vanderfelde-Instituut woont de vergaderingen bij. Mangé Etienne

Werden eveneens uitgenodigd om de vergaderingen bij te wonen. niet meegedeeld

(7) In de loop van 1988 wordt Staatssecretaris Detiège Leona vervangen door Van Haegendoren Mieke.

(8) Wijnen Erik wordt op 1 juni 1988 vervangen door Houttekier Dirk.

(9) Overleden op 20 juli 1988.

(10) Naast de statutair bepaalde leden van het Uitvoerend Bestuur wordt dit soms aangevuld door anderen afhankelijk van het behandelde onderwerp.

5.2. *Frequentie van samenkomst*

Maandelijks.

6. **Partijvoorzitter**

Karel Van Miert

7. **Partijsecretaris**

Carla Galle

8. **Kaderleden - Militanten**

	1987	1988
8.1. <i>Kaderleden</i> : alle mandatarissen, de vrijgestelden en de voorzitters en secretarissen van onderafdelingen en afdelingen	geen gegevens	geen gegevens
Volksvertegenwoordigers	32	32
Senatoren	28	29
Provincieraadsleden	99	101
Gemeenteraadsleden	1240	1240
Vrijgestelden	geen gegevens	geen gegevens
Voorzitters en secretarissen van de afdelingen	1290	1290
8.2. <i>Militanten</i>	geen gegevens	geen gegevens

9. **Partijleden (1987)**9.1. *Aantal*: 103.7789.2. *Arrondissementele spreiding (1987)*

Brugge	4.104
Oostende-Veurne-Diksmuide	4.005
Ieper	3.028
Kortrijk	3.893
Roeselare-Tielt	2.921
Gent-Eeklo	9.525
Oudenaarde-Ronse	2.152
Aalst	4.569
Brussel-Halle-Vilvoorde	9.292

Dendermonde	2.399
St. Niklaas	2.321
Antwerpen	18.224
Mechelen	9.001
Turnhout	4.266
Tongeren-Maaseik	6.169
Hasselt	8.132
Leuven	9.777

10. Personeelsbestand van de Partij¹¹

Nationaal Secretaris	Galle Carla
Socialistische Jongeren	Maes Klim
	Vermeiren Winoc ¹²
Socialistische Vrouwen	Detiège Leona
	Lemonnier Martine
Socialistische Internationale	Debunne Oscar
Vormingscentrum Herman Vos	Galle Carla, dir.
	Beke Frank, secr.
Socialistische Omroep	Galle Carla
CSC-Vormingswerk	Lemonnier Martine
Studie- en Documentatiecentrum Emile Vandervelde-Instituut	Mangé Etienne, dir.
	Verschooten Jan, adj. dir.
	Libert Sylvain, secr.
Administratieve Commissie	Peeters Frans (part-time)

11. Publikaties

11.1. Programmatische publikaties

- a) Socialistische Parij :
- *Wij willen er met z'n allen op vooruitgaan*. S.P.-verkiezingsprogramma, 1987, 57 blz.
  - *Gemeentelijk Manifest*. Gemeenteraadsverkiezingen, 9 oktober 1988, 30 blz.
  - *Werkingsverslag 1985-1986* (Administratief Congres, 15 maart 1987).

(11) Het begrip 'personeelsbestand' wordt expliciet beperkt tot het kaderpersoneel in zijn strikte betekenis. Het administratief en technisch personeel wordt buiten beschouwing gelaten. Dit kaderpersoneel is effectief tewerkgesteld (voltijds of deeltijds) in vast dienstverband door de partij. Vrijgestelden, BTK'ers en gedetacheerden worden buiten beschouwing gelaten. Het personeelsbestand wordt daarenboven beperkt tot het nationaal niveau. Arrondissementele vrijgestelden of andere vormen van tewerkstelling door de partij op arrondissementeel of lager niveau worden buiten beschouwing gelaten.

(12) Vanaf januari 1988 wordt Vermeiren Winoc vervangen door Vande Meirssche Johan.

b) Jongsocialisten :

- Congresbrochure : *Inspraak en participatie*. J.S.-congres, december 1986, 1987, 88 blz.
- *Sociale Zekerheid*. 1987, 150 blz.
- *Europa '92*. 1988, 43 blz.

c) Studie- en documentatiecentrum Emile Vandervelde-Instituut :

SEVI-Uitgaven :

- *Europa van de Atlantische Oceaan tot de Oeral*. Het buitenlands beleid van de Socialistische partij. 1987.
- Reeks gemeenteraadsverkiezingen :
  1. *Milieu en omgeving*. 1988
  2. *Veiligheid en kleine criminaliteit*. 1988
  3. *Politiebeleid*. 1988
  4. *Sport- en cultuurbeleid*. 1988
  5. *Onderwijs- en volwasseneneducatie*.
  6. *Welzijnsbeleid*. 1989.

SEVI-Dossiers :

- *Zwartboek Rijksonderwijs*. februari 1987.
- *Erkenningsnormen voor ziekenhuizen en ziekenhuisdiensten*. april 1987
- *Sociaal-economische resultaten Martens VI: cijfers zonder hart*. november 1987

SEVI-Persconferenties

- *De budgettaire en financiële afdelingen van het Vlaams Gewest*. januari 1987.
- *De kapitaaluitvoer in 1986*. februari 1987.
- *De ministeriële hofhoudingen - kabinettennota*. februari 1987.
- *Nog meer problemen rond de gebouwenproblematiek van de Vlaamse Gemeenschap : nu het project "Boudewijncomplex"*. februari 1987.
- *Milieu-effectenrapportering : De Vlaamse aarzeling*. maart 1987.
- *De lijdensweg van het RTT-contract*. april 1987.
- *SP eist nieuw energiedebat*. april 1987.
- *1 jaar na Tjernobyl : een bilan*. april 1987.
- *Martens VI: economisch, sociaal en budgettair in het slop*. april 1987.
- *Het milieubeleid in Brussel : 4 SP-wetsvoorstellen*. mei 1987.
- *SP-fiscale-voorstellen*. mei 1987.
- *Sociaal statuut zelfstandigen*. juni 1987.

- *Het openbaar ambt: slachtoffer van Martens V en VI juni 1987.*
- *Kind en gezin. juni 1987.*
- *Bijna zes jaar DE CROO: de NMBS ontspoot. juli 1987.*
- *Overheidsbestellingen. juli 1987.*
- *Het privatiseringsdebat: de liberale dogma's doorprikt. juli 1987.*
- *Reactie op de beslissingen van het begrotingsconclaaf. augustus 1987.*
- *SP over onderwijs. augustus 1987.*
- *De voorwaardelijke invrijheidstelling: juridische aspecten. september 1987.*
- *Verkeersveiligheid en verkeersleefbaarheid. september 1987.*
- *Emanicipatie voor jongeren en jeugdbescherming: wetsvoorstel voor meer rechten voor minderjarigen. oktober 1987.*
- *Vervoer giftige afvalstoffen: 30 km bommen in Provincie Antwerpen. (persconferentie SP-federaties Antwerpen, Mechelen en Turnhout i.s.m. SEVI). oktober 1987.*
- *Sociale huur: opnieuw verhoging van de sociale huurprijzen in 1988. oktober 1987.*
- *Pensioenleeftijd, demografie en tewerkstelling. oktober 1987.*
- *Het Controle Comité voor Electriciteit en Gas moet zijn werk overdoen: de SP eist een nieuw onderzoek over de opportuniteit van Doel 5. november 1987.*
- *Het ontwikkelingsbeleid: de 0,7% van het BNP. november 1987.*
- *SCK-schandaal. De verantwoordelijken moeten opstappen. januari 1988.*
- *Lessen uit de Generale Story. februari 1988.*
- *Het Europees jaar voor het leefmilieu is voorbij. Heeft iemand iets gemerkt? maart 1988.*
- *Langdurig werklozen en het topplan - oproep tot een breed debat. juni 1988.*
- *Uitgangspunten voor de Rijksmiddelenbegroting 1989. juli 1988.*
- *Problematiek van de militaire aankopen: het Rafale/Falcon dossier. september 1988.*
- *SP tegen Zuid-Afrikaanse steenkool: voor een effectief sanctiebeleid. september 1988.*
- *Economische en sociale grondrechten. september 1988.*
- *De socialisten maken het verschil: bilan van het SP-werk in de regering. december 1988.*
- *Dossier inzake Publiek-Private-Samenwerking. december 1988.*

11.2. Organisatorische publikaties.

a) Socialistische Partij :

- *Onderrichtingen voor getuigen*. Parlementsverkiezingen 13 december 1987, 20 blz.
- *Verkiezingsargumentarium*. Parlementsverkiezingen 13 december 1987, 236 blz.
- *Onderrichtingen voor getuigen*. Gemeenteraadsverkiezingen 9 oktober 1988, 32 blz.
- *Handleiding (wettelijke bepalingen & timing)*. Gemeenteraadsverkiezingen 9 oktober 1988, 40 blz.
- *Regieboek*. Gemeenteraadsverkiezingen 9 oktober 1988, 34 blz.
- *1000 vragen bij het opstellen van het gemeentelijk programma*. Gemeenteraadsverkiezingen 9 oktober 1988, 142 blz.

b) Vormingscentrum Herman Vos :

- *Ideeën voor een socialistisch gemeentebeleid*. 1987.
- *Verkiezingen*. 1987.
- *Geschiedenis van de S.P.* 1988.
- *Bijlagen bij Geschiedenis van de S.P.* 1988.
- *Gemeente in het brandpunt*. 1988.
- *O.C.M.W. in het brandpunt*. 1988.
- *Ideeën voor een socialistisch O.C.M.W.-beleid*. 1988.

11.3. Periodieke publikaties

a) Socialistische Partij :

- *Doorbraak 80*: partijledenblad (maandelijks)

b) Jongsocialisten :

- *Nieuwsbrief* (maandelijks, niet in juli en augustus).

c) Vormingscentrum Herman Vos :

- *Golfengte* (i.s.m. C.S.C.-Vormingswerk, driemaandelijks, oplage : 4.000 exemplaren).

d) S.E.V.I.:

- Reeks *Paperclip* :
  - *Het einde van de Koude Oorlog. Zes SP-voorstellen voor de veiligheid van Europa.* mei 1989.
- *SEVI-tijdingen.* (tweemaandelijks informatiebladje SEVI, oplage : 2.500).
- *Socialistische Standpunten.* (tweemaandelijks tijdschrift, oplage : 1.200).

12. Organigram.

Gezien er zich geen wijzigingen hebben voorgedaan ten aanzien van de toestand dd. 1986 verwijzen we naar het organigram gepubliceerd in de 'Morfologie van de Vlaamse Politieke Partijen in 1985 en 1986', in : *Res Publica*, 1987, nr. 3, blz. 486.

DE PARTIJ VOOR VRIJHEID EN VOORUITGANG (PVV)

1. Nationaal Partijcongres

In 1987 en 1988 werden zes congressen georganiseerd.

1.1. Knokke, 16 mei 1987: "15 jaar PVV".

Agenda: Jubileumviering en inhuldiging rondreizende tentoonstelling.

Opkomst: 1.200 aanwezigen.

1.2. Brussel, 24 oktober 1987: Actualiteitscongres.

Agenda: Terugblik op de afgelopen regeerperiode n.a.v. val regering.

Opkomst: 800 aanwezigen.

1.3. Gent, 29 november 1987: Verkiezingscongres.

Agenda: Voorstelling verkiezingsprogramma en hulde aan Minister van Staat Frans Grootjans.

Opkomst: 1.300 aanwezigen.

1.4. Antwerpen, 30 januari 1988: Statutair congres.

Agenda: Ontwerp-regeerprogramma CVP-PVV voor de Vlaamse Executieve.

Opkomst: 700 aanwezigen.

1.5. Antwerpen, 7-8 mei 1988: Congres inzake buitenlands beleid.

Agenda: "Internationaal Liberaal Manifest" en actualiteitsresoluties.

Opkomst: 900 aanwezigen.

1.6. Hasselt, 3 september 1988: Congres gemeenteraadsverkiezingen van 9 oktober 1988.

Agenda: Ontwerp-verkiezingsprogramma.

Opkomst: 1.100 aanwezigen.

2. Partijraad

2.1. Samenstelling

Partijstatuten : Art. 7

- a) de leden van het partijbureau ;
- b) de Ministers van Staat ;
- De Clercq Willy
Grootjans Frans
Kronacker Paul
Vanaudenhove Omer
- c) de Ministers, Staatssecretarissen en leden van de Gemeenschaps- en/of Gewestelijke Executieve(n);
- Verhofstadt Guy
De Croo Herman
Kempinaire André
Bascour Jean
Bril Louis
Waltniel Louis
Buchmann Jacky
Dewael Patrick
Pede Jean
Beysen Edward
- d) de PVV-leden van de Wetgevende Vergaderingen ;
- Kamer van Volksvertegenwoordigers
- Devolder Jacques
Decoster Marcel
Kempinaire André
Bril Louis
Denys André
Van Renterghem Willy
Taelman Willy
Vandermeulen Paul
Vermeiren Francis
Verhofstadt Guy
Flamant Emile
De Croo Herman
Verberckmoes Frans
Beysen Edward
De Groot Etienne
Dewael Patrick
Vreven Freddy
Cortois Willy
Neyts-Uyttbroeck Anne-Marie
Berben Peter
Daems Rik
Deswaene Roland

- Senaat

Mahieu Marc
 Van Houtte Maurice
 Van Mechelen Dirk
 Vander Marliere Julien
 Pede Jean
 Van Den Broeck Octaaf
 Bosmans Jos
 Buchmann Jacky
 Vandersmissen Eloi
 Anciaux Etienne
 Bascour Jan
 Waltniel Louis
 Noerens René
 Laverge Jacques
 Anthuenis Georges
 Herman-Michielsens Lucienne
 Peetermans Edgard
 De Backer Alois
 Declerck Willy
 Sprockeels Georges
 Van Aperen Arnold
 Van Thillo Herman

e) de PVV-leden van het Euro-parlement ;

f) de PVV-bestendig gedeputeerden ;

g) de voorzitters van de PVV-provincieraadsfracties ;

h) vijf afgevaardigden van de PVV-Jongeren ;

i) vijf afgevaardigden van PVV-Vrouwen ;

j) één of twee vertegenwoordigers van ieder door de partijraad erkende sociale, politieke, culturele en economische organismen en studiecentra ;

De Winter August
 De Gucht Karel
 Heyvaert-Van Lindt Sonja (Brabant)
 Wille Paul (Oost-Vlaanderen)
 De Mol Alfons (Oost-Vlaanderen)
 Deweze Charles (Antwerpen)
 Vranckaert Jaak (Brabant)
 Schiepers Piet (Limburg)
 De Buck Marc (Oost-Vlaanderen)
 Messiaen Geert (West-Vlaanderen)
 Huybrechts Guy
 Schreurs Patrick
 Vanden Broucke Wim
 Van Rouveroy-Van Nieuwaal Sas
 Van Kerckhoven Jan
 Van Driessche-Pooters Hermine
 Roggen-Gilis Paula
 Goole-Van De Velde Viviane
 Van Poucke Laurence
 Corijn-Bertrem Mieke

- Liberaal Vlaams Studentenverbond Lagrou Joris
Van Damme Wim
  - Middenstandsorganisatie De Smet Will
Macharis François
Raymaekers Jacky
Messiaen Geert
  - Nationale Bond der Liberale Mutualiteitsfederatiën van België -
  - Algemene Centrale der Liberale Vakbonden van België
  - "Solidariteit voor het Vlaamse Gewest" v.z.w. Devriendt Edith
De Caesemaecker
Claeys Marcel
Vandenhout Jules
  - Rogiercentrum Engels Jan
De Koker Hedwig
  - Studiecentrum Paul Hymans Van Brabant Piet
Paulus Camille
  - Liberaal Vlaams Verbond Vaerewijck Walter
Siaens Leo
  - Stichting Arthur Vanderpoorten Walkiers Hubert
Cloquet J.P.
  - Land- en Tuinbouworganisaties Du Coulombier Jacques
Van Oekelen Jef
  - Confederatie der Liberale Jeugdorganisaties Ritzen Freddy
Machenil Geert
  - Omer Vanaudenhove Instituut voor Kadervorming Hannes Jules
Matthijs Patrick
  - Coördinatiecentrum voor Liberaal socio-cultureel beleid Vaeyens Frank
  - De sociale verzekeringskas "Maas en Schelde"
  - Lirti Strieleman Frans
Verhofstadt Dirk
  - Nationaal Verbond van de PVV-Mutualisten Boogaerts Jan
Matthijs Patrick
  - Instituut voor Volksopleiding Kadervorming v.z.w. Monsaert Paul
Vandenborre Georges
  - Socio-culturele vereniging van Vlaamse Liberale Vrouwen Pattyn-Traisnel Marie-Thérèse
Baeteman Miette
  - Vlaamse federatie der liberale muziekmaatschappijen Helmoortel-Pecher Antoinette
Ghyselincq Lucien
  - Vrij Syndicaat voor het Openbaar Ambt Versavel Guy
Janssens-De Jaeger Brigitte
  - Liberaal Economisch Verbond Kerremans Jacques
Mortelmans Paul
  - Liberalen voor ontwikkelingssamenwerking (LIVOS) Ghekiere Dany
Neyts Freddy
- k) één afgevaardigde van elke arrondissementfederatie en één afgevaardigde van Brussel-Hoofdstad ; De Backer Aloïs (Antwerpen)
Daelemans François (Mechelen)
Cooymans Bruno (Turnhout)

1) dertig leden bij betrekkelijke meerderheid verkozen door het partijcongres onder haar leden, voor een periode van 4 jaar, die een aanvang neemt met het mandaat van het voorzitterschap en het ondervoorzitterschap. (...)

De Ro Adolf-Luc (Brussel)
 Coppens René (Brussel-Hoofdstad)
 Albessard Georges (Leuven)
 Jacobs Willy (Hasselt)
 Box Eddie (Tongeren-Maaseik)
 Herpelinck Herman (Aalst)
 De Ridder Germain (Dendermonde)
 Leyman Georges (Gent-Eeklo)
 Hoebeke Marcel (Oudenaarde)
 Dierinck Edmond (Sint-Niklaas)
 Devey André (Brugge)
 De Roo Guido (Ieper)
 Dehaene Fernand (Kortrijk)
 Laridon Louis (Oostende-Veurne-Diksmuide)
 Reynaert Frank (Roeselare-Tielt)
 Rosiers François (Bondsrepubliek Duitsland)
 Franckx-Thirionet Mady
 Agneessens Jean-François
 Bellin Annie
 Claes-Van Waes Simonne
 De Cock-Callebaut Simonne
 Kenens-Spreeuwens Mia
 Tisson-De Sloovere Alfonsine
 Kempinaire-Decock Nicole
 Mannekens Georges
 Boeykens Lily
 Bouwen Patrick
 Asselman Luc
 Daems Rik
 Schollaert Willy
 De Clercq Yannick
 Demol-Mars Louisa
 Monteyne André
 Blanckaert Annie
 Ponsaert Nadine
 Noben-Stevens Elisabeth
 Rochus-Castermans Agnes
 Femon Jan
 Nolf Jan
 Corijn Raf
 Six Eric
 Van Hoek-Van den Berghe Griet
 Van Riet Iris
 Van Wichelen Gustaaf
 Vanderpoorten Marleen
 Versnick Geert

2.2. Frequentie samenkomst

Eénmaal per maand, namelijk op elke 4de dinsdag.

3. Partijbureau

3.1. Samenstelling

Partijstatuten: Art. 6.

a) de Voorzitter ;	Neyts-Uyttebroeck Anne-Marie
b) de Ondervoorzitters ;	Van Belle Ignace De Gucht Karel
c) de Voorzitter van de PVV-fractie in iedere Wetgevende Vergadering ;	Beysen Edward Herman-Michielsens Lucienne Denys André De Winter August
d) een vertegenwoordiger van de PVV-leden in het Europees Parlement ;	Grootjans Frans De Clercq Willy Verhofstadt Guy
e) de gewezen Voorzitters ;	Leduc Jeannine Versnick Geert Daems Rik
f) één afgevaardigde van de PVV- Jongeren en één afgevaardigde van de PVV-Vrouwen ;	Bosmans Jos Vandersmissen Eloi
g) vijf leden bij betrekkelijke meer- derheid verkozen door de partijraad onder haar leden, voor een periode van 4 jaar, die aanvang neemt met het man- daat van het voorzitterschap en het on- dervoorzitterschap ;	Vermeiren Francis Flamant Emile Claes-Van Waes Simonne
h) op de eerste vergadering van het Partijbureau wordt/worden één of meer bijkomend(e) lid/leden van de Partijraad gecoöpteerd, (...)	Beyens Armand Noerens René
i) van ambtswege en met raadgeven- de stem, in geval van deelname aan de regering of aan een Gemeenschaps- en/of Gewestelijke Executieve(n):	
- één vertegenwoordiger onder de Ministers en/of Staatssecretarissen in de regering	De Croo Herman
- één vertegenwoordiger van de le- den in de Gemeenschaps- en/of Gewestelijke Executieve(n).	Waltniel Louis

3.2. *Verkiezing van vijf leden door de Partijraad*

Partijraad dd.: februari 1986

Stemgerechtigden : 142

Stembrieven in de bus : 124

Ongeldig : 3

Geldig : 121

Uitslag : Vermeiren Francis

Flamant Emile

Vandersmissen Eloi

Bosmans Jos

Claes-Van Waes Simonne

3.3. *Frequentie samenkomst*

Eénmaal per week (maandag)

4. *Partijvoorzitter*

4.1. *Verkiezing*

Congres dd.: 21 december 1985

Kandida(a)t(en) : A.M. Neyts-Uyttebroeck

Uitslag : Uitgebrachte stemmen : 756

Ja : 675

Ongeldig : 17

Blanco : 64

5. *Ondervoorzitters*

5.1. *Verkiezing*

Congres dd.: 21 december 1985

Kandidaten :

Van Belle Ignace

De Gucht Karel

Taelman Willy

Van Wichelen Gustaaf

Uitslag :

Eérste stembeurt :

Uitgebrachte stemmen : 768

Geldige stemmen : 698

Verkozen : Ignace Van Belle met 412 stemmen

Tweede (schriftelijke) stembbeurt :

Uitgebrachte stemmen : 1.305

Verkozen : Karel De Gucht met 532 stemmen

6. Partijleden

6.1. *Aantal* : 75.393 (1987);
75.327 (1988).

6.2. *Indeling naar geslacht* :
gegevens niet beschikbaar.

6.3. *Indeling naar beroep* :
gegevens niet beschikbaar.

6.4. *Indeling naar leeftijd* :
gegevens niet beschikbaar.

7. Personeelsbestand

	1987	1988
Het Nationaal Secretariaat	7	6
PVV-Jongeren	1	1
PVV-Vrouwen	—	—
Instituut voor Volksopleiding en Kadervorming	4	4
Liberaal Studiecentrum v.z.w.	7	11

8. Publikaties

8.1. *Programmatische publikaties* :

- *Verkiezingsprogramma december 1987* (parlement).
- *Verkiezingsprogramma oktober 1988* (gemeente).

8.2. *Organisatorische publikaties* :

Statuten 10 oktober 1986.

8.3. *Periodieke publikaties* :

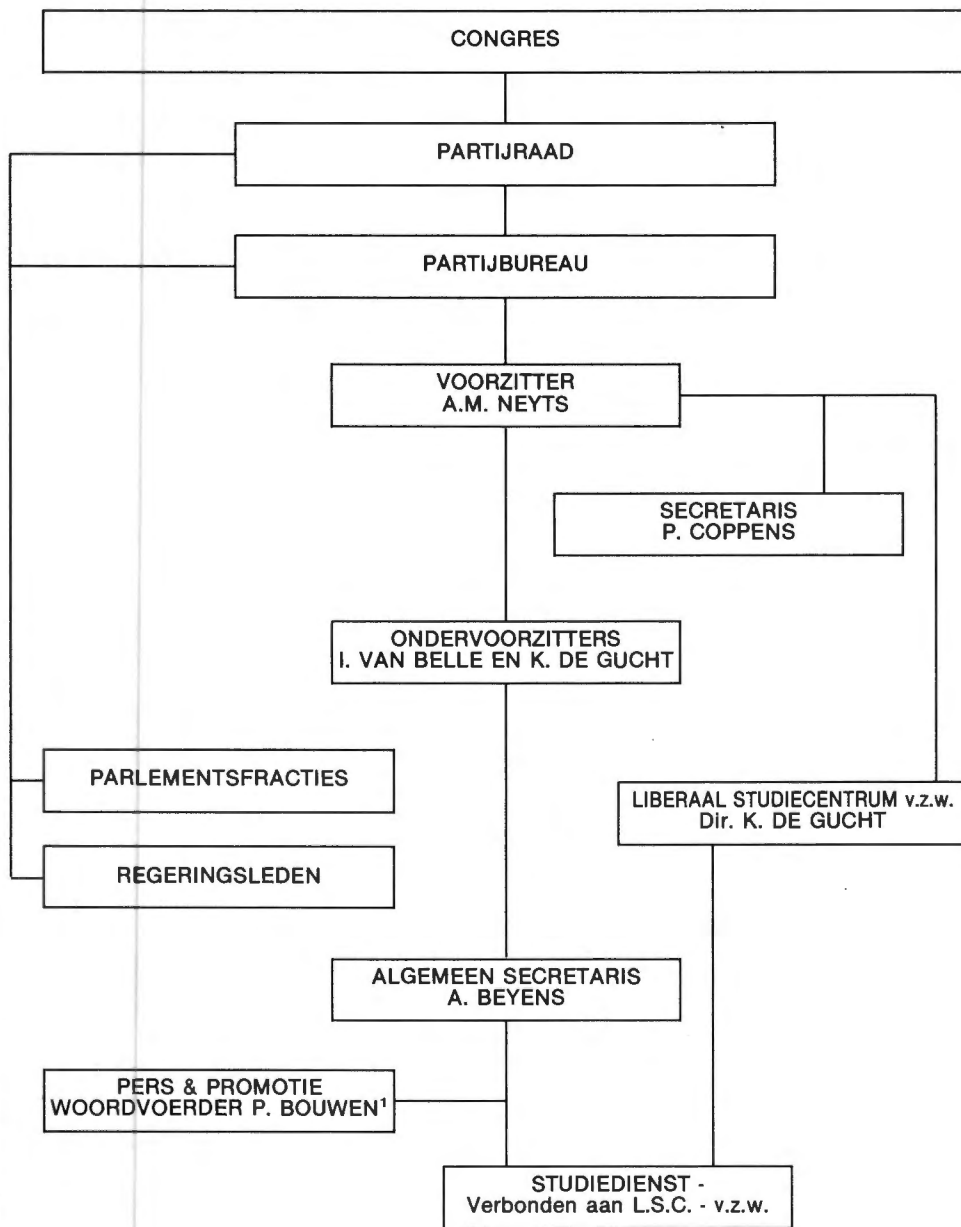
Partij voor Vrijheid en vooruitgang :

- *Vrij* (maandelijks ledenblad, oplage : 60.000 exemplaren)
- *Liberaal Telex* (veertiendaags blad, oplage : 2.500 exemplaren)

Liberaal Studiecentrum :

- *LSC-documenten* ($\pm$ 5 per jaar)
- *LSC-dossiers* ($\pm$ 5 per jaar)

Organigram van de Partij voor Vrijheid en Vooruitgang

(1) In maart 1988 werd P. Bouwen als woordvoerder Pers en Promotie opgevolgd door P. Coppens.

DE VOLKSUNIE (VU)

1. Congres

In 1987 en 1988 werden vijf congressen georganiseerd.

- 1.1. Mechelen, 8 november 1987.
Agenda : Volksunie. Een kordate aanpak.
Opkomst : $\pm$ 900 aanwezigen.
- 1.2. Oostende, 17 april 1988.
Agenda : Een nieuwe politieke cultuur.
Opkomst : $\pm$ 1.100 aanwezigen.
- 1.3. Brussel, 5 mei 1988.
Agenda : Regeerakkoord.
Opkomst : $\pm$ 700 aanwezigen.
- 1.4. Gent, 11 juni 1988.
Agenda : Onze gemeente : een open (t)huis.
Opkomst : $\pm$ 800 aanwezigen.
- 1.5. Bilzen, 25 september 1988.
Agenda : Tussen gisteren en morgen.
Opkomst : $\pm$ 450 aanwezigen.

2. Partijraad

2.1. a) Samenstelling

Partijstatuten.

Art. 49 : Van de Partijraad maken deel uit :

	<i>Na de statutaire verkiezingen van 27 september 1986</i>	<i>Wijzigingen na de parlementsverkiezingen van 13 december 1987</i>
1. De arrondissementsvoorzitters en secretarissen met één plaatsvervanger voor beiden aan te duiden door het arrondissementsbestuur.		Aalst
	De Saeger Willy	
	Van Caenegem Maria	
	Borremans Rita *	
		Antwerpen
	Loete Bob	
	De Cleen Robert	
	Derveaux Erwin *	
		Brugge
	Grootaerd Luc	
	Verlinde Rik	
	Bousemaere Joël *	
		Brussel
	Anciaux Bert	
Van Grunderbeeck Claudine		
Timmermans Juliana *		
	Dendermonde	
Strynckx Jan		
Van Acker Chris		
De Wulf Herman *		
	Gent	
Mareen Wim		
Beirnaert Wiet		
Van Hoorebeke Karel *		
	Hasselt	
Appeltans Laurens	De Bruyn Urbaan	
Coninx Ivo	Coninx Ivo	
Vandelloo-Timmermans	Vandelloo-Timmermans	
Paula *	Paula *	

* plaatsvervanger

Halle-Vilvoorde

Van Biesen Luk
Rummens Stephane
De Craen Rom *

Ieper

D'Hondt Paul
Simoens Filip
Maddens Wout *

Kortrijk

Waelkens Erik
Verreth Guido
Wielfaert Paul *

Leuven

Vanden Bempt Paul
Cresens Paul
Raskin Gerda *

Mechelen

Van Weert Jef	Van Weert Jef
Matthijs Joris	Mattijs Joris
Lachi Frans *	Andries Eddy *

Oostende-Veurne-Diksmuide

Nolf Pierre
Devriendt Gilbert
Devolder Walter *

Oudenaarde

Janin Jaak	Janin Jaak
Van Der Haeghen Jacques	Van Der Haeghen Jacques
Willequet Philippe *	Van den Heede Frans *

Roeselare-Tielt

Coghe Robrecht
Scherrrens Lieve
Desmet Andre *

Sint-Niklaas

Weyers Jan
Maes Jan-Pieter
De Scheirder-Desmet
Mia *

Tongeren-Maaseik

Robijns Luk	Mouling Nand
Eyckmans Eric	Eyckmans Eric
Brepoels Frieda *	Olaerts May *

Turnhout

Valgaeren Jo
Verachtert Herman
Vankrunkelsven Patrick

	<i>Toestand vóór de verkiezing van 13 december 1987</i>	<i>Toestand na de verkiezingen van 13 december 1987</i>
2. De ministers, staatssecretarissen, volksvertegenwoordigers, senatoren, bestendig afgevaardigden en leden van het Europees Parlement.		
- Volksvertegenwoordigers :	Anciaux Vic Baert Frans Belmans Jo Caudron Jan Coveliers Hugo De Beul André Desaeyere Willy Desseyn Julien Gabriëls Jaak Maes Nelly Peeters Paul Pillaert Jean-Pierre Sauwens Johan Schiltz Hugo Vanhorenbeek Lub Vansteenkiste Franz Capoen Michel Geens André Luyten Walter Meyntjens Oktaaf Somers Joos Valkeniers Jef Vandekerckhove Rik Van Grembergen Paul Van In Guido Van Ooteghem Oswald Van Overstraeten Toon Vervaet Daan	Anciaux Vic Brepoels Frieda Candries Herman Caudron Jan Coveliers Hugo Desseyn Julien Gabriëls Jaak Lauwers Herman Maes Nelly Pillaert Jean-Pierre Sauwens Johan Schiltz Hugo Vangansbeke Paul Van Grembergen Paul Vanhorenbeek Luk Vervaet Daan Appeltans Laurens Baert Frans Blanpain Roger Capoen Michel De Belder Hans De Beul André Geens André Luyten Walter Meyntjens Oktaaf Peeters Walter Valkeniers Jef Vandekerckhove Rik Van Hooland Bob Kuijpers Willy Vandemeulebroucke Jaak
- Senatoren :		
- Leden Euro-Parlement	Kuijpers Willy Vandemeulebroucke Jaak	Kuijpers Willy Vandemeulebroucke Jaak

3. Bijkomende arrondissement-safgevaardigden en hun bestendige plaatsvervanger. Hun aantal bedraagt één per schijf van 10.000 stemmen behaald op de kamerlijst van de Volksunie of kartellijst met de Volksunie bij de jongste verkiezingen. Een laatste schijf van 7.500 stemmen of meer wordt beschouwd als een volledige schijf van 10.000 stemmen. Voor het arrondissement Brussel wordt aangenomen dat dit aantal minimum 2 bedraagt.

Na de statutaire verkiezingen van 27 september 1986   *Wijzigingen na de parlementsverkiezingen van 13 december 1987*

Aalst

De Cremer Bert
Van Mossevelde Willy
Vermeire Erwin *

Antwerpen

Bergers Gerard	Bergers Gerard
Crick Fonne	Crick Fonne
Luyten Leo	Luyten Leo
Pauli Koen	Pauli Koen
Van Haegendoren	Van Haegendoren
Wim	Wim
Van Thillo-Verbruggen	Gaublomme Eddy
José	Thys Leo
Van Raemdonck Fred	Vergauwen Dirk *
Vandermoere Bart *	

Brugge

Declercq Raf	Vanoverschelde
Van den	Gilbert
Driessche Pol	Van den
Vanoverschelde	Driessche Pol
Gilbert *	Priem Erwin *

Brussel

Erbaert Leo
Dosogne Guido
Rongé Raymond *

Dendermonde

Peeters Walter	Van Lindt Francis
Van Lindt Francis *	De Rijcke André *

Gent-Eeklo

Beke Johan
De Jaegher Mark
Martens Paul
Vervae Alain
De Groeve Jaak *

Hasselt

Olaerts Hugo	Olaerts Hugo
Ombelets Hendrik-Jan	Ombelets Hendrik-Jan
Remy Wilfried *	Janssens-Vanoppen
	Simonne
	Remy Wilfried *

Halle-Vilvoorde

Ronsijn Piet
 Tommelein Nora
 Van de Castele Anne-
 mie
 Van Vaerenbergh Etien-
 ne
 De Ridder Jef *

Ieper

Lernout-Martens Roza
 De Bruyn Walter *

Kortrijk

Piepers Jef	Piepers Jef
Van Biervliet Johan	Van Biervliet Johan
Fonteyne Jan *	Bossuyt Etienne *

Leuven

Bracquené Hans	Bracquené Hans
Plas Johan	Plas Johan
Sijs Guido	Paesen Jan
	Van Melkebeek André *

Mechelen

De Cuyper Danny	De Cuyper Danny
Stevens Fred	Stevens Fred
Van Langendonck	Lachi Frans
Miel *	Van Langendonck
	Miel *

Oostende-Veurne-Diksmuide

Hiele Rony
 Tommelein Bart
 De Jonghe Mark *

Oudenaarde

-

Roeselare-Tielt

Allewaert Patrick
 Debusseré Firmin
 Raes Georges *

Sint-Niklaas

Demunck Lucie	Demunck Lucie
Schoenaerts Lieven	Denert Antoine
Kegels Amedee *	Kegels Amedee *

Tongeren-Maaseik

De Ceulaer Maarten	Robijns Luk
Raskin Evrard	Peumans Jan
Roebben Jos	Raskin Evrard

Weetjens Godelieve
Olaerts May *

Roebben Jos
Weetjens Godelieve
Geebelen Jo *

Turnhout

Draulans Hugo
Geeraerts Rob
Beyens Lucien *

Art. 51. De Partijraad vult zichzelf aan met :

1. De provinciale voorzitters ;

Antwerpen :	De Bruyne Hektor	
Brabant :	Maes Bob	
Limburg :	Truyen Jos	
Oost-Vlaanderen :	Coppieters Maurits	
West-Vlaanderen :	Vandenbroeke Chris	
2. De algemeen verantwoordelijken voor propaganda, organisatie, dienstbetoon, studiedienst ;

	De Backer Guido	
--	-----------------	--
3. De hoofdredacteur van het algemeen partijblad ;

	Van Liedekerke Maurits	
--	------------------------	--
4. De algemene directeur ;

	Artois Johan	
--	--------------	--
5. De voorzitters van de VU-fracties in de provinciale raden ;

Antwerpen :	Roets Joris	
Brabant :	Depré Joris (+)	Seurs Frans
Limburg :	Peumans Jan	
Oost-Vlaanderen :	Burghgrave Herman	
West-Vlaanderen :	Zwaenepoel Maurits	
6. De voorzitters van het Vlaams-nationaal studiecentrum voor provincie- en gemeentemandatarissen ;

	-	-
--	---	---
7. Vijf door de nationale raad van de Volksuniejongeren aan te duiden afgevaardigden alsmede één plaatsvervanger ;

	Alpaert Frans	
	Bergers Thor	
	Eeckhauudt Luk	
	Meulepas Erwin	
	Sels Joris	
	Staes Bart *	
8. De directeur van het Vormingsinstituut ;

	Dehandschutter Lieven	
--	-----------------------	--
9. De stafmedewerker van VUJO ;

	De Nijn Bart	
--	--------------	--
10. De algemene penningmeester.

	De Saeger Willy	
--	-----------------	--

Gecoöpteerde leden ¹	Cordy Ludwina De Schrijver Albrecht Philips Stan Van den Broecke Jef Vangramberen Winfried Van Synghel Toon Wellens-Purnal Anita	Bonamie Jan Cordy Ludwina De Schrijver Albrecht D'Haese Hil Geyselings Fernand Philips Stan Van den Broecke Jef Vandermoere Bart Van Synghel Toon Wellens-Purnal Anita
Niet herkozen parlementsleden na 13 december 1987 ²		Desaeyere Willy Peeters Paul Van In Guido Van Ooteghem Oswald Van Overstraeten Toon
Herkozen uittredende partijbe- stuursleden		Maton Jef
Stichter-voorzitter.		Van der Elst Frans

2.1. b) *Samenstelling van het dagelijks bestuur van de Partijraad*

Voorzitter	Vanden Bempt Paul	Vanden Bempt Paul
Leden	De Schrijver Albrecht Van Thillo-Verbruggen José Vangramberen Winfried Vervaet Alain	De Schrijver Albrecht Vangrunderbeeck Clau- dine Denert Antoine Vervaet Alain

2.2. *Verkiezingsresultaten van het dagelijks bestuur van de Partijraad*

De leden van het dagelijks bestuur werden verkozen op de Partijraad van 13 september 1986.

2.3. *Frequentie samenkomst*

De tweede zaterdag van elke maand.

(1) Cfr. bepalingen art. 52

(2) Cfr. bepalingen art. 53

3. Partijbestuur

3.1. Samenstelling

Partijstatuten.

Art. 60. Het Partijbestuur bestaat uit :

	<i>Na de statutaire verkiezingen van 27 september 1989</i>	<i>Wijzigingen na de parlementsverkiezingen van 13 december 1987</i>
1. Leden van rechtswege: de stichter-voorzitter en de stichter-secretaris ;	Van der Elst Frans	
2. De algemene voorzitter gelast met de algemene politieke leiding van de partij en de algemene secretaris gelast met het algemeen beheer ;	Gabriëls Jaak Van Grembergen Paul	
3. Twee ondervoorzitters waarvan één bij voorrang geen lid van het parlement is ;	Maton Jef Vandemeulebroucke Jaak	
4. De voorzitter van de fractie van de Vlaamse raad, de voorzitter van de groep in het Europees Parlement, twee door de kamer- en de senaatsfractie uit eigen kring aan te duiden leden, onder wie de fractievoorzitter, voor zover hij niet reeds lid is van het partijbestuur ;	Schiltz Hugo (Vlaamse Raad) Maes Nelly (Kamer) Sauwens Johan (Kamer) Capoen Michel (Senaat) Valkeniers Jef (Senaat)	Van Grembergen Paul (Vlaamse raad) Candries Herman (Kamer) Sauwens Johan (Kamer) Vandekerckhove Rik (Senaat) De Belder Hans (Senaat) Vandemeulebroucke Jaak (Euro. parl.)
5. Zes door de Partijraad uit eigen kring te verkiezen leden waarvan hoogstens twee lid mogen zijn van een parlement ;	Bracquené Hans Coveliers Hugo Maes Bob Peeters Walter Van de Castele Annie Vandenbroeke Chris	
6. Een bijkomend lid verantwoordelijk voor de jongerenwerking, op voorstel van de nationale VUJO-raad, door de partijraad uit eigen kring aangeduid (...);	Tommelein Bart	
7. De algemene penningmeester.	De Saeger Willy	

3.2. *Verkiezing van de zes afgevaardigden van de Partijraad (cf. Art. 60.5)*
Partijraad dd.: 27 september 1986

4. Partijvoorzitter

4.1. Jaak Gabriëls

4.2. *Verkiezing*: zie *Res Publica*, 1987, nr. 3, blz. 495

5. Ondervoorzitter(s)

5.1. Jaak Vandemeulebroucke
Jef Maton

5.2. *Verkiezing*: zie *Res Publica*, 1987, nr. 3, blz. 496.

6. Secretaris

6.1. Paul Van Grembergen

6.2. *Verkiezing*: zie *Res Publica*, 1987, nr. 3, blz. 496.

7. Kaderleden - Militanten

	1987
7.1.	<i>Nationaal niveau</i> Partijbestuur : 18 Partijraad : 139 effectieven 35 plaatsvervangers
7.2.	<i>Arrondissementeel niveau</i> Arrond. besturen : 188 Arrond. raden : ± 1.000
7.3.	<i>Afdelingsniveau</i> Afdelingsbesturen : 3.692

	1988
7.1.	<i>Nationaal niveau</i> Partijbestuur : 17 Partijraad : 151 effectieven 36 plaatsvervangers
	<i>Arrondissementeel niveau</i> Arrond. besturen : 194 Arrond. raden : ± 1.000
7.3.	<i>Afdelingsniveau</i> Afdelingsbesturen : 3.799

8. Partijleden.

8.1. *Aantal*
1987 : 49.166
1988 : 47.582

8.2. Arrondissementele spreiding

	1987	1988
Brugge	1.398	1.336
Oostende-Veurne-Diksmuide	3.238	3.160
Ieper	811	859
Kortrijk	1.982	1.644
Roeselare-Tielt	2.426	2.310
Gent-Eeklo	5.083	4.940
Oudenaarde	551	522
Aalst	2.928	2.916
Dendermonde	2.063	2.035
Sint-Niklaas	2.843	2.760
Antwerpen	6.199	5.990
Mechelen	3.360	3.261
Turnhout	3.052	2.912
Tongeren-Maaseik	2.992	2.971
Hasselt	1.947	1.867
Leuven	2.601	2.554
Brussel	596	514
Halle-Vilvoorde	5.094	5.031

8.3. *Indeling naar leeftijd*

- 25 jaar	5,9%	5,8%
25 - 35 jaar	17,1%	17,3%
35 - 45 jaar	25,2%	25,4%
45 - 55 jaar	21,8%	21,7%
55 - 65 jaar	17,4%	17,3%
+ 65 jaar	12,6%	12,5%

8.4. *Indeling naar geslacht*

Mannen	62%	61,6%
Vrouwen	38%	38,4%

9. Personeelsbestand

Geen gegevens beschikbaar.

10. Publikaties

10.1. *Programmatische publikaties*

- *Staenkooldossier*. maart 1987.
- *De VU naar de kern van het energievraagstuk*. 12 januari 1987.
- *Minder belastingen door meer werk*. 25 juni 1987.
- *Europese landbouw ook voor de landbouwer*. 6 maart 1987.
- *Vlaanderen in Europa*. 7 juni 1987.
- *Werkloosheid. Onvermijdelijk of nutteloos?* augustus 1987.
- *Een beleid inzake immigratie en migranten*. 8 april 1988.
- *Vlaanderen 1992*. 29 februari 1988.
- *Onze gemeente een open (t)huis*. juni 1988.
- *Groen-rood wordt geel-zwart*. juni 1988.

10.2. *Organisatorische publikaties*

- *Het LaWIJtje* (kaderblad).

10.3. *Periodieke publikaties*

- *WIJ-Vlaams-Nationaal* (wekelijks).
- *Vlaanderen in de Wereld* (3-maandelijks).
- *WIJ-jongeren* (10 × per jaar).
- *WIJ-vrouwen* (4 × per jaar).

11. Organigram

Gezien er zich geen wijzigingen hebben voorgedaan ten aanzien van de toestand dd. 1982 verwijzen we naar het organigram in de "Morfologie van de Vlaamse Politieke Partijen in 1982", in: *Res Publica*, 1983, nr. 2-3, blz. 473.

AGALEV (ANDERS GAAN LEVEN)

1. Nationaal Partijcongres

In 1987 en 1988 werden vijf congressen georganiseerd.

- 1.1. Houthalen, 23-24 mei 1987.
Welzijnscongres.
Opkomst : ongeveer 120 leden.
- 1.2. Gent, 17 oktober 1987.
Feestcongres (Flanders Ecology).
Opkomst : ongeveer 200 leden.
- 1.3. Brussel, 21 november 1987.
Verkiezingscongres.
Opkomst : ongeveer 150 leden.
- 1.4. Gent, 27-28 februari 1988.
Gemeentecongres.
Opkomst : ongeveer 250 leden.
- 1.5. Oostmalle, 11 september 1988.
Gemeenteraadsverkiezingscongres.
Opkomst : ongeveer 250 leden.

2. Uitvoerend Comité

Gekozen op het congres te Gent, 28 februari 1988.

Samenstelling

Partijstatuten Art. 9

Gespreksleider : Lemiengre Luc.

A. Het Uitvoerend Comité bestaat uit vrijwilligers, verkozen door het Congres.

“Om bepaalde, reeds gebleken intimidaties en remmingen in de professionele sfeer te vermijden, wensen de leden van het Uitvoerend Comité hun namen niet gepubliceerd te zien”.

B. De **parlementsfractie** en het **Coördinatiecomité** van het secretariaat waarvan de namen hieronder worden gepubliceerd zijn adviserende niet-stemgerechtigde leden van het **Uitvoerend Comité**.

Leden van het **Coördinatiecomité** :

Lamote Luc
Moons Ellie
Malcorps Johan

3. **Stuurgroep**

Samenstelling

Partijstatuten Art. 8
Gespreksleider : Heyerick Paul

A. De **Stuurgroep** bestaat uit vrijwilligers, verkozen door de arrondissementen.

“Om bepaalde reeds gebleken intimidaties en remmingen in de professionele sfeer te vermijden, wensen de leden van de **Stuurgroep** hun namen niet gepubliceerd te zien.”

B. De **parlementsfractie** en het **Coördinatiecomité** van het secretariaat zijn adviserende, niet-stemgerechtigde leden van de **Stuurgroep**.

4. **De Uitgebreide Fractiebijeenkomst**

De **Uitgebreide Fractiebijeenkomst** behandelt de politieke actualiteit en bestaat uit de **parlementairen** en de politieke **secretariaatsmedewerkers**. Bovendien staan deze **bijeenkomsten** open voor alle **Agalev-leden**.

Kamer :

Vogels Mieke,
Geysels Jos,
Cuyvers Jo,
Devlieghere Wilfried,
Van Dienderen Hugo,
Van Durme Wilfried.

Senaat :

Aelvoet Magda,
Dierickx Ludo,
Janzegers Guido,
Harnie Cécile,
Gryp Eric.

Europees Parlement :

Staes Paul

Politieke medewerkers :

Malcorps Johan,
Lamote Luc,
Deruyck Bert,
Bervoets Wilfried.

5. Kaderleden

Mandatarissen :

	1987	1988
Provincieraadsleden	12	21
Schepenen	2	2
OCMW-raadsleden	15	15
Gemeenteraadsleden	43	43

6. Partijleden

Aantal: 1.400 (1987)
1.800 (1988)

Opmerking:

Agalev registreert alleen congresleden d.w.z. leden die krachtens de statuten toelating hebben tot alle Agalev-geledingen.

Lokale en regionale participaties aan de partij werden nog niet geregistreerd.

7. Personeelsbestand

Politiek secretaris a.i.	Malcorps Johan
Partijsecretaris	Lamote Luc
Groene Omroep	Boon Alex
Administratie en financiën	Moons Ellie

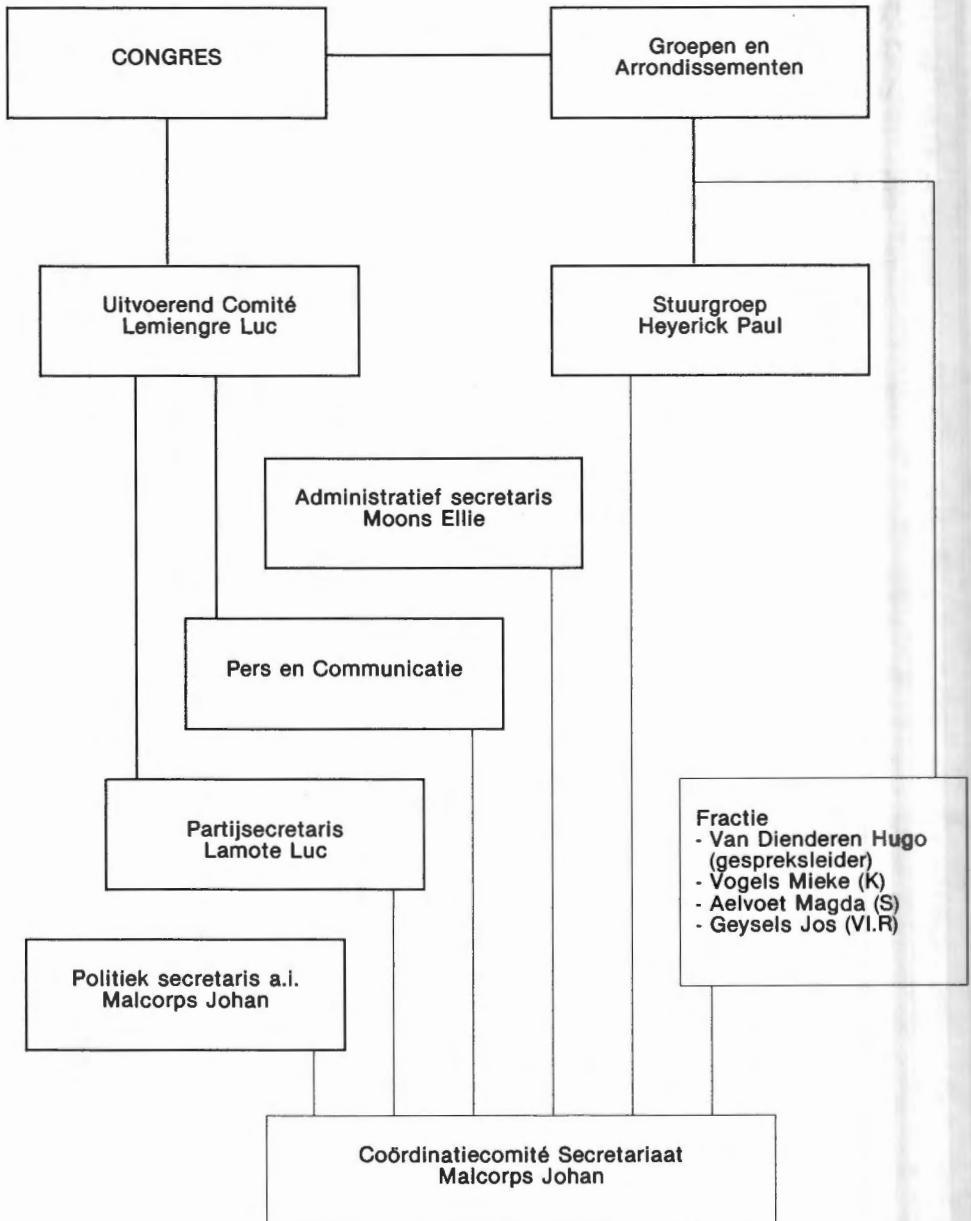
8. Publikaties.

- *Agalev in de kijker.*
- *Beginselverklaring.*
- *Statuten.*
- *Op mensenmaat: een groene kijk op economie.*
- *Het krachtlijnenprogramma.*
- *16 brochures Groen Gemeentebeleid.*
- *9 brochures Europees Beleid.*
- *De Groenen in Europa.*
- *De kantelbaktrein.*
- *België de schroothoop.*
- *TGV.*
- *Met de fiets naar een andere samenleving.*
- *Tsjernobyl.*

Brochures I.P.E. (studiedienst):

- *Nieuwe Voortplantingstechnieken.*
- *Dossier Voeding.*
- *Een gat in de ozonlaag.*
- *Schone stroom.*
- *Milieu om zeep.*
- *Bomen sterven staande.*
- *De Intifada.*
- *Blij met loodvrij.*
- *Een ecologische belastingshervorming.*
- *Modernisering kernwapens.*

Organigram van AGALEV

BIJLAGE

Themata en deelnemers aan de televisiedebatten van BRT in 1987 en 1988

1987

Datum	Thema	CVP	PVV	SP	VU	Agalev	Regering ¹	Gemiddelde kijkdichtheid ²
4-1-87	Wederwaardigheden van het voorbije jaar + verwachtingen in 1987						W. Martens	3,6
11-1-87	Het Sylvester-akkoord en de toestand van de openbare financiën	F. Swaelen	A.M. Neyts	K. Van Miert	J. Gabriëls	M. Aelvoet		4,9
18-1-87	Het taanend prestige van het parlement	L. Van den Brande	L. Herman-Michiëlsens	L. Vanvelthoven	P. Van Grembergen	L. Diericx		5,0
25-1-87	Het kabeldecreet	H. Van Rompaey		L. Van den Bossche	A. De Beul		P. Dewael	5,3
1-2-87	De handelsbetrekkingen tussen de Europese Gemeenschap en de VSA		W. De Clercq					4,6
8-2-87	Het onderwijs						D. Coens	4,6
15-2-87	Hormonen in het vlees						W. Demeester	4,5
22-2-87	De voorstellen tot hervorming van de belastingen						M. Eyskens	6,4
1-3-87	Het begrotingstekort	L. Van den Brande	A.M. Neyts	K. Van Miert	H. Schütz			6,0
8-3-87	Aids						W. Demeester	4,4
15-3-87	Problematiek rond politieke vluchtelingen			L. Hancké		M. Vogels	M. Smet	3,7
22-3-87	De begrotingscontrole, Voeren, de KS, de Euroraketen e.a.						W. Maertens	4,3
29-3-87	Dertig jaar Europese Gemeenschap		K. De Gucht	M. Van Hemelckonck	J. Vandemeulebroucke	P. Staes	L. Tindemans	3,1
5-4-87	Abortus	T. Merckx-Van Goey	L. Herman-Michiëlsens	L. Deriège	R. Vandekerckhove	M. Aelvoet		3,3
26-4-87	De toekomst van de sociale zekerheid						J.-L. Dehaene	4,0
3-5-87	De politieke knelpunten: Voeren, abortus, NMBS	F. Swaelen	A.M. Neyts	F. Willockx	J. Gabriëls			4,0
10-5-87	Flanders Technology						G. Geens	2,8
17-5-87	Balans Flanders Technology						G. Geens	2,9
24-5-87	De knelpunten van het Europees landbouwbeleid	P. Marck	K. De Gucht	W. Verminnen	J. Vandemeulebroucke		P. De Keersmaecker	2,6

¹ Het betreft zowel de nationale regering als de Vlaamse regering.

² 1% kijkdichtheid = 50.000 voor alle kijkers van 12 jaar en ouder.

Datum	Thema	CVP	PVV	SP	VU	Agalev	Regering	Gemiddelde kijkdichtheid
31-5-87	Voeren	H. Suykerbuyk		M. Galle				4,1
28-6-87	Raakt Europa nog uit het slop? N.a.v. Europese Top						W. Martens	1,7
9-6-87	De politieke actualiteit en de rol van de jongeren in een partij	J. Lambrecht	G. Versnick	L. Vandevelde	B. Tommelein			1,4
13-9-87	De ziekenfondsen	L. Dhoore	E. De Groot	L. Hancké	R. Vandekerckhoven	L. Dierickx		2,3
20-9-87	De belastinghervorming		A. Denijs	F. Willockx	H. Schiltz	M. Aelvoet	M. Eyskens	2,5
27-9-87	De zaak-Happart	F. Swaen	A.M. Neyts	K. Van Miert	J. Gabriëls			3,9
4-10-87	Een eenheidstype voor het secundair onderwijs						D. Coens	2,0
11-10-87	De politieke congressen van SP en PS			K. Van Miert				3,2
18-10-87	De kabinetscrisis			K. Van Miert	J. Gabriëls	L. Dierickx		4,2
25-10-87	Gesprek met:						W. Martens	4,1
1-11-87	Europa: monetair, economisch en sociaal		W. De Clercq					3,0
6-12-87	De eerste ronde	F. Swaen	A.M. Neyts	L. Tobback	J. Vandemeulebroucke	M. Vogels		3,4
7-12-87	De staatsvorming		A.M. Neyts	K. Van Miert	H. Candries		G. Geens	8,8
8-12-87	Werkgelegenheid			W. Claes	R. Blanpain	L. Dierickx	J.-L. Dehaene H. De Croo	8,8
10-12-87	Begroting en belastingen			F. Willockx	H. Schiltz		M. Eyskens G. Verhofstadt	5,7
11-12-87	De laatste ronde			K. Van Miert	J. Gabriëls	M. Aelvoet	W. Martens G. Verhofstadt	13,2
14-12-87	Afsluitend verkiezingsdebat	F. Swaen	A.M. Neyts	K. Van Miert	J. Gabriëls	L. Dierickx		14,2
20-12-87	Nieuwe verkozenen in het parlement ³	M. Van Peel	R. Dacms	M. De Meyer	H. Candries	J. Geysels		1,0

³ Ook F. De Winter (Vlaams Blok) nam aan het debat deel.

1988⁴

Datum	Thema	CVP	PVV	SP	VU	Agalev	Regering	Gemiddelde kijkdichtheid
10-1-88	Het begrotingstekort 1987			F. Willockx			G. Verbofstaet	4,8
24-1-88	Kernafval			N. De Batselier		P. Staes	F. Aerts	5,2
31-1-88	De politieke toestand	F. Swaelen	A.M. Neyts	K. Van Miert	J. Gabriëls			6,2
17-2-88	Het Vlaams regeerakkoord		A. Denys	J. Van Elewycq	H. Schiltz		G. Geens	5,2
21-2-88	Zwakke weggebruikers tegen de heerschappij van de auto's						H. De Croo	5,0
28-2-88	Dehaenes voorstellen inzake Brussel	J. Beghin		R. De Wulf	V. Anciaux			4,0
6-3-88	Het eenheidstype voor het secundair onderwijs						D. Coens	5,1
13-3-88	De stand van de politieke onderhandelingen	L. Van Den Brande	W. Courtois	L. Tobback	H. Coveliers	M. Vogels		5,6
20-3-88	Een balans van het Europees milieujaar					P. Staes	M. Smet	4,4
27-3-88	Wat nu, na Dehaene?						J.-L. Dehaene	5,2
10-4-88	Heeft ons land behoefte aan een achtste kerncentrale?			N. De Batselier			F. Aerts	3,6
1-5-88	Het formatiebeeraad	F. Swaelen	A.M. Neyts	K. Van Miert	J. Gabriëls	M. Vogels		3,7
8-5-88	Brussel, de faciliteitengemeenten, de financiering van de gewesten	L. Van den Brande		L. Tobback	H. Coveliers			3,2
15-5-88	Het parlement en de relatie tussen parlement en regering	L. Dhoore	W. Courtois	P. Chevalier				2,8
29-5-88	Premier W. Martens ondervraagd door journalisten						W. Martens	2,8
5-6-88	Vergelijking tussen het sociaal-economisch herstelbeleid van de huidige en de vorige regering						W. Claes	3,5

⁴ De gegevens van 1988 hebben betrekking op het onderdeel 'Confrontatie' in de uitzending 'De Zevende Dag'.

Datum	Thema	CVP	PVV	SP	VU	Agalev	Regering	Gemiddelde kijkdichtheid
12-6-88	Politiediensten en democratie				H. Coveleers		L. Tobback	3,6
19-6-88	Onderwijs		C. Paulus				L. Van den Bossche	3,4
26-6-88	De zomertaken van onze politici (grondwetsherziening, begroting)	F. Swaen	A.M. Neyts	K. Van Miert	J. Gabriëls	M. Vogels		3,9
11-9-88	Over de begroting 1989		G. Verhofsstadt				H. Schiltz	3,3
18-9-88	Een nieuwe CVP-voorzitter	H. Van Rompuy						4,1
25-9-88	Politieke benoemingen en andere kwaaltjes	M. Eyskens			P. Van Grembergen	J. Geysels		5,1
2-10-88	De toestand van de Belgische ondernemingen						G. Geens	3,0
16-10-88	Het migrantenprobleem ⁵							4,6
23-10-88	W. Martens over de staatsvorming, het sociaal overleg, Europa...						W. Martens	5,5
30-10-88	De supersnelle (TGV)					M. Aelvoet	J.-L. Dehaene J. Saurwens	4,0
13-11-88	De ontevredenheid bij de politici						L. Tobback	4,0
20-11-88	De toekomst van de Volksunie				J. Gabriëls P. Van Grembergen			4,4
27-11-88	De opzegging van het Vlaamse Regerakkoord	H. Van Rompuy	A.M. Neyts					4,4
4-12-88	De Europese Top op Rhodos en de politieke actualiteit						W. Martens	4,6
11-12-88	Het verkeersplan van Dehaene						J.L. Dehaene	5,1
18-12-88	Zaire-België		H. De Croo				L. Tindemans	5,1

⁵ Met K. Dillen (Vlaams Blok)

CLASSIFICATION SCHEME FOR THE INVENTORY
OF OPINION POLLS AND FOR THE BIBLIOGRAPHY.

SCHEMA DE CLASSIFICATION POUR L'INVENTAIRE
DES SONDAGES D'OPINION ET POUR LA BIBLIOGRAPHIE.

CLASSIFICATIESCHEMA VOOR DE INVENTARIS
VAN DE OPINIEPEILINGEN EN DE BIBLIOGRAFIE

A. *Foreign policy:*

1. UNO and other world organizations
2. European policy
3. Policy vis-à-vis the developing countries
4. Policy vis-à-vis East-West relations
5. Defence policy
6. International relations
7. Foreign policy of other countries
8. Domestic policy of other countries

A. *Politique étrangère:*

1. ONU et autres organisations mondiales
2. Politique européenne
3. Politique vis-à-vis des pays en voie de développement
4. Politique relative aux rapports Est-Ouest
5. Politique de défense
6. Relations internationales
7. Politique étrangère des autres pays
8. Politique intérieure des autres pays

A. *Buitenlandse politiek:*

1. UNO en andere wereldorganisaties
2. Europese politiek
3. Politiek ten overstaan van de ontwikkelingslanden
4. Politiek ten overstaan van de betrekkingen Oost-West
5. Defensiepolitiek
6. Internationale betrekkingen
7. Buitenlandse politiek van andere landen
8. Binnenlandse politiek van andere landen

B. *Social policy:*

1. Labour system
2. Employment policy
3. Professional organizations
4. Social security
5. Family policy and demographic policy
6. Public health
7. Housing
8. Social planning
9. Consumption
10. Environmental protection (including urban planning)

B. *Politique sociale:*

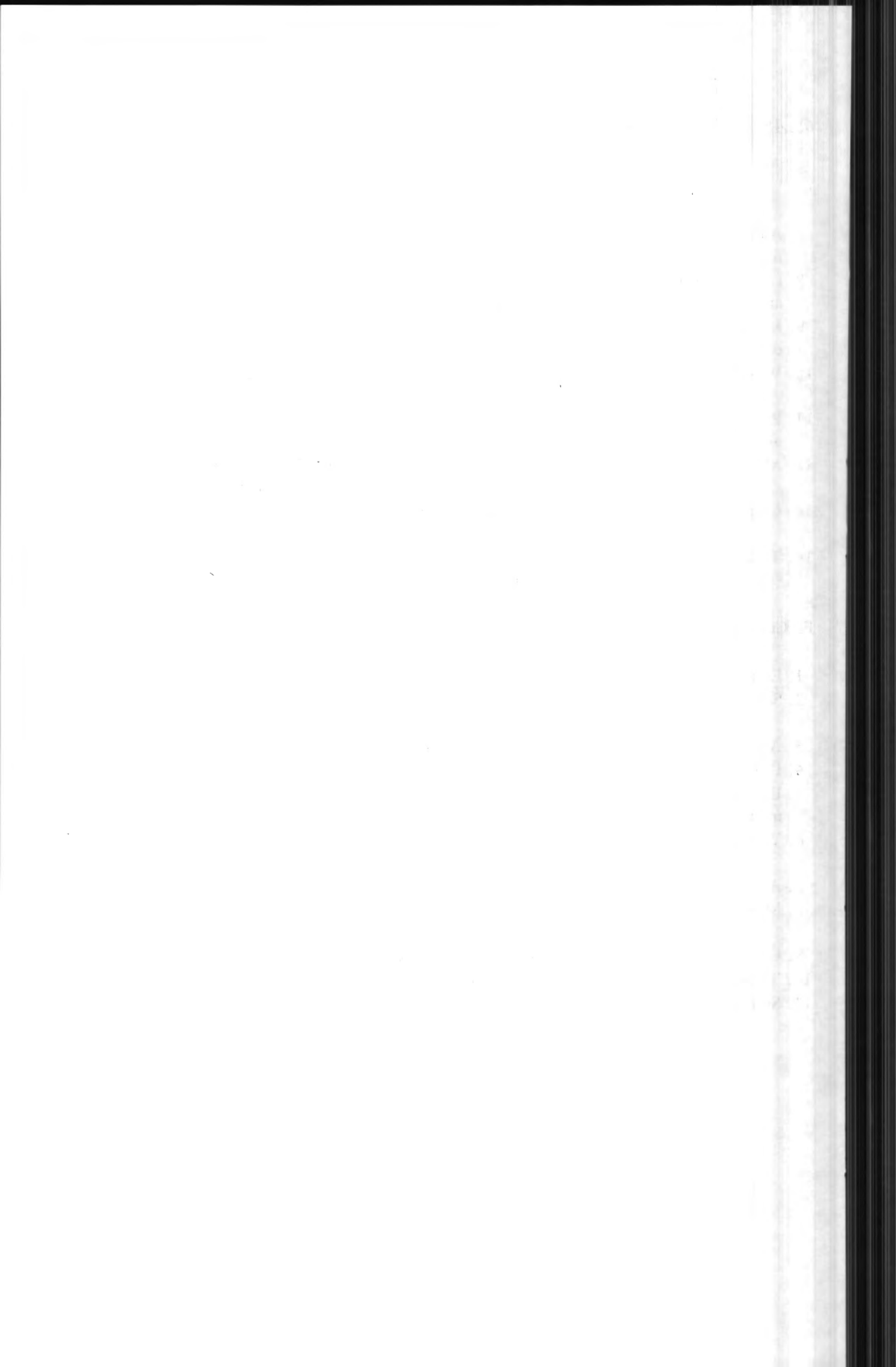
1. Régime du travail
2. Politique de l'emploi
3. Organisations professionnelles
4. Sécurité sociale
5. Politique familiale et démographique
6. Santé publique
7. Logement
8. Programmation sociale
9. La consommation
10. Protection de l'environnement (y compris l'aménagement du territoire)

B. *Sociale politiek:*

1. Regime van de arbeid
2. Tewerkstellingsbeleid
3. Beroepsorganisaties
4. Sociale zekerheid
5. Familiale en demografische politiek
6. Volksgezondheid
7. Huisvesting
8. Sociale programmatie
9. Het verbruik
10. Leefmilieubescherming (met inbegrip van ruimtelijke ordening)

11. Welfare	11. Bien-être	11. Welzijn
C. <i>Economic policy:</i>	C. <i>Politique économique:</i>	C. <i>Economische politiek:</i>
1. Property	1. La propriété	1. De eigendom
2. Organization of the economy	2. Organisation de l'économie	2. Organisatie van de economie
3. Prices policy	3. Politique des prix	3. Prijzenpolitiek
4. Subsidization policy	4. Politique des subsides	4. Subsidiepolitiek
5. Policy regarding economic cycles	5. Politique conjoncturelle	5. Conjunctuurpolitiek
6. Energy policy	6. Politique énergétique	6. Energiebeleid
7. Infrastructure - transport and communications	7. Infrastructure - transport et communications	7. Infrastructuur - vervoer en communicaties
8. Regional development	8. Développement régional	8. Streekontwikkeling
9. Industrial policy	9. Politique industrielle	9. Industriële politiek
10. Trade policy	10. Politique commerciale	10. Handelspolitiek
11. Agricultural policy	11. Politique agricole	11. Landbouwpolitiek
12. Policy vis-à-vis the middle classes and the self-employed	12. Politique relative aux classes moyennes et aux indépendants	12. Politiek ten overstaan van de middenstand en de zelfstandigen
D. <i>Financial policy:</i>	D. <i>Politique financière:</i>	D. <i>Financiële politiek:</i>
1. Investments and savings	1. Investissements et épargne	1. Investerings en sparen
2. Budget policy	2. Politique budgétaire	2. Budgettaire politiek
3. Fiscal policy	3. Politique fiscale	3. Fiscale politiek
4. Monetary and credit policy	4. Politique monétaire et du crédit	4. Munt- en kredietpolitiek
E. <i>Domestic policy:</i>	E. <i>Politique intérieure:</i>	E. <i>Binnenlandse politiek:</i>
0. Chronicles	0. Chroniques	0. Kronieken
1. Organization of the state	1. Organisation de l'Etat	1. Organisatie van de staat
2. National institutions	2. Institutions nationales	2. Nationale instellingen
3. Regional and local institutions	3. Institutions régionales et locales	3. Regionale en plaatselijke instellingen
4. Political parties	4. Partis politiques	4. Politieke partijen
5. Elections	5. Elections	5. Verkiezingen
6. Rights and liberties	6. Droits et libertés	6. Rechten en vrijheden

7. Administration of justice	7. Assistance juridique	7. Rechtsbedeling
8. Linguistic problems and minorities	8. Problèmes linguistiques et minorités	8. Taalproblemen en minderheden
9. Maintenance of public order	9. Maintien de l'ordre	9. Handhaving van de orde
10. War recovery	10. Séquelles des guerres	10. Nasleep van de oorlogen
11. Problems concerning aliens	11. Problèmes des étrangers	11. Vreemdelingenproblemen
12. Moral conceptions	12. Conceptions de la vie	12. Levensbeschouwelijke problemen
13. Church-State relations	13. Rapport entre l'Etat et les églises	13. Verhouding staat en kerken
14. Traffic problems	14. Problématique des transports	14. Verkeersproblematiek
<i>F. Cultural policy:</i>	<i>F. Politique culturelle:</i>	<i>F. Cultuurpolitiek:</i>
1. Education	1. Enseignement	1. Onderwijs
2. Scientific research	2. Recherche scientifique	2. Wetenschappelijk onderzoek
3. Adult education	3. Education populaire	3. Volksoopvoeding
4. Leisure	4. Politique des loisirs	4. Vrijtijdsbesteding
5. Emancipation of women	5. Emancipation des femmes	5. Vrouwenemancipatie
6. Youth	6. Problèmes de la jeunesse	6. Jeugd
7. Art	7. Arts	7. Kunst
8. Mass communication	8. Communication de masse	8. Massacommunicatie
9. Cultural autonomy	9. Autonomie culturelle	9. Cultuurautonomie
10. Tourism	10. Tourisme	10. Toerisme
11. Sports	11. Sport	11. Sport

Bibliographie de l'année politique 1988

Etablie par Wladimir S. PLAVSIC,
Licencié en Journalisme et Communication sociale.

A. POLITIQUE ETRANGERE.

1. ONU et autres organisations mondiales.

GOL J. Le terrorisme. *Studia Diplomatica*, 1988, n° 1, pp. 1-28.

PARFONVAL H. Est-ce la fin de la crise de l'Unesco? *Revue Générale*, janvier 1988, pp. 33-39.

2. Politique européenne.

BERINGHS G. Politique agricole commune et Pays du Tiers-Monde. *Socialisme*, mars-avril 1988, n° 206, pp. 103-118.

BRUGMANS H. Europa's toekomst: naar de kern van de zaak. *Kultuurleven*, 1988, nr. 8, blz. 695-706.

CRIJNS L.H.T. Het sociaal beleid van de Europese Gemeenschap in de afgelopen dertig jaar (1958-1987). *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, nr. 2, blz. 119-132.

DANCET G. De Marktdroom. De grenzeloze hoop van 1992. *De Nieuwe Maand*, 1988, Nr. 9, blz. 23-28.

DE CLERCQ W. Les relations de la Communauté avec le Japon. *Bulletin de Documentation de Ministère des Finances*, janvier 1988, pp. 5-12.

DE CLERCQ W. 1992 and the international trade. *Bulletin de Documentation du Ministère des Finances*, octobre-novembre 1988, pp. 5-10.

DECALUWE C. Hervorming van de Europese structuurfondsen. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 2, blz. 133-145.

DELAPIERRE M. Firmes multinationales et intégration européenne. *La Revue Nouvelle*, juillet-août 1988, N° 7-8, pp. 31-40.

DELODDERE E. De voltooiing van de interne markt. Voorstellen van de E.G.-Commissie inzake indirecte belastingen. *Bulletin de Documentation du Ministère des Finances*, juillet-août 1988, pp. 17-40.

DE SOLRE G. Les relations entre les Communautés Européennes et le Conseil d'Aide Economique Mutuelle (C.A.E.M.) *Socialisme*, novembre-décembre 1988, N° 210, pp. 447-456.

EECKHOUT P. De Europese Akte, 1992 en de interne markt. *Rechtskundig Weekblad*, 3 september 1988, blz. 1-7.

GENOT A. Réflexion sur l'Europe 89. *Socialisme*, novembre-décembre 1988, N° 210, pp. 457-465.

- GOUQUET J.-J. A la recherche de la politique régionale européenne. *Reflets et perspectives de la vie économique*, 1988, N° 3, pp. 161-172.
- JACOBS D. 1992 en de kippen zonder kip. Europese schizofrenie en Vlaamse myopie. *De Nieuwe Maand*, 1988, nr. 4, blz. 2-4.
- JANSEN Th. Responsabilité et rôle des démocrates-chrétiens dans l'unification européenne. *La Revue politique*, 1988, N° 1, pp. 23-31.
- KEARNEY R. Voor een Europese intelligentsia : schets van een intellectuele cartografie. *Kultuurleven*, 1988, nr. 8, blz. 710-714.
- KOENE J.-Cl. Vers une monnaie européenne? *Reflets et perspectives de la vie économique*, 1988, N° 6, pp. 395-409.
- MAGGIULLI C. Le Grand Marché intérieur : une application de l'économie de l'offre. *Reflets et perspectives de la vie économique*, 1988, N° 3, pp. 141-160.
- MASSART F. L'Europe de la santé. Hasard et fou nécessité? *Louvain-la-Neuve, Academia*, 1988, 238 p.
- NICAISE I. Vredeseconomie : de toekomst van de Oost-Westhandel en zijn baten voor de E.G. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, nr. 6-7, blz. 493-501.
- RENARD S. Een cultuurbeleid voor Europa. *Ons Erfdeel*, 1988, nr. 2, blz. 219-223.
- TELO M. Le New Deal Européen. La pensée et la politique sociales-démocrates face à la crise des années trente. *Bruxelles, Université de Bruxelles*, 1988, 216 p.
- TINDEMANS L. "Belgie" als verdragspartner. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, juni 1988, nr. 6, blz. 296-299.
- TINDEMANS L. Oost-Europa vanuit Brussel. *Antwerpen, Standaard*, 1988, 155 p.
- TUYTTENS B. 1 + 9 + 9 + 2 = 21. Europa meerderjarig? *Socialistische Standpunten*, 1988, Nr. 4, blz. 4-7.
- TUYTTENS B. Eurolinks, een kolos in beweging. *De Nieuwe Maand*, 1988, Nr. 9, blz. 33-36.
- VANDEN BLOOCK J.R., Raad van Europa : Toekomst of verleden? *Studia Diplomatica*, 1988, Nr. 3, blz. 281-290.
- VANDERHAEGHEN B. Europa in 1992. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 4, blz. 319-329.
- VANDERSANDEN G. Une naissance désirée : le tribunal de première instance des Communautés européennes. *Journal des Tribunaux*, 8 octobre 1988, pp. 545-548.
- VAN GINDERACHTER J. Le grand marché intérieur de 1992. *La Revue politique*, 1988, N° 2, pp. 15-33.
- VAN HAMME A. The European Parliament and the Cooperation Procedure. *Studia Diplomatica*, 1988, Nr. 3, pp. 291-314.
- VERVLIET E. Werp al uw kommer op de markteconomie. *De Nieuwe Maand*, 1988, Nr. 9, blz. 29-32.
- WISS L. Premières réflexions critiques sur la Rapport Cecchini et les effets du Grand Marché intérieur. *Reflets et perspectives de la vie économique*, 1988, N° 3, pp. 183-194.
- WOUTERS J. Naar een volledige liberalisatie van het Europese kapitaalverkeer in 1992? *Rechtskundig Weekblad*, 4 juni 1988, blz. 1449-1469.

3. Politique vis-à-vis des pays en voie de développement.

- GIRARD J. Jef Rens, un homme qui dit oui. *Revue Générale*, avril 1988, pp. 37-47.
- GLINNE E. Dossier Amérique latine. *Socialisme*, juillet-octobre 1988, N° 208-209, pp. 235-364.

- HARROY J.-P. Les vœux pieux du rapport Brundtland (Commission des Nations unies pour le Développement et l'Environnement) (I) (II). *Revue Générale*, (I) Novembre 1988, pp. 13-32; (II) décembre 1988, pp. 19-33.
- KESTERGAT J. Les affaires du bon Dieu : Luc Gillon, "mon curé dans la Jet-Society". *Revue Générale*, mars 1988, pp. 37-43.
- PEETERS A. Tiers-monde : trop de crédits, c'est insupportable. *La Revue Nouvelle*, novembre 1988, N° 11, pp. 105-109.
- PIOT P. AIDS-bestrijding in de Derde Wereld. De rol van het Instituut voor Tropische Geneeskunde te Antwerpen. *Streven*, februari 1988, blz. 394-401.
- WILLAME J.-Cl. L'Italie au Congo : remplir le vide belge. *La Revue Nouvelle*, juillet-août 1988, N° 7-8, pp. 28-30.

4. Politique relative aux rapports Est-Ouest.

- BARTALITS L.L.S. Het akkoord tussen EEG en COMECON. *Streven*, november 1988, blz. 121-127.
- COPPIETERS B. Les relations entre les mouvements belge et soviétique pour la paix. Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), *Courrier hebdomadaire*, 1988, N° 1190, 40 p.
- HEIRMAN M. De strategische revolutie. Kunnen Amerikanen en Russen hun strategische kernwapens halveren? *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 8-9, blz. 589-602.
- MALFLIET K. De Belgo-Sovjet handelsbetrekkingen. *Studia Diplomatica*, 1988, Nr. 3, blz. 315-327.
- MALFLIET K. Joint Ventures met Westerse inbreng op Sovjet territorium. *Studia Diplomatica*, 1988, Nr. 3, blz. 329-350.
- NAGELS J. Un colloque est-ouest d'un type nouveau. *Cahiers marxistes*, septembre 1988, N° 161, pp. 19-23.
- VAN DE VOORDE H. Met het oog op de top van Moskou. *Kultuurleven*, 1988, Nr. 3, blz. 245-255.

5. Politique de défense.

- CARRINGTON (Lord) Reflections on N.A.T.O. 1984-1988. *Studia Diplomatica*, 1988, Nr. 3, pp. 239-248.
- de DONNEA F.-X. Défense 2000. Bruxelles. *Editions New Fashion Media*, 1988, 184 p.
- DUMOULIN A. Eléments modérateurs dans l'évolution du rapport des forces et dans la perception de la menace. (III) *Socialisme*, janvier-février 1988, N° 205, pp. 41-57.
- DUMOULIN A. Approche du processus décisionnel à l'O.T.A.N. ou les vertus de l'aléance. *Socialisme*, mars-avril 1988, N° 206, pp. 119-140.
- DUMOULIN A. Vers une nouvelle "double décision" en matière d'armes nucléaires tactiques? *Socialisme*, novembre-décembre 1988, N° 210 pp. 433-446.
- GALVIN J.R. The Road ahead (N.A.T.O.) *Studia Diplomatica*, 1988, Nr. 3, pp. 249-256.
- GÜLCHER E. De ontmanteling van de militaire mythe. *Socialistische Standpunten*, 1988, Nr. 4, blz. 45-57.

- SAUR L. Le sort des Pershing 1A, la question allemande et l'avenir de l'Europe. *La Revue politique*, 1988, N° 1, pp. 79-95.
- SAUR L. La troisième option zéro : le Hadès, pour quoi faire ? *La Revue politique*, 1988, N° 4, pp. 43-52.
- STORY J. La Communauté européenne et la défense de l'Europe. *Studia Diplomatica*, 1988, N° 3, pp. 269-279.
- WATTE P. Faut-il pleurer les euro-missiles ? *La Revue Nouvelle*, janvier 1988, N° 1, pp. 3-6.

6. Relations internationales.

- COOLSAET R. Buitenlandse zaken. Leuven, *Kritak*, 1988, 264 blz.
- DEVOS J. e.a. Wederzijds : de toekomst van de Belgisch-Zaïrese samenwerking. Brussel, *Nationaal Centrum voor Ontwikkelingssamenwerking*, 1988, 258 blz.
- HERBER B.P. The Antarctic Treaty, International Collective Consumption, and United States Policy. *Tijdschrift voor Economie en Managements*, 1988, Nr. 3-4, blz. 375-392.
- OOSTERWAAL J. De Harmel-doctrine. Mythe of realiteit ? *Streven*, augustus-september 1988, blz. 985-991.
- RICQUIER J.-C. Entretiens avec le baron Robert Rothschild. (I) (II) (III). *Revue Générale*, (I) août-septembre 1988, pp. 63-79; (II) octobre 1988, pp. 47-63; (III) décembre 1988, pp. 35-51.
- SIMONET H. La politique belge vis-à-vis du Zaïre dans les années 1970. *Res Publica*, 1988, N° 4, pp. 399-413.
- VANHEUKELOM J. De noodzaak van sankties (tegen het apartheidsregime van Zuid-Afrika). *Socialistische Standpunten*, 1988, Nr. 4, blz. 9-18.
- YAKEMTCHOUK R. Les deux guerres du Shaba. Les relations entre la Belgique, la France et le Zaïre. *Studia Diplomatica*, 1988, N° 4-5-6, pp. 375-742.

7. Politique étrangère des autres pays.

- ADAM-SCHWAETZER I. Germany and France and European Integration. *Studia Diplomatica*, 1988, N° 1, pp. 37-44.
- BEREND I.T. Crisis and reform in East-Central Europe. *Studia Diplomatica*, 1988, Nr. 3, pp. 257-267.
- YAKEMTCHOUK R. Considérations sur l'Adhésion de la R.P. de Bulgarie au G.A.T.T. *Studia Diplomatica*, 1988, N° 2, pp. 163-206.

B. POLITIQUE SOCIALE.

1. Régime du travail.

- ARCQ E. L'information des travailleurs sur les groupes d'entreprises. Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), *Courrier hebdomadaire*, 1988, N° 1222, 42 p.
- BLAISE P. L'accord interprofessionnel du 18 novembre 1988. Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), *Courrier hebdomadaire*, 1988, N° 1223-1224, 54 p.

- EITOUN Z., OYCE J. Concertation et confrontation dans l'entreprise. *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 1988, N° 1203-1204, 64 p.
- ENGELS C. Staking en lock-out : enkele gevolgen ten aanzien van de individuele arbeids-overeenkomst. *Rechtskundig Weekblad*, 27 februari 1988, blz. 865-878.
- FUKS F. La société duale : ses illusions et ses injustices. *Wallonie 88*, N° 1, pp. 37-45.
- GILLIS P. Plaidoyer pour le changements social. *Cahiers marxistes*, novembre 1988, N° 163, pp. 47-52.
- GOBLET P. Les chèques-repas, de la rémunération ? *La Revue politique*, 1988, N° 1, pp. 59-77.
- LOCHTEN J.-M. Pourquoi des entreprises d'apprentissage professionnel ? *La Revue Nouvelle*, janvier 1988, N° 1, pp. 39-48.
- RENARD R. Une journée : qu'en faisons-nous ? *Wallonie 88*, N° 1, pp. 61-75.
- RENARD R. Une journée : trop peu de temps ? *Wallonie 88*, N° 2, pp. 125-136.
- RENARD R. Une journée : plus de temps pour quoi faire (3e partie) *Wallonie 88*, N° 3-4, pp. 197-204.
- SCHOLLIERS P. Industrialisering en sociale ongelijkheid. *Socialistische Standpunten*, 1988, Nr. 2, blz. 50-58.
- VAN ROOST H. Positieve aktie : een driehoeksverhouding. *Socialistische Standpunten*, 1988, Nr. 2, blz. 44-48.
- VERLY J. Bilan et lignes de force des conventions sectorielles, 1987-1988. *Contre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 1988, N° 1200, 39 p.

2. Politique de l'emploi.

- ANTOINE F., TILMAN F. L'Alternance. Appellation non contrôlée. *La Revue Nouvelle*, janvier 1988, N° 1, pp. 49-58.
- CAPRON M. ACEC ou l'angoisse du lendemain. *La Revue Nouvelle*, décembre 1988, N° 12, pp. 67-76.
- DEWATRIPONT M., THYS-CLEMENT F. Employment and Public Deficits : A Vicious Circle ? *Tijdschrift voor Economie en Management*, 1988, Nr. 2-4, blz. 287-301.
- GOOSSENS M. De Belgische arbeidsmarkt tijdens het Interbellum. *Tijdschrift voor Economie en Management*, 1988, Nr. 2, blz. 109-125.
- LAMBERT C. Le fonds pour l'emploi. *Bulletin de Documentation du Ministère des Finances*, octobre-novembre 1988, pp. 105-172.
- LAURENSSE G. Le chômage de longue durée : Pantarhei ? *La Revue politique*, 1988, N° 3, pp. 5-22.
- LAURENSSE G. Pour une nouvelle politique de l'emploi. *La Revue politique*, 1988, N° 3, pp. 35-53.
- LEUS I. Uw zorg, onze job, zorgwekkende banen... of een paard dat dorst heeft, moet je te drinken geven. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 11, blz. 835-849.
- MAES M. Zorgwekkend. Werk voor en werk in de non-profitsector. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, Nr. 11, blz. 765-772.
- MMOMMEN A. Werkloosheid : een kwestie van tewerkstelling ? *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, 1988, Nr. 3, blz. 9-26.
- RYSMAN P. Entreprises et formation. *Wallonie 88*, N° 3-4, pp. 177-180.

- SERROYEN Chr. De non-profit-tewerkstelling : omvang, evolutie en structuur. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 11, blz. 773-791.
- SURLEMONT B. Réflexions prospectives sur le marché du Travail. *La Revue politique*, 1988, N° 2, pp. 71-82.
- VERMEULEN S. Laaggeschoolden in de vergeetput. *Socialistische Standpunten*, 1988, Nr. 3, blz. 40-46.
- WAUTERS J. Het non-profit-personeel : achtergestelde werknemers? *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 11, blz. 825-834.

3. Organisations professionnelles.

- BLAISE P., LISEIN-NORMAN M. Cadres et élections sociales. *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 1988, N° 1214, 34 p.
- DEBUNNE G. Syndicat et politique en temps de crise. Possibilités, limites et prises de décisions. *Res Publica*, 1988, N° 4, pp. 439-447.
- D'HAVE W. "God zegene het A.C.W...." *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 12, blz. 911-914.
- D'HONDT R. Evolution ou déclin du syndicalisme. *Reflets et perspectives de la vie économique*, 1988, N° 2, pp. 75-81.
- HOUTHUYS J. De verhouding A.C.V.-A.B.V.V. in de jaren 1970-1985. *Res Publica*, 1988, n° 4, pp. 449-465.
- MAES M. Participatie in een sociale beweging. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 4, blz. 378-384.
- MAMPUYS J. (Bijna) honderd jaar christelijke arbeidscoöperaties. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 8-9, blz. 619-632.
- POLENUS C. Er is meer leven in een wieg dan in een graf. *Socialistische Standpunten*, 1988, Nr. 3, blz. 7-13.
- SPINEUX A. Le syndicalisme en Belgique ou les difficultés d'une rénovation lourde. *Reflets et perspectives de la vie économique*, 1988, N° 2, pp. 83-99.
- TEGENBOS G. Sociale verkiezingen 1987: Kaderleden verzwakken traditionele vakbonden. *Res Publica*, 1988, N° 2-3, pp. 299-310.
- VANDEN BROUCKE A. Herschilderen, maar in welke kleur? *Socialistische Standpunten*, 1988, Nr. 3, blz. 1-6.
- VAN LANCKER A. Bezoek aan het militantenkerkhof. De midlifecrisis van de vakbondsbescherming. *De Nieuwe Maand*, 1988, Nr. 6, blz. 42-45.
- ZEEUWTS P. Ondernemende nieuwlichters. Nieuwe werkgeversstrategieën en de vakbeweging tussen een bosbrand en een meer. *De Nieuwe Maand*, 1988, Nr. 3, blz. 14-19.

4. Sécurité sociale.

- DENEVE C. Dubbelzinnigheid troef. *Socialistische Standpunten*, 1988, Nr. 6, blz. 19-26.
- DETIEGE L. Rechten en plichten in de sociale zekerheid. *Socialistische Standpunten*, 1988, Nr. 6, blz. 1-4.
- DEVITS M. Een diskriminatoire stelsel. *Socialistische Standpunten*, 1988, Nr. 6, blz. 5-9.
- KNAPEN P. Artsen en ziekenfondsen aan elkaar gewaagd. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 2, blz. 147-160.
- LAURENSSE G. L'Assurance maladie et invalidité. *La Revue politique*, 1988, N° 2, pp. 35-70.

- LAVAERT W. Sociaal-economische vergrijzing in Vlaanderen. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 3, blz. 215-235.
- MARCEL A. Rust in vrede. *Socialistische Standpunten*, 1988, Nr. 6, blz. 11-17.
- MAXIMUS L. Fundamenteel mensenrecht. *Socialistische Standpunten*, 1988, Nr. 6, blz. 26-28.
- VERMEULEN S. Wij hadden al bejaarden, gehandicapten en geesteszieken. Nu ook werklozen. *De Nieuwe Maand*, 1988, Nr. 3, blz. 40-43.

5. Politique familiale et démographique.

- AUGENBROE-SIEBENGA J. Enkele (on)wijsheden over demografisch publikatie- en verwijsgedrag. *Bevolking en Gezin*, 1988, Nr. 2, blz. 71-78.
- DEHAENE J.-L. De demografische uitdaging. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 8-9, blz. 603-617.
- PALSTERMAN P. L'assurance-chômage. A la croisée des chemins. *La Revue Nouvelle*, janvier 1988, N° 2, pp. 75-87.
- SULLEROT E., CHRISTIAANSE J. Het gezin op de helling gezet. *Kultuurleven*, 1988, Nr. 5, blz. 446-455.

6. Santé publique.

- CLIQUET R.-L. 25 jaar C.B.G.S. Terugblik en toekomstverkenning. *Centrum voor Bevolkings- en Gezinsstudiën*, 1988, 4, blz. 1-208.
- CLOSON J.-P. La guérison de l'assurance-maladie par la privatisation? *La Revue Nouvelle*, octobre 1988, N° 10, pp. 69-72.
- DURINCK M. De ouderwordende mens en zijn milieu. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 4, blz. 331-341.
- JANS J. Organen afstaan voor transplantatie. Nieuw vorm/plicht van menselijke solidariteit? *Streven*, februari 1988, blz. 402-413.
- LIZIN A.-M. La radioprotection. *Socialisme*, janvier-février 1988, N° 205, pp. 31-40.
- LIZIN A.-M. La sécurité nucléaire : au-delà des modes et des slogans faciles. *Wallonie 88*, N° 2, pp. 93-105.
- NYS H. Aids en het recht. *Kultuurleven*, 1988, Nr. 3, blz. 227-238.
- QUERTAINMONT P. Législation hospitalière. Droit, gestion et financement des hôpitaux en Belgique. *Bruxelles, E. Story-Scientia*, 1988, 144 p.
- RAYMAEKERS P. Het gemeentelijk bejaardenbeleid onderzocht : beschouwingen vanuit de concrete onderzoekspraktijk. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 5, blz. 427-437.
- SAMOY E. Twaalfduizend zorgenkinderen. Het Vlaams beleid voor volwassen mentaal gehandicapten. *De Nieuwe Maand*, 1988, Nr. 4, blz. 32-36.
- SEKARE M. La biologie clinique sur la table. *La Revue Nouvelle*, décembre 1988, N° 12, pp. 57-65.
- SMOLDERS O. Les enfants... Notes à propos de quelques enfants rencontrés dans une institution psychiatrique. *La Revue Nouvelle*, décembre 1988, N° 12, pp. 77-82.
- VAN CROMBRUGGE H., VANDEMEULEBROECKE L. Pleidooi voor een pedagogisch verantwoorde oudervorming. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 12, blz. 887-897.

WINTERS S. Informele zorg : tussen zorgzame samenleving en verzorgingsstaat. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 11, blz. 792-799.

7. Logement.

D'HOLLANDER H. Evaluatie van lokale huisvestingsprogramma's (en gevolgtrekkingen voor het nationaal beleid). *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 3, blz. 237-254.

DUREZ-DEMAL M., LUX B. Peut-on encore poursuivre une politique sociale du logements en Wallonie. *Wallonie 88*, N° 5, pp. 277-290.

FORIER B. Nadenken over wonen. *Socialistische Standpunten*, 1988, Nr. 4, blz. 19-24.

HUBEAU B. Het stelsel van de huurcompensatie in het Vlaamse gewest. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, februari 1988, Nr. 2, blz. 68-81.

VAN HECKE E. Evolution de la structure spatiale de l'immobilier. *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 1988, N° 1193-1194, 73 p.

8. Programmation sociale.

HANCKE B. Vijf vragen bij het sociaal overleg. *Socialistische Standpunten*, 1988, Nr. 5, blz. 4-9.

HANCKE B. Een moeizaam akkoord. *Socialistische Standpunten*, 1988, Nr. 5, blz. 10-13.

SERROYEN Chr. Het interprofessioneel akkoord voor 1989-1990, met inhoud. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 12, blz. 915-921.

9. La consommation.

DEGRAVE J. Changements observés dans les habitudes alimentaires. *Wallonie 88*, N° 5, pp. 291-299.

10. Protection de l'environnement (y compris l'aménagement de territoire).

BOCKEN H. Milieurecht te veel? *Rechtskundig Weekblad*, 13 februari 1988, blz. 803-806.

DECALUWE C. Zure regens : nog niet te laat? *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 5, blz. 439-446.

DELAIVE J. La problématique des déchets. *Wallonie 88*, N° 2, pp. 109-120.

HERMAL Ph. Le complexe de l'Eau d'Heure. *Wallonie 88* N° 2, pp. 85-92.

JADOT B. La Communauté économique européenne, l'Etat, la Région et la protection de l'environnement. *Journal des Tribunaux*, 17 décembre 1988, pp. 725-729.

LAVRYSEN L. Milieuvergunningsstelsels in België en de buurlanden overeenkomsten en verschilpunten. (I) (II) (III). *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, januari 1988, Nr. 1 blz. 6-17; februari 1988, Nr. 2, blz. 59-67; maart 1988, Nr. 3, blz. 119-126.

MORRENS P. en DE BRUYCKER P. Afvalstoffen in Vlaanderen. *Rechtskundig Weekblad*, 6 februari 1988, blz. 761-769.

SANCY M. Les problèmes juridiques posés par les flux transfrontières de déchets toxiques. *Bruxelles, E. Story-Scientia*, 1988, 232 p.

SCHOONBROODT B. Protection de la nature : la fable du lièvre et de l'escargot. *La Revue Nouvelle*, octobre 1988, N° 10, pp. 73-80.

SINGH V. Right to environment and sustainable development as a principle of international law. *Studia Diplomatica*, 1988, Nr. 1, pp. 45-61.

11. Bien-être

COENEN B., VAN BENDEN P. De bijzondere positie van de hulpverlener in Welzijnsvoorzieningen. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 11, blz. 815-824.

DE VOS J. Duizend frank is aftrekbaar. Reclame voor de nieuwe armen. *De Nieuwe Maand*, 1988, Nr. 2, blz. 16-19.

DOOGHE G., VANDEN BOER L., VANDERLEYDEN L. De leefsituatie van bejaarden. *Centrum voor Bevolkings- en Gezinsstudiën*, 1988, 1, blz. 1-315.

GHOOS A. Het O.C.M.W. na tien jaar. *Kultuurleven*, 1988, Nr. 3, blz. 239-244.

KUTY O. Les soins et services à domicile. *Wallonie 88*, N° 6, pp. 378-384.

NICAISE I. Armoede en armoedebeleid : een stand van zaken. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 1, blz. 86-93.

TRUYERS J. Het K.B.G.-congres : bevestiging van de "sociale rol" van een gepensioneerdenorganisatie. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 6-7, blz. 533-540.

VALENDUC C. Pauvreté. Des chiffres et des questions. *La Revue Nouvelle*, janvier 1988, N° 1, pp. 64-74.

VAN LABEKE S. De maatschappelijke betekenis van de kunstzinnige vorming en het belang ervan voor de arbeidersbeweging. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 12, blz. 877-885.

WIERCKX L. Maatschappelijk werk in de jaren 1990 : een uitdaging met toekomst? *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 10, blz. 711-721.

C. POLITIQUE ECONOMIQUE

1. La propriété.

NAGELS J. Quelle perestroïka pour la Générale? *Cahiers marxistes*, avril 1988, N° 159, pp. 5-14.

2. Organisation de l'économie.

BAECK L. Political Economy as a Science. *Tijdschrift voor Economie en Management*, 1988, Nr. 1, blz. 35-54.

BAECK L. Het economisch denken van de Islambeschaving. *Tijdschrift voor Economie en Management*, 1988, Nr. 3-4, blz. 409-429.

BERLAGE L., SCHOKKAERT E. Hebben economen iets te zeggen? *Tijdschrift voor Economie en Management*, 1988, Nr. 1, blz. 7-20.

BOELAERT R. Overheid en bedrijfsleven. *Tijdschrift voor Economie en Management*, 1988, Nr. 3-4, blz. 217-243.

COENRAETS M. Les conditions de la réussite. *Wallonie 88*, N° 6, pp. 351-355.

COLPAERT T. De macht van de Generale en de Belgische politici. *Socialistische Standpunten*, 1988, Nr. 2, blz. 24-29.

- COLPAERT T. Produktief, produktiever, produktiefst. *Socialistische Standpunten*, 1988, Nr. 4, blz. 58-64.
- CUYVERS L. Holdings in de schijnwerper. *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, 1988, Nr. 2, blz. 48-62.
- DELHEZ J.-H. Espionnage industriel... vols sur ordonnance ! *Progrès*, mai-juin 1988, pp. 10-12.
- DREZE J., WYPLOSZ C., BEAN C., GIAVAZZI F., GIERSCH H. The two-handed growth strategy for Europe : autonomy through flexible cooperation. *Recherches économiques de Louvain*, 1988, vol. 54 (1), pp. 5-52.
- ENGELS J. Le lent cheminement de la crise. *Progrès*, janvier-février 1988, pp. 1-3.
- HERROELEN W., LAMBRECHT M. Over het wel en wee van produceren in een post-industriële samenleving. *Tijdschrift voor Economie en Management*, 1988, Nr. 1, blz. 21-33.
- JACQUEMIN A. Echanges internationaux et stratégies collusives. *Recherches économiques de Louvain*, 1988, vol. 54 (1), pp. 85-102.
- JASSON J. Le rôle économique et social de l'assurance. *Wallonie 88*, N° 3-4, pp. 151-176.
- LEWIN R. Manoeuvres craisées du capital financier. *Cahiers marxistes*, septembre 1988, N° 161, pp. 9-17.
- LÖWENTHAL P. Quelle logique, un an après ? *Wallonie 88*, N° 3-4, pp. 191-193.
- QUADEN G. Science économique, crise économique, décision économique. *Wallonie 88*, N° 1, pp. 25-35.
- REYNEBEAU M. Het bekroonde staatskluwen. *De Nieuwe Maand*, 1988, Nr. 2, blz. 20-22.
- SMETS P.-F. Les défis et les chances de l'entreprise du futur. *Revue Générale*, juin-juillet 1988, pp. 41-56.
- SNOY B. Le découplage entre la finance et l'économie de la crise financière d'octobre 1987. *Reflets et perspectives de la vie économique*, 1988, N° 1, pp. 3-22.
- TULKENS H. La modernisation, une nécessité. La privatisation, un moyen parmi d'autres. Réflexions sur les aspects économiques de la gestion du secteur public en Belgique. *Reflets et perspectives de la vie économique*, 1988, N° 2, pp. 101-114.
- VANACKERE S. Le rôle des pouvoirs publics dans l'économie. *La Revue politique*, 1988, N° 5, pp. 19-33.
- VANDEPUTTE R. De werkgevers in het politiek beslissingsproces voor economische aan- gelegenheden. *Res Publica*, 1988, N° 4, pp. 428-438.
- VANHAVERBEKE G. De lange geschiedenis van de Generale Maatschappij. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 3, blz. 282-290.
- VAN ROMPUY P. De Belgische groeiemoetheid in een internationaal perspectief. *Tijdschrift voor Economie en Management*, 1988, Nr. 2, blz. 95-108.
- WOUTERS R. Omvang van de collectieve sector en draagvlak van de economie. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 11, blz. 800-813.

3. Politiques des prix.

- BUIGUES P.-A. L'évolution des prix du pétrole - facteurs structurels et conséquences économiques. *Reflets et perspectives de la vie économique*, 1988, N° 2, pp. 115-127.
- KOENE J.-Cl. Tendances actuelles de la politique des prix en Belgique. *Reflets et perspectives de la vie économique*, 1988, N° 1, pp. 39-55.

ZEEGERS J. Vraag en aanbod : het prijsmechanisme als spil van de economie. *Tielt, Lan-
noo*, 1988, 224 p

4. Politique des subsides.

SPAHEY D. La diffusion des technologies : quel financement public ? *Reflets et perspectives
de la vie économique*, 1988, N° 5, pp. 367-380.

5. Politique conjoncturelle.

WEBER M. La conjoncture. Tendances générales. *Bulletin de Documentation du Ministère
des Finances*, avril 1988, pp. 13-44.

6. Politique énergétique.

OSTERRIETH M. Dix années de recherche énergétique - les leçons d'un programme. *Re-
flets et perspectives de la vie économique*, 1988, N° 5, pp. 381-392.

VAN GILLIS N. De moezame doodsstrijd van Doel 5. *Socialistische Standpunten*, 1988,
Nr. 4, blz. 33-38.

7. Infrastructure - transport et communications.

8. Développement régional.

DEFAY J. La Wallonie et le grand marché de 1992. *Wallonie 88*, N° 5, pp. 259-275.

GEVERS L., HOET-MULQUIN M.-E. Public Expenditures and Welfare Policy : a Study
of Local Decisions in the Walloon Region. *Tijdschrift voor Economie en Management*,
1988, Nr. 3-4, blz. 355-374.

HENROTTE J. Les investissements américains en Wallonie. *Wallonie 88*, N° 2, pp. 121-
123.

MOREAU R. La Wallonie au futur... vers un nouveau paradigme. (I) (II). (I) *Wallonie 88*,
N° 2, pp. 137-147; (II) N° 3-4, pp. 225-231.

TORDEURS L. La S.R.I.W. - Evolution et perspectives. *Wallonie 88*, N° 1, pp. 47-49.

9. Politique industrielle.

MALDAGUE R. Commandes publiques et promotion de l'innovation technologique. *Re-
flets et perspectives de la vie économique*, 1988, N° 5, pp. 353-365.

VANDEN BROECK D. L'industrie diamantaire belge. *Reflets et perspectives de la vie éco-
nomique*, 1988, N° 4, pp. 265-280.

VERDOODT J.-Cl. Les industries chimiques. Mutations spatiales et pénétration multi-
nationale. *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), Courrier heb-
domadaire*, 1988, N° 1205-1206, 70 p.

VERDOODT J.-Cl. L'industrie chimique en Belgique : Dynamiques spatiales et pén-
tration multinationale. *Wallonie 88*, N° 3-4, pp. 205-223.

10. Politique commerciale.

VAN NAMEN Ph. Le secteur de l'assurance : les défis à l'aube de 1992. *Reflets et perspectives de la vie économique*, 1988, N° 4, pp. 235-245.

11. Politique agricole.

BURNY Ph. Aspects économiques généraux de l'agriculture en Wallonie. *Wallonie 88*, N° 6, pp. 357-376.

MOLISSE N. Het Europees landbouwbeleid : gezinsaspecten. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 6-7, blz. 523-531.

VAN HECKE E. Agriculture 2000. *Centre de recherche et d'information socio-politique (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 1988, N° 1211-1212, 50 p

12. Politique relative aux classes moyennes et aux indépendants.

D. POLITIQUE FINANCIERE.

1. Investissements et épargne.

CASELLI L. L'empire mobile de De Benedetti. *La Revue Nouvelle*, juillet-août 1988, N° 7-8, pp. 11-19.

COOLS M. Les sociétés publiques d'investissement. *Bulletin de Documentation du Ministère des Finances*, janvier 1988, pp. 13-56.

DASSETTO F. Flottements de sens autour de l'affaire. *La Revue Nouvelle*, juillet-août 1988, N° 7-8, pp. 51-59.

DE BANDT J.-P. Les centres de coordination. *Reflets et perspectives de la vie économique*, 1988, N° 4, pp. 207-220.

DE PRETER R. Keuzen voor een socialistisch financiële sektor. *Socialistische Standpunten*, 1988, Nr. 3, blz. 48-55.

de VILLE de GOYET D. Aspects marketing d'une introduction en bourse. *Reflets et perspectives de la vie économique*, 1988, N° 1, pp. 23-37.

DUMOULIN M. Avant De Benedetti. *La Revue Nouvelle*, juillet-août 1988, N° 7-8, pp. 21-27.

EYSKENS M. L'Europe et le krach boursier. *Bulletin de Documentation du Ministère des Finances*, février 1988, pp. 12-16.

MALDONADO V.A. Analyse du krach boursier d'octobre 1987. *Reflets et perspectives de la vie économique*, 1988, N° 4, pp. 247-264.

MALINVAUD E. Économétrie de l'investissement. *Recherches économiques de Louvain*, 1988, vol. 54(2), pp. 141-149.

MOESSEN W. De termijnstructuur van de rentevoeten en innovaties in het schuldbeheer. *Tijdschrift voor Economie en Management*, 1988, Nr. 3-4, blz. 303-319.

MOLITOR M. Après la bataille (autour de la Société Générale). *La Revue Nouvelle*, juillet août 1988, N° 7-8, pp. 61-66.

NAUDTS B., SCHOKKAERT E. Government Debt and Interest Rates in Belgium 1974-1986. *Tijdschrift voor Economie en Management*, 1988, Nr. 3-4, blz. 339-354.

PISHOUT D. La place des Sicav et des fonds de placement sur le marché belge. *Reflets et perspectives de la vie économique*, 1988, N° 4, pp. 221-234.

- RAULIER A. S'offrir une entreprise ? Les éléments du droit communautaire. *La Revue Nouvelle*, juillet-août 1988, N° 7-8, pp. 41-50.
- RICQUIER J.-C. Réflexions sur la crise boursière de l'automne 1987. Entretien avec Philippe Druart. *Revue Générale*, avril 1988, pp. 23-30.
- TRENCANEL Y-a-t-il un pilote dans l'avion ? (La Société Générale de Belgique) *La Revue Nouvelle*, juillet-août 1988, N° 7-8, pp. 4-10.
- VAN HEESVELDE E. Overheidsinvesteringen : alternatieven ? *Socialistische Standpunten*, 1988, Nr. 5, blz. 36-45.
- VERTONGHEN R. Socio-Economie Evaluation of Investments in the Public Sector. *Tijdschrift voor Economie en Management*, 1988, Nr. 3-4, blz. 245-259.

2. Politique budgétaire.

- BOUCKAERT L. Publieke financiën en sociale ethiek. *Tijdschrift voor Economie en Management*, 1988, nr. 3-4, blz. 393-408.
- BROUHNS G. Le budget de l'Etat. Bruxelles, E. *Story-Scientia*, 1988, 131 p.
- BUFFEL L. Financiële innovaties op het gebied van de Belgische overheidsschuld. *Bulletin de Documentation du Ministère des Finances*, octobre-novembre 1988, pp. 11-33.
- DERVIN A. En marge et au-delà des réformes budgétaires. Pour ou contre une réforme budgétaire globale. *Bulletin de Documentation du Ministère des Finances*, avril 1988, pp. 45-52.
- DERVIN A. En marge et au-delà des réformes budgétaires. Un contrôle régulateur dans une gestion publique intégrée. Principes et méthodologie. *Bulletin de Documentation du Ministère des Finances*, juin 1988, pp. 25-36.
- HEYLEN E. Déficit public et charges d'intérêt : l'effet boule de neige. *La Revue politique*, 1988, N° 1, pp. 33-57.
- HEYNDËLS B., VUCHELEN J. Een verdere actualisering van de overheidsschuldstatistieken. *Bulletin de Documentation du Ministère des Finances*, juillet-août 1988, pp. 41-84.
- MAES I. De staatsschuld in vreemde valuta's. *Tijdschrift voor Economie en Management*, 1988, Nr. 3-4, blz. 321-337.
- SAVAGE R. Indicateurs budgétaires et "effet boule de neige" de la dette publique. Leçons de l'expérience belge 1970-1987 et perspectives. *Bulletin de Documentation du Ministère des Finances*, février 1988, pp. 37-156.
- VANHAVERBEKE G. Het begrotingsbeleid van de Vlaamse Gemeenschap. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 8-9, blz. 649-653.
- WILLEKENS F. Het spook van de rentesnieuwbal : een tip van de sluier opgelicht. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 8-9, blz. 633-648.

3. Politique fiscale.

- COUMANS W. Fiscale hervorming op lange termijn. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 1, blz. 63-73.
- EYSKENS M. De fiscale hervorming als instrument van economische politiek. *Tijdschrift voor Economie en Management*, 1988, Nr. 3-4, blz. 203-215.
- FRANK M. De belastinghervorming. De verhoging van de indirecte belastingen : een valstrik ? *Tijdschrift voor Economie en Management*, 1988, Nr. 3-4, blz. 271-285.

- FRANK M. Essai sur l'appréciation de l'efficacité et l'équité de la réforme. *Bulletin de Documentation du Ministère des Finances*, septembre 1988, pp. 5-62.
- HENNEMANNE J. L'imposition du patrimoine des personnes physiques. *La Revue politique*, 1988, N° 5, pp. 5-18.
- HENNEMANNE J. La réforme fiscale. *La Revue politique*, 1988, N° 6, pp. 53-65.
- KELLEY P.H. U.S. Tax reform. Its impact on American investment in Belgium. *Bulletin de Documentation du Ministère des Finances*, janvier 1988, pp. 57-70.
- KESTENS P. Une réforme du système fiscal pour donner la priorité à l'emploi. *Wallonie* 88, N° 3-4, pp. 181-189.
- LARMUSEAU H., JACOBS P. Een beschrijving van het comptabel en financieel circuit van de Belgische Staatsfinanciën. *Bulletin de Documentation du Ministère des Finances*, avril 1988, pp. 53-94.
- PEETERS E. Belasting(s-spaar-)plan... op lange termijn... het kan anders! *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 1, blz. 81-85.
- SPIESSENS E. Belastinghervorming : het kan anders ! *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 1, blz. 74-80.
- STALLAERT F. Méthodes d'estimation des recettes fiscales courantes. Résultats actuels et perspectives. *Bulletin de Documentation du Ministère des Finances*, octobre-novembre 1988, pp. 11-33.
- VALENDUC C. Analyse et prévision des recettes fiscales liées à l'impôt des personnes physiques. *Bulletin de Documentation du Ministère des Finances*, mars 1988, pp. 5-85.
- VALENDUC C. L'évolution de la progressivité et de l'effet redistributif de l'impôt sur le revenu des personnes physiques. *Bulletin de Documentation du Ministère des Finances*, septembre 1988, pp. 135-172.
- VANDEPUTTE P. Het fiscaal onderzoek en zijn protagonisten. *Rechtskundig Weekblad*, 13 februari 1988, blz. 793-802.
- VAN ROMPUY P., DE BRUYNE G., VAN DE VOORDE C. Taxation, Wages and Employment in a Unionized Economy. *Tijdschrift voor Economie en Management*, 1988, Nr. 3-4, blz. 261-270.
- VLERICK A.E. De begrotingstechnieken als instrument voor het Ministerie van Financiën. *Res Publica*, 1988, N° 4, pp. 415-426.
- VOETS L. Fiskus en gezin. *Socialistische Standpunten*, 1988, Nr. 6, blz. 29-33.
- VOETS L. Een onvoltooid werk. De belastinghervorming. *Socialistische Standpunten*, 1988, Nr. 6, blz. 56-63.

4. Politique monétaire et du crédit.

- COBBAUT R. Les marchés boursiers au rendez-vous de la crise. *La Revue Nouvelle*, janvier 1988, N° 1, pp. 7-15.
- DE MOFFARTS T., DE RYCKE E. Verbruikskrediet of -verdriet. *Socialistische Standpunten*, 1988, Nr. 2, blz. 59-64.
- HABERER J.-Y. Les mutations du système bancaire et financier international. *Tijdschrift voor Economie en Management*, 1988, Nr. 1, blz. 55-67.
- VANACKERE S. La Belgique, (une) plaque tournante de l'Europe financière? *La Revue politique*, 1988, N° 4, pp. 53-80.

E. POLITIQUE INTERIEURE.

O. Chroniques.

- VAN LEUVEN K. Over het intellectuele verkeer. *Kultuurleven*, 1988, Nr. 1, blz. 3-8.
- VAN LEUVEN K. Vlaanderen morgen nog zoals reeds gisteren België? *Kultuurleven*, 1988, Nr. 2, blz. 99-103.
- VAN LEUVEN K. Vlaams-Brussel : vraagtekens bij een mythe. *Kultuurleven*, 1988, Nr. 3, blz. 195-198.
- VAN LEUVEN K. In de spiegel van mei '68. *Kultuurleven*, 1988, Nr. 4, blz. 291-294.
- VAN LEUVEN K. De sociale zorg van de Kerk. *Kultuurleven*, 1988, Nr. 5, blz. 387-392.
- VAN LEUVEN K. Van centrum-rechts naar centrum-links. Wat is een "zorgzame samenleving"? *Kultuurleven*, 1988, Nr. 6, blz. 483-488.
- VAN LEUVEN K. Belastingen : hoe doeltreffend en rechtvaardig? *Kultuurleven*, 1988, Nr. 7, blz. 579-583.
- VAN LEUVEN K. In het vooruitzicht van 1992. *Kultuurleven*, 1988, Nr. 8, blz. 675-676.
- VAN LEUVEN K. Bericht aan de lezer. *Kultuurleven*, 1988, Nr. 9, blz. 771-773.
- VAN ROOSBEEK J. Mistig... *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 1, 97-100.
- VAN ROOSBEEK J. Woorden en daden... *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 2, blz. 189-193.
- VAN ROOSBEEK J. Beslissende ogenblikken... *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 3, blz. 296-299.
- VAN ROOSBEEK J. Onderhandelingen zonder weerga...? *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 4, blz. 385-388.
- VAN ROOSBEEK J. Goede en definitieve start...? *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 5, blz. 466-469.
- VAN ROOSBEEK J. Hindernissenomloop. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 6-7, blz. 562-567.
- VAN ROOSBEEK J. Een verdiende rust...? *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 8-9, blz. 658-662.
- VAN ROOSBEEK J. Drijfzand...? *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1989, Nr. 10, blz. 744-747.
- VAN ROOSBEEK J. Herfstresultaten. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 11, blz. 859-864.
- VAN ROOSBEEK J. Spannend jaareinde...? *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 12, blz. 926-929.

1. Organisation de l'Etat.

- ALEN A. Algemene beginselen en grondslagen van het Belgisch publiek recht. Boek I. De instellingen. Brussel, *Story-Scientia*, 1988, 511 blz.
- ALEN A. Bedenkingen omtrent een nieuwe Staatordening. *Jura Falconis*, 1987-1988, Nr. 4, blz. 459-480.
- ALEN A. De vraagstukken die rijzen in geval van samenloop van een parlementaire en een gerechtelijk onderzoek, Advies aan de Vlaamse Raad, 19 mei 1988, *Gedrukt Stuk Vlaamse Raad, Bijzondere zitting*, 1988, Nr. 126/1.
- ALEN A. Naar een nieuwe hervorming van de staat. Enkele algemene bedenkingen. *Kultuurleven*, 1988, Nr. 8, blz. 745-756.

- ALEN A. & SUETENS L.P. Zeven knelpunten na zeven jaar Staatshervorming. Brussel, *Story-Scientia*, 1988, 383 blz.
- ALEN A. & DUJARDIN J. Casebook Belgisch Administratief Recht, Brussel, *Story-Scientia*, 1988, 710 blz.
- ALEN A. & DUJARDIN J. Staatshervorming : de nieuwe Grondwet en haar uitvoeringswetten. Brussel *CEPESS-Story Scientia*, 1988, tweede uitgave, 165 blz.
- CEULEERS J. Hinkend België. Het Kerstrapport voor de Staatshervorming. *De Nieuwe Maand*, 1988, Nr. 10, blz. 14-16.
- CLYMANS A. Rampenplannen : fictie of realiteit? *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 10, blz. 681-695.
- CRAENEN G., DEWACHTER W. De Belgische grondwet van 1831 tot heden. Nederlandse en franse teksten. Aanvullingen 1988. Leuven, *Acco*, 1988, 32 blz.
- DAMAR M., DELAUNOIS P. Les organismes d'intérêt public en Belgique. *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 1988, N° 1191-1192, 54 p.
- DEBAEDTS F. De Algemene rechtsbeginselen in het administratief recht. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, december 1988, Nr. 12, blz. 641-652.
- DE BORGER J. La dépolitisation de la fonction publique, un must. *La Revue politique*, 1988, N° 3, pp. 55-88.
- DE CROO H. Une modification de la Constitution dans l'indifférence générale. *Progrès*, juillet-août 1988, pp. 15-17.
- DE GROOF J. De bevoegdheidsverdeling van 1970 inzake onderwijs : zienswijzen van de Raad van State en lessen voor de Constituante. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, augustus 1988, Nr. 8, blz. 391-405.
- DELPÉREE F. De gewestelijke ontvanger. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, september 1988, Nr. 9, blz. 465-471.
- DE WITTE K. De staatshervorming en de interregionale stromen. *Socialistische Standpunten*, 1988, Nr. 3, blz. 57-63.
- DUMONT H. Belgitude et crise de l'Etat Belge. Repères et questions pour introduire un débat. *La Revue Nouvelle*, novembre 1988, N° 11, pp. 21-44.
- FRALON J.-A. Et le miracle, c'est que cela fonctionne. *Revue Générale*, janvier 1988, pp. 27-31.
- GODARD M. La question nationale revient... *Cahiers marxistes*, février-mars 1988, N° 157-158, pp. 68-79.
- GOFFART P. Réforme de l'Etat et maintien de l'Union Economique et de l'Unité Monétaire. *La Revue Politique*, 1988, N° 6, pp. 5-43.
- GOL J. Une critique sévère de la réforme des institutions. *Progrès*, juillet-août 1988, pp. 3-14.
- HAUBERT B., VANDERNOOT P. La nouvelle loi de réformes institutionnelles du 8 août 1988. *Administration publique*, T. 3, 1988, pp. 211-267.
- HELLA A. Pour la prochaine révision constitutionnelle, il s'impose qu'enfin le pays soit consulté. *Revue Générale*, janvier 1988, pp. 21-26.
- HUYSE L. Over dat soort kleinigheden? Voeren anders bekeken. *De Nieuwe Maand*, 1988, Nr. 2, blz. 7-9.
- HUYSE L. De rechter heeft een kleur. Politieke benoemingen in de magistratuur. *De Nieuwe Maand*, 1988, Nr. 9, blz. 4-8.
- LAMBRECHTS W. Het statuut Camu en de Raad van State. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, januari 1988, Nr. 1, blz. 3-5.

- MATTHYS H. De parlementaire goedkeuring van de begrotingen. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, juni 1988, Nr. 6, blz. 306-311.
- MOLITOR A. La première phase des nouvelles réformes. *Administration publique*, T. 3, 1988, pp. 268-278.
- MOLITOR M. Entre l'incertitude et l'espoir : les révolutions belges de 1988. *La Revue Nouvelle*, octobre 1988, N° 10, pp. 6-14.
- RENARD C. Fédéralisme tout de même. *Cahiers marxistes*, septembre 1988, N° 161, pp. 3-7.
- REYNEBEAU M. Regimecrisis. *De Nieuwe Maand*, 1988, Nr. 4, blz. 5-7.
- RICQUIER J.C. Le cheminement de l'idée fédéraliste en Belgique de 1840 à 1940. *Revue Générale*, Décembre 1988, pp. 11-18.
- STEVERLYNCK J. Een integraal kwaliteitsbeleid : ook voor de overheid. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, maart 1988, Nr. 3, blz. 127-132.
- TODTS H. Staat in ontbinding? België : de jaren 80. Leuven, *Davidfonds*, 298 blz.
- UYTTENDAELE M. Le Sénat et la réforme des institutions. *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP)*, *Courrier hebdomadaire*, 1988, N° 1196-1197, 52 p.
- UYTTENDAELE M. Demain, la Belgique... *La Revue Nouvelle*, octobre 1988, N° 10, pp. 32-39.
- UYTTENDAELE M. La dernière vague d'une réforme institutionnelle. *La Revue Nouvelle*, octobre 1988, N° 10, pp. 44-48.
- VANDERMOTTEN C. Géographie politique comparée des fédéralismes et avenir de l'état belge. *Cahiers marxistes*, février-mars 1988, N° 157-158, pp. 87-94.
- VENY L. Onderwijs en Grondwet. De nieuwe grondwetsbepalingen inzake onderwijs. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, november 1988, Nr. 11, blz. 573-601.
- WILLEKENS F. Gezaghebbende bronnen : het huidig beleid moet voortgezet worden !? *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 4, blz. 367-377.
- X. La révision de la Constitution. Juillet 1988. *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP)*, *Courrier hebdomadaire*, 1988, N° 1207, 32 p.

2. Institutions nationales.

- BECKERS J. La Cour des Comptes et la notion d'urgence dans les avances de trésorerie. *Bulletin de Documentation du Ministère des Finances*, mars 1988, pp. 201-213.
- BOOGAARD F., WELGRAVEN C. Wetstraat en Binnenhof, kamers op hun retour? *Ons Erfdeel*, 1988, Nr. 3, blz. 329-336.
- BOSMANS W. Positieve politieke actie. Voorstellen in de verzuilingskwestie. *De Nieuwe Maand*, 1988, Nr. 4, blz. 43-47.
- BRASSINNE J., MABILLE X. La crise gouvernemental, décembre 1987-mai 1988. *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP)*, *Courrier hebdomadaire*, 1988, N° 1198-1199, 58 p.
- BRICMAN Ch. Le chaudron des Belges. Bruxelles. *Jacques Antoine*. 1988. 61. p.
- CANNEEL A. Le premier ministre, ses cabinets et ses services administratifs. *Les cahiers constitutionnels*, 1987, N° 3-4, pp. 1-177, parus en 1988.
- CHIDIAC M.-J. Pour une Cour d'Arbitrage moins adulée et plus adulte ou vers une re-définition de ses prérogatives. *La Revue politique*, 1988, N° 2, pp. 5-13.
- COUTTENIER I. Belgian politics in 1987. *Res Publica*, 1988, N° 2-3, pp. 201-231.

- DELPÉREE F. Stratégies de crise. 9 novembre 1987-9 mai 1988. *Journal des Tribunaux*, 1er octobre 1988, pp. 525-535.
- DELVA J. De onafhankelijkheid van de Belgische rechter ten aanzien van de uitvoerende macht. (I) (II). *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, april 1988, Nr. 4, blz. 175-187; mei 1988, Nr. 5, blz. 231-245.
- DESCHAMPS J.-F. Les immunités parlementaires. *La Revue politique*, 1988, N° 4, pp. 5-29.
- DEWEERDT M. Overzicht van het Belgische politiek gebeuren in 1987. *Res Publica*, 1988, N° 2-3, pp. 136-200.
- DUMON F. Le contrôle juridictionnel de la constitutionnalité des lois et des décrets. *Journal des Tribunaux*, 2 juillet 1988, pp. 449-450.
- EYSKENS G. Het laatste gesprek : herinneringen aan veertig jaar politiek leven. Een interview van Jozef Smits. *Kapellen, IPOVO*, 1988, 222 p.
- HELLA A. Réflexions sur la crise la plus longue. *Revue Générale*, mai 1988, pp. 39-44.
- HELLA A. La Belgique nouvelle de Martens VIII. *Revue Générale*, août-septembre 1988, pp. 5-10.
- JORIS F. Innovation et tradition dans le rituel de crise (octobre 87-mai 1988). *Socialisme*, mai-juin 1988, N° 207, pp. 163-167.
- KRINGS E. Devoirs et servitudes des membres du pouvoir judiciaire. *Journal des Tribunaux*, 17 septembre 1988, pp. 489-498.
- KRINGS E. Plichten en rechten van de leden van de Rechterlijke Macht. *Rechtskundig Weekblad*, 8 oktober 1988, blz. 169-182.
- MAHILLON P. Le magistrat prorogé. *Journal des Tribunaux*, 27 février 1988, pp. 149-150.
- LAMBRECHTS W. Geschillen van bestuur. Antwerpen, *Kluwer Rechtswetenschappen*, 1988, 339 blz.
- LAUVAUX Ph. Parlementarisme rationalisé et stabilité du pouvoir exécutif. Quelques aspects de la réforme de l'Etat confrontés aux expériences étrangères. Bruxelles, *Bruylant*, 1988, 304 p.
- LOUMAYE S. Formation du gouvernement Géométries variables. *La Revue Nouvelle*, mars 1988, N° 3, pp. 324-331.
- MAES M. Laat het (niet teveel) aan uw hart komen. Regeringsintenties Martens VIII. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 6-7, blz. 545-549.
- MOUREAUX Ph. Premier bilan de notre action au gouvernement. *Socialisme*, novembre-décembre 1988, N° 210, pp. 381-391.
- PLAVSIC W. Monsieur la Premier Ministre. Bruxelles, *Didier Hatier*, 1988, 304 p.
- REUL L., LEBLANC S. Martens emballe cœur. *La Revue Nouvelle*, octobre 1988, N° 10, pp. 49-54.
- REYNEBEAU M. Een nieuwe mei, een nieuwe regering. *De Nieuwe Maand*, 1988, Nr. 5, blz. 2-4.
- RICQUIER J.-C. La crise de l'hiver 1988. *Revue Générale*, mars 1988, pp. 5-12.
- RICQUIER J.-C. La crise politique. *Revue Générale*, avril 1988, pp. 5-9.
- RICQUIER J.-C. Irremplaçable Martens? *Revue Générale*, juin-juillet 1988, pp. 5-9.
- SCHELSTRAETE W. De informatietaak van het Rekenhof : nieuwe perspectieven. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, oktober 1988, Nr. 10, blz. 519-528.
- SOHIER J. La représentation de l'Etat en justice. *Journal des Tribunaux*, 7 mai 1988, pp. 313-314.

- STEPHANY P. Nous les Belges. *Revue Générale*, octobre 1988, pp. 5-10.
- TRENCAVEL Martens VIII. Des questions sans réponses. *La Revue Nouvelle*, juin 1988, N° 6, pp. 3-6.
- VAN LEUVEN K. Uit de nadagen van Martens VI. *Kultuurleven*, 1988, Nr. 1, blz. 80-94.
- VERMINCK M. Statistisch overzicht van het politieke jaar 1987. *Res Publica*, 1988, N° 2-3, pp. 233-256.

3. Institutions régionales et locales.

- ACKAERT J. Nationale schaduwen over de gemeentepolitiek. *Kultuurleven*, 1988, Nr. 7, blz. 629-635.
- ANSELME B. Une étape capitale vers un véritable fédéralisme. *Socialisme*, novembre-décembre 1988, N° 210, pp. 399-402.
- COLLINGE M., QUIEVIT M. Wallonie 87: Les enjeux économiques, politiques et culturels. *Res Publica*, 1988, N° 2-3, pp. 257-278.
- DEPREZ K., WYNANTS A. De grond, de macht en het geld. Het communautaire hoofdstuk van het regeerakkoord. *De Nieuwe Maand*, 1988, N° 5, blz. 42-48.
- DE RYNCK F. Op maat van het platteland. *Kultuurleven*, 1988, Nr. 7, blz. 636-644.
- DE VOS J. De bronstijd der gemeenten. *De Nieuwe Maand*, 1988, Nr. 7, blz. 34-36.
- FONTEYN G. De nieuwe Walen. Tielt, Lannoo, 1988, 216 blz.
- GEHLEN S. Bruxelles, région à part entière? A propos de la révision de l'article 108 ter de la Constitution. *Administration publique*, T. 3, 1988, pp. 200-210.
- INSTALLE M. Le financement des régions: principes et perspectives. *Wallonie 88*, N° 6, pp. 345-350.
- INSTALLE M., PEFFER M. Le financement des communautés et des régions dans l'accord gouvernemental de mai 1988. Principes, mécanismes, tendances. *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 1988, N° 1209-1210, 70 p.
- JACOBS P. Problematiek van een eigen thesaurie voor de sektor van de gewesten en de gemeenschappen. *Bulletin de Documentation du Ministère des Finances*, juin 1988, pp. 13-24.
- LAMBERT G. Le gué Wallon. *La Revue Nouvelle*, octobre 1988, N° 10, pp. 55-60.
- MAES R. Gemeentelijke autonomie: pleidooi voor een herwaardering. *Kultuurleven*, 1988, Nr. 7, blz. 593-601.
- MALCORPS J. De groenen en het gemeentelijk beleid. *Kultuurleven*, 1988, Nr. 7, blz. 466-41.57.
- MICHEL J. La Pire Epoque. Bruxelles, Vander, 1988, 440 p.
- MOUREAUX Ph. Bruxelles en capitales. *Socialisme*, novembre-décembre 1988, N° 210, pp. 421-426.
- RENARD C. Wallonie 88, bilan et perspectives. *Cahiers marxistes*, février-mars 1988, N° 157-158, pp. 4-22.
- REYNDERS M. De fusie-operatie is verteerd. *Kultuurleven*, 1988, Nr. 7, blz. 621-628.
- SCHOONBROODT R. Bruxelles: l'espoir et la crainte. *La Revue Nouvelle*, juillet-août 1988, N° 7-8, pp. 67-72.
- SUYKENS M. Informatie en inspraak: een lange weg! *Kultuurleven*, 1988, Nr. 7, blz. 602-610.
- VAN DER BORCHT P. Onbestuurbaarheid van gemeenten: dorpspolitieke factoren. *Kultuurleven*, 1988, Nr. 7, blz. 645-649.

- VEKEMAN R. Het statuut van de provinciale ambtenaren. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, maart 1988, Nr. 3, blz. 132-139.
- VEKEMAN R. Wijziging van de provinciewet. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, juli 1988, Nr. 7, blz. 346-352.
- VERCAMMEN D. Een groentje in de gemeente. *Socialistische Standpunten*, 1988, Nr. 5, blz. 28-35.
- VERMASSEN G. Gemeentelijk tewerkstellingsbeleid. *Socialistische Standpunten*, 1988, Nr. 3, blz. 33-38.

4. Partis politiques.

- DELVOET M., GEYSELS J. De Volksunie : een leeuw op zoek naar nieuwe tanden ? *De Nieuwe Maand*, 1988, Nr. 2, blz. 10-12.
- BRASSINNE J. Les libéraux et les problèmes bruxellois 1945-1962. *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 1988, N° 1219, 39 p.
- COOLS B. Het socialistisch municipalisme vandaag. *Socialistische Standpunten*, 1988, Nr. 2, blz. 38-43.
- DELWIT P. Evolution et perspectives du P.C.B. *Cahiers marxistes*, novembre 1988, N° 163, pp. 11-20.
- DEWACHTER W., VERMINCK M., MAES M., DAS E., VANHOREN I. Morfologie van de Belgische Politieke Partijen. Morphologie des partis politiques belges. *Res Publica*, 1988, N° 4, pp. 483-698.
- DRUET P.-Ph. Penser au centre : personnalisme et politique. *La Revue politique*, 1988, N° 3, pp. 23-33.
- EYSKENS M. Le C.V.P. et le halètement de l'histoire. *La Revue politique*, 1988, N° 5, pp. 51-60.
- GODARD M. Nous serions-nous trompés d'adresse ? (en adhérant au P.C.B. au seuil des années 70) *Cahiers marxistes*, novembre 1988, N° 163, pp. 43-46.
- GOTOVITCH J. Le rôle des communistes sous l'occupation nazie. *Cahiers marxistes*, novembre 1988, N° 163, pp. 31-42.
- HEIRWEGH J.-J. Avec des idées comme ça... (A propos du P.C.B.) *Cahiers marxistes*, novembre 1988, N° 163, pp. 53-56.
- HELLA A. Pour les sociaux-chrétiens, l'opposition serait le meilleur choix. *Revue Générale*, février 1988, pp. 5-10.
- LAUWERS H. Waarom ik het deed. Apologie van een kersverse VU-volksvertegenwoordiger. *De Nieuwe Maand*, 1988, Nr. 5, blz. 38-41.
- MAES M. De ledenaantallen van de politieke partijen in België, 1945-1987. Leuven, *Afdeling Politologie van de K.U. Leuven*, 1988, 171 blz.
- MOINS J. Une autre manière de faire de la politique. *Cahiers marxistes*, novembre 1988, N° 163, pp. 57-60.
- NOTHOMB Ch.-F. La première décennie du Parti Social Chrétien autonome. *Res Publica*, 1988, N° 4, pp. 467-479.
- REYNEBEAU M. De zuigkracht van het niets. *De Nieuwe Maand*, 1988, Nr. 6, blz. 29-31.
- SPITAEELS G. Discours au Congrès (du P.S.) de participation gouvernementale. *Socialisme*, mars-avril 1988, N° 206, pp. 79-94.

- SUETENS L.P. De politieke partijen naar Belgisch recht. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, juni 1988, Nr. 6, blz. 299-306.
- TURF J. De Vlaamse vertaling van Glasnost. Kiest de K.P. voor collectieve zelfmoord? *De Nieuwe Maand*, 1988, Nr. 3, blz. 2-4.
- TUYTTENS B. Een nieuw socialisme? *Socialistische Standpunten*, 1988, Nr. 2, blz. 14-22.
- van CROMBRUGGE H. Le C.V.P. et la famille. *La Revue politique*, 1988, N° 6, pp. 45-52.
- VAN GEYT L. Aborder de front la question existentielle. *Cahiers marxistes*, novembre 1988, N° 163, pp. 6-10.
- VERMINCK M. Morphologie des partis politiques francophones en 1986 et 1987. *Res Publica*, 1988, N° 2-3, pp. 311-343.

5. Elections.

- ACKAERT J. Zes magere jaren dorpspolitiek. Voorlichting in aanloop tot de gemeenteraadsverkiezingen. *De Nieuwe Maand*, 1988, Nr. 6, blz. 32-39.
- ACKAERT J. Een verkiezing om vlug te vergeten. *De Nieuwe Maand*, 1988, Nr. 10, blz. 24-29.
- CEULEEERS J. La composition des listes électorales en Flandre. *Res Publica*, 1988, N° 1, pp. 73-82.
- DAS E. De stagnatie van de voorkeurstemmen op 13 december 1987. *Res Publica*, 1988, N° 1, pp. 51-71.
- DEWACHTER W. De autonome keuze van de parlementsleden door de kiezers. Een quasi-experiment. *Res Publica*, 1988, N° 1, pp. 83-98.
- DUMOULIN A. Le concept de suffisance. *Socialisme*, mai-juin 1988, N° 207, pp. 193-198.
- FRAEYS W. Les élections législatives du 13 décembre 1987. Analyse des résultats. *Res Publica*, 1988, N° 1, pp. 3-24.
- HELLA A. L'électeur a voulu un changement, mais lequel? Et qui est maître du jeu? *Revue Générale*, janvier 1988, pp. 13-19.
- HELLA A. Les "communales": une scrutin à deux vitesses. *Revue Générale*, Novembre 1988, pp. 5-12.
- ISTASSE J.-F. Les élections du 13 décembre 1987 en Wallonie. *Socialisme*, janvier-février 1988, N° 205, pp. 2-23.
- ISTASSE J.-F. Les élections communales du 9 octobre 1988 en Wallonie. *Socialisme*, novembre-décembre 1988, N° 210, pp. 403-420.
- LAMBERT G. Que le maieur gagne. *La Revue Nouvelle*, septembre 1988, N° 9, pp. 117-120.
- LENTZEN E., MABILLE X., RUBINSTEIN E. Enjeux et stratégies pour les élections communales du 9 octobre 1988. *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 1988, N° 1213, 28 p.
- LENTZEN E., MABILLE X. Les élections communales du 9 octobre 1988. *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 1988, N° 1215-1216, 73 p.
- LOUMAYE S. Des élections à deux vitesses. *La Revue Nouvelle*, janvier 1988, N° 1, pp. 16-22.

- RICQUIER J.-C. Comparaison du résultat des dernières élections avec celui des trois élections précédentes. *Revue Générale*, janvier 1988, pp. 5-12.
- SWYNGEDOUW M., BILLIET J. Stemmen in Vlaanderen op 13 december 1987. Een statistische analyse. *Res Publica*, 1988, N° 1, pp. 25-50.
- TOELEN D. De provincieraadsverkiezingen van 13 december 1987. *Res Publica*, 1988, N° 1, pp. 99-118.
- VANDE LANOTTE J. Gemeenteraadsverkiezingen. *Socialistische Standpunten*, 1988, Nr. 4, blz. 1-3.
- VANDEBUSSCHE M. Gemeenteraadsverkiezingen in Brussel. *Socialistische Standpunten*, 1988, Nr. 6, blz. 45-54.
- VANDERKINDERE Th. Commentaar vanuit de achterkamer. Gemeenteraadsverkiezingen. *Socialistische Standpunten*, 1988, Nr. 6, blz. 42-44.
- VERMINCK M. Omvang en kostprijs van de campagne voor de gemeenteraadsverkiezingen van 10 oktober 1982. Leuven, *Afdeling Politologie*, 1988, 10 blz.

6. Droits et libertés.

- CUYVERS G. Oudersmishandeling : verborgen slachtoffers. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 10, blz. 697-709.
- DEJAEGERE P. Juridische waarborgen bij automatische verwerking van persoonsgegevens in België. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, december 1988, Nr. 12, blz. 653-658.
- DELIENS L. Vredesbeweging en mensenrechten. *Socialistische Standpunten*, 1988, Nr. 6, blz. 35-41.
- DE RUYVER B. De strafrechtelijke politiek gevoerd onder de socialistische ministers van Justitie E. Vandervelde, P. Vermeylen en A. Vranckx. Arnhem, Gouda Quint, 1988, 346 blz.
- DIJON X. La Convention européenne et les droits de l'homme le plus démuni. *Journal des Tribunaux*, 10 décembre 1988, pp. 716-722.
- DRZEMCZEWSKI A. Rôle joué par les organisations non gouvernementales au Conseil de l'Europe dans le domaine des droits de l'homme. *Journal des Tribunaux*, 10 décembre 1988, pp. 712-715.
- GANSHOF van der MEERSCH W. Quarantième anniversaire de la Déclaration universelle des droits de l'homme. *Journal des Tribunaux*, 10 décembre 1988, pp. 697-699.
- HEIRMAN M. Tussen licht en donker. Veertig jaar mensenrechten in vogelvucht. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 12, blz. 899-910.
- KELLENS G. Entre l'Etat et les communautés : le monde pénitentiaire hors les murs. *Journal des Tribunaux*, 28 mai 1988, pp. 369-371.
- LAMBERT P. La Convention européenne des droits de l'homme et le droit disciplinaire. *Journal des Tribunaux*, 23 janvier 1988, pp. 53-58.
- LAMBERT P. Quarante ans après... *Journal des Tribunaux*, 10 décembre 1988, pp. 706-708.
- PONSAERS P. De onhandige jongens van de Staatsveiligheid. *De Nieuwe Maand*, Nr. 5, blz. 5-12.
- RIGAUX F. Droits international et droits de l'homme. *Journal des Tribunaux*, 10 décembre 1988, pp. 700-705.
- van den ENDEN H. Abortus provocatus en de Gerechtelijke Scheeve Schaatsen. *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, 1988, Nr. 4, blz. 5-20.

VAN NESTE F. Informatica, geneeskunde en recht. *Streven*, februari 1988, blz. 387-393.
 VAN NESTE F. Euthanasie en recht. *Streven*, april 1988, blz. 579-585.

7. Assistance juridique.

CASTELAIN Ph. Onkruid vergaat niet: rede(nen) voor legerdienstweigering. *Socialistische Standpunten*, 1988, nr. 5, blz. 47-54.

8. Problèmes linguistiques et minorités.

Centrum voor interdisciplinair onderzoek naar de Brusselse taaltoestanden. Taal en sociale integratie. Vereniging en identiteit. De opbouw van een Nederlandstalig sociaal-cultureel netwerk te Brussel (1960-1986). Brussel, *Vrije Universiteit Brussel*, 1988, 347 blz.

KESTELOOT C. Le mouvement populaire wallon et la prise de conscience politique du mouvement wallon (1961-1965) *Cahiers marxistes*, février-mars 1988, N° 157-158, pp. 56-67.

LEMAN J. Intellectuele en culturele wisselwerking tussen Vlaanderen en zijn minderheden. *Streven*, juli 1988, blz. 934-943.

LOUMAYE S. La Belgique: modèle bloqué ou en mutation. *La Revue Nouvelle*, octobre 1988, N° 10, pp. 15-31.

TAYLOR B. Les Belges: une race en voie de disparition? *Revue Générale*, mars 1988, pp. 13-16.

VAN BELLE W., JASPAERT K. Het proces van de taalverandering in Vlaanderen rond de eeuwwisseling. *Ons Erfdeel*, 1988, Nr. 3, blz. 375-382.

9. Maintien de l'ordre.

10. Séquelles des guerres.

BRINKMAN B., DE WEVER B. De verdwenen gaskamers. *De Nieuwe Maand*, 1988, Nr. 4, blz. 8-16.

CHAUMONT J.-M. Juger l'histoire? *La Revue Nouvelle*, juin 1988, N° 6, pp. 21-29.

DE DEYGERE R. Cyriel Verschaeve en pater Callewaert. Een beoordeling van de radicale Vlaamse collaboratie. *Kultuurleven*, 1988, Nr. 9, blz. 798-803.

HUYSE L. Schuld en boete. Het amnestiedebat. *De Nieuwe Maand*, 1988, Nr. 7, blz. 2-6.

VAN DEN BERGHE G. Tijdsgebonden evoluties en tendenzen in recente literatuur over nazi-kampervaringen. *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, 1988, Nr. 3, blz. 35-60.

VAN DOORSLAER R. De kerk en de katholieke zuil in de tweede wereldoorlog. *Kultuurleven*, 1988, Nr. 9, blz. 791-797.

VANWELKENHUYZEN J. L'affaire Waldheim ou les pièges du refoulement. *Revue Générale*, août-septembre 1988, pp. 11-39.

VERHOËYEN E. Tussen verzet en collaboratie: katholieken onder de Duitse bezetting. *Kultuurleven*, 1988, Nr. 9, blz. 787-790.

VERMEERSCH J. Jodendeportaties in België. *Streven*, januari 1988, blz. 366-370.

11. Problèmes des étrangers.

- BLAISE P., de COOREBEYTER V. Immigration et culture. Analyse sociologique. *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 1988, n° 1187-1188, 82 p.
- CARLIER J.-Y. Quand l'asile perd la raison. Le droit des réfugiés. *La Revue Nouvelle*, juin 1988, N° 6, pp. 7-20.
- CATHERINE L. De organisatie van de islam in België staat de integratie in de weg. *Streven*, maart 1988, blz. 497-504.
- CNUDDE H. Une démocratie sans métèques? *La Revue Nouvelle*, septembre 1988, N° 9, pp. 121-128.
- DASSETTO F. Facettes des ethnicités dans l'espace belge. *Cahiers marxistes*, décembre 1988, N° 164, pp. 74-81.
- DE COOREBEYTER V. Immigration et culture. Décor et concepts. *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 1988, N° 1186, 48 p.
- DECROLY J.M. Les migrations internationales en Europe. *Cahiers marxistes*, décembre 1988, N° 164, pp. 36-44.
- DESTEAU F., DUSCH L. L'expulsion : s'interroger sans plus tarder. *Cahiers marxistes*, décembre 1988, N° 164, pp. 61-69.
- DE WIT J. Belgen verkrachten, Marokkanen schaken. *De Nieuwe Maand*, 1988, Nr. 6, blz. 5-8.
- GRAMAGLIA G. Du mineur de fond au condottiere. *Revue Générale*, avril 1988, pp. 11-14.
- HUBEAU B. De woonsituatie van buitenlandse minderheden in België. Aanbevelingen voor een integrale en kwalitatieve onderzoeksbenadering. *Bevolking en Gezin*, 1988, Nr. 2, blz. 45-69.
- JORIS R. en VENY L. Bijkomende inschrijvingsgelden voor buitenlandse studenten. Welke wetgeving is van toepassing? *Rechtskundig Weekblad*, 30 januari 1988, blz. 735-740.
- KESTELOOT C. La signification sociale de la répartition géographique des étrangers en Belgique. Un programme de recherche. *Cahiers marxistes*, décembre 1988, N° 164, pp. 45-59.
- LEMAN J., VANHAVERBEKE J.-M. De gastarbeider als zelfstandige : knelpunten en mogelijke oplossingen. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 2, blz. 3-19.
- MAES M. Dienen ideeën ten gunste van een spreidingsbeleid voor migranten verspreid? *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 3, blz. 255-266.
- MARTENS A. Immigration et civilisation. L'immigration d'après-guerre en tant que processus de civilisation en Europe, en Belgique et en Flandre. *Cahiers marxistes*, décembre 1988, N° 164, pp. 10-27.
- MICHIELS L. Het Brusselse migrantenbeleid is crimineel. *De Nieuwe Maand*, 1988, Nr. 6, blz. 11-13.
- MORELLI A. Le droit à l'histoire (de l'immigration) *Cahiers marxistes*, décembre 1988, N° 164, pp. 6-8.
- PUTSEYS J. "Borgerhout-Borgerokko": racisme is het probleem niet. *Kultuurleven*, 1988, Nr. 8, blz. 650-655.
- RASKIN B. De zwarte ridder van het Vlaamse Blok. *De Nieuwe Maand*, 1988, Nr. 6, blz. 2-4.
- RASKIN B. Het racistische spookkot. *De Nieuwe Maand*, 1988, Nr. 6, blz. 9-10.

- STROOBANTS M. Le naturel revient au galop : évocation de quelques défaillances dans l'analyse du préjugé raciste. *Cahiers marxistes*, décembre 1988, N° 164, pp. 28-35.
- VAN DAMME D. Redactioneel : het migrantenvraagstuk en het Vlaams Blok. *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, 1988, Nr. 3, blz. 3-7.
- WATERLOO-WERKGROEP De wraak van de underdog. Voor het Blok geplaatst. *De Nieuwe Maand*, 1988, Nr. 10, blz. 21-23.

12. Conceptions de la vie.

- ABICHT L. Atheïsme, marxisme, christendom, 1988. *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, 1988, Nr. 3, blz. 27-34.
- BOEY K. Kunstmatige inseminatie. *Streven*, oktober 1988, blz. 13-21.
- DOBBELAERE K. "Katholicisme à la carte": ontstaan en betekenis. *Ons Erfdeel*, 1988, Nr. 5, blz. 681-690.
- GROMMEN R. Levensontwikkeling en geloofscommunicatie. *Kultuurleven*, 1988, Nr. 5, blz. 428-438.
- HEBBLETHWAITE P. Een nieuwe (sociale) encycloëdie. *Streven*, mei 1988, blz. 711-716.
- JANSEN C. Dépénalisation de l'avortement... Vingt ans après. *Socialisme*, mai-juin 1988, N° 207, pp. 175-181.
- KOOY G.A., MAAS L.C. Meer en minder huwelijksopvattingen in de jaren tachtig. *Bevolking en Gezin*, 1988, Nr. 2, blz. ; 19-43.
- LENAERS R. Het geloofsboek gewogen. *Streven*, januari 1988, blz. 295-308.
- LINDEMANS I. Een nieuwe pauselijke encycloëdie: Sollicitudo rei socialis. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 3, blz. 267-273.
- LODEWIJCKX E. Anticonceptieve Sterilisatie in Vlaanderen. Een situatieschets voor de jaren zeventig, tachtig en negentig. *Bevolking en Gezin*, 1988, Nr. 2, blz. 79-96.
- MAERTENS G. Ethiek en technologie. *Kultuurleven*, 1988, Nr. 10, blz. 878-887.
- LODEWIJCKX E., CLIQUET R.L., GEERAERTS A., IMPENS K.K., THIERY M. Gezinsplanning in Vlaanderen. *Centrum voor Bevolkings- en Gezinsstudiën*, 1988, 3, blz. 1-171.
- MOLITOR M. e.a. Made in sixties. *La Revue Nouvelle*, avril-mai 1988, N° 4-5, pp. 3-225.
- MOONEN E. Het eeuwigdurend verbond. Wijsgerig amateurisme van het Humanistisch Verbond. *De Nieuwe Maand*, 1988, Nr. 3, blz. 28-31.
- POULAT B. Pensée chrétienne et vie économique. *La Revue Nouvelle*, novembre 1988, N° 11, pp. 53-66.
- SAUVAGE P., GROGNARD Ch. Deux périodiques catholiques bruxellois devant la question wallonne durant l'entre-deux-guerres. *Revue Générale*, octobre 1988, pp. 11-46.
- VAN DE PUTTE M. En lisant la dernière encycloëdie Sollicitudo rei socialis. *Revue Générale*, juin-juillet 1988, pp. 15-20.

13. Rapport entre l'Etat et les églises.

14. Problématique des transports.

- BLAUWENS G., VAN DE VOORDE E. Deregulering en de vraag naar luchtvervoer. *Tijdschrift voor Economie en Management*, 1988, Nr. 2, blz. 127-142.

- REININGER M. Forces et faiblesses du transport routier en Belgique. *Wallonie 88*, N° 5, pp. 247-256.
- VANDEN BROECK L. Le T.G.V.: de l'Europe aux clochers. *Socialisme*, mars-avril 1988, N° 206, pp. 99-102.
- VANDEN BROECK L. S.N.C.B.: sur une voie communautaire? *Socialisme*, mai-juin 1988, N° 207, pp. 169-173.

F. POLITIQUE CULTURELLE.

1. Enseignement.

- BAECK L. Universitaire opleiding en arbeidsmarkt. *Kultuurleven*, 1988, Nr. 1, blz. 21-33.
- BOURTEMBOURG J. L'enseignement et la communautarisation. *Administration publique*, T. 3, 1988, pp. 183-199.
- CHARLIER J.-E., FOUREZ G. Education et école, face à l'an 2000. *La Revue politique*, 1988, N° 5, pp. 35-50.
- DAEMS H. De strategische rol van een business school. *Tijdschrift voor Economie en Management*, 1988, Nr. 2, blz. 169-183.
- DE BOCK A., MERTES P. Coûts et allocations d'études supérieures. *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 1988, N° 1208, 42 p.
- DE BRUYNE P. Politique de la connaissance. Analyse des enjeux et décisions. Bruxelles, *De Boeck-Wesmael*, 1988, 174 p.
- DE GROOF J. De nouveaux médias dans l'enseignement et la formation. *La Revue politique*, 1988, N° 4, pp. 31-42.
- DE POORTERE-SCHILLINGS A. L'ordinateur dans l'enseignement secondaire. *Revue Générale*, Octobre 1988, pp. 77-85.
- DUQUESNE A. Le financement de la recherche et des universités : problématique et propositions. *Progrès*, mars-avril 1988, pp. 5-7.
- DURANT I. De toutes les écoles, c'est la pro que je préfère. *La Revue Nouvelle*, janvier 1988, N° 1, pp. 59-64.
- LEMAN J. Het bicultureel onderwijs in Vlaamse basisscholen te Brussel. *Ons Erfdeel*, 1988, Nr. 1, blz. 83-86.
- MONARD G. Ontwikkelingen in het onderwijsbeleid 1986-1987. *Res Publica*, 1988, N° 2-3, pp. 279-298.
- NICAISE I., WINTERS S. Studietoelagen en/of studieleningen? *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 5, blz. 415-426.

2. Recherche scientifique.

- ALLE M. Plaidoyers pour le Marché et l'Etat. *Reflets et perspectives de la vie économique*, 1988, N° 5, pp. 335-343.
- APOSTEL L. Een nieuw synthetisch wereldbeeld. *Socialistische Standpunten*, 1988, Nr. 2, blz. 1-12.
- BOLLE L. L'avenir de la recherche appliquée et les financements européens. *Progrès*, mars-avril 1988, pp. 18-20.
- CAPRON H. et JEANFILS Ph. Le financement public de la recherche et développement (R.D.): la Belgique à la croisée des chemins? *Reflets et perspectives de la vie économique*, 1988, N° 5, pp. 295-313.

- CHIDIAC M.-J. Vers un réaménagement du principe de la séparation des pouvoirs. *La Revue politique*, 1988, N° 6, pp. 67-78.
- COPPE A. 35 jaar Vlaams Wetenschappelijke Economische Congressen. *Tijdschrift voor Economie en Management*, 1988, Nr. 2, blz. 157-168.
- CREUWELS L., ENGELEN J. Ethische vragen bij het omgaan met informatica. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 4, blz. 343-359.
- DE BAUW K. Een nationale bibliotheek voor twee cultuurgemeenschappen. *Ons Erfdeel*, 1988, Nr. 3, blz. 343-352.
- DELCOURT J. Une technologie à la mesure de l'homme? *La Revue Nouvelle*, novembre 1988, N° 11, pp. 79-91.
- DESTATTE Ph. Questionnement de l'histoire et l'imaginaire politique: l'indispensable prospection. *Cahiers marxistes*, février-mars 1988, N° 157-158, pp. 49-53.
- GRAITSON D. La régionalisation des crédits de recherche appliquée à finalité industrielle: une histoire à rebondissements. *Wallonie 88*, N° 1, pp. 9-23.
- HOEFNAGELS H. Maatschappelijk geëngageerde sociologie. *Streven*, juni 1988, blz. 793-806.
- JACQUEMIN N. Neo-konservatisme en neo-liberalisme. *Socialistische Standpunten*, 1988, Nr. 1, blz. 1-3.
- LEMAN J. Vijanddenken in een grootstad. *Kultuurleven*, 1988, Nr. 2, blz. 138-146.
- MARTENS G. Les entreprises et la Recherche des Développements. *Progrès*, mars-avril 1988, pp. 21-24.
- MEUNIER B. Recherche et formation des personnes dans les universités. *Reflets et perspectives de la vie économique*, 1988, N° 5, pp. 315-334.
- MILLER R. La recherche et les sciences humaines. *Progrès*, mars-avril 1988, pp. 24-27.
- MOERMAN K. De metapolitieke strategie van nieuw rechts. *Socialistische Standpunten*, 1988, Nr. 1, blz. 24-31.
- NOTREDAME L. Huyse op CD. Tien kanttekeningen in het verzuilingsdebat. *De Nieuwe Maand*, 1988, Nr. 4, blz. 37-42.
- PIRET J.-M. Geschiedenis en aktualiteit van het konservatisme. *Socialistische Standpunten*, 1988, Nr. 1, blz. 4-14.
- PLAVSIC W.S. Bibliographie de l'année politique 1987. *Res Publica*, 1988, N° 2-3, pp. 345-368.
- PRIGOGINE I. La recherche fondamentale et les financements européens. *Progrès*, mars-avril 1988, pp. 14-17.
- RAES K. Is er nog socialisme in de postmoderniteit? *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, 1988, Nr. 2, blz. 5-32.
- RAES K. Het liberale bezitsindividualisme als westers fundamentalisme. *Socialistische Standpunten*, 1988, Nr. 1, blz. 33-43.
- ROUBENS M. La recherche fondamentale et les plans Maystadt et Verhofstadt. *Progrès*, mars-avril 1988, pp. 8-10.
- ROELANTS H. Mechanisering en denken. *Kultuurleven*, 1988, Nr. 10, blz. 893-902.
- STUY J. Het conservatieve denken van de (post)moderne tijd. *Socialistische Standpunten*, 1988, Nr. 1, blz. 16-23.
- THOMMES M. Le développement local: "local-démocratie" ou "basisme antarctique". *Socialisme*, mai-juin 1988, N° 207, pp. 183-187.
- VAN AVERMAET E. De sociale psychologie van het vijanddenken. *Kultuurleven*, 1988, Nr. 2, blz. 126-137.

- VANDERMOTTEN C. L'option fédéraliste, aboutissement d'une production sociale de l'espace. Pistes pour une géographie politique de la Wallonie. *Cahiers marxistes*, février-mars 1988, N° 157-158, pp. 26-48.
- VANDERVEEREN Chr. Unicaméralisme - Bicomaméralisme - Comparaison juridique. *La Revue politique*, 1988, N° 1, pp. 5-22.
- VANDEWALLE G. Het liberaal socialisme. *Socialistische Standpunten*, 1988, Nr. 1, blz. 45-57.
- VAN HAUTE Ph. Hoe spreken wij over techniek ? Enkele filosofische overwegingen. *Kultuurleven*, 1988, Nr. 10, blz. 888-892.
- VAN PRAAG P. La mathématique est une partie vivante de la culture universelle, elle est une science lorsqu'elle est un art. *Cahiers marxistes*, janvier 1988, N° 156, pp. 1-21.
- VERHAEGEN G. Problématique actuelle et futur de la recherche fondamentale en Belgique. *Wallonie* 88, N° 1, pp. 3-7.
- VERMEERSCH J. Denken in en over het socialisme. *Socialistische Standpunten*, 1988, Nr. 3, blz. 15-19.
- VERSCHOOTEN J. Het liberalisme van utopie tot wetenschap. *Socialistische Standpunten*, 1988, Nr. 1, blz. 58-64.

3. Education populaire.

- BEKE F. Gemeentelijk cultuurbeleid : meer dan goed fatsoen. *Socialistische Standpunten*, 1988, Nr. 2, blz. 30-36.
- PEETERS F. J.O. De Gruyter en het Vlaams volkstoneel (1920-1924). Een hernieuwde plaatsbepaling. *Ons Erfdeel*, 1988, Nr. 2, blz. 255-259.

4. Politique des loisirs.

5. Emancipation des femmes.

- ERNST-HENRION M. Le rôle normatif de l'O.N.U. dans l'élimination de la discrimination à l'égard des femmes. *Journal des Tribunaux*, 10 décembre 1988, pp. 708-711.
- HUMBLET P. Discriminatie bij aanwerving van overheids personeel. *Rechtskundig Weekblad*, 15 oktober 1988, blz. 209-216.
- STRAHM D. De bijbel en de bevrijding van de vrouw. *Streven*, december 1988, blz. 195-203.
- SZTUM P. Les femmes cadres. *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP)*, *Courrier hebdomadaire*, 1988, N° 1189, 44 p.
- TRIEST M. De vrouw in de wetenschap in Vlaanderen en Nederland. *Ons Erfdeel*, 1988, Nr. 1, blz. 35-42.
- VERBEKE M., DE MULDER B. En de vrouwen ? *Socialistische Standpunten*, 1988, Nr. 5, blz. 21-26.

6. Problèmes de la jeunesse.

- ABRAMOWICZ M., e.a. Mai 1968. Libre assemblage. *Cahiers marxistes*, mai-juin 1988, N° 160, pp. 2-47.
- BARTHOLOME J.-P., VALLEE G. La protection de la jeunesse. *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP)*, *Courrier hebdomadaire*, 1988, N° 1220-1221, 74 p.

- DELEU J., BIJNENS S., HENDRICKX R., KINNAER M., SCHOONVAERTS B. Jongeren aan het woord : zwart op wit. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 5, blz. 454-461.
- DENOEL T. Frère Michel des clochards. *Revue Générale*, avril 1988, pp. 65-70.
- DE WITTE H. Jongeren en A.C.V. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 1, blz. 35-54.
- FEAUX V. Culture, jeunesse et audiovisuel : terrains privilégiés en Communauté française. *Wallonie* 88, N° 6, pp. 329-331.
- FRANCO B. Politiques communales de la jeunesse. *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 1988, N° 1195, 47 p.
- LEWIN R. Les jeunes étrangers parmi les autres jeunes. *Cahiers marxistes*, décembre 1988, N° 164, pp. 82-92.

7. Arts.

- BURNIAT P., e.a. Mécénat d'entreprise, pourquoi cet essor? *Cahiers marxistes*, janvier 1988, N° 156, pp. 29-73.
- DE GRAUWE P. Kunst en High-Tech. *Tijdschrift voor Economie en Management*, 1988, Nr. 2, blz. 143-151.
- DE GRAUWE P. L'art et l'économie. *Revue Générale*, mai 1988, pp. 45-60.
- DE VOS J. Naakt, gekleed met de Academie. *De Nieuwe Maand*, 1988, Nr. 8, blz. 27-29.
- JAUMAIN M., VANDENBULCKE G. Le cinéma d'animation. *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 1988, N° 1217-1218, 51 p.
- VERSCHAFFEL B. Postmoderniteit. Over de dood van de Kunst en de alomtegenwoordigheid van de schoonheid. *Streven*, december 1988, blz. 239-252.

8. Communication de masse.

- BRAECKMAN C. Liberté de la presse : oui mais... cela se paye ! *La Revue Nouvelle*, mars 1988, N° 3, pp. 265-267.
- BURGELMAN J.-C. De politisering van de omroep in België. *Ons Erfdeel*, 1988, Nr. 1, blz. 87-96.
- DEJARDIN A. Marc Delforge, 40 ans au gouvernail de "Vers l'Avenir". *Revue Générale*, février 1988, pp. 73-80.
- DELGRANGE X. "La presse est libre", mais encore ? *La Revue Nouvelle*, mars 1988, N° 3, pp. 229-238.
- DE VOS J. Bavo is lief. Over tv-kijken. *De Nieuwe Maand*, 1988, Nr. 6, blz. 20-23.
- DIDIER J.-J. La culture au kilo. *La Revue Nouvelle*, mars 1988, N° 3, pp. 301-306.
- DRIJVERS J. De media : spiegel of motor van de lokale democratie ? *Kultuurleven*, 1988, Nr. 7, blz. 611-620.
- GOVAERT S. Les radios privées en Communauté française. *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 1988, N° 1201-1202, 51 p.
- GOVAERT S. L'automne des radios libres. *La Revue Nouvelle*, mars 1988, N° 3, pp. 283-289.
- HACHEZ Th. La place du marché. *La Revue Nouvelle*, mars 1988, N° 3, pp. 217-227.

- HACHEZ Th. Fragmentaire contre l'information. *La Revue Nouvelle*, mars 1988, N° 3, pp. 307-313.
- HELLA A. Peut-on croire aux sondages? *Revue Générale*, avril 1988, pp. 31-36.
- HELLA A. Le français tel qu'on le parle à la télé. *Revue Générale*, Décembre 1988, pp. 67-78.
- HESLING W. Beeldcultuur en beeldtaal in onze samenleving. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 1, blz. 21-33.
- HUYSE L. De panda's van de pers. Over opinieweekbladen in Vlaanderen. *Ons Erfdeel*, 1988, Nr. 1, blz. 19-24.
- JONGEN F. Audiopresse - RTL: les noces barbares. *La Revue Nouvelle*, mars 1988, n° 3, pp. 273-281.
- LAMBERT G. L'information transformée par les communications. *La Revue Nouvelle*, mars 1988, N° 3, pp. 214-216.
- LANNOO K. De audiovisuele media in de Europese ruimte. *Kultuurleven*, 1988, Nr. 3, blz. 211-215.
- LECOMTE A. R.T.B.F.: le tournant manqué. *La Revue Nouvelle*, mars 1988, N° 3, pp. 269-272.
- LENTZEN E. La toupie des restructurations. *La Revue Nouvelle*, mars 1988, N° 3, pp. 239-245.
- LEWIN R. La Générale et les média. *Cahiers marxistes*, avril 1988, N° 159, pp. 15-26.
- LONTINGS D. Over nieuwsgaarders en hun bronnen: een analyse van het journalistieke zwijgrecht. *Kultuurleven*, 1988, Nr. 10, blz. 911-925.
- MAES M., DAS E. De politieke opiniepeilingen in België in 1987. *Res Publica*, 1988, N° 2-3, pp. 369-389.
- NOBRE-CORREIA J.-M. La presse écrite a-t-elle un avenir? *La Revue Nouvelle*, mars 1988, N° 3, pp. 247-255.
- PEETERS A. Trois voix, un seul monde. *La Revue Nouvelle*, mars 1988, N° 3, pp. 291-299.
- PUTSEYS J. Bloei en neergang van het krantenbedrijf. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 3, blz. 275-281.
- SCHELLENS J.-J. La Foire internationale du livre de Bruxelles: un bilan ou un tremplin? *Revue Générale*, mars 1988, pp. 45-54.
- SCHOONBROODT J. Les conditions de la rentabilité de la presse quotidienne. *La Revue Nouvelle*, mars 1988, N° 3, pp. 257-263.
- SCHOONBROODT J. La Cité: rappel d'une vie trop courte. *La Revue Nouvelle*, mars 1988, N° 3, pp. 315-321.
- VOORHOOF D. De B.R.T. en de lokale radio's niet op dezelfde golflengte. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, mei 1988, Nr. 5, blz. 245-253.
- WANGERMEE R. Télévision sans frontière et création audiovisuelle. *Wallonie 88*, N° 6, pp. 333-343.

9. Autonomie culturelle.

- ADE G. Een verschaalde verkaveling. Het landschap der literaire intellectuelen. *Kultuurleven*, 1988, Nr. 4, blz. 345-353.
- DEGEEST A. Boeken uitgegeven in Vlaanderen. *Kultuurleven*, 1988, Nr. 2, blz. 177-184.
- DEVOS R., LAERMANS R. Tussen zuil-, klasse en eigenbelang. Over de maatschappelijke betekenis van de intellectuelen. *Kultuurleven*, 1988, Nr. 4, blz. 315-324.

- FEAUX V. La culture, facteur de développement économique et de progrès social. *Socialisme*, novembre-décembre 1988, N° 210, pp. 393-397.
- GEVERS L., VOS L. Intellectuelen in de Vlaamse beweging. De roeping van de Leuvense studenten. *Kultuurleven*, 1988, Nr. 4, blz. 336-344.
- GOUBIN J. Masereelfonds, sociaal-cultureel werk : sociaal of cultureel? *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, 1988, Nr. 2, blz. 33-47.
- GRAMMENS M. Journalisten als ongebonden kritische intellectuelen? *Kultuurleven*, 1988, Nr. 4, blz. 365-370.
- JACOBS D. Intellectuele kernen in Vlaanderen. Een aanzet. *Kultuurleven*, 1988, Nr. 4, blz. 325-335.
- PARMENTIER S. Het Nederlandstalige Brusselse verenigingsleven in historisch perspectief (1960-1985). *Ons Erfdeel*, 1988, Nr. 2, blz. 201-208.
- REYNEBEAU M. Het verraad van de pers. De Vlaamse journalist als intellectueel. *Kultuurleven*, 1988, Nr. 4, blz. 354-364.
- RIKIR M. Vivement l'indépendance, camarades. *Cahiers marxistes*, février-mars 1988, N° 157-158, pp. 95-104.
- ZEEUWTS P. De DIRV-denkers. *Kultuurleven*, 1988, Nr. 4, blz. 371-376.

10. Toerisme.

- DESSEIN J. Programmapunten van de Christelijke Arbeidersbeweging t.a.v. recreatie, vakantie en toerisme. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1988, Nr. 5, blz. 447-453.
- WYTINCK P. Het Arbitragehof en de bevoegdheidsverdeling m.b.t. het toerisme. *Rechtskundig Weekblad*, 9 januari 1988, blz. 625-635.

11. Sport.

- VAN LIMBERGEN K., WALGRAVE L. De nieuwste voetbalvandalen heten casuals. *Kultuurleven*, 1988, Nr. 6, blz. 548-558.

De politieke opiniepeilingen in België in 1988

---

door Erwin DAS,

Assistent aan de Afdeling Politologie
van de Katholieke Universiteit te Leuven

Dit overzicht van de politieke opiniepeilingen in België in 1988 is gerubriceerd volgens de grote beleidssectoren: buitenlandse politiek, sociale politiek, economische politiek, financiële politiek, binnenlandse politiek en culturele politiek. Peilingen die weinig of geen betrekking hebben op de Belgische politiek als dusdanig zijn ondergebracht in de rubriek "Andere peilingen".

In de inventaris wordt van elke peiling de titel gegeven, een beknopte omschrijving van de inhoud, het instituut dat de peiling doorvoerde, het tijdstip van de bevraging, de omvang en de aard van de steekproef, het aantal vragen, de opdrachtgever en de bibliografische gegevens van de publikatie(s). Het teken X staat voor vertrouwelijk of onbekend. Het onderzoek naar de publikaties werd afgesloten op 5 juli 1989. De samensteller dankt de peilingsinstituten voor hun waardevolle medewerking bij het opstellen van deze inventaris.

A. BUITENLANDSE POLITIEK.

2. Europese politiek.

a) De publieke opinie in de Europese Gemeenschap in het voorjaar van 1988.

De Europese Gemeenschap vandaag. Het pakket-Delors en de top van Brussel. De toekomst van de Europese Gemeenschap. Het Europese parlement vandaag en morgen. Maatschappijproblemen in Europa: het Europees Programma voor Kankerbestrijding, het Europees milieujaar, stralingsbescherming en Tsjernobyl, belangstelling voor sport, voor of tegen zomertijd.

DIMARSO. 1-13 april 1988. Nationale quotasteekproef van 1022 personen van 15 jaar en ouder. Vijfendertigtal vragen. Opdrachtgever: Commissie van de Europese Gemeenschappen.

Publikatie: *Euro-barometer nr. 29*. Commissie van de Europese Gemeenschappen. Brussel, juni 1988.

b) De publieke opinie in de Europese Gemeenschap in het najaar van 1988.

De Europese Gemeenschap vandaag. Europa 1992 en de sociale dimensie. De toekomst van de Europese Gemeenschap. Het Europees parlement en de Euro-

parlementsverkiezingen in 1989. Maatschappijproblemen in Europa: racisme, fascisme, het Europees Programma voor Kankerbestrijding, het onderwijzend personeel en de Europese integratie, belangrijke maatschappelijke problemen in de lidstaten.

DIMARSO. 18 oktober - 6 november 1988. Nationale quotasteekproef van 1024 personen van 15 jaar en ouder. Vijfendertigtal vragen. Opdrachtgever: Commissie van de Europese Gemeenschappen.

Publikatie: *Euro-barometer nr. 30*. Commissie van de Europese Gemeenschappen. Brussel, december 1988.

c) De Europese Unie in het vizier.

Opinie over een toekomstige Europese Unie (een gemeenschappelijke Europese politiek, wetgevende macht voor het Europees parlement, een Europese regering, een Europese grondwet, het houden van een referendum erover).

DIMARSO. Maart-april en oktober-november 1988. Nationaal gestratificeerde steekproef van ongeveer 1020 personen. Vijf vragen. Opdrachtgever: X.

Publikatie: *La libre Belgique*, 18-19 juni en 16 december 1988.

d) Zie ook peiling C.1.a., C.6.a en C.5.b.

3. Politiek t.o.v. de ontwikkelingslanden.

a) Ontwikkelingssamenwerking op gemeentelijk vlak.

Inhoud: cf. titel.

SES-GSW (UCL). Maart-juli 1988. Toegestuurde vragenlijst aan alle (287) Franstalige, Duitstalige en faciliteitengemeenten. Aantal vragen: X. Opdrachtgever: X.

Publikatie: in: *Demain. Le monde*. Journal de la comprehension internationale.

b) De kwestie Zaïre.

De Belgische betrekkingen met Zaïre en het probleem van de Zaïrese schuld.

DIMARSO. 28 november - 2 december 1988. Systematische steekproef met random start van 900 personen van 15 jaar en ouder uit Vlaanderen, Wallonië en Brussel. Vijf vragen. Opdrachtgever: Trends/Tendances.

Publikatie: *Trends*, 8 december 1988.

c) Het Belgisch-Zaïrees conflict.

De Belgische openbare opinie over de meest omstreden thema's uit het Zaïre-debat.

MARKETING UNIT. Laatste week december 1988. Nationale steekproef van 1012 personen, geïnterviewd via het CATI-systeem (computer assisted telephone interviewing). Vier vragen. Opdrachtgever: De Morgen.

Publikatie: *De Morgen*, 5 januari 1989.

4. Oost-West-betrekkingen.

a) Ontmoeting Reagan-Gorbachov.

Houding t.o.v. de top Reagan-Gorbachov. Opinions over kernbewapening, ontwapening en dreiging van beide grootmachten.

DIMARSO. 1-14 juni 1988. Nationale quotasteekproef van 1000 personen van 15 jaar en ouder. Dertig vragen. Opdrachtgever: X.

Publikatie: X.

5. Defensiepolitiek.

a) Zie ook peiling A.4.a.

8. Binnenlandse politiek van andere landen.

a) De Franse presidentsverkiezingen.

Populariteit van de Franse presidentskandidaten.

MARKETING UNIT. 19-21 april 1988. Nationale quotasteekproef van 971 kiesgerechtigden, geïnterviewd via het CATI-systeem (computer assisted telephone interviewing). Drie vragen. Opdrachtgever: La Libre Belgique.

Publikatie: *La Libre Belgique*, 23 april 1988.

B. SOCIALE POLITIEK.

2. Tewerkstellingsbeleid.

a) Tewerkstellingsenquête 1987.

De tewerkstelling van jongeren met een diploma van secundair onderwijs.

ICSOP-IMSA. Tijdstip van de bevraging: eind 1987. Steekproef van 1500 Franstalige jongeren uit Brussel en Wallonië die hun middelbare studies hebben beëindigd tussen 1980 en 1987. Twintig vragen. Opdrachtgever: de Franse Gemeenschap.

Publikatie: *Le Soir*, 2 februari 1988.

b) De jonge universitairesn.

Gevolde studies en tewerkstellingskansen.

ICSOP-IMSA. Tijdstip van de bevraging: gedurende 1987. Steekproef van 1100 studerende of afgestudeerde jongeren tussen 22 en 27 jaar oud van de VUB, ULB, St.-Louis en ICHEC. Twintig vragen. Opdrachtgever: het Brusselse Gestwest.

Publikatie: *Le Soir*, 17 mei 1988.

c) Zie ook peiling C.5.b.

4. Sociale zekerheid.

a) Uw mutualiteit en U.

Imago en beoordeling van, en verwachtingen t.a.v. de mutualiteiten (in het bijzonder de socialistische).

UNIOP-INUSOP. 26 april - 24 mei 1988. Nationale steekproef van 2027 aangesloten van ziekenfondsen. Vierenzestig vragen. Opdrachtgever: Nationale Unie der Socialistische Mutualiteiten.

Publikatie: in de algemene dagbladpers, 9 september 1988.

b) De gezondheidszorg in de Belgische samenleving.

Grote enquête georganiseerd in het kader van de ronde tafelconferentie over de ziekte- en invaliditeitsverzekering.

UNIOP-INUSOP. 8 september - 7 oktober 1988. Nationale steekproef van 2000 personen van 18 jaar en ouder (90 vragen) en van 1000 zorgverstrekkers (geneesheren, tandartsen en paramedici) (82 vragen). Opdrachtgever: Ministerie van Sociale Zaken.

Publikatie: *Jeune Pratique*, nr. 28, december 1988. In de algemene pers, eind november 1988.

6. Volksgezondheid.

a) Aids.

Kennis over aids en opinie over de aidscampagnes.

SOBEMAP. Tijdstip van de bevraging: X. Random-walk steekproef van ± 1000 personen. Aantal vragen: X. Opdrachtgever: International Research Associates (INRA).

Publikatie: *Le Vif - L'Express*, 12 februari 1988. *Knack*, 17 februari 1988.

b) De kwaliteit van het leven.

De kwaliteit van het leven, in het bijzonder van de gezondheid.

SES-GSW (UCL). Tijdstip van de bevraging: X. Nationale gestratificeerde steekproef van 250 personen. Aantal vragen: X. Opdrachtgever: Service d'Economie de la Santé.

Publikatie: X.

c) Zie ook peiling A.2.a., A.2.b. en B.4.b.

7. Huisvesting.

a) De Brusselse migrantenpopulatie en de huisvesting.

Inhoud: Cf. titel.

ICSOP-IMSA (IAO). 9-20 september 1988. Gestratificeerde quotasteekproef van 1000 Brusselse migranten van niet-Europese oorsprong van 15 jaar en ouder. Een vijftiwintigtal vragen. Opdrachtgever: Staatssecretaris voor het Brusselse Gewest J. Valkeniers.

Publikatie: *Enquête. De Brusselse migrantenpopulatie en de huisvesting*. IAO i.s.m. ICSOP. Brussel, september 1988, 28 blz.

b) De huisvesting in het Brusselse Gewest.

De huisvestingsbehoeften van de Brusselaars van Europese oorsprong.

BURKE. September 1988. Nadere steekproef- en onderzoeksgegevens zijn vertrouwelijk. Aantal vragen: X. Opdrachtgever: Staatssecretaris voor het Brusselse Gewest J. Valkeniers.

Niet gepubliceerd.

8. Sociale programmatie.

a) Zie ook peiling A.2.b.

9. Het verbruik.

a) Kopen op krediet.

Onderzoek naar het kopen op krediet en de daarmee samenhangende schuldenproblematiek van vele huishoudens.

SES-GSW (UCL). Mei-september 1988. Steekproef van 400 Walen, 400 Brusselaars en 400 Vlamingen. Aantal vragen: X. Opdrachtgever: Centre de Diffusion Economique et Sociale.

Publikatie: X.

b) Zie ook peiling C.5.a., C.7.a., F.3.a. en F.10.a.

10. Leefmilieu en ruimtelijke ordening.

a) **Het ruimtelijk beleid te Spa.**

Inventarisering van de problemen, de bekommernissen, de wensen en de voorstellen van de inwoners van Spa inzake het leefmilieu- en het ruimtelijk beleid aldaar.

SES-GSW (UCL). April 1988. Gestratificeerde quotasteekproef van 400 inwoners van Spa. Aantal vragen: X. Opdrachtgever: het studiebureau t'Serclaes in opdracht van de stad Spa.

Publikatie: speciaal rapport.

b) **De Vlamingen en de leefmilieuproblematiek.**

Houding van de Vlaamse bevolking tegenover de leefmilieuproblematiek, in het bijzonder de rol van de electriciteitsproductie hierin (meer bepaald het gebruik van kerncentrales).

ITC Juni 1988. Representatieve steekproef van 1200 Vlamingen van 16 jaar en ouder. Dertig vragen. Opdrachtgever: X.

Niet gepubliceerd.

c) Zie ook peiling A.2.a.

11. Welzijn.

a) **De problemen van de minder-validen.**

Inhoud: cf. titel.

UNIOP-INUSOP. Maart 1988. Nationale steekproef. Zes vragen. Opdrachtgever: Pourquoi Pas en RTBF.

Publikatie: *Pourquoi Pas*, 31 maart 1988.

b) **De OCMW.**

Bekendheid met en beoordeling van de OCMW.

ICSOP-IMSA. 20-28 september 1988. Steekproef van 1000 Walen en Franstalige Brusselaars. Drieënveertig vragen. Opdrachtgever: X.

Publikatie: X.

C. ECONOMISCHE POLITIEK.

1. De eigendom.

a) De Benedetti en Leysen.

De machtsstrijd in de Generale Maatschappij en de Europese eenheidsmarkt in 1992.

MARKETING UNIT. 27-28 januari 1988. Nationale representatieve steekproef van 947 personen van 18 jaar en ouder, geïnterviewd via het CATI-systeem (Computer Assisted Telephone Interviewing). Tien vragen. Opdrachtgever: La Libre Belgique.

Publikatie: *La Libre Belgique*, 30 januari 1988.

b) De Generale en De Benedetti.

Beoordeling van en opinies over de raid op de Generale. Imago van de Generale Maatschappij.

DIMARSO. 15-16 april 1988. Nationale random-walk steekproef van ongeveer 500 personen van 15 jaar en ouder. Een tiental vragen. Opdrachtgever: Trends/Tendances.

Publikatie: *Trends*, 14 april 1988.

c) Zie ook peiling D.1.a.

5. Conjunctuurpolitiek.

a) Conjunctuurenquête consumenten.

Beoordeling van algemene en persoonlijke economische situatie en mogelijke evolutie.

DIMARSO. Eerste veertien dagen van elke maand. Nationale quotasteekproef van 1000 personen van 15 jaar en ouder. Twaalf à vijftien vragen. Opdrachtgever: Commissie van de Europese Gemeenschappen.

Publikatie: Commissie van de Europese Gemeenschappen. *European Economy. Supplement B: Business and consumer survey results*. Commissie van de Europese Gemeenschappen. Brussel, maandelijks.

b) KMO-barometer (Marketing SMB-monitor).

Grootte, sector, anciënniteit van bedrijf. Omzet, winst, lonen, import- exportgegevens, betalingsmethode en -termijnen, tewerkstellingsvooruitzichten, voorraden, investeringen, financieringswijze. Algemeen economische vooruitzichten, Europa 1992.

SOBEMAP. Tweede semester van 1988. Nationale telefonische steekproef van 400 KMO's (5 tot 200 werknemers) representatief naar grootte en activiteiten-sector. Negenentwintig vragen. Opdrachtgever: Sobemap.

Publikatie: *Financieel Economische Tijd en Trends/Tendances*, eind 1988.

6. Energiebeleid.

a) Het energievraagstuk.

Inhoud: cf. titel.

DIMARSO. Oktober-november 1987. Nationale quotasteekproef van 1005 personen van 15 jaar en ouder. Een dertigtal vragen. Opdrachtgever: Commissie van de Europese Gemeenschappen.

Publikatie: *L'opinion européenne et les questions énergétiques en 1987*. Commissie van de Europese Gemeenschappen. Brussel, mei 1988.

b) Zie ook peiling B.10.b.

7. Infrastructuur, vervoer en communicaties.

a) Het openbaar vervoer te Ottignies-Louvain-la-Neuve.

Evaluatie.

SES-GSW (UCL). Mei-september 1988. Enquête bij de gebruikers van het openbaar vervoer en bij een representatieve steekproef van 471 inwoners van Ottignies. Aantal vragen: X. Opdrachtgever: College van Burgemeester en Schepenen van Ottignies-Louvain-la-Neuve.

Publikatie: *Vers l'Avenir*, 17-18 september 1988.

b) Zie ook peiling E.3.g., E.3.h. en E.10.a.

D. FINANCIËLE POLITIEK.

1. Investerings en sparen.

a) Beursbarometer.

Verwachtingen inzake evolutie op de beurs op korte (3 maanden) en middellange (6 maanden) termijn.

DIMARSO. Maandelijkse enquête bij 18 Belgische beursspecialisten. Vijf vragen. Opdrachtgever: De Standaard.

Publikatie: *De Standaard*.

b) Zie ook peiling C.5.b.

3. Fiscale politiek.

a) De fiscale hervorming.

De fiscale hervorming: voordelig of nadelig voor de belastingbetaler?

ICSOP-IMSA. 20-28 september 1988. Nationale steekproef van 750 kiesgerechtigden. Twee vragen. Opdrachtgever: L'Echo de la Bourse.

Publikatie: *L'Echo de la Bourse*, oktober 1988.

E. BINNENLANDSE POLITIEK.

O. Algemeenheden.

a) Seizoensbarometer van de politieke opinie¹.

Populariteit politici. Voorkeur regeringscoalitie. Kiesintenties. Prioritaire beleidsthema's.

MARKETING UNIT. 17-23 maart 1988. Nationale quotasteekproef van 1778 kiesgerechtigden. Vier vragen. Opdrachtgever: La Libre Belgique.

Publikatie: *La Libre Belgique*, 28 maart 1988.

b) Seizoensbarometer van de publieke opinie¹.

Populariteit politici. Prioritaire beleidsthema's. Vertrouwen in de regering Martens VIII. Kiesintenties.

MARKETING UNIT. 7-17 juni 1988. Nationale quotasteekproef van 1938 kiesgerechtigden. Vier vragen. Opdrachtgever: La Libre Belgique.

Publikatie: *La Libre Belgique*, 27 juni 1988.

c) Seizoensbarometer van de publieke opinie¹.

Populariteit politici. Vertrouwen in de regering Martens VIII. Kiesintenties. Prioritaire beleidsthema's.

MARKETING UNIT. 1-9 december 1988. Nationale quotasteekproef van 1818 kiesgerechtigden. Vier vragen. Opdrachtgever: La Libre Belgique.

Publikatie: *La Libre Belgique*, 26 december 1988.

(1) Voor het cijfermateriaal en bijkomende grafische voorstelling, zie: M. VERMINCK, Statistisch overzicht van het politieke jaar 1988. In: *Res Publica*, 1989, nr. 3, blz. 335-357.

d) **Populariteitsbarometer.**

Populariteit van leidende nationale politici.

DIMARSO. Maandelijks (laatste week van elke maand). Nationale systematische steekproef met random start van ongeveer 1000 kiesgerechtigden. Eén vraag. Opdrachtgever: Knack en Le Vif-L'Express.

Publikatie: *Knack en Le Vif-L'Express*.

1. **Organisatie van de staat.**

a) Zie ook peiling E.5.h. en E.11.a.

2. **Nationale instellingen.**

a) **Tevredenheid van de Belgen over de regering.**

Inhoud: cf. titel.

ICSOP-IMSA. 6-8 mei 1988. Nationale toevalssteekproef van 1429 kiesgerechtigden. Zes vragen. Opdrachtgever: Pourquoi Pas.

Publikatie: *Pourquoi Pas*, 12 mei 1988.

b) **Aanduiding van de Eerste Minister.**

Enige vraag: Wie is volgens U de meest geschikte politicus om eerste minister te worden van de nieuwe regering?

BURKE. 12 januari - 29 februari 1988. Nationale representatieve computer-gestuurde toevalssteekproef van 1753 Belgen van 15 jaar en ouder (telefonische bevraging). Opdrachtgever: Burke Belgium.

Publikatie: *Knack*, 9 maart 1988. *De Standaard*, 10 maart 1988.

c) Zie ook peiling E.O.a., E.O.b. en E.O.c.

3. **Regionale en plaatselijke instellingen.**

a) **Provinciale barometer: Limburg.**

Tevredenheid over de huidige meerderheid in de gemeente. Provinciale beleidsprioriteiten. Kiesintenties op gemeentelijk vlak.

MARKETING UNIT. 20-27 januari 1988. Quotasteekproef van 1000 kiesgerechtigden uit de provincie Limburg. Vier vragen. Opdrachtgever: La Libre Belgique.

Publikatie: *La Libre Belgique*, 15 februari 1988.

b) Provinciale barometer : Henegouwen.

Tevredenheid over de huidige meerderheid in de gemeente. Provinciale beleidsprioriteiten. Kiesintenties op gemeentelijk vlak.

MARKETING UNIT. 25 februari - 3 maart 1988. Quotasteekproef van 1000 kiesgerechtigden uit de provincie Henegouwen. Vier vragen. Opdrachtgever : La Libre Belgique.

Publikatie : *La Libre Belgique*, 14 maart 1988.

c) Provinciale barometer : Antwerpen.

Tevredenheid over de huidige meerderheid in de gemeente. Provinciale beleidsprioriteiten. Kiesintenties op gemeentelijk vlak. Populariteit provinciale politieke figuren.

MARKETING UNIT. 13-22 april 1988. Quotasteekproef van 1000 kiesgerechtigden uit de provincie Antwerpen. Vijf vragen. Opdrachtgever : La Libre Belgique.

Publikatie : *La Libre Belgique*, 2 mei 1988.

d) Provinciale barometer : Waals-Brabant.

Tevredenheid over de huidige meerderheid in de gemeente. Kiesintenties op gemeentelijk vlak. Populariteit Waals-Brabantse politieke figuren.

MARKETING UNIT. 20 mei - 3 juni 1988. Quotasteekproef van 1000 kiesgerechtigden uit Waals-Brabant. Vier vragen : Opdrachtgever : La Libre Belgique.

Publikatie : *La Libre Belgique*, 14 juni 1988.

e) Provinciale barometer : Oost-Vlaanderen.

Tevredenheid over de huidige meerderheid in de gemeente. Kiesintenties op gemeentelijk vlak. Provinciale beleidsprioriteiten. Populariteit provinciale politieke figuren.

MARKETING UNIT. 6-20 juli 1988. Quotasteekproef van 1000 kiesgerechtigden uit Oost-Vlaanderen. Vijf vragen. Opdrachtgever : La Libre Belgique.

Publikatie : *La Libre Belgique*, 8 augustus 1988.

f) Politieke barometer : de Brusselse faciliteitengemeenten.

Tevredenheid over de huidige meerderheid in de gemeente. Kiesintenties op gemeentelijk vlak. Gemeentelijke beleidsprioriteiten. Populariteit plaatselijke politici. Rol van Brussel.

MARKETING UNIT. 24-30 augustus 1988. Quotasteekproef van 1824 kiesgerechtigden uit Drogenbos, Kraainem, Linkebeek, St.-Genesius-Rode, Wemmel en Wezembeek-Oppem. Vijf vragen. Opdrachtgever : La Libre Belgique.

Publikatie : *La Libre Belgique*, 6 september 1988.

f) **Politieke barometer : Molenbeek, Schaarbeek en St.-Lambrechts-Woluwe.**

Tevredenheid over de huidige meerderheid in de gemeente. Kiesintenties op gemeentelijk vlak. Gemeentelijke beleidsprioriteiten. Populariteit plaatselijke politici. Rol van Brussel. Evaluatie openbaar vervoer.

MARKETING UNIT. 24-30 augustus 1988. Quotasteekproef van 1300 kiesgerechtigden uit Molenbeek, Schaarbeek, St.-Lambrechts-Woluwe. Zeven vragen. Opdrachtgever : *La Libre Belgique*.

Publikatie : *La Libre Belgique*, 7 september 1988.

h) **Politieke barometer : Brussel, Ukkel en St.-Pieters-Woluwe.**

Tevredenheid over de huidige meerderheid in de gemeente. Kiesintenties op gemeentelijk vlak. Gemeentelijke beleidsprioriteiten. Populariteit plaatselijke politici. Rol van Brussel. Evaluatie openbaar vervoer.

MARKETING UNIT. 24-30 augustus 1988. Quotasteekproef van 1577 kiesgerechtigden uit Brussel, Ukkel en St.-Pieters-Woluwe. Zeven vragen. Opdrachtgever : *La Libre Belgique*.

Publikatie : *La Libre Belgique*, 8 september 1988.

i) **Mentaliteitsevolutie in Wallonie.**

Indicatoren van sociale identiteit. Voorstelling van Wallonië. Houding van de bevolking.

CLEO-Ulg. November 1988. Gestratificeerde steekproef van 1000 Walen van 15 jaar en ouder. Honderdveertig vragen. Opdrachtgever : het Waalse Gewest.

Nog niet gepubliceerd.

j) **Evaluatie van de impact van het overheidsoptreden in Wallonië.**

Kennis van de regionale instellingen. Waardering van deze instellingen en van het gevoerde beleid.

CLEO-Ulg. November-december 1988. Gestratificeerde steekproef van 1000 Walen van 15 jaar en ouder. Zestig vragen. Opdrachtgever : het Waalse Gewest.

Nog niet gepubliceerd.

k) **Het Waalse platteland.**

Opinies en gedragingen van de Waalse plattelandsbevolking.

SES-GSW (UCL). Tijdstip van de bevraging: X. Gestratificeerde quota-steekproef van ongeveer 900 Waalse plattelandsbewoners tussen 25 en 45 jaar. Aantal vragen: X. Opdrachtgever: Le Fonds National pour la Recherche Scientifique.

Publikatie: X.

- 1) Zie ook peiling A.3.a., B.7.a., B.7.b., B.10.a., C.7.a., E.5.b., E.5.d., E.5.e. en E.5.f.

5. Verkiezingen.

a) Kiesintenties.²

Inhoud: cf. titel.

DIMARSO. Maandelijks (laatste week van elke maand). Nationale systematische steekproef met random start van ongeveer 1000 kiesgerechtigden. Twee vragen. Opdrachtgever: Vlaamse Uitgeversmaatschappij.

Publikatie: *De Standaard*.

b) Pre-electorale peilingen (o.a. te Mons en te Charleroi).

Kiesintenties. Evaluatie van het gemeentelijk beleid en beoordeling van de gemeentelijke mandatarissen.

ICSOP-IMSA. Gedurende de maanden voorafgaand aan de gemeenteraadsverkiezingen van oktober 1988. Steekproef van kiesgerechtigden o.a. uit Mons en Charleroi. Aantal vragen: X. Opdrachtgever: X.

Publikaties: o.a. *La Libre Belgique*, 23 juni 1988. *Dimanche-Presse*, 11 september 1988.

c) Kiesintenties.

Inhoud: cf. titel.

ICSOP-IMSA. Februari 1988. Nationale representatieve steekproef van X aantal kiesgerechtigden. Twee vragen. Opdrachtgever: Pourquoi Pas.

Publikatie: *Pourquoi Pas*, 7 april 1988.

(2) Voor het cijfermateriaal en bijkomende grafische voorstelling, zie: M. VERMINCK, Statistisch overzicht van het politieke jaar 1988. In: *Res Publica*, 1988, nr. 3, blz. 335-357.

d) Pre-electorale peiling te Chaudfontaine en te Luik.

Evaluatie van het gemeentelijk beleid. Beoordeling van de belangrijke problemen. Populariteit van de politici. Kiesintenties.

CLEO-Ulg. Maart-mei 1988. Steekproef van 500 kiesgerechtigden uit Chaudfontaine en uit Luik. Telkens ongeveer veertig vragen. Opdrachtgever : politieke partij.

Niet gepubliceerd.

e) Pre-electorale peilingen (te St.-Jans-Molenbeek, Colfontaine, Grand-Andenne, Grand-Dour, Moeskroen en Mons).

Evaluatie van het gemeentelijk beleid. Beoordeling van allerlei problemen. De geraadpleegde media voor opinievorming. Waardenmeting. Populariteit van de politici.

UNIOP-INUSOP. Maart-juli 1988. Steekproef van telkens ongeveer 500 kiesgerechtigden uit St.-Jans-Molenbeek, Colfontaine, Grand-Andenne, Grand-Dour, Moeskroen en Mons. Variërend van een twintigtal tot een vijfenveertigtal vragen. Opdrachtgever : X.

Niet gepubliceerd.

f) Pre-electorale peiling te Luik.

Inhoud : Cf. titel.

UNIOP-INUSOP. 15 maart-12 april 1988. Steekproef van 3829 kiesgerechtigden uit Groot-Luik. Drieënveertig vragen. Opdrachtgever : X.

Niet gepubliceerd.

g) Kiesintenties.

Inhoud : Cf. titel.

ICSOP-IMSA. 25-28 augustus 1988. Nationale representatieve steekproef van 1498 kiesgerechtigden. Aantal vragen : X. Opdrachtgever : Pourquoi Pas.

Publikatie : *Pourquoi Pas*, 8 september 1988.

h) Kiezen zonder kiesplicht.

Inhoud : Cf. titel.

SOBEMAP. 17 oktober - 10 november 1988. Nationale representatieve toevalssteekproef van 1269 kiesgerechtigden. Twee vragen. Opdrachtgever : Het Laatste Nieuws.

Publikatie : *Het Laatste Nieuws*, 20 december 1988.

- i) Zie ook peiling A.2.b., E.O.a., E.O.b., E.O.c., E.3.a., E.3.b., E.3.c., E.3.d., E.3.e., E.3.f., E.3.g., E.3.h. en F.8.b.

6. Rechten en vrijheden.

- a) Zie ook peiling E.5.h. en E.11.a.

7. Rechtsbedeling.

- a) De psychiatrie in de rechtspraak

Betrouwbaarheid van de psychiatrie. De bruikbaarheid ervan in de rechtspraak. Verzorging of bestraffing van niet-toerekeningsvatbaar verklaarde delinquenten. Kansen op reïntegratie in de maatschappij na vrijlating.

UNIOP-INUSOP. Februari 1988. Nationale steekproef. Vijf vragen. Opdrachtgever: Pourquoi Pas en RTBF.

Publikatie: *Pourquoi Pas*, 3 maart 1988.

- b) Zie ook peiling E.9.a.

9. Handhaving van de orde.

- a) Gijzelingen.

Houding t.o.v. gijzelingen. Taak van de overheid en de pers. Bestrafing van de gijzelaars.

UNIOP-INUSOP. Mei 1988. Nationale steekproef. Zeven vragen. Opdrachtgever: Pourquoi Pas en RTBF.

Publikatie: *Pourquoi Pas*, 12 mei 1988.

- b) Zie ook peiling E.12.a. en F.8.a.

11. Vreemdelingenproblemen.

- a) Het migrantenprobleem.

Opinievorming over de vreemdelingen in België. Stemrecht voor vreemdelingen.

UNIOP-INUSOP. Maart 1988. Steekproef van 1200 mannen en vrouwen uit Vlaanderen, Wallonië en Brussel. Veertien vragen. Opdrachtgever: Pourquoi Pas en RTBF.

Publikatie: *Pourquoi Pas*, 17 maart 1988.

- b) Zie ook peiling A.2.b., B.7.a. en B.7.b.

12. Levensbeschouwelijke problemen.

- a) **God is niet dood.**

Onderzoek naar de geloofspraxis. Houding t.o.v. de Kerk en de Paus.
UNIOP-INUSOP. Mei 1988. Nationale steekproef. Zeven vragen. Opdrachtgever: Pourquoi Pas en RTBF.

Publikatie: *Pourquoi Pas*, 26 mei 1988.

13. Verkeersproblematiek.

- a) **Het rijgedrag van de Belgen.**

Houding t.o.v. snel rijden. Verklaring van rijgedrag. Voor of tegen een strengere wegcontrole.

UNIOP-INUSOP. Januari 1988. Nationale steekproef. Zes vragen. Opdrachtgever: Pourquoi Pas en RTBF.

Publikatie: *Pourquoi Pas*, 4 februari 1988.

F. CULTUURPOLITIEK.

1. Onderwijs.

- a) Zie ook peiling A.2.b., B.2.a. en B.2.b.

2. Wetenschappelijk onderzoek.

- a) **De robotica en de (nadelige) gevolgen van de nieuwe technologieën.**

Houding en angsten van de Belg ten overstaan van de voortdurende technologische vernieuwing. Gevaar voor technocratie. Opinie over de genetische revolutie en haar mogelijkheden.

UNIOP-INUSOP. Maart 1988. Nationale steekproef. Acht vragen. Opdrachtgever: Pourquoi Pas en RTBF.

Publikatie: *Pourquoi Pas*, 10 maart 1988.

- b) Zie ook peiling A.2.a. en A.2.b.

3. Volksoopvoeding

a) Welke cultuur voor de Belgen in 1988?

Opinie over cultuur. Populariteit van personen uit de culturele wereld. Noodzaak van cultuur. Cultuurconsumptie. Overheidsondersteuning.

MARKETING UNIT. 17-23 maart 1988. Nationale quotasteekproef van 1778 personen van 18 jaar en ouder. Zes vragen. Opdrachtgever: La Libre Belgique.

Publikatie: *La Libre Belgique*, 25 april 1988.

b) Zie ook peiling F.4.a.

4. Vrijtijdsbesteding.

a) Het leesgedrag van de Belgen.

Het lezen van boeken als vrijetijdsbesteding.

SOBEMAP. 12-21 september 1988. Nationale representatieve random-walk steekproef van 1069 Belgen van 18 jaar en ouder. Twaalf vragen. Opdrachtgever: Knack en Le Vif-L'Express.

Publikatie: *Knack* (boekenbijlage), 26 oktober 1988. *Le Vif-L'Express*, 4 november 1988.

5. Vrouwenemancipatie.

a) Vrouwelijke kaders.

Gepeild werd naar de aanwezigheid van vrouwelijke kaders in de privé-sector; de mate waarin bedrijfsleiders, personeel en cliënteel hen aanvaardden; of vrouwelijke kaders typische kenmerken vertonen en meer obstakels dan hun mannelijke collega's moeten overwinnen.

MARKETING UNIT. Oktober 1988. Steekproef van 100 Belgische ondernemingen (er werden 305 telefonische interviews, waaronder 117 met bedrijfsleiders, afgenomen). Aantal vragen: X. Opdrachtgever: Network (Belgische vereniging voor vrouwen op beslissingsniveau).

Publikatie: *Knack-Weekend Magazine*, 23 november 1988.

8. Massacommunicatie.

a) Het geweld in de media.

Houding t.o.v. geweld in de media. Vergelijking tussen fictie en realiteit en beïnvloeding. Opinie over het bezitten van een vuurwapen.

UNIOP-INUSOP. Januari 1988. Steekproef van 2000 mannen en vrouwen uit Vlaanderen, Wallonië en Brussel. Vijf vragen. Opdrachtgever : Pourquoi Pas en RTBF.

Publikatie : *Pourquoi Pas*, 28 januari 1988.

b) **De publiciteit.**

Het gebruik van subliminale publiciteit, opinievorming en beïnvloeding. Houding tegenover politieke publiciteit tijdens verkiezingscampagnes.

UNIOP-INUSOP. Mei 1988. Steekproef van 2000 mannen en vrouwen uit Vlaanderen, Wallonië en Brussel. Zes vragen. Opdrachtgever : Pourquoi Pas en RTBF.

Publikatie : *Pourquoi Pas*, 2 juni 1988.

c) Zie ook peiling E.9.a.

10. **Toerisme.**

a) **Toeristische barometer.**

Vakantie-intenties. Bestemming. Vervoermiddel. Kostprijs. Voorkeur vakantietype.

MARKETING UNIT. 7-17 juni 1988. Nationale quotasteekproef van 1938 personen van 18 jaar en ouder. Vijf vragen. Opdrachtgever : La Libre Belgique.

Publikatie : *La Libre Belgique*, 2-3 juli 1988.

11. **Sport.**

a) **De Belgen en het wielrennen.**

Interesse voor de wielersport. Houding t.o.v. doping.

UNIOP-INUSOP. April 1988. Nationale steekproef. Vijf vragen. Opdrachtgever : Pourquoi Pas en RTBF.

Publikatie : *Pourquoi Pas*, 14 april 1988.

b) Zie ook peiling A.2.a.

G. **ANDERE PEILINGEN.**

a) **Parlementaire gastronomie.**

De culinaire voorkeuren van de leden van het Belgisch parlement.

ICSOP-IMSA. 9-25 april 1988. Enquête bij 127 Belgische parlementairen. Vierentwintig vragen. Opdrachtgever: Pourquoi Pas.

Publikatie: *Pourquoi Pas*, 5 mei 1988.

Adressenlijst van de opiniepeilingsinstituten

BURKE BELGIUM, Researchpark Neder-over-Heembeek, Tyraslaan, 1120 Brussel.

CENTRE LIEGEOIS D'ETUDE DE L'OPINION - UNIVERSITE DE LIEGE (CLEO-ULG), Boulevard du Rectorat 7, Sart Tilman, 4000 Luik.

DIMARSO, Lambermontlaan 78, 1030 Brussel.

ICSOP-IMSA (IAO), Reigerboslaan 100, 1170 Brussel.

ITC, Sneeuwbeslaan 20, 2610 Antwerpen-Wilrijk.

MARKETING-UNIT, Louisalaan 430, 1050 Brussel.

SERVICE D'ENQUETES ET DE SONDEGES - UCL (GROUPE DE SOCIOLOGIE WALLONNE) (SES-GSW), Place Montesquieu 1, 1348 Louvain-la-Neuve.

SOBEMAP, Marsveldplein 5, 1050 Brussel.

UNIOP-INUSOP, Johannalaan 44, 1050 Brussel.

Specifieke artikels per Politiek Jaarboek
Articles spécifiques par année Politique

1984

P. De Grauwe, De politieke economie van de overheidsuitgaven in België (1960-1983)

M. Verminck, Le Parlement européen de 1979 à 1984. La perte en potentiel de pouvoir d'une institution faible

A. Van De Voorde, De functie van de kabinetschef

1985

M. Verminck, Consensus en oppositie in het Belgisch Parlement tijdens een verkiezingsjaar

M. Platel, De regeringsvormingen eind 1985

1986

V. Van Rompuy, Openbare financiën en politiek in 1986

J. Ceuleers, Het mediabeleid in België

J. Van Doren, Vlaamse Gemeenschap: politiek jaaroverzicht 1986

1987

M. Collinge et M. Quévit, Wallonie 87: les enjeux économiques, politiques et culturels

G. Monard, Ontwikkelingen in het onderwijsbeleid 1986-1987

G. Tegenbos, Sociale verkiezingen 1987: kaderleden verzwakken traditionele vakbonden

RES PUBLICA

Tijdschrift voor Politologie – Revue de Science Politique

Uitgegeven door het Politologisch Instituut v.z.w.

Publié par le Politologisch Instituut a.s.b.l.

Hoofdredacteur – Rédacteur en chef: Wilfried DEWACHTER

Redactiesecretaris – Secrétaire de rédaction: Mieke VERMINCK

Kaftontwerp - Maquette: Frank DE WIT

Redactieadres – Adresse de la rédaction

E. Van Evenstraat 2B, B-3000 Leuven

De bijdragen moeten persklaar aangeboden worden, getypt met dubbel interlinie. Zij moeten vergezeld zijn van een Engelstalige samenvatting van maximum 150 woorden. De niet opgenomen manuscripten worden niet teruggezonden.

De Nederlandse teksten dienen in de voorkeurspelling gesteld.

Het Politologisch Instituut neemt geen verantwoordelijkheid op zich voor de uitgebrachte meningen; deze verbinden alleen de auteurs.

Niets uit dit tijdschrift, behalve de abstracts, mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotocopic, microfilm of op welke wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Les articles qui nous sont envoyés devront être dactylographiés en double interligne et accompagnés d'un court résumé (max. 150 mots) en anglais. Les manuscrits non insérés ne sont pas rendus.

Le «Politologisch Instituut» n'assume pas la responsabilité des opinions émises; celles-ci n'engagent que les auteurs.

Tous droits de traduction, d'adaptation et de reproduction (sauf les résumés), y compris les microfilms et les photocopies, sont réservés pour tous pays.

Abonnements- en verkoopvoorwaarden van het tijdschrift Conditions d'abonnement et de vente de la revue

1. Jaarabonnement – Abonnement annuel	B.F. - F.B.
persoon - personne	850
Instelling - Institution	1.800
Uitsluitend voor België: student (mits vermelding van de universiteit, de studierichting, het studiejaar en het inschrijvingsnummer aan de universiteit) - Uniquement pour la Belgique: étudiant (en mentionnant l'université, l'orientation et l'année des études, le numéro d'immatriculation)	500
2. Verkoop per nummer (nog uitsluitend vanaf 1980) - Vente au numéro (à partir de 1980 seulement)	
persoon - personne	300
Instelling - Institution	600
Verkoop dubbel nummer (nog uitsluitend vanaf 1980) - Vente numéro double (à partir de 1980 seulement)	
persoon - personne	600
Instelling - Institution	1.200
3. Verzameling van 1963 tot 1976 (zo lang de voorraad strekt) Collection de 1963 à 1976 (jusqu'à épuisement du stock)	
België - Belgique	5.000
Andere landen - Autres pays	6.000

ZETEL VAN HET INSTITUUT – SIEGE DE L'INSTITUT

Politologisch Instituut v.z.w.: Egmontstraat 11, B-1050 Brussel
Politologisch Instituut a.s.b.l.: rue d'Egmont 11, B-1050 Bruxelles
Rekening - Compte: 091-0034240-28

Het tijdschrift RES PUBLICA wordt uitgegeven
met de steun van het Ministerie van Onderwijs

Wettelijk depot - Dépôt légal : D/RP 1989/3
ISSN 0486-4700

Gedrukt in België - Imprimé en Belgique
Drukkerij Van Der Poorten

RES PUBLICA

Belgian Journal of Political Science

Editor: Wilfried DEWACHTER

Assistant editor: Mieke VERMINCK

Address: Van Evenstraat 2B, B-3000 Leuven

Manuscripts to be considered for publication should conform to the following requirements: two type-written copies (double-spaced) must be submitted, ready for press: they must include a summary in English, not longer than 150 words. Manuscripts that are not accepted are not returned.

The «Politologisch Instituut» bears no responsibility for opinions expressed by authors; the latter are solely responsible for the opinions they forward.

No part of this publication, except the abstracts, may be reproduced in any form by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

Annual subscription and sales conditions

1. Annual subscription	
Individuals	850 BF
Institutions	1.800 BF
2. Single issue (only from 1980 on)	
Individuals	300 BF
Institutions	600 BF
Double issue (only from 1980 on)	
Individuals	600 BF
Institutions	1.200 BF
3. Collection 1963-1976 (as long as the issues in stock last)	
Belgium	5.000 BF
Other countries	6.000 BF

Claims for undelivered copies must be made no later than three months following month of publication. The publisher will supply missing copies when losses have been sustained in transit and where the reserve stock will permit.

PUBLISHER

POLITOLOGISCH INSTITUUT v.z.w. : Egmontstraat 11, B-1050 Brussels

Subscriptions can be paid by bank account : 091-0034240-28.
and 300.82.940 for the Netherlands

The Journal RES PUBLICA is sponsored by the Belgian Ministry of Education

The articles of Res Publica are abstracted in the following journals

- ABC POL SCI.
Advanced Bibliography of Contents: Political Science and Government.
- International Bibliography of Political Science
Bibliographie internationale de science politique.
- International Bibliography of the Social Sciences
Bibliographie internationale des sciences sociales.
- International Bibliography of Economics
Bibliographie internationale de science économique.
- Social Sciences Citation Index. An International Multidisciplinary Index to the Literature of the Social, Behavioral and Related Sciences.
- Sociological Abstracts.
- Bulletin analytique de documentation politique, économique et sociale contemporaine.
- United Nations. Monthly Bibliography. Selected articles.
Nations Unies. Bibliographie mensuelle. Articles sélectionnés.
- Bulletin de Renseignements documentaires. Communautés Européennes.
Documentation bulletin. European Communities.

Printed in Belgium

Res Publica wordt gesubsidieerd door :

- *Het Ministerie van Onderwijs.*
- *De Algemene Spaar- en Lijfrentekas.*
- *De Bestendige Deputatie van de Provincie Brabant.*

en verschijnt ook met de steun van :

- *C & A België.*
- *De Nationale Bank van België.*
- *De Nationale Maatschappij voor Krediet aan de Nijverheid.*

Met oprechte dank !

Het Politologisch Instituut.

